

อรรถกถาธรรมบท แปลโดยอรรถ ภาค ๓

๔. ปุพพวรรค วรรณนา

๑. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปผู้ชวนชายในปฐวีริกา ๗
๒. เรื่องพระเถระผู้เจริญมริจิกัมมัญฐาน ๙
๓. เรื่องพระเจ้าวิฑูทกะ ๑๑
๔. เรื่องนางปติปุชิกา ๒๙
๕. เรื่องโกสิยเศรษฐีผู้มีความตระหนี่ ๓๓
๖. เรื่องปาฎีกาชีวก ๔๐
๗. เรื่องฉัตตปาณิอุบาสก ๔๓
๘. เรื่องนางวิสาขา ๔๗
๙. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ ๗๓
๑๐. เรื่องถวายบิณฑบาตแก่พระมหากัสสปเถระ ๗๖
๑๑. เรื่องปรินิพพานของพระโคตมเถระ ๘๑
๑๒. เรื่องครหทิน ๘๔

๕. พาลวรรค วรรณนา

๑. เรื่องบุรุษคนใดคนหนึ่ง ๙๔
๒. เรื่องสัททิวาทริกของพระมหากัสสปเถระ ๑๐๖
๓. เรื่องอานนทเศรษฐี ๑๑๑
๔. เรื่องโจรผู้ทำลายปม ๑๑๔
๕. เรื่องพระอุทายีเถระ ๑๑๖
๖. เรื่องภิกษุชาวเมืองปาฐา ๑๑๗
๗. เรื่องสุปปพุทธกฐณี ๑๑๘
๘. เรื่องชาวนา ๑๒๑
๙. เรื่องนายสุนมมาลาการ ๑๒๔
๑๐. เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี ๑๒๙
๑๑. เรื่องขัมพุกาชีวก ๑๓๒
๑๒. เรื่องอหิเปต ๑๔๑
๑๓. เรื่องสัฎฐิฎฐิฎฐิเปต ๑๔๕
๑๔. เรื่องพระสุธรรมเถระ ๑๔๙
๑๕. เรื่องพระวนวาสีติสเถระ ๑๕๖

คลิกที่หัวข้อเพื่อไปยังหน้าที่ต้องการ – กด Home เพื่อกลับมายังหน้าแรก

PaliDict ๑๘ ธ.ค.๖๐ จัดหน้าด้วยโปรแกรม LibreOffice 5

แผนผังประกอบ: แผนที่ยัมพูทวีป • สถานที่จำพรรษา • ลำดับเหตุการณ์พระพุทธศาสนา • ราชาวงศ์และตระกูลต่างๆ •

๔. ปุพพวรรค วรรณนา

๑. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปผู้ชวนชายในปฐวีริกา.....๗
[ควรปรารภแผ่นดินภายใน].....๗
[แก้อรรถ].....๗
๒. เรื่องพระเถระผู้เจริญมริจิกัมมัญฐาน.....๙
[พระเถระเจริญมริจิกัมมัญฐาน].....๙
[ทรงเปรียบเทียบด้วยฟองน้ำและพยับแดด].....๙
[แก้อรรถ].....๙
๓. เรื่องพระเจ้าวิฑูทกะ.....๑๑
[๓ พระกุมาร ไปศึกษาศิลปะในกรุงตักกสิลา].....๑๑
[๓ พระกุมารได้รับตำแหน่งต่างกัน].....๑๑

- [พระราชาทรงเลี้ยงภัตตาหารภิกษุเอง].....๑๒
[พระราชาทรงลี้มจัดการเลี้ยงภิกษุถึง ๓ วัน].....๑๒
[คนมีบุญย่อมหนักในเหตุ].....๑๓
[พระราชาสั่งให้ไปทราบบุทธพระศาสดา].....๑๓
[ตระกูลที่ภิกษุควรเข้าไปและไม่ควรเข้าไป].....๑๓
[เรื่องเกสวาบส].....๑๔
[พระศาสดาทรงย่อขาดก].....๑๖
[พระราชาทรงส่งสาสน์ไปขอธิดาเจ้าศากยะ].....๑๖
[เจ้าศากยะให้ธิดานางทาสี แก่พระเจ้าปเสนทิ].....๑๗
[พระกุมารได้พระนามว่าวิฑูทกะ].....๑๗
[วิฑูทกะเสด็จเยี่ยมศากยสกุล].....๑๘

[พวกศากยะต้อนรับวิฑูทกะ].....	๑๘
[วิฑูทกะกลับสู่เมืองของตน].....	๑๙
[วิฑูทกะทรงอาฆาตพวกเจ้าศากยะ].....	๑๙
[พันธุละพากรรยาผู้แพ้ท้องอาบน้ำ].....	๒๐
[พวกเจ้าลิจฉวีติดตาม].....	๒๐
[อำนาจลูกศรของพันธุละ].....	๒๑
[พันธุละมีบุตร ๓๒ คน].....	๒๒
[พันธุละเสนาบดีถูกฆ่าพร้อมทั้งบุตร].....	๒๒
[นางมัลลิกาเทวีไม่มีความเสียใจ].....	๒๒
[พระราชาสวรรคต].....	๒๔
[พระเจ้าวิฑูทกะเสด็จไปพบพระศาสดา].....	๒๔
[พระเจ้าวิฑูทกะฆ่าพวกศากยะ].....	๒๕
[มานะกษัตริย์].....	๒๖
[พระเจ้าวิฑูทกะถูกน้ำท่วมสวรรคต].....	๒๖
[พวกเจ้าศากยะ ตายสมควรแก่บุรพกรรม].....	๒๗
[แก้อรุณ].....	๒๗
๔. เรื่องนางปติบุชิกา.....	๒๙
[เทพธิดาจุติแล้วเกิดในกรุงสาวัตถี].....	๒๙
[จุติจากมนุษย์โลกแล้ว ไปเกิดในสวรรค์].....	๒๙
[อายุของมนุษย์ประมาณ ๑๐๐ ปี].....	๓๐
[๑๐๐ ปีของมนุษย์ เท่ากับ ๑ วันในสวรรค์].....	๓๐
[แก้อรุณ].....	๓๑
๕. เรื่องโกสิยเศรษฐีผู้มีความตระหนี่.....	๓๓
[สมบัติของเศรษฐี ไม่อำนวยความสะดวกแก่ใครๆ].....	๓๓
[เศรษฐีอยากกินขนมเบื้องจนผอม].....	๓๓
[ภรรยาเศรษฐีทอดขนมเบื้อง].....	๓๔
[พระมหาโมคคัลลานะไปทรมานเศรษฐี].....	๓๕
[พระเถระนำเศรษฐีและภรรยา ไปเฝ้าพระศาสดา].....	๓๖
[พวกภิกษุสรรเสริญพระมหาโมคคัลลานะ].....	๓๗
[แก้อรุณ].....	๓๘
๖. เรื่องปาฎิภาชีวก.....	๔๐
[ชาวบ้านสรรเสริญธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า].....	๔๐
[นางอยากไปฟังธรรม แต่ไม่สมประสงค์].....	๔๐
[บุตรชายทำตามคำของอาชีวก].....	๔๐
[พระพุทธเจ้าเสด็จไปเรือนอุบาสิกา].....	๔๑
[อุบาสิกาฟังธรรม แล้วถูกอาชีวกด่า].....	๔๑

[อุบาสิกามีจิตฟุ้งซ่าน].....	๔๑
[แก้อรุณ].....	๔๒
๗. เรื่องฉัตตปาณิอุบาสก.....	๔๓
[ฉัตตปาณิเข้าเฝ้าพระศาสดา].....	๔๓
[ฉัตตปาณิไม่ถูกรับเสด็จพระเจ้าปเสนทิโกศล].....	๔๓
[พระราชชาตรัสถามเหตุที่ไม่ถูกรับ ฉัตตปาณิ].....	๔๔
[พระอานนท์สอนธรรมพระราชเทวีทั้ง ๒].....	๔๔
[วาจาสุภาษิต ย่อมมีผลแก่ผู้ปฏิบัติ].....	๔๕
[แก้อรุณ].....	๔๕
๘. เรื่องนางวิสาขา.....	๔๗
[พระศาสดาเสด็จไปโปรดสัตว์].....	๔๗
[ผู้มีบุญทั้ง ๕ ในภัททิยนคร].....	๔๗
[คนมั่งมีในแคว้นของพระเจ้าพิมพิสาร ๕ คน].....	๔๗
[เมณฑกเศรษฐีให้นางวิสาขาไปรับพระศาสดา].....	๔๗
[นางได้โสดาปัตติผลแต่อายุ ๗ ขวบ].....	๔๘
[พระเจ้าปเสนทิโกศลอยากได้ผู้มีบุญ].....	๔๘
[มอบธัญชัยเศรษฐี ให้พระเจ้าโกศล].....	๔๘
[การสร้างเมืองสาเกต].....	๔๙
[ลักษณะเบญจกัลยาณี].....	๔๙
[เศรษฐีส่งพราหมณ์ไปแสวงหาหญิงเบญจกัลยาณี].....	๕๐
[งานประจำปีของนครสาเกต].....	๕๐
[พราหมณ์พบนางวิสาขา].....	๕๐
[ชน ๔ จำพวกวิ่งไปไม่ถึง].....	๕๑
[พราหมณ์สวมมาลัยทองให้].....	๕๒
[พราหมณ์กลับเมืองสาวัตถี].....	๕๓
[ธัญชัยเศรษฐีกับธิดา จัดสถานที่ต้อนรับ].....	๕๓
[เครื่องแต่งตัวนางวิสาขา ๔ เดือนจึงเสร็จ].....	๕๔
[เครื่องประกอบในมหาตปาสาธน์].....	๕๔
[หญิงถวายจีวรยอมได้มหาตปาสาธน์].....	๕๕
[เศรษฐีจัดไทยธรรมให้นางวิสาขา].....	๕๕
[โอวาท ๑๐ ข้อของเศรษฐี].....	๕๗
[นางวิสาขาถึงกรุงสาวัตถี].....	๕๘
[นางวิสาขาเจรจาไพเราะ].....	๕๘
[นางวิสาขาตำหนิพ่อผัว].....	๕๘
[นางวิสาขาตีพ่อผัวว่า บริโภคของเก่า].....	๕๙
[นางวิสาขาชนะความพ่อผัว].....	๖๐

[อรุณอธิบายข้อโอวาทอื่น].....	๖๑
[มีการเสด็จขึ้นโศภนาภวิสาขา].....	๖๑
[มีการเสด็จขึ้นธรรมของพระพุทธเจ้า].....	๖๒
[นางวิสาขาได้นามว่ามีการมารดา].....	๖๓
[มีการเสด็จขึ้นเครื่องประดับให้นางวิสาขา].....	๖๓
[นางวิสาขามีกำลังเท่าช้าง ๕ เชือก].....	๖๔
[นางวิสาขาลืมเครื่องประดับไว้ที่วิหาร].....	๖๕
[นางวิสาขาทรงบริเวณวัด].....	๖๖
[นางวิสาขาซื้อที่สร้างวิหารถวายสงฆ์].....	๖๖
[การสร้างวิหารของนางวิสาขา ๙ เดือนจึงเสร็จ].....	๖๗
[นางวิสาขาทำบุญฉลองวิหาร].....	๖๘
[นางวิสาขาเปล่งอุทาน ในวันฉลองวิหารเสร็จ].....	๖๙
[บุรพประวัตินางวิสาขา].....	๗๐
[สัตว์เกิดแล้วควรทำกุศลให้มาก].....	๗๑
[แก้อรุณ].....	๗๑
๙. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ.....	๗๓
[พระอานนทเถระทูลถามปัญหา].....	๗๓
[พระศาสดาทรงเฉลยปัญหา].....	๗๓
[แก้อรุณ].....	๗๔
๑๐. เรื่องถวายบิณฑบาตแก่พระมหากัสสปเถระ.....	๗๖
[นางอัปสรอยากทำบุญ แต่ไม่สมหวัง].....	๗๖
[ท้าวสักกะแปลงตัว ทำบุญแก่พระเถระ].....	๗๖
[ท้าวสักกะตรัสบอกความจริงแก่พระเถระ].....	๗๗
[มหากัสสปเถระทานสูตร].....	๗๘
[แก้อรุณ].....	๘๐
๑๑. เรื่องปริณิพพานของพระโคตมเถระ.....	๘๑
[พระเถระคิดฆ่าตน เพราะเสื่อมจากภาน].....	๘๑
[มารทูลให้พระศาสดาทรงทราบ].....	๘๑
[มารแสวงหาวิญญูณของพระโคตมเถระ].....	๘๑
[แก้อรุณ].....	๘๒
๑๒. เรื่องครหทิน.....	๘๔
[เป็นสหายกัน แต่เลื่อมใสวัตถุไม่ตรงกัน].....	๘๔
[สิริคุตเตรียมรับรอนนิครนถ์].....	๘๕
[พวกนิครนถ์ตกหลุมคู].....	๘๖
[ครหทินฟ้องสิริคุตแด่พระราช].....	๘๖
[ครหทินเตรียมแก้แค้นสิริคุต].....	๘๗

[ครหทินเตรียมรับพระศาสดา].....	๘๘
[ครหทินเลื่อมใสพระพุทธเจ้า].....	๘๙
[สัตว์ไม่รู้คุณพระศาสนา เพราะไร้ปัญญา].....	๙๐
[แก้อรุณ].....	๙๑
[ครหทินกับสิริคุตบรรลุโสดาปัตติผล].....	๙๑

๕. พาลวรรค วรรณนา

๑. เรื่องบุรุษคนใดคนหนึ่ง.....	๙๔
[พระราชพาประทับณพระนคร].....	๙๔
[อำนาจความรัก].....	๙๔
[ความลำบากในราชสำนัก].....	๙๕
[เรื่องของเปรตผู้กล่าวอักษร พุ. ส. น. โส.].....	๙๖
[พราหมณ์เฝ้าแนะนำให้พระราชชายา].....	๙๗
[บาลีโกศลสังยุต].....	๙๘
[พระนางมัลลิกาทรงเปลื้องทุกข์ของสัตว์].....	๙๘
[พระศาสดาทรงแสดงโทษปรทริกกรรม].....	๙๙
[แก้อรุณ].....	๑๐๑
[พระนางมัลลิกาเคยช่วยทุกข์คนในชาติก่อน].....	๑๐๒
[เวทดาชญาพระนางมัลลิกา].....	๑๐๔
๒. เรื่องสัตว์วิหារิกของพระมหากัสสปเถระ.....	๑๐๖
[ผู้เกียดคร้านมักอ้างความดีของคนอื่น].....	๑๐๖
[กรรมตามทัน].....	๑๐๖
[พระเถระจับความเลวทรามของศิษย์ได้].....	๑๐๗
[ประทุษร้ายแก่ผู้มีคุณ ตายไปเกิดไปอเวจี].....	๑๐๗
[เรื่องนกขมิ้นกับลิงวิวาทกัน].....	๑๐๘
[ทรงประมวลาตค].....	๑๐๙
[แก้อรุณ].....	๑๐๙
๓. เรื่องอานนทเศรษฐี.....	๑๑๑
[อานนทเศรษฐีสั่งสอนบุตรให้ตระหนี่].....	๑๑๑
[อานนทเศรษฐีตายไป เกิดในตระกูลคนจันทาล].....	๑๑๑
[มารดาปล่อยบุตรไปขอทานเลี้ยงชีพเอง].....	๑๑๒
[พระศาสดาแสดงธรรมแก่มูลสิริเศรษฐี].....	๑๑๒
[แก้อรุณ].....	๑๑๒
๔. เรื่องโจรผู้ทำลายปม.....	๑๑๔
[โจรลักของที่ขอดไว้ที่พม่า].....	๑๑๔
[ผู้รู้สีกว่าว่าโยมเป็นบัณฑิตได้].....	๑๑๔
[แก้อรุณ].....	๑๑๔

๕. เรื่องพระอุทายีเถระ.....	๑๑๖
[คนไม่รู้มักถือตัว].....	๑๑๖
[แก้อรรถ].....	๑๑๖
๖. เรื่องภิกษุชาวเมืองปาฐา.....	๑๑๗
[ภิกษุสมาทานอุตงค์].....	๑๑๗
[แก้อรรถ].....	๑๑๗
๗. เรื่องสุปปพุทธกฐิน.....	๑๑๘
[สุปปพุทธะกราบทูลคุณวิเศษแด่พระศาสดา].....	๑๑๘
[คนมีอริยทรัพย์ ๗ เป็นผู้ไม่ขัดสน].....	๑๑๘
[บุรพกรรมของสุปปพุทธะและแม่โค].....	๑๑๙
[คนโง่งทำกรรมลามก].....	๑๑๙
[แก้อรรถ].....	๑๒๐
๘. เรื่องชวานา.....	๑๒๑
[โจรเข้าลักทรัพย์ในตระกูลมั่งคั่ง].....	๑๒๑
[พระศาสดาทรงเล็งเห็นอุปนิสัยของชวานา].....	๑๒๑
[ชวานาถูกจับไปประหารชีวิต].....	๑๒๒
[ชวานาพ้นโทษ เพราะอ้างพระศาสดาเป็นพยาน].....	๑๒๒
[ไม่ควรทำกรรมที่ให้ผลเดือดร้อนในภายหลัง].....	๑๒๓
[แก้อรรถ].....	๑๒๓
๙. เรื่องนายสุมนมาลาการ.....	๑๒๔
[พระศาสดาเสด็จบิณฑบาต].....	๑๒๔
[นายมาลาการบูชาพระศาสดาด้วยดอกไม้].....	๑๒๔
[ความอัศจรรย์ของดอกไม้ที่เป็นพุทธบูชา].....	๑๒๕
[นายมาลาการบอกแก่ภรรยา].....	๑๒๕
[ภรรยาไม่เลื่อมใส ฟ้องพระราชา].....	๑๒๖
[พระราชาทรงทำเป็นกริ้ว].....	๑๒๖
[พระราชาทรงพระราชทานสิ่งของอย่างละ ๘ อย่าง].....	๑๒๗
[พระศาสดาตรัสสรรเสริญนายมาลาการ].....	๑๒๗
[ไม่ควรทำกรรมที่เดือดร้อนภายหลัง].....	๑๒๘
[แก้อรรถ].....	๑๒๘
๑๐. เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี.....	๑๒๙
[พระเถรีตั้งความปรารถนา].....	๑๒๙
[พระอุบลวรรณาเถรีบรรลุพระอรหัต].....	๑๒๙
[นันทมาณพชมชื่นพระเถรี].....	๑๓๐
[คนพาลประสบทุกข์เพราะบาปกรรม].....	๑๓๐
[แก้อรรถ].....	๑๓๐

[พระชีนาสพไมยยินดีกามสุข].....	๑๓๑
[ภิกษุณีควรอยู่ในพระนคร].....	๑๓๑
๑๑. เรื่องขัมพุกาชีวิต.....	๑๓๒
[กุฎุมพีบำรุงพระเถระ].....	๑๓๒
[ดำพระอรหันต์ด้วยอาการ ๔ มีโทษ].....	๑๓๒
[โทษของการดำพระอรหันต์].....	๑๓๓
[พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดขัมพุกาชีวิต].....	๑๓๕
[ขัมพุกาชีวิตได้บรรลุพระอรหัต].....	๑๓๗
[ขัมพุกะบอกความจริงแก่มหาชน].....	๑๓๙
[แก้อรรถ].....	๑๓๙
๑๒. เรื่องอหิเปรต.....	๑๔๑
[พระมหาโมคคัลลานเถระทำการข่ม].....	๑๔๑
[พระมหาโมคคัลลานะบอกเหตุแห่งการข่ม].....	๑๔๑
[บุรพกรรมของกากเปรต].....	๑๔๑
[บุรพกรรมของอหิเปรต].....	๑๔๓
[พระศาสดาทรงเปรียบเทียบผลกรรม].....	๑๔๓
[แก้อรรถ].....	๑๔๔
๑๓. เรื่องสัจฉิกฐิเปรต.....	๑๔๕
[พระมหาโมคคัลลานเถระเห็นสัจฉิกฐิเปรต].....	๑๔๕
[พระศาสดาทรงรับรองว่าเปรตมี].....	๑๔๕
[บุรพกรรมของสัจฉิกฐิเปรต].....	๑๔๕
[พระศาสดาตรัสสอนพวกภิกษุ].....	๑๔๘
[แก้อรรถ].....	๑๔๘
๑๔. เรื่องพระสุธรรมเถระ.....	๑๔๙
[จิตตคฤหบดีถวายสวนเป็นสังฆาราม].....	๑๔๙
[คฤหบดีบรรลุอนาคามีผล].....	๑๔๙
[พระสุธรรมเถระดำคฤหบดี].....	๑๔๙
[พระสุธรรมเถระถูกสงฆ์ลงปฏิสาสนีกรรม].....	๑๕๐
[สมณะไม่ควรทำมานะและริษยา].....	๑๕๐
[แก้อรรถ].....	๑๕๑
[พระสุธรรมเถระบรรลุพระอรหัต].....	๑๕๒
[จิตตคฤหบดีไปเฝ้าพระศาสดา].....	๑๕๒
[พระศาสดาทรงแสดงปาฏิหาริย์].....	๑๕๓
[จิตตคฤหบดีถวายทาน].....	๑๕๔
[จิตตคฤหบดีเดินทางกลับ].....	๑๕๔
[บุรพกรรมของจิตตคฤหบดี].....	๑๕๕

๑๕. เรื่องพระวนวาสีตีสถาณ๑๕๖	[อุปัชฌายะไปเยี่ยมสามเณร].....๑๖๒
[พระสารีบุตรอนุเคราะห์พราหมณ์ผู้ยากจน].....๑๕๖	[เหตุให้ถึงสุขและพ้นจากทุกข์].....๑๖๔
[พราหมณ์ยากจน ตายไปเกิดในกรุงสาวัตถี].....๑๕๗	[พวกมนุษย์เลื่อมใสตีสถาณ].....๑๖๕
[ทารกบริจาคทาน].....๑๕๘	[น้ำตาของมนุษย์มากกว่าน้ำในมหาสมุทร].....๑๖๖
[การบวชทำได้ยาก].....๑๕๙	[สถานที่สัตว์เคยตายและไม่เคยตาย].....๑๖๖
[กัมมฐานที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ไม่เคยทรงละ].....๑๕๙	[การปรินิพพานของพระอานนท์].....๑๖๗
[สามเณรมีลาภมากเพราะผลทานในกาลก่อน].....๑๕๙	[พระศาสดาสอนทนายกับตีสถาณ].....๑๖๘
[ลักษณะคนตระหนี่].....๑๖๐	[พวกภิกษุสรรเสริญสามเณร].....๑๖๘
[ให้ของน้อยแต่ได้ผลมาก].....๑๖๑	[ข้อปฏิบัติ ๒ อย่าง].....๑๖๙
[ตีสถาณรอกป่าทำสมณธรรม].....๑๖๑	[แก้อรรถ].....๑๖๙

๔. ปุ่ปวรรค วรรณนา

๑. เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปผู้ชวนชายในปฐวีภิกขา

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภภิกษุ ๕๐๐ รูป ผู้ชวนชายในปฐวีภิกขา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โก อิมิ ปฐวี วิเชสสติ” เป็นต้น.

[ควรปรารภแผ่นดินภายใน]

ดังได้สดับมา ภิกษุเหล่านั้น เทียวจาริกไปในชนบทกับพระผู้มีพระภาค มาถึงพระเชตวันแล้วนั่งในหอนั่งในเวลาเย็น เล่าถึงเรื่องแผ่นดินในสถานที่ตนไปแล้วๆ ว่า “สถานเป็นที่ไปสู่นบ้านโน้นจากบ้านโน้น เสมอ ไม่เสมอ มีเปือกตมมาก มีกรวดมาก มีดินดำมีดินแดง.”

พระศาสดา เสด็จมาตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ด้วยเรื่องแผ่นดินในสถานที่พวกเจ้าพระองค์เทียวไปแล้ว พระเจ้าข้า” ดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย นั้นชื่อว่าแผ่นดินภายนอก, การที่พวกเธอทำบริกรรมในแผ่นดินภายในจึงจะควร” ดังนี้ แล้วได้ทรงภษาชิต ๒ พระคาถานี้ว่า

“ใคร จักรู้ชัดซึ่งแผ่นดินนี้และยมโลกกับมนุษยโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก,
ใครจักเลือกบทรธรรมอันเราแสดงดีแล้ว เหมือนนายมาลาการผู้ฉลาด
เลือกดอกไม้ ฉะนั้น.

พระเสขะจักรู้ชัดแผ่นดินและยมโลกกับมนุษยโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก.

พระเสขะจักเลือกบทรธรรมอันเราแสดงดีแล้ว เหมือนนายมาลาการผู้ฉลาด
เลือกดอกไม้ ฉะนั้น.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **โก อิมิ** ความว่า ใคร (จักรู้ชัด) ซึ่งแผ่นดินนี้ กล่าวคืออดีตภาพ.

บทว่า **วิเชสสติ** ความว่า จักรู้แจ้ง คือแทงตลอด ได้แก่ ทำให้แจ้ง ด้วยญาณของตน.

บทว่า **ยมโลกญจ** ได้แก่ อบายโลก ๔ อย่างด้วย.

สองบทว่า **อิมิ สเทวกิ** ความว่า ใคร จักรู้ชัด คือจักทราบชัด ได้แก่ แทงตลอด ทำให้แจ้ง ซึ่งมนุษยโลกนี้กับเทวโลกด้วย.

พระศาสดาย่อมตรัสถามดังนี้.

บาทพระคาถาว่า **โก รมมปทิสสุเทสิตี** ความว่า ใคร จักเลือก คือคัด ได้แก่ พิจารณาเห็น แทงตลอด ทำให้แจ้ง ซึ่งบทรธรรม กล่าวคือโพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ^๑ ที่ชื่อว่าอันเราแสดงดีแล้ว เพราะความเป็นธรรมอันเรากล่าวแล้วตามความเป็นจริง เหมือนนายมาลาการผู้ฉลาดเลือกดอกไม้ไม่อยู่ฉะนั้น.

๑ คือ สติปฏิฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฃงค์ ๗ มรรคมรรค ๘.

บทว่า **เสโท** เป็นต้น ความว่า

พระอริยบุคคล ๗ จำพวก ตั้งต้นแต่ท่านผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค จนถึงท่านผู้ตั้งอยู่ในอรหัตมรรค ชื่อว่าพระเสขอ เพราะยังศึกษาสิกขา ๓ เหล่านี้ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา คร่าออกอยู่ ซึ่งฉันทราคะ^๑ จากอรรถภาพนั้น ด้วยอรหัตมรรค ชื่อว่าจกฐัต คือจกฐาบชัต ได้แก่ ทางตลอด ทำให้แจ้ง ซึ่งแผ่นดินนี้ กล่าวคืออรรถภาพ.

บทว่า **ยมโลกยจ** เป็นต้น ความว่า พระเสขอเหล่านั้นแหละจกฐัต คือจกฐาบชัต ได้แก่ ทางตลอด ทำให้แจ้ง ซึ่งยมโลก มีประการอันกล่าวแล้วอย่างนั้น และมนุสสโลกนี้ กับทั้งเทวโลกทั้งหลาย ชื่อว่าพร้อมทั้งเทวโลก.

พระผู้ยังต้องศึกษา ๗ จำพวกนั้นแหละ ชื่อว่า **เสขอ**.

อธิบายว่า นายมาลาการผู้ฉลาด เข้าไปสู่สวนดอกไม้แล้ว เว้นดอกไม้ที่อ่อนและตูม ที่สัตว์เจาะ ที่เหยี่ยว และที่เกิดเป็นปมเสียแล้ว เลือกเอาเฉพาะแต่ดอกไม้ที่งาม ที่เกิดดีแล้ว ชื่อ**ฉันท**

พระเสขอ จกฐัต คือจกฐัต ได้แก่พิจารณาเห็น ทางตลอด ทำให้แจ้ง แม้ซึ่งบทแห่งโพธิปักขิยธรรมนี้ ที่เรากล่าวดีแล้ว คือแสดงดีแล้ว **ฉันท**นั้นนั่นแล.

พระศาสดาทรงเฉลยปัญหาที่เดียว.

ในเวลาจบเทศนา ภิกษุ ๕๐๐ รูป บรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภทาทั้งหลายแล้ว.

เทศนาได้มีประโยชน์แม้แก่บริษัทผู้ประชุมกัน ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุ ๕๐๐ รูปผู้ชวนขายในปฐวีภิกษา จบ.

๑ ฉันทราคะ แปลว่า ความกำหนดด้วยอำนาจความพอใจ.

๒. เรื่องพระเถระผู้เจริญมริจิกัมมัฐาน

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ผู้เจริญมริจิกัมมัฐาน ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “ผลูปม” เป็นต้น.

[พระเถระเจริญมริจิกัมมัฐาน]

ดังได้สดับมา พระเถระนั้น เรียนกัมมัฐานในสำนักพระศาสดา แล้วคิดว่า “เราจักทำสมณธรรม” ดังนี้ แล้วเข้าไปสู่ป่า พากเพียรพยายามแล้ว ก็ไม่อาจบรรลุพระอรหัตได้ จึงกลับมายังสำนักพระศาสดา ด้วยตั้งใจว่า “จักทูลอาราธนาให้ตรัสบอกพระกัมมัฐานให้พิเศษ,” เห็นพยับแดดในระหว่างทาง เจริญมริจิกัมมัฐาน^๑ ว่า “พยับแดดนี้ ตั้งขึ้นแล้วในฤดูร้อน ย่อมปรากฏแก่บุคคลทั้งหลาย ผู้ยืนอยู่ ณ ที่ไกล ดุจมีรูปร่าง, แต่ไม่ปรากฏเลย แก่บุคคลผู้มาสู่ที่ใกล้ ฉนฺโต; แม้อัตตภาพนี้ ก็มีรูปเหมือนอย่างนั้น เพราะอรธว่าเกิดขึ้นและเสื่อมไป ฉนฺตนั้น” เดินมาแล้ว เมื่อยล้าในหนทาง อาบน้ำในแม่น้ำจิวตี นั่งที่ร่ม (ไม้) ริมฝั่งแม่น้ำมีกระแสน้ำเชี่ยวแห่งหนึ่ง เห็นฟองน้ำใหญ่ ตั้งขึ้นด้วยกำลังแห่งน้ำกระทบกันแล้วแตกไป ได้ถือเอาเป็นอารมณ์ว่า “แม้อัตตภาพนี้ ก็มีรูปอย่างนั้นเหมือนกัน เพราะอรธว่าเกิดขึ้นแล้วก็แตกไป.”

[ทรงเปรียบเทียบด้วยฟองน้ำและพยับแดด]

พระศาสดา ประดับอยู่ที่พระคันธกุฏินั้นแล ทรงเห็นพระเถระนั้นแล้ว จึงตรัสว่า “อย่างนั้นนั่นแหละ ภิกษุ อัตตภาพนี้มีรูปอย่างนั้นแล มีการเกิดขึ้นและแตกไปเป็นสภาพแน่แท้ เหมือนฟองน้ำ (และ) พยับแดด” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“ภิกษุรู้แจ้งกายนี้ (ว่า) มีฟองน้ำเป็นเครื่องเปรียบเทียบ,
รู้ชัดกายนี้ (ว่า) มีพยับแดดเป็นธรรม ตัดพวงดอกไม้ของมารเสียแล้ว
พึงถึงสถานที่มัจจุราชไม่เห็น.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ผลูปม** ความว่า รู้แจ้งกายนี้ คือ อันนับว่าเป็นที่ประชุมแห่งส่วนต่างๆ มีผม เป็นต้น ว่า “เห็นสมด้วยฟองน้ำ เพราะอรธว่า ไม่มีกำลัง มีกำลังทรม ไม่ตั้งอยู่นานและเป็นไปชั่วกาล.”

บทว่า **มริจิมม** เป็นต้น ความว่า รู้ชัด คือรู้ได้แก่ทราบ ว่า

“แม้กายนี้ ชื่อว่ามีพยับแดดเป็นธรรม เพราะอรธว่า เป็นไปชั่วขณะและปรากฏนิดหน่อย

เหมือนอย่างพยับแดด เป็นดุจมีรูปร่าง (และ) เป็นดุจเข้าถึงความเป็นของที่ควรถือเอาได้ แก่บุคคลทั้งหลายผู้ยืนอยู่ ณ ที่ไกล, (แต่) เมื่อบุคคลเข้าไปใกล้ ย่อมปรากฏเป็นของว่างเปล่า เข้าถึงความเป็นของถือเอาไม่ได้ ฉนฺตนั้น.”

๑ กัมมัฐานมีการพิจารณาพยับแดดเป็นอารมณ์.

สองบทว่า **มารสฺส ปุပ္พกานิ** เป็นต้น ความว่า ภิกษุผู้ชฌานาสน^๑ ตัดวัฏฏะอันเป็นไปในไตรภุมิ^๒ กล่าวคือพวงดอกไม้ของมารเสียได้ ด้วยอริยมรรคแล้ว พึงถึงสถานที่ไม่เห็น คือที่อันไม่เป็นวิสัย ของมัจจุราช ได้แก่พระอมตมทานิพพาน.

ในกาลจบคาถา พระเถระบรรลุประอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิตาทั้งหลายแล้ว ชมเชย สรรเสริญ ถวายบังคมพระสรีระของพระศาสดา ซึ่งมีวรรณะดุจทองคำ มาแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องพระเถระผู้เจริญมรณิกัมมญาณ จบ.

๑ ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว.

๒ ภุมิ ๓ คือ กามาวจรภุมิ รูปาวจรภุมิ อรูปาวจรภุมิ.

๓. เรื่องพระเจ้าวิฑูฑกะ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระนครสาวัตถี ทรงปรารภพระเจ้าวิฑูฑกะพร้อมทั้งบริษัท ซึ่งถูกห้วงน้ำท่วมทับให้สวรรคตแล้ว ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ปุพพานิ เหว ปจินนติ” เป็นต้น.

อนุปุพพิกถาในเรื่องนั้น ดังต่อไปนี้

[๓ พระกุมาร ไปศึกษาศิลปะในกรุงตักกสิลา]

พระกุมาร ๓ พระองค์เหล่านี้ คือ

“พระราชโอรสของพระเจ้ามหาโกศล ในพระนครสาวัตถี พระนามว่า ปเสนทิกุมาร,

พระกุมารของเจ้าลิจฉวี ในพระนครเวสาลี พระนามว่า มหาล,

โอรสของเจ้ามัลละ ในพระนครกุสินารา พระนามว่า พันธุละ”

เสด็จไปนครตักกสิลา เพื่อเรียนศิลปะในสำนักอาจารย์ทิศาปาโมกข์ มาพบกันที่ศาลานอกพระนคร

ต่างก็ถามถึงเหตุที่มา ตระกูล และพระนามของกันและกันแล้ว เป็นพระสหายกัน ร่วมกันเข้าไปหาอาจารย์

ต่อกาลไม่นานนัก (ก็) เรียนศิลปะสำเร็จ (จึง) กราบลาอาจารย์พร้อมกันเสด็จออก (จากกรุงตักกสิลา) ได้ไปสู่ที่อยู่ของตนๆ.

[๓ พระกุมารได้รับตำแหน่งต่างกัน]

บรรดาพระกุมารทั้ง ๓ พระองค์นั้น

ปเสนทิกุมาร ทรงแสดงศิลปะถวายพระชนก อันพระชนกทรงเลื่อมใสแล้ว (จึง) อภิเษกในราชสมบัติ.

มหาลิกุมาร เมื่อจะทรงแสดงศิลปะแก่เจ้าลิจฉวีทั้งหลาย ก็ทรงแสดงด้วยความอุตสาหะมาก.

พระเนตรของพระองค์ได้แตกไปแล้ว.

พวกเจ้าลิจฉวีปรึกษากันว่า

“พุทโธเอ๊ย อาจารย์ของเรา ถึงความเสียพระเนตรแล้ว, พวกเราจะไม่ทอดทิ้งท่าน, จักบำรุงท่าน” ดังนี้แล้ว

จึงได้ถวายประตุ^๑ ด้านหนึ่ง ซึ่งเก็บส่วย^๒ ได้วันละแสน แก่มหาลิกุมารนั้น.

พระองค์ทรงอาศัยประตุนั้น ให้โอรสของเจ้าลิจฉวี ๕๐๐ องค์ ทรงศึกษาศิลปะ อยู่แล้ว.

(ฝ่าย) พันธุลกุมาร เมื่อพวกตระกูลมัลลราชกล่าวว่ “ขอพันธุลกุมารจงฟันไม้ไผ่เหล่านี้” ดังนี้แล้ว

ได้กระโดดขึ้นไปยังอากาศ (สูง) ถึง ๘๐ ศอก เอาดาบฟันมัด(ไม้ไผ่) ๖๐ ลำ

ที่พวกเจ้ามัลละเอาไม้ไผ่ ๖๐ ลำใส่ซึ่งเหล็กในท่ามกลางแล้ว ให้ยกขึ้นตั้งไว้ (ขาดกระเด็น) ไปแล้ว.

พันธุลกุมารนั้นได้ยินเสียงดัง “กร๊ก” ของซึ่งเหล็กในมัดสุดท้าย (จึง) ถามว่า “นี่อะไร?”

ได้ยินว่าเขาเอาซึ่งเหล็กในไม้ไผ่ทุกมัดแล้ว จึงทิ้งดาบ ร้องให้พลางพูดว่า

“บรรดาญาติและเพื่อนของเราประมาณเท่านี้ แม้แต่คนเดียว ซึ่งเป็นผู้มีความสันทนา (ในเรา) มิได้บอกเหตุนี้ (แก่เรา);

๑ ประตุ หมายถึง หมู่บ้านที่ตั้งอยู่ทางด้านหนึ่ง.

๒ ภาษี

ก็หากว่า เราพึงรู้ไซ้, พึงฟังไม่ให้เสียงซีเหล็กดังขึ้นเลย”

แล้วทูลแก่พระชนนีและพระชนกว่า “หม่อมฉันจักเข้าเจ้ามัลละเหล่านี้แม้ทั้งหมดแล้วครองราชสมบัติ”

อันพระชนนีและพระชนกห้ามแล้ว โดยประการต่างๆ เป็นต้นว่า “ลูกเอ๋ย นี้ เป็นราชประเพณี, เจ้าไม่ได้เพื่อจะทำอย่างนั้น” จึงทูลว่า “ถ้ากระนั้น หม่อมฉันจักไปสู่สำนักเพื่อนของหม่อมฉัน” ดังนี้ ได้เสด็จไปเมืองสาวัตถีแล้ว.

พระเจ้าปเสนทิทรงทราบการเสด็จมาของพันธฺุณนั้น ก็ทรงต้อนรับ เชิญให้เสด็จเข้าพระนครด้วยสักการะใหญ่แล้ว ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งเสนาบดี.

พันธฺุณเสนาบดีนั้น ให้เชิญพระชนนีและพระชนกมาพักอาศัยอยู่ในเมืองสาวัตถีนั้นนั่นแล.

[พระราชาทรงเลี้ยงภัตตาหารภิกษุเอง]

ภายหลังวันหนึ่ง พระราชาทรงยืนอยู่ปราสาทชั้นบน ทรงแลดูไปยังระหว่างถนน

เห็นภิกษุหลายพันรูป ซึ่งไปเพื่อต้องการทำภักติก ในคฤหาสน์ของท่านเหล่านี้ คือ

“อนาถบิณฑิกเศรษฐี จูฬอนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขา นางสุปวาสา” จึงตรัสถามว่า “พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายไปไหนกัน?”

เมื่อพวกภรรยาพูดว่า “ข้าแต่สมมติเทพ ภิกษุ ๒,๐๐๐ รูป ไปเพื่อประโยชน์แก่ภัตต์ทั้งหลายมีนิมิตตลาภภัตต์และคิลานภัตต์ เป็นต้น ในคฤหาสน์ของอนาถบิณฑิกเศรษฐีทุกๆ วัน, ภิกษุ ๕๐๐ รูป ไปคฤหาสน์ของจูฬอนาถบิณฑิกเศรษฐีเป็นนิตย์.

ของนางวิสาขา (และ) นางสุปวาสา ก็เช่นเดียวกัน” ดังนี้แล้ว ทรงพระประสงค์จะบำรุงภิกษุสงฆ์ ด้วยพระองค์เองบ้าง

จึงเสด็จไปวิหาร ทรงนิมนต์พระศาสดา พร้อมกับภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป ถวายทานด้วยพระหัตถ์ (เอง) สิ้น ๗ วัน

ในวันที่ ๗ ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์จงทรงรับภิกษาของข้าพระองค์ พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป เป็นนิตย์เถิด.”

พระศาสดา. มหาบพิตร ธรรมดาพระพุทเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่รับภิกษาประจำในที่แห่งเดียว,

ประชาชนเป็นจำนวนมาก ย่อมหวังเฉพาะการมาของพระพุทเจ้าทั้งหลาย.

พระราช. ถ้ากระนั้น ขอพระองค์ โปรดส่งภิกษุรูปหนึ่งไปประจำเถิด.

พระศาสดาได้ทรงทำให้เป็นภาระของพระอานนทเถระ.

[พระราชาทรงลิมจัดการเลี้ยงภิกษุถึง ๓ วัน]

พระราชไม่ทรงจัด (เจ้าหน้าที่) ไว้ว่า “เมื่อภิกษุสงฆ์มาแล้ว ชื่อว่าชนเหล่านี้ รับบาตรแล้ว จงอังคาส”

ทรงอังคาสด้วยพระองค์เองเท่านั้นตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๘ ทรงลิมไป จึงได้ทรงทำให้เนิ่นช้าแล้ว.

ก็ธรรมดาในราชตระกูล ชนทั้งหลาย อันพระราชามีได้ทรงสั่งแล้ว

ย่อมไม่ได้เพื่ออุปาสนะทั้งหลาย นิมนต์พวกภิกษุให้นั่งแล้วอังคาส.

พวกภิกษุ (ก็) คิดกันว่า “เราไม่อาจเพื่อยับยั้ง” อยู่ในที่นี่ได้” พากันหลีกไปเสียหลายรูป.

แม้ในวันที่ ๒ พระราชา (ก็) ทรงลิมแล้ว.

แม้ในวันที่ ๒ ภิกษุเป็นอันมาก (ก็) พากันหลีกไป.

ถึงในวันที่ ๓ พระราชาก็ทรงลี้ม.

ในกาลนั้น เว้นพระอานนทเถระองค์เดียวเท่านั้น พวกภิกษุที่เหลือ พากันหลีกไป (หมด).

[คนมีบุญยอมหนักในเหตุ]

ธรรมดาผู้มีบุญทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้เป็นไปในอำนาจแห่งเหตุ จึงรักษาความเลื่อมใสแห่งตระกูลทั้งหลายไว้ได้.

ก็สาวกของพระตถาคตแม่ทั้งหมดที่ตั้งฐานันดร ตั้งต้นแต่ชนทั้ง ๘ เหล่านี้ คือ

อัครสาวก ๒ รูป คือ พระสารีบุตรเถระ พระมหาโมคคัลลานเถระ,

อัครสาวิกา ๒ รูป คือ นางเขมา นางอุบลวรรณา,

บรรดาอุบาสกทั้งหลาย อุบาสกผู้เป็นอัครสาวก ๒ คน คือ จิตตคฤหบดี หัตถกอุบาสก ชาวเมืองอาฬวี,

บรรดาอุบาสิกาทั้งหลาย อุบาสิกาผู้เป็นอัครสาวิกา ๒ คน คือ มารดาของนันทมาณพ ชื่อเวฬุภักตีกี นางชุชชุตรา,

(ล้วน) มีบุญมาก สมบูรณ์ด้วยอภินิหาร เพราะความเป็นผู้บำเพ็ญบารมี^๑ ๑๐ โดยเอกเทศ.

[พระราชาสด็จไปทราบทูลพระศาสดา]

แม้พระอานนทเถระ มีบารมีอันบำเพ็ญแล้วตั้งแสนกับ สมบูรณ์ด้วยอภินิหาร มีบุญมาก

เมื่อจะรักษาความเลื่อมใสของตระกูล จึงได้ยับยั้งอยู่ เพราะความที่ตนเป็นไปในอำนาจแห่งเหตุ.

พวกราชบุรุษนิมนต์ท่านรูปเดียวเท่านั้นให้นั่งแล้วอังกาส.

พระราชาสด็จมาในเวลาทีพวกภิกษุไปแล้ว ทรงเห็นขาทนิยะและโกชนิยะตั้งอยู่อย่างนั้นแหละ จึงตรัสถามว่า

“พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายมิได้มาหรือ?” ทรงสดับว่า “พระอานนทเถระมารูปเดียวเท่านั้น พระเจ้าข้า”

ทรงพิโรธภิกษุทั้งหลายว่า “พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ได้ทำการตัดขาดต่อเราเพียงเท่านั้นเป็นแน่”

จึงเสด็จไปสำนักพระศาสดา กราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จัดแจงภิกษาไว้ เพื่อภิกษุ ๕๐๐ รูป, ทราบว่า พระอานนทเถระรูปเดียวเท่านั้นมา,

ภิกษาที่หม่อมฉันจัดแจงแล้ว ตั้งอยู่อย่างนั้นนั่นเอง. ภิกษุ ๕๐๐ รูป ไม่ทำความสำคัญในพระราชวังของหม่อมฉัน (เลย);

จักมีเหตุอะไรหนอแล?”

[ตระกูลที่ภิกษุควรเข้าไปและไม่ควรเข้าไป]

พระศาสดาไม่ตรัสโทษของพวกภิกษุ ตรัสว่า

“มหาบพิตร สาวกทั้งหลายของอาตมภาพ ไม่มีความคุ้นเคยกับพระองค์, เพราะเหตุนั้น ภิกษุทั้งหลายจักไม่ไปแล้ว”

เมื่อจะทรงประกาศเหตุแห่งการไม่เข้าไป และเหตุแห่งการเข้าไปสู่ตระกูลทั้งหลาย

ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ตรัสพระสูตร^๒ นี้ว่า

๑ บารมี ๑๐ คือ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิฏฐานบารมี เมตตาบารมี อุเบกขาบารมี.

๒ อจ. นวก. ๒๓/๔๐๑.

“ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ ภิกษุยังไม่เข้าไปแล้ว ก็ไม่ควรเข้าไป, และครั้นเข้าไปแล้ว ก็ไม่ควรนั่งใกล้, (ตระกูลที่ประกอบ) ด้วยองค์ ๙ เป็นไฉน? (ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ เหล่านี้; คือ

(๑) เขาไม่ต้อนรับด้วยความพอใจ	(๖) เมื่อมีของประณีต ก็ให้ของเศร้าหมอง
(๒) ไม่อภิวัตด้วยความพอใจ	(๗) ให้โดยไม่เคารพ ไม่ให้ด้วยความเคารพ
(๓) ไม่ให้อาสนะด้วยความพอใจ	(๘) ไม่นั่งใกล้เพื่อฟังธรรม
(๔) ซ่อนของที่มีอยู่ของเขาไว้	(๙) เมื่อกล่าวธรรมอยู่ เขาก็ไม่ยินดี.
(๕) เมื่อของมีอยู่มาก ก็ให้แต่น้อย	

ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ เหล่านี้แล ภิกษุยังไม่เข้าไปแล้ว ก็ไม่ควรเข้าไป และครั้นเข้าไปแล้ว ก็ไม่ควรนั่งใกล้.

ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ ภิกษุยังไม่เข้าไป ก็ควรเข้าไป และเมื่อเข้าไปแล้ว ก็ควรนั่งใกล้.

(ตระกูลที่ประกอบ) ด้วยองค์ ๙ เป็นไฉน? (ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ เหล่านี้): คือ

(๑) เขาต้อนรับด้วยความพอใจ	(๖) เมื่อมีของประณีต ก็ให้ของประณีต
(๒) อภิวัตด้วยความพอใจ	(๗) ให้โดยเคารพ ไม่ให้โดยไม่เคารพ
(๓) ให้อาสนะด้วยความพอใจ	(๘) เข้าไปนั่งใกล้เพื่อฟังธรรม
(๔) ไม่ซ่อนของที่มีอยู่ของเขาไว้	(๙) เมื่อกล่าวธรรมอยู่ เขาก็ยินดี
(๕) เมื่อของมีมาก ก็ให้มาก	

ภิกษุทั้งหลาย ตระกูลที่ประกอบด้วยองค์ ๙ เหล่านี้แล ภิกษุยังไม่เข้าไป ก็ควรเข้าไป และครั้นเข้าไปแล้ว ก็ควรนั่งใกล้.”

แล้วจึงตรัสว่า “มหาบพิตร สาวกของอาตมา เมื่อไม่ได้ความคุ้นเคยจากสำนักของพระองค์ จึงจักไม่ไป ด้วยประการฉะนี้แล;

แท้จริง โบราณบัณฑิตทั้งหลาย แม้เขาบำรุงอยู่ด้วยความเคารพในที่ๆ ไม่คุ้นเคย ถึงเวทนาแทบปางตาย ก็ได้ไปสู่ที่ของผู้คุ้นเคยกันเหมือนกัน” อันพระราชาทูลถามว่า “ในกาลไร? พระเจ้าข้า” ทรงนำอดีตนิทานมา (สารกดังต่อไปนี้)

[เรื่องเกสวดาบส]

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต เสวยราชสมบัติในพระนครพาราณสี

พระราชาพระนามว่า เกสวะ ทรงสละราชสมบัติ ผนวชเป็นฤๅษี.

บุรุษ ๕๐๐ คน (ออก) บวชตามพระราชานั้น.

ท้าวเธอได้พระนามว่า เกสวดาบส.

อนึ่ง นายภูษามาลาของพระองค์ ก็ได้ตามบวชเป็นอันเตวาสิก นามว่า กัปปกะ.

เกสวดาบสกับบริษัท อาศัยอยู่ในหิมวันตประเทศสิ้น ๘ เดือน ในฤดูฝน เพื่อต้องการเสพรสเค็มและรสเปรี้ยว ไปถึงกรุงพาราณสีแล้ว เข้าไปสู่พระนครเพื่อภิกษา.

ลำดับนั้น พระราชาทรงเห็นดาบสนั้น ทรงเลื่อมใส

ทรงรับปฏิญญาเพื่อประโยชน์แก่การอยู่ในสำนักของพระองค์ตลอด ๔ เดือน

(นิมนต์) ให้พักอยู่ในพระราชอุทยาน ย่อมเสด็จไปสู่ที่บำรุงพระดาบสนั้น ทั้งเย็นทั้งเข้า.

พวกดาบสที่เหลือ พักอยู่ ๒-๓ วัน รำคาญด้วยเสียงอึงคะนึงต่างๆ มีเสียงข้างเป็นต้น^๑ จึงกล่าวว่า
“ท่านอาจารย์ พวกกระผมรำคาญใจ, จะไปละ”

เกสวะ. จะไปไหนกัน? พ่อ.

อันเตवासิก. ไปสู่หิมวันตประเทศ ท่านอาจารย์.

เกสวะ. ในวันที่พวกเรามาที่เดียว พระเจ้าแผ่นดินทรงรับปฏิญญา เพื่อประโยชน์แก่การอยู่ในที่นี้ตลอด ๔ เดือน,
พวกเธอจักไปเสียอย่างไรเล่า? พ่อ.

อันเตवासิกกล่าวว่า “ท่านอาจารย์ไม่บอกพวกกระผมเสียก่อน แล้วจึงถวายปฏิญญา, พวกกระผมไม่สามารถจะอยู่ในที่นี้ได้,
จักอยู่ในที่ๆ (พ่อ) ฟังความเป็นไปของท่านอาจารย์ได้ ซึ่งไม่ไกลจากที่นี่” ดังนั้น พวกกันไหว้พระอาจารย์แล้วหลีกไป.

อาจารย์คงอยู่กับอันเตवासิก ชื่อ กัปปกะ (เท่านั้น).

พระราชาสัตถ์จึงมาสู่ที่บำรุง ตรัสถามว่า “พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลายไปไหน?”.

เกสวตาบสทูลว่า “มหาบพิตร พวกดาบสเหล่านั้นบอกว่า ‘พวกกระผมรำคาญใจ’ ดังนี้แล้ว ก็ไปสู่หิมวันตประเทศ”

กาลต่อมาไม่นานนัก แม้กัปปกะดาบส (ก็) รำคาญแล้ว แม้ถูกอาจารย์ห้ามอยู่บ่อยๆ ก็กล่าวว่า “ไม่อาจ” แล้วก็หลีกไป.

แต่กัปปกะดาบสนั้น ไม่ไปสำนักของพวกดาบสนอกนี้ คอยฟังข่าว^๒ ของอาจารย์อยู่ในที่ไม่ไกลนัก.

ในกาลต่อมาเมื่ออาจารย์คิดถึงพวกอันเตवासิก โรคในท้องก็เกิดขึ้น.

พระราชารับสั่งให้แพทย์เยียวยา.

โรคก็ไม่สงบได้.

พระดาบสจึงทูลว่า “มหาบพิตร พระองค์ทรงพระประสงค์จะให้โรคของอาตมภาพสงบหรือ?”

พระราชาส. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ หากว่าข้าพเจ้าอาจ, ก็พึงทำความผาสุกแก่ท่าน เดียวนี้แหละ.

ดาบส. มหาบพิตร หากว่า พระองค์ทรงปรารถนาความสุขแก่อาตมภาพไซ้,

โปรดส่งอาตมภาพไปสำนักพวกอันเตवासิกเถิด.

พระราชาทรงรับว่า “ดีละ ครับ” แล้วให้ดาบสนั้นนอนบนเตียงน้อย ทรงส่งอมาตย์ (ไป) ๔ นาย

มีนารถอมาตย์เป็นหัวหน้า ด้วยรับสั่งว่า “พวกท่านทราบข่าวของพระผู้เป็นเจ้าของเราแล้ว พึงส่งข่าวถึงเรานะ.”

กัปปกะอันเตवासิก ทราบว่าอาจารย์มา ก็ทำการต้อนรับ เมื่ออาจารย์กล่าวว่า “พวกนอกนี้ไปอยู่ที่ไหนกัน?”

จึงเรียนว่า “ทราบว่ายู่ที่โน้น.”

อันเตवासิกแม้เหล่านั้น ทราบว่าอาจารย์มาแล้ว (มา) ประชุมกัน ณ ที่นั้นนั้นแล ถวายน้ำร้อนแล้ว ได้ถวายผลาผลแก่อาจารย์.

โรคสงบแล้วในขณะนั่นเอง.

พระดาบสนั้น มีวรรณะประดุจทองคำโดย ๒-๓ วันเท่านั้น.

๑ อันเสียงทั้งหลายมีเสียงข้างเป็นต้น เบียดเบียนแล้ว.

๒ ปวดดี.

ลำดับนั้น นารทอมาตย์ถามว่า^๑

“ข้าแต่เกสตาบสผู้มีโชค อย่างไรหนอ ท่านจึงละพระราช
ผู้เป็นจอมแห่งมนุษย์ ผู้บันดาลสมบัติน่าใคร่ทั้งสิ้นให้สำเร็จเสีย
แล้วยินดีในอาศรมของกบปกาบส.”

ท่านตอบว่า

“คำไพบราชนให้ร่นรมย์มีอยู่, รุกขชาติเป็นที่เพลินใจมีอยู่,
ตู่ก่อนนารท คำที่กบปกาบสกล่าวดีแล้ว ย่อมให้เรายินดีได้”

นารทอมาตย์ถามว่า

“ท่านบริโภคน้ำสุกแห่งข้าวสาลี อันจืด ด้วยเนื้อดีแล้ว,
ข้าวฟ่างและลูกเต๋อย ซึ่งหารสเค็มมิได้ จะทำให้ท่านยินดีได้อย่างไร?”

ท่านตอบว่า

“ผู้คุ้นเคยกับบริโภคน้ำ อาหารไม่อร่อยหรืออร่อย น้อยหรือมากในที่ใด, (อาหาร
ที่บริโภคนั้นก็ให้สำเร็จประโยชน์ได้)
เพราะว่า รสทั้งหลายมีความคุ้นเคยเป็นอย่างยิ่ง.”

[พระศาสดาทรงย่อชาดก]

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนาขึ้นมาแล้ว ทรงประมวลชาดก ตรัสว่า

“พระราชา ในครั้งนั้น ได้เป็นโมคคัลลานะ, นารทอมาตย์ ได้เป็นสารีบุตร, อันเตवासิกชื่อกบปกา ได้เป็นอานนท์,
เกสวตาบส เป็นเราเอง” ดังนี้แล้ว ตรัสว่า

“อย่างนั้น มหาบพิตร บัณฑิตในปางก่อน ถึงเวทนาปางตาย ได้ไปสู่ที่คนมีความคุ้นเคยกันแล้ว,
สาวกทั้งหลายของอาตมภาพ ชะรอยจะไม่ได้ความคุ้นเคยในสำนักของพระองค์.”

[พระราชาทรงส่งสาสน์ไปขอธิดาเจ้าศากยะ]

พระราชาทรงดำริว่า “เราควรจะทำความคุ้นเคยกับภิกษุสงฆ์, เราจักทำอย่างไรหนอ?” ดังนี้แล้ว ทรงดำริ (อีก) ว่า

“ควรทำพระธิดาแห่งพระญาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ไว้ในพระราชมนเทียร”,

เมื่อเป็นเช่นนี้ พวกภิกษุหนุ่มและพวกสามเณร (ก็จะ) คุ้นเคย แล้วมายังสำนักของเราเป็นนิตย์ ด้วยคิดว่า

“พระราชาเป็นพระญาติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า” ดังนี้ (จึง) ส่งพระราชสาสน์ไปสำนักเจ้าศากยะทั้งหลายว่า

“ขอเจ้าศากยะทั้งหลาย จงประทานพระธิดาคนหนึ่งแก่หม่อมฉัน”, แล้วรับสั่งบังคับทูตทั้งหลายว่า

“พวกท่านพึงถามว่า ‘เป็นพระธิดาแห่งเจ้าศากยะองค์ไหน?’ แล้ว (จึง) มา.”

๑ ขุ. ชา. จตุกก ๒๗/๑๖๐. ตทฎกถา. ๔/๔๐๕.

๒ ภูเขย ในชาดกและบาลีเป็น ภูเข. อรรถกถาแก้เป็น ภูเข.

๓ พระราชมนเทียร แปลมาจาก ขร. เคท. แต่ในอรรถกถาธรรมบท ไม่ปรากฏคำนี้ คือ มนุฑิร มนุฑิ.

มนเทียร มนเทียร เรือนหลวง, พระราชมนเทียร, พระราชมนเทียร, พระราชวัง (มณฑุโร มณฑุโร มนุฑิโร มนุฑิโร)

[เจ้าศากยะให้ธิดานางทาสี แก่พระเจ้าปเสนทิ]

พวกทูตไปแล้ว ทูลขอเจ้าหญิง (คนหนึ่ง) แก่เจ้าศากยะทั้งหลาย.

เจ้าศากยะเหล่านั้นประชุมกันแล้ว ทรงดำริว่า

“พระราชาเป็นฝักฝ่ายอื่น; ฌีว่า พวกเราจักไม่ให้ไซร์, ท้าวเธอจักทำให้เราฉิบหาย;

ก็ (เมื่อว่า) โดยสกุล ท้าวเธอไม่เสมอกับเราเลย; พวกเราควรทำอย่างไรกันดี?”

ท้าวมหานามะ ตรัสว่า “ธิดาของหม่อมฉัน ชื่อवासภขัตติยา เกิดในท้องของนางทาสี ถึงความเป็นผู้มีรูปร่างงามเลิศมีอยู่, พวกเราจักให้นางนั้น” ดังนี้แล้ว จึงรับสั่งกะพวกทูตว่า “ดีละ พวกเราจักถวายเจ้าหญิงแต่พระราชา.”

ทูต. เป็นพระธิดาของเจ้าศากยะองค์ไหน?

เจ้าศากยะ. เป็นพระธิดาของท้าวมหานามศากยราช ผู้เป็นพระโอรสของพระเจ้าอาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อवासภขัตติยา.

ทูตเหล่านั้นไปกราบทูลแต่พระราชา (ของตน).

พระราชาตรัสว่า “ถ้าอย่างนั้นก็ดีละ, พวกเธอจงรีบนำมาเถิด;

ก็ธรรมดาพวกกษัตริย์มีเล่ห์กลมาก (จะ) พิงส่งแม่ลูกสาวของนางทาสีมา (ก็อาจเป็นได้),

พวกท่านจงนำธิดาผู้เสวยอยู่ในภวณะเดียวกันกับพระบิดามา” ดังนี้แล้ว ทรงส่งทูตทั้งหลายไป.

พวกเขาไปแล้วกราบทูลว่า “ขอเดชะ พระราชาทรงปรารถนาพระธิดาผู้เสวยร่วมกับพระองค์.”

ท้าวมหานามะรับสั่งว่า “ได้ไซ พ้อ” (จึง) ให้ตกแตงนาง

ในเวลาเสวยของพระองค์ รับสั่งให้เรียกนางมาแสดงอาการ (ประหนึ่ง) ร่วมเสวยกับนางแล้ว มอบแต่ทูตทั้งหลาย.

พวกเขาพานางไปยังเมืองสาวัตถีแล้ว กราบทูลเรื่องราวนี้แต่พระราชา.

พระราชาทรงพอพระทัย ตั้งให้นางเป็นใหญ่กว่าสตรี ๕๐๐ คน อภิเษกไว้ในตำแหน่งอัครมเหสี.

ต่อกาลไม่ช้านัก นาง (ก็) ประสูติพระโอรส มีวรรณะเหมือนทองคำ.

ต่อมาในวันขนานพระนามพระโอรสนั้น พระราชาทรงส่งพระราชสาส์นไปสำนักพระอัยยิกาว่า

“พระนางवासภขัตติยา พระธิดาแห่งศากยราช ประสูติพระโอรสแล้ว, จะทรงขนานพระนามพระกุมารนั้นว่าอย่างไร?”

ฝ่ายอมตย์ผู้รับพระราชสาส์นนั้นไป ค่อนข้างหูดึง.

เขาไปแล้ว ก็กราบทูลแก่พระอัยยิกาของพระราชา.

[พระกุมารได้พระนามว่าวิฑูษณะ]

พระอัยยิกานั้นทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ตรัสว่า

“พระนางवासภขัตติยา แม้ไม่ประสูติพระโอรส ก็ได้ครอบครองชนทั้งหมด, ก็บัดนี้ นางจักเป็นที่โปรดปรานยิ่งของพระราชา.”

อมตย์หูตึงฟังคำว่า “วัลลภา” ไม่ค่อยชัด เข้าใจว่า “วิฑูทกะ” เข้าเฝ้าพระราชแล้ว กราบทูลว่า “ขอเดชะ” ขอพระองค์จงทรงขนานพระนามพระกุมารว่า ‘วิฑูทกะ’ เกิด.”

พระราชาทรงดำริว่า “คำว่า ‘วิฑูทกะ’ จักเป็นชื่อประจำตระกูลเก่าแก่ของเรา” จึงได้ทรงขนานพระนามว่า “วิฑูทกะ.”

[วิฑูทกะเสด็จเยี่ยมศากยสกุล]

ต่อมา พระราชาได้พระราชทานตำแหน่งเสนาบดีแก่วิฑูทกุนั้น ในเวลาที่ยังทรงพระเยาว์วันนั้นแล ด้วยตั้งพระทัยว่า “จะทำให้เป็นที่โปรดปรานของพระศากย.”

วิฑูทกุนั้น ทรงเจริญด้วยเครื่องบำรุงสำหรับกุมาร ในเวลาที่มีพระชนม์ ๗ ขวบ

ทรงเห็นของเล่นต่างๆ มีรูปช้างและรูปม้า เป็นต้น ของกุมารเหล่าอื่น อันบุคคลนำมาจากตระกูลยาย จึงถามพระมารดาว่า

“เจ้าแม่ ใครๆ เขาก็นำบรรณาการมาจากตระกูลยายเพื่อพวกกุมารเหล่าอื่น,

พระญาติใดๆ ย่อมไม่ส่งบรรณาการใดๆ มาเพื่อหม่อมฉัน (บ้างเลย), เจ้าแม่ไม่มีพระชนนีพระชนกหรือ?”

ที่นั่น พระมารดาจึงลงโอโรสนั้นว่า

“พ่อ เจ้าศากยจะเป็นนายของเจ้ามีอยู่, แต่อยู่ไกล, เหตุฉะนั้น พวกท่าน (จึง) มิได้ส่งเครื่องบรรณาการใดๆ มาเพื่อเจ้า.”

ในเวลาที่มีพระชันษาครบ ๑๖ ปี พระกุมารจึงทูลพระมารดาอีกว่า “เจ้าแม่ หม่อมฉันใครจะเยี่ยมตระกูลพระเจ้ายาย”

แม้ถูกพระมารดาห้ามอยู่ว่า “อย่าเลย ลูกเอ๋ย, ลูกจักไปทำอะไรในที่นั้น” ก็ยังอ้อนวอนรำไป.

ที่นั่น พระมารดา ของพระกุมาร ก็ยอมว่า “ถ้าอย่างนั้นก็ไปเกิด.”

[พวกศากยต้อนรับวิฑูทกะ]

พระกุมารกราบทูลพระราชบิดาแล้ว เสด็จออกไปพร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก.

พระนางवासกษัตติยาทรงส่งจดหมายล่วงหน้าไปก่อนว่า

“หม่อมฉันอยู่ในที่นี้สบายดี, พระญาติทั้งหลายอย่าแสดงโทษใดๆ ของพระสวามีแก่พระกุมารนั้นเลย.”

เจ้าศากยทรงทราบข่าวว่าวิฑูทกุนั้นเสด็จมา ทรงปรึกษากันว่า “พวกเราไม่อาจไหว้ (วิฑูทกุนั้น) ได้”

จึงส่งพระกุมารทั้งหลายที่เด็กๆ กว่าวิฑูทกะนั้นไปยังชนบทเสีย,

เมื่อวิฑูทกุนั้นเสด็จถึงกิลพัสดุ์บุรี, ก็ประชุมกันในท้องพระโรง.

วิฑูทกุนั้นได้เสด็จไปประทับอยู่ ณ ที่นั่น.

ลำดับนั้น พวกเจ้าศากยกล่าวแก่พระกุมารนั้นว่า “พ่อ ผู้นี้เป็นพระเจ้าตาของพ่อ, ผู้นี้เป็นพระเจ้าลุง.”

วิฑูทกุนั้น เทียวไหว้เจ้าศากยทั้งหมด มิได้เห็นเจ้าศากยแม้องค์หนึ่งไหว้ตน (จึง) ทูลถามว่า

“ทำไมหนอ จึงไม่มีเจ้าศากยทั้งหลายไหว้หม่อมฉันบ้าง?”

พวกเจ้าศากยตรัสว่า “พ่อ กุมารที่เป็นน้องๆ ของพ่อเสด็จไปชนบท (เสียหมด)” แล้วทรงทำสักการะใหญ่แก่พระกุมารนั้น.

พระองค์ประทับอยู่สิ้น ๒-๓ วัน (ก็) เสด็จออกจากพระนคร ด้วยบริวารเป็นอันมาก.

[วิฑูทกะกลับสู่เมืองของตน]

ลำดับนั้น นางทาสีคนหนึ่งแข่งด่าว่า “นี่เป็นแผ่นกระดานที่บุตรของนางทาสีชื่อว่าสภขัตติยานัง” ดังนี้แล้ว
ล้างแผ่นกระดานที่พระกุมารนั้นนั่งในท้องพระโรง ด้วยน้ำเจือด้วยน้ำนม.

มหาดเล็กคนหนึ่ง สนิทมาของตนไว้ กลับไปเอาอาวรณ์ ได้ยินเสียงด่าวิฑูทกะกุมาร จึงถามโทษนั้น ทราบว่า
“นางสภขัตติยา เกิดในท้องของนางทาสีของท้าวมหานามศากยะ” (จึง) บอกกล่าวแก่พวกพล.

ได้มีการอื้อฉาวกันอย่างขนานใหญ่ว่า “ได้ยินว่า พระนางสภขัตติยา เป็นธิดาของนางทาสี.”

[วิฑูทกะทรงอาฆาตพวกเจ้าศากยะ]

เจ้าวิฑูทกะทรงสัดบั่น ตั้งพระหทัยไว้ว่า “เจ้าศากยะเหล่านั้น จงล้างแผ่นกระดานที่เราล้างด้วยน้ำเจือด้วยน้ำนมก่อน,
แต่ในกาลที่เราดำรงราชสมบัติแล้ว เราจักเอาเลือดในลำคอของเจ้าศากยะเหล่านั้น ล้างแผ่นกระดานที่เราล้าง”.

เมื่อพระองค์เสด็จยাত্রาถึงกรุงสาวัตถี, พวกอมตย์ก็กราบทูลเรื่องทั้งหมดแต่พระราชา.

พระราชาทรงพิโรธเจ้าศากยะว่า “ได้ให้ธิดานางทาสีแก่เรา”

จึงรับสั่งให้รับเครื่องบริหารที่พระราชทานแก่พระนางสภขัตติยาและพระโอรส,
ให้พระราชทานเพียงสิ่งของอันผู้เป็นทาสและทาสีพึงได้เท่านั้น.

ต่อมา โดยกาลล่วงไป ๒-๓ วัน พระศาสดาเสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ ทรงนั่งแล้ว.

พระราชาเสด็จมา ถวายบังคม แล้วทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

ข้าพเจ้าทูลว่า พวกพระญาติของพระองค์ประทานธิดาแห่งนางทาสีแก่หม่อมฉัน,
เพราะฉะนั้น หม่อมฉันจึงรับเครื่องบริหารของนางสภขัตติยานังพร้อมทั้งบุตร
ให้ๆ เพียงสิ่งของอันผู้เป็นทาสและทาสีควรได้เท่านั้น.”

พระศาสดาตรัสว่า “มหาบพิตร พวกเจ้าศากยะทำกรรมไม่สมควร, ธรรมดา เมื่อจะให้ ก็ควรให้พระธิดาที่มีชาติเสมอกัน;
มหาบพิตร ก็อาตมภาพขอทูลพระองค์ว่า

‘พระนางสภขัตติยา เป็นพระธิดาของขัตติยราช ได้อภิเษกในพระราชมณเฑียรของขัตติยราช,
ฝ่ายวิฑูทกะกุมาร (ก็) ทรงอาศัยขัตติยราชนั้นแลประสูติแล้ว,

ธรรมดาว่า โคตรฝ่ายมารดาจักทำอะไร (ได้), โคตรฝ่ายบิดาเท่านั้นเป็นสำคัญ’” ดังนี้แล้ว ตรัสว่า

“โบราณกบัณฑิตทั้งหลาย ได้พระราชทานตำแหน่งอัครมเหสี แก่หญิงผู้ยากจนชื่อกัณฐหาริกา^๑,
และพระกุมารที่เกิดในท้องของนางนั้น (ก็) ถึงความเป็นพระราชาในพระนครพาราณสี
(อันกว้างใหญ่ไพศาล) ถึง ๑๒ โยชน์ พระนามว่า กัณฐวาทนราชา” แล้วตรัสกัณฐหาริชาดก^๒.

๑ หญิงหาบพิน.

๒ ขุ. ขา. เอก. ๒๗/๓. ตทฎกถา. ๑/๒๐๔. แต่ในที่นั้น เป็นกัณฐหาริชาดก.

พระราชาทรงสดับธรรมกถา ทรงยินดีว่า “ทราบแล้ว โคตรฝ่ายบิดาเท่านั้นเป็นสำคัญ”
จึงรับสั่งให้พระราชทานเครื่องบริหารเช่นเคยนั้นแล แก่มารดาและบุตร.

[พันธุละพาภรรยาผู้แพ้อาบน้ำ]

ภรรยาแม่ของพันธุละเสนาบดีแล ชื่อมัลลิกา ซึ่งเป็นพระธิดาของเจ้ามัลละ ในกุสินารานคร ไม่คลอดบุตรสิ้นกาลนาน.

ต่อมา พันธุละเสนาบดีส่งนางไปว่า “เจ้าจงไปสู่วิถีแห่งตระกูลของตนเสียเถิด.”

นางคิดว่า “เราจักเฝ้าพระศาสดาแล้ว (จึง) ไป” (จึง) เข้าไปยังพระเชตวัน ยืนถวายบังคมพระตถาคต

อันพระตถาคตตรัสถามว่า “เธอจะไป ณ ที่ไหน?” กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สามีส่งหม่อมฉันไปสู่วิถีแห่งตระกูล.”

พระศาสดา. เพราะเหตุไร?

นาง. นัยว่า หม่อมฉันเป็นหมัน ไม่มีบุตร.

พระศาสดา. ถ้าอย่างนั้น, กิจคือการไปไม่มี, จงกลับเสียเถิด.

นางดีใจ ถวายบังคมพระศาสดา กลับไปสู่วิถี เมื่อสามีถามว่า “กลับมาทำไม?” (ก็) ตอบว่า “พระทศพลให้ฉันกลับ.”

พันธุละคิดว่า “พระทศพลผู้ทรงเห็นการณ์ไกล จักเห็นเหตุ (นี้)” จึงรับไว้.

ต่อมาไม่นานนัก นางก็ตั้งครรภ์ เกิดแพ้อาบน้ำ บอกว่า “ความแพ้อาบน้ำเกิดแก่ฉันแล้ว.”

พันธุละ. แพ้อาบน้ำอะไร?

นาง. นาย ฉันใคร่จะลงอาบแล้วตีมน้ำควรรตีมน ในสระโบกขรณีอันเป็นมงคล

ในงานอภิเษกแห่งคณะราชตระกูล ในนครไพศาลี.

พันธุละกล่าวว่า “ดีละ” แล้วถือธนูอันบุคคลพึงโค้งด้วยเรี่ยวแรงของบุรุษคนหนึ่ง อุ่มนางขึ้นรถ ออกจากเมื่อสาวดี
ขับรถเข้าไปสู่วิถีไพศาลี โดยประตูที่เจ้าลิจฉวีให้แก่มหาลิจฉวี.

ก็ที่อยู่อาศัยของเจ้าลิจฉวีนามว่ามหาลิมืออยู่ ณ ที่ใกล้ประตูนั้นแล.

พอท่านได้ยินเสียงรถกระแทกธรณีประตู (ก็) รู้ว่า “เสียงรถของพันธุละ” จึงกล่าวว่า “วันนี้ ภัยจะเกิดแก่พวกเจ้าลิจฉวี.”

การอารักขาสระโบกขรณี แข็งแรงทั้งภายในและภายนอก, เบื้องบนเขาซึ่งชายโลหะ, แม่น้ำ ก็ไม่มีโอกาส.

ฝ่ายพันธุละเสนาบดี ลงจากรถ เชิญพวกมนุษย์ผู้รักษาด้วยหว่าย ให้หลบหนีไป (แล้ว) ตัดชายโลหะ ให้ภริยาอาบแล้ว
แม้ตนเองก็อาบในภายในสระโบกขรณีแล้ว อุ่มนางขึ้นรถอีก ออกจากพระนคร ขับ (รถ) ไปโดยทางที่มาแล้วนั้นแล.

[พวกเจ้าลิจฉวีติดตาม]

พวกเจ้าหน้าที่ผู้รักษา ทูลเรื่องแก่พวกเจ้าลิจฉวี.

พวกเจ้าลิจฉวีก็รีบเสด็จขึ้นรถ ๕๐๐ คัน (ขับ) ออกไปด้วยเจตนาว่า “จักจับเจ้ามัลละชื่อพันธุละ.”

ได้แจ้งเรื่องนั้นแก่เจ้ามหาลิมือ.

เจ้ามหาลี ตรัสว่า “พวกท่านอย่าเสด็จไป, เพราะเจ้าพันธูละนั้นจักฆ่าพวกท่านทั้งหมด.”

แม้เจ้าลิจฉวีเหล่านั้นก็ยังตรัสว่า “พวกข้าพเจ้าจักไปให้ได้.”

เจ้ามหาลี ตรัสว่า “ถ้ากระนั้น พวกท่านเห็นที่ๆ ล้อรถจมลงไปสู่แผ่นดินจนถึงดุมแล้ว (ก็) พึงเสด็จกลับ;

เมื่อไม่กลับจากที่นั้น จักได้ยินเสียงรากับสายอสนีบาตข้างหน้า, พึงเสด็จกลับจากที่นั้น;

เมื่อไม่กลับจากที่นั้น จักเห็นช่องในแอกรถของพวกท่าน, พึงกลับแต่ที่นั้นทีเดียว, อย่า (ได้) เสด็จไปข้างหน้า (เป็นอันขาด).”

เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น ไม่เสด็จกลับตามคำของเจ้ามหาลี พวกมันติดตามพันธูละเรื่อยไป.

นางมัลลิกาเห็นแล้ว (จึง) กล่าวว่า “นาย รถทั้งหลายย่อมปรากฏ.”

พันธูละกล่าวว่า “ถ้ากระนั้น ในเวลารถปรากฏเป็นคันเดียวกันทีเดียว เจ้าพึงบอก.”

ในกาลเมื่อรถทั้งหมดปรากฏเป็นคันเดียวกัน นางจึงบอกว่า “นาย จอนรถปรากฏเป็นคันเดียวกันทีเดียว.”

พันธูละกล่าวว่า “ถ้ากระนั้น เจ้าจงจับเชือกเหล่านี้” แล้วให้เชือกแก่นาง ยืนตรงอยู่บนรถ โกงธนูขึ้น.

ล้อรถจมลงไปสู่แผ่นดินถึงดุม.

เจ้าลิจฉวีทรงเห็นที่นั้นแล้ว (ก็) ยังไม่เสด็จกลับ.

เจ้าพันธูละนอกนี้ ไปได้หน่อยหนึ่ง ก็ติดสาย (ธนู).

เสียงสายธนูนั้น ได้เป็นประหนึ่งอสนีบาต.

เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น (ก็) ยังไม่เสด็จกลับแม้จากที่นั้น, ยัง (ขึ้น) เสด็จติดตามไปอยู่นั้นแล.

[อำนาจลูกศรของพันธูละ]

พันธูละยืนอยู่บนรถนั้นแล ยิงลูกศรไปลูกหนึ่ง.

ลูกศรนั้น ท่างอนรถ ๕๐๐ คันให้เป็นช่องแล้ว แทะทะลุพระราชา ๕๐๐ ในที่ผูกเกราะ แล้วจมลงไปแผ่นดิน.

เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น ไม่รู้ว่าตนถูกลูกศรแทงแล้วตรัสว่า “เฮ้ย หยุดก่อน, เฮ้ย หยุดก่อน” ยัง (ขึ้น) เสด็จติดตามไปนั้นแล.

พันธูละเสนาบดีหยุดรถแล้วกล่าวว่า “พวกท่านเป็นคนตาย, ชื่อว่า การรบของข้าพเจ้ากับคนตายทั้งหลาย ย่อมไม่มี.”

เจ้าลิจฉวี. ชื่อว่าคนตาย ไม่เหมือนเรา.

พันธูละ. ถ้ากระนั้น พวกท่านจงแก้เกราะของคนหลังทั้งหมดดู.

พวกเจ้าลิจฉวีเหล่านั้นให้แก้แล้ว.

เจ้าลิจฉวีองค์นั้น ล้มลงสิ้นชีพิตักษัยในขณะที่แก้เกราะออกแล้วนั่นเอง.

ที่นั้น พันธูละจึงกล่าวกะเจ้าลิจฉวีเหล่านั้นว่า

“พวกท่านแม้ทั้งหมดก็เหมือนกัน, เสด็จไปเรือนของตนๆ แล้ว จงจัดสิ่งที่ควรจัด พร่ำสอนลูกเมีย แล้ว (ค่อย) แก้เกราะออก.”

เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น ทำอย่างนั้นทุกๆ องค์ ถึงชีพิตักษัยแล้ว.

[พันธุมิบุตร ๓๒ คน]

ฝ่ายพันธุมิ (กั) พานางมัลลิกามาถึงเมืองสาวัตถี.

นางคลอดบุตรเป็นคู่ๆ ถึง ๑๖ ครั้ง.

แม้บุตรของนางทั้งหมดได้เป็นผู้แก่ล้าแก่ ถึงพร้อมด้วยกำลัง, ถึงความสำเร็จศิลปะทั้งหมด.

คนหนึ่งๆ ได้มีบุรุษพันคนเป็นบริวาร.

พระลานหลวงเต็มพริบด้วยบุตรเหล่านั้นแล ซึ่งไปราชนิเวศน์กับบิดา.

[พันธุมิเสนาบดีถูกฆ่าพร้อมทั้งบุตร]

อยู่มาวันหนึ่ง พวกมนุษย์ แพ้ความด้วยคติโง่งในการวินิจฉัย เห็นพันธุมิกำลังเดินมา ร่ำร้องกันใหญ่
แจ้งการทำคดีโง่งของพวกอมาตย์ผู้วินิจฉัย แก่พันธุมินั้น.

พันธุมิไปสู่วินิจฉัย พิจารณาคดีนั้นแล้ว ได้ทำผู้เป็นเจ้าของนั้นแล ให้เป็นเจ้าของ.

มหาชน ให้สาธุการเป็นไปด้วยเสียงอันดัง.

พระราชาทรงสดับเสียงนั้น ตรัสถามว่า “นี่อะไรกัน?” เมื่อทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ทรงโสมนัส
ให้ถอดพวกอมาตย์เหล่านั้นแม่ทั้งหมด ทรงมอบการวินิจฉัยแก่พันธุมิเท่านั้น.

ตั้งแต่นั้นมาพันธุมิ (กั) วินิจฉัยโดยถูกต้อง.

จำเดิมตั้งแต่วันนั้นมา พวกอมาตย์ผู้วินิจฉัยรุ่นเก่า ไม่ได้สินบน มีรายได้น้อย ยุงในราชตระกูลว่า
“พันธุมิปรารถนาเป็นพระราชาราช.”

พระราชาทรงเชื่อคำของอมาตย์เหล่านั้น มิได้อาจจะทรงชมพระหทัยได้, ทรงดำริอีกว่า
“เมื่อพันธุมิถูกฆ่าตายในที่นั้นแล, ความครหาก็จักเกิดแก่เรา” ทรงรับสั่งให้บุรุษที่แต่งไว้ โจมตีปลงจันตนคร
แล้วรับสั่งให้หาพันธุมิมา ทรงส่งไปด้วยพระดำรัสว่า

“ทราบข่าว จังหวัดปลายแดน โจรกำเริบขึ้น, ท่านพร้อมทั้งบุตรของท่านจงไปจับโจรมา,”
แล้วทรงส่งนายทหารผู้ใหญ่ซึ่งสามารถเหล่าอื่น ไปกับพันธุมิเสนาบดีนั้น ด้วยพระดำรัสว่า
“พวกท่านจงตัดศีรษะพันธุมิเสนาบดี พร้อมทั้งบุตร ๓๒ คน ในที่นั้นแล้วนำมา.”

เมื่อพันธุมินั้นพอถึงจังหวัดปลายแดน, พวกโจรที่พระราชาทรงแต่งไว้ กล่าวกันว่า “ทราบข่าว ท่านเสนาบดีมา”
แล้วพากันหลบหนีไป.

พันธุมิเสนาบดีนั้น ยังประเทศนั้นให้สงบบราบเรียบแล้ว (กั) กลับมา.

ลำดับนั้น ทหารเหล่านั้นก็ตัดศีรษะพันธุมิเสนาบดีพร้อมกับบุตรทั้งหมด ในที่ใกล้พระนคร.

[นางมัลลิกาเทวีไม่มีความเสียใจ]

วันนั้น นางมัลลิกาเทวี นิมนต์พระอัครสาวกทั้ง ๒ พร้อมทั้งภิกษุ ๕๐๐ รูป.

ครั้งในเวลาเช้า พวกคนได้นำหนังสือมาให้นาง เนื้อความว่า “โจรตัดศีรษะสามีพร้อมทั้งบุตรของท่าน.”

นางรู้เรื่องนั้นแล้ว ไม่บอกใครๆ พับหนังสือใส่ไว้ในพกผ้า อังคาสภิกษุสงฆ์เรื่อยไป.

ขณะนั้น สาวใช้ของนางถวายภัตแก่ภิกษุแล้ว นำถาดเนยใสมา ทำถาดแตกตรงหน้าพระเถระ.

พระธรรมเสนาบติกล่าวว่า “สิ่งของมีอันแตกเป็นธรรมดา ก็แตกไปแล้ว, ใครๆ ไม่ควรคิด.”

นางมัลลิกานั้น นำเอาหนังสือออกจากพกผ้า เรียนท่านว่า

“เขานำหนังสือนี้มาให้แก่ดิฉัน เนื้อความว่า ‘พวกโจรตัดศีรษะบิดาพร้อมด้วยบุตร ๓๒ คน,’
ดิฉันแม้สดับเรื่องนี้แล้ว ก็ยังไม่คิด; เมื่อ (เพียง) ถาดเนยใสแตก ดิฉันจักคิดอย่างไรเล่า? เจ้าข้า.”

พระธรรมเสนาบติกล่าวคำเป็นต้นว่า

“ชีวิตของสัตว์ทั้งหลาย ในโลกนี้ ไม่มีนิมิต
ใครๆ ก็รู้ไม่ได้ ทั้งผิดเคือง ทั้งน้อย,
และชีวิตนั้นซ้ำประกอบด้วยทุกข์.”

แสดงธรรมเสร็จแล้ว ลูกจากอาสนะ ได้ไปวิหารแล้ว.

ฝ่ายนางมัลลิกาให้เรียกบุตรสะใภ้ทั้ง ๓๒ คนมาแล้ว สั่งสอนว่า

“สามีของพวกเธอไม่มีความผิด ได้รับผลกรรมในชาติก่อนของตน,
เธอทั้งหลายอย่าเศร้าโศก อย่าคร่ำครวญ, อย่าทำการผูกใจแค้นเบื่องบนพระราช.”

จารบุรุษของพระราช ฟังถ้อยคำนั้นแล้ว กราบทูลความที่ชนเหล่านั้นไม่มีโทษแต่พระราช.

พระราชทรงถึงความสลดพระหทัย เสด็จไปนิเวศน์ของนางมัลลิกานั้น ให้นางมัลลิกาและหญิงสะใภ้ของนางอดโทษ
แล้วได้พระราชทานพรแก่นางมัลลิกา.

นางกราบทูลว่า “พรจงเป็นพรอันหม่อมฉันรับไว้เถิด” เมื่อพระราชนั้นเสด็จไปแล้ว,

ถวายภัตเพื่อผู้ตาย อาบน้ำแล้ว เข้าเฝ้าพระราช ทูลว่า

“ขอเดชะ พระองค์พระราชทานพรแก่หม่อมฉันแล้ว, อนึ่ง หม่อมฉันไม่มีความต้องการด้วยของอื่น,
ขอพระองค์จงทรงอนุญาตให้ลูกสะใภ้ ๓๒ คนของหม่อมฉัน และตัวหม่อมฉัน กลับไปเรือนแห่งตระกูลเถิด.”

พระราชทรงรับแล้ว.

นางมัลลิกาส่งหญิงสะใภ้ ๓๒ คนไปสู่ตระกูลของตนๆ ด้วยตนเอง.

(และฝ่าย) นางได้ไปสู่เรือนแห่งตระกูลของตนในกุสินารานคร.

ฝ่ายพระราช ได้พระราชทานตำแหน่งเสนาบติแก่ที่ขการายนะผู้ซึ่งเป็นหลานพันธุลเสนาบติ.

ก็ที่ขการายนะนั้น เทียวแสวงหาโทษของพระราชด้วยคิดอยู่ว่า “ลุงของเรา ถูกพระราชองค์นี้ ให้ตายแล้ว.”

ข่าวว่า จำเดิมแต่การที่พันธุลผู้ไม่มีความผิดถูกฆ่าแล้ว พระราชทรงมีวิปปฏิสาร ไม่ได้รับความสบายพระหทัย
ไม่ได้เสวยความสุขในราชสมบัติเลย.

[พระราชาสวรรคต]

ครั้งนั้น พระศาสดา ทรงอาศัยนิคมชื่อเมณฑุปะของพวกเจ้าศากยะประทับอยู่.

พระราชาสด็จไปที่นั่นแล้ว ทรงให้ตั้งค่ายในที่ไมไกลจากพระอารามแล้ว เสด็จไปวิหาร ด้วยบริวารเป็นอันมาก ด้วยทรงดำริว่า “จักถวายบังคมพระศาสดา” พระราชทานเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้ง ๕^๑ แก่ที่ฆมารายณะแล้ว พระองค์เดียวเท่านั้น เสด็จเข้าสู่พระคันธกุฎี.

พึงทราบเรื่องทั้งหมดโดยทำนองแห่งธรรมเจดีย์สูตร.^๒

เมื่อพระองค์เสด็จเข้าสู่พระคันธกุฎีแล้ว ที่ฆมารายณะจึงถือเอาเครื่องราชกกุธภัณฑ์เหล่านั้น ทำวิฑูทกะให้เป็นพระราชอาหะลีอมาไว้ตัวหนึ่งและหญิงผู้เป็นพนักงานอุปัฏฐากคนหนึ่ง แล้วได้กลับไปเมืองสาวัตถี.

พระราชอาหะลีอมาไปกับพระศาสดาแล้ว เสด็จออก ไม่ทรงเห็นเสนา จึงตรัสถามหญิงนั้น ทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ทรงดำริว่า “เราจักพาหลาน^๓ไปจับวิฑูทกะ” ดังนี้แล้ว เสด็จไปกรุงราชคฤห์ เสด็จถึงพระนคร เมื่อประตู่ (พระนคร) อันเขาปิดแล้วในเวลาวิกาล บรรทมแล้วในศาลาแห่งหนึ่ง ทรงเหน็ดเหนื่อยเพราะลมและแดด ได้สวรรคตในที่นั้นนั่นเอง ในเวลากลางคืน.

เมื่อราตรีสว่างแล้ว, ประชาชนได้ยินเสียงหญิงคนนั้นคร่ำครวญอยู่ว่า

“ข้าแต่สมมติเทพ ผู้จอมแห่งชาวโกศล พระองค์ไม่มีที่พึ่งแล้ว” จึงกราบทูลแต่พระราชอาหะลีอมา^๔.

ท้าวเธอ ทรงรับสั่งให้ทำพิธีกรรมของพระเจ้าลูก ด้วยสักการะใหญ่.

[พระเจ้าวิฑูทกะเสด็จไปพบพระศาสดา]

แม้พระเจ้าวิฑูทกะ ได้ราชสมบัติแล้ว ทรงระลึกถึงเวรนั้น ทรงดำริว่า “เราจักยังเจ้าศากยะแม่ทั้งหมดให้ตาย” ดังนี้แล้ว จึงเสด็จออกไปด้วยเสนาใหญ่.

ในวันนั้น พระศาสดาทรงตรวจดูโลกในเวลาใกล้รุ่ง ทรงเห็นความพินาศแห่งหมู่ญาติแล้ว

ทรงดำริว่า “เราควรทำญาติสังคหะ”

ในเวลาเช้า เสด็จเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต เสด็จกลับจากบิณฑบาตแล้ว ทรงสำเร็จสหัสยาในพระคันธกุฎี

ในเวลาเย็น เสด็จไปทางอากาศ ทรงนั่งที่โคนไม้ มีเงาโปรยปราย ใกล้เมืองกบิลพัสดุ์.

แต่นั้นไป มีต้นไทรเงาสนิตันใหญ่ต้นหนึ่ง อยู่ในรัชสีมาของพระเจ้าวิฑูทกะ.

พระเจ้าวิฑูทกะทรงเห็นพระศาสดา จึงเสด็จเข้าไปเฝ้า ถวายบังคมแล้ว กราบทูลว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุไร พระองค์จึงทรงนั่งแล้วที่โคนไม้เงาโปรยปรายนี้ ในเวลาร้อนเห็นปานนี้,

๑ เครื่องประดับพระเกียรติยศของพระเจ้าแผ่นดินมี ๕ อย่าง คือ ๑. แส้จามรี ๒. มงกุฎ ๓. พระขรรค์ ๔. ธารพระกร ๕. ฉลองพระบาท บางแห่งว่า ๑. พระขรรค์ ๒. เสวตฉัตร ๓. มงกุฎ ๔. ฉลองพระบาท ๕. พัดวาลวิชนี.

๒ ม. ม. ๑๓/๕๐๖.

๓ หมายถึง พระเจ้าอชาตศัตรู

๔ พระเจ้าอชาตศัตรู

ขอพระองค์โปรดทรงนั่งที่โคนไทร มีเงาอันสนิทนันทันเกิด พระเจ้าข้า”

เมื่อพระศาสดาตรัสตอบว่า “ช่างเกิด มหาบพิตร, ชื่อว่าเงาของหมู่พระญาติเป็นของเย็น,” จึงทรงดำริว่า “พระศาสดาจักเสด็จมาเพื่อทรงประสงครักษาหมู่พระญาติ” จึงถวายบังคมพระศาสดาเสด็จกลับไปสู่เมืองสาวัตถินั้นแล.

แม้พระศาสดาก็ทรงเหาะไปสู่เขตวันเหมือนกัน.

พระราชาทรงระลึกถึงโทษแห่งพวกเจ้าศากยะ เสด็จออกไปแม้ครั้งที่ ๒ ทรงเห็นพระศาสดาในที่นั้นแล ก็เสด็จกลับไปอีก. เสด็จออกไปแม้ครั้งที่ ๓ ทรงเห็นพระศาสดาในที่นั้นแล ก็เสด็จกลับ.

แต่เมื่อพระเจ้าวิฑูทกะนั้น เสด็จออกไปในครั้งที่ ๔, พระศาสดาทรงพิจารณาเห็นบุรพกรรมของเจ้าศากยะทั้งหลาย ทรงทราบความที่กรรมอันลามก คือการโปรยยาพิษในแม่น้ำของเจ้าศากยะเหล่านั้น เป็นกรรมอันใครๆ ห้ามไม่ได้ จึงมิได้เสด็จไปในครั้งที่ ๔.

พระเจ้าวิฑูทกะเสด็จออกไปแล้วด้วยพลใหญ่ ด้วยทรงดำริว่า “เราจักฆ่าพวกเจ้าศากยะ.”

[พระเจ้าวิฑูทกะฆ่าพวกศากยะ]

ก็พระญาติทั้งหลายของพระสัมมาสัมพุทธะ ชื่อว่าไม่ฆ่าสัตว์ แม้จะตายอยู่ ก็ไม่ปลงชีวิตของเหล่าสัตว์อื่น.

เจ้าศากยะเหล่านั้นคิดว่า “พวกเราฝึกหัดมือแล้ว มีเครื่องผูกสอดอันทำแล้ว หัดปรือมาก, แต่พวกเราไม่อาจปลงสัตว์อื่นจากชีวิตได้เลย, พวกเราจักแสดงกรรมของตนแล้วให้หนีไป.”

เจ้าศากยะเหล่านั้น ทรงมีเครื่องผูกสอดอันทำแล้ว จึงเสด็จออกเริ่มการยุทธ.

ลูกศรที่เจ้าศากยะเหล่านั้นยิงไปไปตามระหว่างๆ พวกบุรุษของพระเจ้าวิฑูทกะ, ออกไปโดยช่องโถ่และช่องหูเป็นต้น.

พระเจ้าวิฑูทกะทรงเห็น จึงตรัสว่า “พนาย พวกเจ้าศากยะย่อมตรัสว่า ‘พวกเราเป็นผู้ไม่ฆ่าสัตว์’ มิใช่หรือ? ก็เมื่อเช่นนี้ ไฉนพวกเจ้าศากยะจึงยิงบุรุษของเราให้ฉิบหายเล่า.”

ลำดับนั้น บุรุษคนหนึ่งกราบทูลพระเจ้าวิฑูทกะนั้นว่า “ข้าแต่เจ้า พระองค์เสด็จกลับไปตรวจสอบดูแล้วหรือ?”

วิฑูทกะ. พวกเจ้าศากยะ ยังบุรุษของเราให้ฉิบหาย.

บุรุษ. บุรุษใดๆ ของพระองค์ ชื่อว่าตายแล้ว ย่อมไม่มี, ขอเชิญพระองค์จงรับสั่งให้จับบุรุษเหล่านั้นเกิด.

พระเจ้าวิฑูทกะเมื่อรับสั่งให้จับดู ไม่ทรงเห็นหมดไปแม้คนหนึ่ง.

ท้าวเธอเสด็จกลับจากที่นั้นแล้ว ตรัสว่า

“พนาย คนเหล่าใดๆ บอกว่า ‘พวกเราเป็นเจ้าศากยะ’ ท่านทั้งหลาย จงฆ่าคนเหล่านั้นทั้งหมด; แต่จงให้ชีวิต แก่คนที่ยืนอยู่ในสำนักของเจ้าศากยะมหานามะ ผู้เป็นพระเจ้าตาของเรา.”

เจ้าศากยะทั้งหลาย เมื่อไม่เห็นเครื่องถือที่ตนพึงถือเอา บางพวกคาบหญ้า บางพวกถือไม้้อ ยืนอยู่,

เจ้าศากยะเหล่านั้นถูกเขาถามว่า “ท่านเป็นเจ้าศากยะหรือไม่ใช่?

เพราะเหตุที่เจ้าศากยะเหล่านั้น แม้จะตายก็ไม่พูดคำเท็จ;

พวกที่ยืนคาบหล้าอยู่แล้ว จึงกล่าวว่า “ไม่ใช่เจ้าศากยะ, หล้า.”

พวกที่ยืนถือไม้้ออกก็กล่าวว่า “ไม่ใช่เจ้าศากยะ, ไม้้อ.”

เจ้าศากยะเหล่านั้นและเจ้าศากยะที่ยืนอยู่ในสำนักของท้าวมหานามะ ได้ชีวิตแล้ว.

บรรดาเจ้าศากยะเหล่านั้น เจ้าศากยะที่ยืนคาบหล้า ชื่อว่าเจ้าศากยะหล้า, พวกที่ยืนถือไม้้อ ชื่อว่า เจ้าศากยะไม้้อ.

พระเจ้าวิฑูฑกะรับสั่งให้ฆ่าเจ้าศากยะอันเหลือทั้งหลาย ไม่เว้นทารกแม้ยังตีมนม ยังแม่น้ำคือโลหิต ให้ไหลไปแล้ว

รับสั่งให้ล้างแผ่นกระดาน ด้วยโลหิตในลำคอของเจ้าศากยะเหล่านั้น.

ศากยวงศ์ อันพระเจ้าวิฑูฑกะเข้าไปตัดแล้ว ด้วยอาการอย่างนี้.

พระเจ้าวิฑูฑกะนั้น รับสั่งให้จับเจ้าศากยะมหานามะ เสด็จกลับแล้ว ในเวลาเสวยกระยาหารเช้า ทรงดำริว่า

“เราจักเสวยอาหารเช้า” ดังนี้แล้ว ทรงวะในที่นั่งหนึ่ง, เมื่อโภชนะอันบุคคลนำเข้าไปแล้ว,

รับสั่งให้เรียกพระเจ้าตามา ด้วยพระดำรัสว่า “เราจักเสวยร่วมกัน.”

[มานะกษัตริย์]

แต่กษัตริย์ทั้งหลาย ถึงจะสละชีวิต ก็ไม่ยอมเสวยร่วมกับบุตรนางทาสี; เพราะฉะนั้น ท้าวมหานามะทรงเห็นสระๆ หนึ่ง จึงตรัสว่า “เรามีร่างกายอันสกปรก, พ่อ เราจักอาบน้ำ.”

พระเจ้าวิฑูฑกะตรัสว่า “ดีละ พระเจ้าตา เชิญพระเจ้าตาอาบเถิด.”

ท้าวมหานามะทรงดำริว่า “พระเจ้าวิฑูฑกะนี้ จักฆ่าเราผู้ไม่บริโภคร่วม, การตายเองของเราเท่านั้น ประเสริฐกว่า” ดังนี้แล้ว จึงทรงสยายผม สอดหัวแม่เท้าเข้าไปในผม ขอดให้เป็นปมที่ปลาย ดำลงไปใต้น้ำ.

ด้วยเดชแห่งคุณของท้าวมหานามะนั้น นาคภพ ก็แสดงอาการร้อน.

พญานาค ใคร่ครวญว่า “เรื่องอะไรกันหนอ?” เห็นแล้ว จึงมาสู่สำนักของท้าวมหานามะนั้น

ให้ท้าวมหานามะประทับบนพังพานแล้วเชิญเสด็จเข้าไปสู่นาคภพ.

ท้าวมหานามะนั้น อยู่ในนาคภพนั้นนั่นแล สิ้น ๑๒ ปี.

ฝ่ายพระเจ้าวิฑูฑกะ ทรงนั่งคอยอยู่ ด้วยทรงดำริว่า “พระเจ้าตาของเราจักมาในบัดนี้.”

เมื่อท้าวมหานามะนั้นชักเข้าอยู่, จึงรับสั่งให้ค้นในสระ ตรวจดูแม้ระหว่างบุรุษด้วยแสงประทีป ไม่เห็นแล้ว

ก็เสด็จหลีกไป ด้วยทรงดำริว่า “พระเจ้าตาจักเสด็จไปแล้ว.”

[พระเจ้าวิฑูฑกะถูกน้ำท่วมสวรรคต]

พระเจ้าวิฑูฑกะนั้น เสด็จถึงแม่น้ำอจิรวดีในเวลารাত্রี รับสั่งให้ตั้งค่ายแล้ว.

คนบางพวก นอนแล้วที่หาดทรายภายในแม่น้ำ, บางพวก นอนบนบกในภายนอก.

แม้บรรดาพวกที่นอนแล้วในภายใน พวกที่มีบาปกรรมอันไม่ได้ทำแล้วในก่อน มีอยู่,
แม้บรรดาพวกที่นอนแล้วในภายนอก ผู้ที่มีบาปกรรมอันได้ทำแล้วในก่อน มีอยู่,
มดแดงทั้งหลายตั้งขึ้นแล้ว ในที่ซึ่งคนเหล่านั้นนอนแล้ว.

คนเหล่านั้น กล่าวกันว่า “มดแดงตั้งขึ้นแล้ว ในที่เรานอนแล้ว, มดแดงตั้งขึ้นแล้ว ในที่เรานอนแล้ว” จึงลุกขึ้น,
พวกที่มีบาปกรรมอันไม่ได้ทำแล้ว ลุกขึ้นไปนอนบนบก,
พวกที่มีบาปกรรมอันทำแล้ว ลงไปนอนเหนือหาดทราย.

ขณะนั้น มหาเมฆตั้งขึ้น ยังฝนลูกเห็บให้ตกแล้ว.

ห้วงน้ำหลากมา ยังพระเจ้าวิฑูฑะพร้อมด้วยบริษัท ให้ถึงสมุทรนั้นแล.

ชนทั้งหมด ได้เป็นเหยื่อแห่งปลาและเต่าในสมุทรนั้นแล้ว.

มหาชนยังกล่าวให้ตั้งขึ้นว่า “ความตายของเจ้าศากยะทั้งหลายไม่สมควรเลย,
ความตายนี้ คือพวกเจ้าศากยะ อันพระเจ้าวิฑูฑะทูปแล้วๆ ซื่ออย่างนี้ ให้ตาย จึงสมควร.”

[พวกเจ้าศากยะ ตายสมควรแก่บุรพกรรม]

พระศาสดาทรงสดับคำนั้นแล้ว จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ความตายอย่างนี้ ไม่สมควรแก่เจ้าศากยะทั้งหลายในอรรถภาพนี้ก็จริง
ถึงอย่างนั้น ความตายที่พวกเจ้าศากยะนั้นได้แล้ว ก็ควรโดยแท้ ด้วยสามารถแห่งกรรมลามกที่เขาทำไว้ในปางก่อน.”

ภิกษุ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เจ้าศากยะทั้งหลายนั้น ได้ทำกรรมอะไรไว้ในปางก่อน?

พระศาสดา. ในปางก่อน พวกเจ้าศากยะนั้น รวมเป็นพวกเดียวกัน โปริยาพิชในแม่น้ำ.

ในวันรุ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลายยังกล่าวให้ตั้งขึ้นในโรงธรรมว่า

“พระเจ้าวิฑูฑะ ยังเจ้าศากยะทั้งหลายประมาณเท่านี้ให้ตายแล้ว เสด็จมาอยู่,
เมื่อมโนรถของตนยังไม่ถึงที่สุดนั้นแล, พาชนมีประมาณเท่านี้ (ไป) เกิดเป็นภิกษาแห่งปลาและเต่าในสมุทรแล้ว.”

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยถาอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นทูลว่า “ด้วยถาชื่อนี้” จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เมื่อมโนรถของสัตว์เหล่านี้ ยังไม่ถึงที่สุดนั้นแล. มัจจุราชตัดชีวิตินทรีย์แล้ว ให้จมลงในสมุทรคืออบาย ๔
ประคองห้วงน้ำใหญ่ ท่วมทับชาวบ้านอันหลับ ฉะนั้น” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“มัจจุ ย่อมพานระผู้มีใจข้องในอารมณ์ต่างๆ ผู้เลือกเก็บดอกไม้อยู่เดียว ไป
เหมือนห้วงน้ำใหญ่ พัดชาวบ้านอันหลับแล้วไป ฉะนั้น.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า พยาสตุตมาส์ นริ ความว่า
ผู้มีใจข้องแล้ว ในอารมณ์อันถึงพร้อมแล้ว หรืออันยังไม่ถึงพร้อมแล้ว.

พระผู้มีพระภาคตรัสอธิบายนี้ไว้ว่า:

นายมาลาการเข้าไปสู่สวนดอกไม้

คิดว่า “จักเก็บดอกไม้ทั้งหลาย” แล้วไม่เก็บเอาดอกไม้จากในสวนนั้น ประรณาก่ออื่นๆ ชื่อว่าส่งใจไปในสวนดอกไม้ทั้งสิ้น หรือคิดว่า “เราจักเก็บดอกไม้จากกอนี้” แล้วไม่เก็บเอาดอกไม้จากกอนั้น ย่อมส่งใจไปในที่อื่น เลือกลงอยู่ที่ไหนนั้นเอง ชื่อว่าย่อมถึงความประมาทฉันท;

นระบางคน ก็ฉันทนั้น เหมือนกัน หยั่งลงสู่ท่ามกลางกามคุณ ๕ เช่นกันกับสวนดอกไม้

ได้รูปอันชอบใจแล้ว ประรณา กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นที่ชอบใจอย่างใดอย่างหนึ่ง,

หรือได้บรรดาอารมณ์มีเสียงเป็นต้นเหล่านั้นอย่างใดอย่างหนึ่งแล้ว ยังประรณาอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง (ต่อไป)

หรือได้รูปนั้นแหละ แล้วยังประรณาอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ชื่อว่าย่อมยินดีอารมณ์นั้นนั้นแล,

หรือได้บรรดาอารมณ์มีเสียงเป็นต้น อย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วยังประรณาอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง

(ชื่อว่าย่อมยินดีอารมณ์อันตนได้แล้วนั้น).

ในสวัญญาณกทรัพย์และอวิญญาณกทรัพย์ มีโค กระบือ ทาสี ทาส นา สวน บ้าน นิคมและชนบทเป็นต้น ก็นั้นนั้นนั้นแล,

ในบริเวณวิหารและปัจจัยมีบาตรและจีวร เป็นต้น แม้ของบรรพชิต ก็นั้นนั้นเหมือนกัน;

(มัจจุยอมพา) นระผู้มีใจข้องในกามคุณอันถึงพร้อมแล้ว หรืออันยังไม่ถึงพร้อมแล้ว ซึ่งกำลังเลือกเก็บดอกไม้

กล่าวคือกามคุณ ๕ อยู่อย่างนี้ด้วยประการฉะนี้ (ไป).

สองบทว่า **สุดตํ คามํ** ความว่า

ชื่อว่าการหลับ ด้วยสามารถแห่งการหลับแห่งทัฬหสัมภาระทั้งหลายมีฝาเรือนเป็นต้นแห่งบ้าน ย่อมไม่มี,

แต่บ้าน ชื่อว่าเป็นอันหลับแล้ว ก็เพราะเปรียบเทียบความที่สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ประมาทแล้วเพียงดั่งว่าหลับแล้ว;

มัจจุพา (นระ) ไป ดุจห้วงน้ำใหญ่อันกว้างและลึก ๒-๓ โยชน์ (พัดพา) ชาวบ้านที่หลับแล้วอย่างนั้นไปอยู่ฉะนั้น;

คือว่า ห้วงน้ำใหญ่นั้น ยังชาวบ้านนั้นทั้งหมด ไม่ให้สัตว์ใดๆ ในบรรดาสตรี บุรุษ โค กระบือ และไก่เป็นต้น เหลือไว้

ให้ถึงสมุทรแล้ว ทำให้เป็นรักษาของปลาและเต่า ฉันท;

มัจจุคือความตายพานระผู้มีใจข้องแล้วในอารมณ์ต่างๆ คือตัดอินทรีย์คือชีวิตของนระนั้น ให้จมลงในสมุทรคืออภัยทั้ง ๔

ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลुरुยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว.

เทศนามีประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องพระเจ้าวิฑูทกะ จบ.

๔. เรื่องนางปติปฐิกา

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภหญิงชื่อบุชิกา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “บุษิกานีเหว” เป็นต้น.
เรื่องตั้งขึ้นในดาวดึงส์เทวโลก.

[เทพธิดาจุติแล้วเกิดในกรุงสาวัตถี]

ได้ยินว่า เทพบุตรนามว่ามาลาภารี ในดาวดึงส์เทวโลกนั้น มีนางอัปสรพันหนึ่งแวดล้อมแล้ว เข้าไปสู่สวน.

เทพธิดา ๕๐๐ ขึ้นสู่ต้นไม้ ยังดอกไม้ออกอยู่.

เทพธิดา ๕๐๐ เก็บเอาดอกไม้ที่เทพธิดาเหล่านั้นให้ตกแล้ว ประดับเทพบุตร.

บรรดาเทพธิดาเหล่านั้น เทพธิดาองค์หนึ่ง จุติบนกิ่งไม้นั้นนั่นแล.

สตรีระดับไป ดุจเปลวประทีป.

นางถือปฏิสนธิในเรือนแห่งตระกูลหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี ในเวลาที่นางเกิดแล้ว เป็นหญิงระลึกชาติได้ ระลึกอยู่ว่า
“เราเป็นภริยาของมาลาภารีเทพบุตร” ถึงความเจริญ ทำการบูชาด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น
ปรารถนาการเกิดเฉพาะในสำนักสามี.

นางแม่ไปสู่ตระกูลอื่น ในเวลาที่มีอายุ ๑๖ ปี ถวายสลากภัต ปักขิกภัต และวัสสาวาสิกภัตเป็นต้นแล้ว ย่อมกล่าวว่า
“ส่วนแห่งบุญนี้ จงเป็นปัจจัยเพื่อประโยชน์แก่อันบังเกิดในสำนักสามีของเรา.”

[จุติจากมนุษย์โลกแล้ว ไปเกิดในสวรรค์]

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายทราบบว่า “นางนี้ ลูกขึ้นเสร็จสรรพแล้ว ย่อมปรารถนาผิวเท่านี้”

จึงขนานนามของนางว่า “ปติปฐิกา.”

แม้นางปติปฐิกานั้น ย่อมปฏิบัติโรงฉัน เข้าไปตั้งน้ำฉัน ปูอาสนะเป็นนิตย.

มนุษย์แม่พวกอื่น ใครเพื่อจะถวายสลากภัตเป็นต้น นำมามอบให้ด้วยคำว่า “แม่ ท่านจงจัดแจงภัตแม่เหล่านี้ แก่ภิกษุสงฆ์.”

แม้นางเดินไปเดินมาอยู่โดยทำนองนั้น ได้กุศลธรรม ๕๖ ทุกอย่างเท่า.

นางตั้งครรภ์แล้ว.

นางก็คลอดบุตร โดยกาลอันล่วงไป ๑๐ เดือน.

ในกาลที่บุตรนั้นเดินได้ นางได้บุตรแม่อื่นๆ รวม ๔ คน.

ในวันหนึ่ง นางถวายทาน ทำการบูชา ฟังธรรม รักษาสิกขาบท

ในเวลาเป็นที่สุดแห่งวัน ก็ทำกาลด้วยโรคชนิดใดชนิดหนึ่ง ซึ่งบังเกิดขึ้นในขณะนั้น แล้วบังเกิดในสำนักสามีเดิมของตน.

[อายุของมนุษย์ประมาณ ๑๐๐ ปี]

ฝ่ายนางเทพธิดานอกนี้ กำลังประดับเทพบุตรอยู่นั่นเอง ตลอดกาลเท่านี้.

เทพบุตรเห็นนางนั้น กล่าวว่า “เธอหายหน้าไปตั้งแต่เช้า, เธอไปไหนมา?”

เทพธิดา. ดิฉันจู้ดิคะ นาย.

เทพบุตร. เธอพูดอะไร?

เทพธิดา. ชื่อนั้นเป็นอย่างนี้ นาย.

เทพบุตร. เธอเกิดแล้วในที่ไหน?

เทพธิดา. เกิดในเรือนแห่งตระกูล ในกรุงสาวัตถี.

เทพบุตร. เธอดำรงอยู่ในกรุงสาวัตถีนั้นสิ้นกาลเท่าไร?

เทพธิดา. ข้าแต่ นาย ดิฉันออกจากท้องมารดา โดยกาลอันล่วงไป ๑๐ เดือน ในเวลาอายุ ๑๖ ปี ไปสู่ตระกูลผู้
คลอดบุตร ๔ คน ทำบุญมีทานเป็นต้น ประราธนาถึงนาย มาบังเกิดแล้วในสำนักของนายตามเดิม.

เทพบุตร. อายุของมนุษย์มีประมาณเท่าไร?

เทพธิดา. ประมาณ ๑๐๐ ปี.

เทพบุตร. เท่านั้นเองหรือ?

เทพธิดา. ค่ะ นาย.

เทพบุตร. พวกมนุษย์ถือเอาอายุประมาณเท่านี้เกิดแล้ว เป็นผู้ประมาทเหมือนหลับ ยังกาลให้ล่วงไปหรือ?
หรือทำบุญมีทานเป็นต้น?

เทพธิดา. พูดอะไร นาย, พวกมนุษย์ประมาทเป็นนิตย์ ประหนึ่งถือเอาอายุตั้งอสงไขยเกิดแล้ว ประหนึ่งว่าไม่แก่ไม่ตาย.

ความสังเวชเป็นอันมาก ได้เกิดขึ้นแก่มาลาภาริเทพบุตรว่า

“ทราบที่ พวกมนุษย์ถือเอาอายุประมาณ ๑๐๐ ปีเกิดแล้ว ประมาทนอนหลับอยู่, เมื่อไรหนอ? จึงจักพ้นจากทุกข์ได้.”

[๑๐๐ ปีของมนุษย์ เท่ากับ ๑ วันในสวรรค์]

(พระธรรมสังคาหาคารย กล่าวว่)

ก็ ๑๐๐ ปีของพวกเรา เป็นคืนหนึ่งวันหนึ่งของพวกเทพเจ้าชั้นดาวดึงส์,

๓๐ ราตรี โดยราตรีนั้น เป็นเดือนหนึ่ง,

กำหนดด้วย ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็นปีหนึ่ง,

๑๐๐๐ ปีทิพย์ โดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของเทพเจ้าชั้นดาวดึงส์.

๑๐๐๐ ปีทิพย์นั้น โดยการนับในมนุษย์เป็น ๓ โภก ๖ ล้านปี.

เพราะฉะนั้น แม้วินเดียวของเทพบุตรนั้น (ก็) ยังไม่ล่วงไป ได้เป็นกาลเช่นครู่เดียวเท่านั้น.

ขึ้นชื่อว่าความประมาท ของสัตว์ผู้มีอายุน้อยอย่างนี้ ไม่ควรอย่างยิ่งแล.

ในวันรุ่งขึ้น พวกภิกษุเข้าไปสู่บ้าน เห็นโรงฉันทันไม่ได้จัด อาสนะยังไม่ได้ปู น้ำฉันทันยังไม่ได้ตั้งไว้ จึงกล่าวว่า “นางปติปฐิกาไปไหน?”

ชาวบ้าน. ท่านผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลายจักเห็นนาง ณ ที่ไหน?
วันวานนี้ เมื่อพระผู้เป็นเจ้าของฉันทันแล้ว (กลับ) ไป, นางตายในตอนเย็น.

ภิกษุปุถุชนฟังคำนั้นแล้ว ระลึกถึงอุปการะของนางนั้น ไม่อาจจะกลั้วน้ำตาไว้ได้.

ธรรมสังเวชได้เกิดแก่พระชีณาสพ.

ภิกษุเหล่านั้นทำภักติกแล้ว ไปวิหาร ถวายบังคมพระศาสดา ทูลถามว่า
“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุบาสิกาชื่อปติปฐิกา ลูกขึ้นเสร็จสรรพแล้ว ทำบุญมีประการต่างๆ ประราธนาถึงสามิเท่านั้น, บัดนี้ นางตายแล้ว (ไป) เกิด ณ ที่ไหน?”

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย นางเกิดในสำนักสามิของตนนั้นแหละ.

ภิกษุ. ในสำนักสามิ ไม่มี พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ภิกษุทั้งหลาย นางประราธนาถึงสามินั้น ก็หาไม่ได้,
มาลาภาริเทพบุตร ในดาวดิงสพิภพ เป็นสามิของนาง,
นางเคลื่อนจากที่ประดับดอกไม้ของสามินั้นแล้ว ไปบังเกิดในสำนักสามินั้นนั่นแหละอีก.

ภิกษุ. ได้ยินว่า อย่างนั้นหรือ? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย.

ภิกษุ. นำสังเวช! ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายน้อย (จริง) พระเจ้าข้า,
เข้าใจ นางอังกาสพวกข้าพระองค์ ตอนเย็น ตายด้วยพยาธิที่เกิดขึ้น.

พระศาสดา. อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่า ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายน้อย (จริง),
เหตุอันแล มัจจุผู้ทำซึ่งที่สุด ยังสัตว์เหล่านี้ ซึ่งไม่อ้อมด้วยวัตถุและกิเลสกำนั้นแล
ให้เป็นไปในอำนาจของตนแล้ว ย่อมพาเอาสัตว์ที่คร่ำครวญ ไร้ไรไป”

ดังนั้นแล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“มัจจุ ผู้ทำซึ่งที่สุด ทำนระผู้มีใจข้องในอารมณ์ต่างๆ
เลือกเก็บดอกไม้อยู่เดียว ผู้ไม่อ้อมในกำทั้งหลายนั้นแล สู่อำนาจ.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า **ปุปฺพานิ เหว ปจฺจินนฺตํ** ความว่า
ผู้มิวเลือกเก็บดอกไม้คือกำคุณทั้งหลาย อันเนื่องด้วยอัตตภาพ และเนื่องด้วยเครื่องอุปกรณ์อยู่
เหมือนนายมาลาการ เลือกเก็บดอกไม้ต่างชนิดอยู่ในสวนดอกไม้ ฉะนั้น.

บทพระคาถาว่า **พฺยาสตฺตมนฺสํ นริ** ความว่า ผู้มีจิตชานไปโดยอาการต่างๆ

ในอารมณ์อันยังไม่ถึงแล้ว ด้วยสามารถแห่งความปรารถนา ในอารมณ์ที่ถึงแล้ว ด้วยสามารถแห่งความยินดี.

บาทพระคาถาว่า **อดีตเตเวว กามสฺส** ความว่า ผู้ไม่อ้อมในวิถุกรรมและกิเลสกรรมทั้งหลายนั้นแล ด้วยการแสวงหาบ้าง ด้วยการได้เฉพาะบ้าง ด้วยการใช้สอยบ้าง ด้วยการเก็บไว้บ้าง.

บาทพระคาถาว่า **อนตโก กุรุเต วสฺส** ความว่า มัจจุผู้ทำซึ่งที่สุด กล่าวคือมรณะ พานระผู้คร่ำครวญ ไร้ไร ไปอยู่ให้ถึงอำนาจของตน.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุนิยามผลทั้งหลาย มีเสนาบดีเป็นต้น.

เทศนา มีประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องนางปติปฐิกา จบ.

๕. เรื่องโกสียเศรษฐีผู้มีความตระหนี่

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภเศรษฐีชื่อโกสียะผู้มีความตระหนี่ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยถาปิ ภมโร ปุปผ” เป็นต้น.

เรื่อง (นี้) ตั้งขึ้นแล้วในกรุงราชคฤห์.

[สมบัติของเศรษฐี ไม่อำนวยการประโยชน์แก่ใครๆ]

ดังได้สดับมา ในที่ไม่ไกลแห่งกรุงราชคฤห์ ได้มีนิคม (หนึ่ง) ชื่อสักกระ.

เศรษฐีคนหนึ่ง ชื่อโกสียะ มีความตระหนี่ มีสมบัติ ๘๐ โกลี ประจำอยู่ในนิคมนั้น.

เขาไม่ให้แม่หยดน้ำมัน (สักหยดเดียว) ด้วยปลายหญ้า แก่คนเหล่าอื่น.

(ทั้ง) ไม่บริโภคด้วยตนเอง.

สมบัติของเขานั้น ไม่อำนวยการประโยชน์แก่ปิตุชนทั้งหลายมีบุตรและภรรยา เป็นต้น

ไม่อำนวยการประโยชน์แก่สมณะและพราหมณ์ทั้งหลาย

คงเป็นของไม่ได้ใช้สอย ตั้งอยู่ เหมือนสระโบกขรณี ที่ฝืนน้ำหางแหน ด้วยประการฉะนี้แล.

[เศรษฐีอยากกินขนมเบื้องจนผอม]

วันหนึ่ง เวลาจวนสว่าง พระศาสดาเสด็จออกจากสมาบัติอันประกอบด้วยความกรุณาใหญ่

ทรงตรวจดูหมู่สัตว์ผู้เป็นเผ่าพันธุ์ที่พอแนะนำในการตรัสรู้ได้ในสกลโลกธาตุ

ได้ทรงเห็นอุปนิสัยโสคาปตติผลของเศรษฐีพร้อมทั้งภรรยา ซึ่งอยู่ในที่สุดแห่งที่ ๔๕ โยชน์.

ก็ในวันก่อนแต่นั้น เศรษฐีนั้นไปสู่พระราชมณฑลเพื่อบำรุงพระราชบิดา ทำการบำรุงพระราชบิดาแล้วกลับมา

เห็นคนบ้านนอกคนหนึ่ง ถูกความหิวครอบงำ กำลังกินขนมกุมมาส^๑ ให้เกิดความกระหายในขนมนั้นขึ้น

ไปสู่เรือนของตนแล้ว คิดว่า

“ถ้าเราบอกว่า เราอยากกินขนมเบื้อง^๑ ไซ้, คนเป็นอันมากก็จัก (พากัน) อยากกินกับเรา,

เมื่อเป็นอย่างนั้น วัตถุเป็นอันมาก มีงา ข้าวสาร เนยใส น้ำอ้อย เป็นต้น ของเรา ก็จักถึงความหมดไป,

เราจักไม่บอกแก่ใครๆ” ดังนี้แล้ว อดกลั้นความอยากเที่ยวไป.

เมื่อเวลาล่วงไปๆ เขาผอมเหลืองลงทุกที มีตัวสะพรั่งด้วยเส้นเอ็น,

แต่นั้น ไม่สามารถจะกลั้นความอยากไว้ได้ เข้าห้อง แล้วนอนกอดเตียง.

เขาแม้ถึงความทุกข์อย่างนี้ ก็ยังไม่บอกอะไรๆ แก่ใครๆ เพราะกลัวเสียทรัพย์.

[ภรรยาเศรษฐีทอดขนมเบื่อง]

ลำดับนั้น ภรรยาเข้าไปหาเขาแล้วลูบหลังถามว่า “ท่านไม่สบายหรือ? นาย.”

เศรษฐี. ความไม่สบายอะไรๆ ของฉันไม่มี.

ภรรยา. พระราชากริ้วท่านหรือ?

เศรษฐี. ถึงพระราชาก็ไม่กริ้วฉัน.

ภรรยา. เมื่อเป็นเช่นนั้น

ความไม่พอใจอะไรๆ ที่พวกลูกชายลูกหญิง หรือปรีชนมีทาสกรรมกรเป็นต้น ทำแก่ท่าน มีอยู่หรือ?

เศรษฐี. แม้กรรมเห็นปานนั้นก็ไม่มี.

ภรรยา. ก็ท่านมีความอยากในอะไรหรือ?

แม้เมื่อภรรยากล่าวอย่างนั้น เขาก็ไม่กล่าวอะไร คงนอนเงิบเสียง เพราะกลัวเสียทรัพย์.

ลำดับนั้น ภรรยากล่าวกะเขาว่า “บอกเถิด นาย, ท่านอยากอะไร?”

เขาเป็นเหมือนกลืนคำพูดไว้ ตอบว่า “ฉันมีความอยาก.”

ภรรยา. อยากอะไร? นาย.

เศรษฐี. ฉันอยากกินขนมเบื่อง.

ภรรยา. เมื่อเป็นเช่นนั้น ทำไม ท่านไม่บอกแก่ดิฉัน, ท่านเป็นคนจนหรือ?

บัดนี้ ดิฉันจักทอดขนมเบื่องให้พ่อแก่คนที่อยู่ในสักกรนิคมทั้งสิ้น.

เศรษฐี. ประโยชน์อะไรของเธอด้วยคนพวกนั้น, พวกเขาทำงานของตน ก็จักกิน (ของตน).

ภรรยา. ถ้ากระนั้น ดิฉันจักทอดขนมเบื่องให้พ่อแก่คนที่อยู่ในตรอกเดียวกัน.

เศรษฐี. ฉันรู้ความที่เธอเป็นคนรวยทรัพย์ละ.

ภรรยา. ดิฉันจะทอดให้พ่อแก่คนทั้งหมด (ที่อยู่) ในที่ใกล้เรือนนี้.

เศรษฐี. ฉันรู้ความที่เธอเป็นคนมีอหยาศัยกว้างขวางละ.

ภรรยา. ถ้ากระนั้น ดิฉันจะทอดให้พ่อแก่ชนสี่ว่าลูกเมียท่านเท่านั้นเอง.

เศรษฐี. ประโยชน์อะไรของเธอด้วยคนพวกนั้น.

ภรรยา. ก็ดิฉันจะทอดให้พ่อแก่ท่านและดิฉันหรือ?

เศรษฐี. เธอจักทำ ทำไม?

ภรรยา. ถ้ากระนั้น ดิฉันจะทอดให้พ่อแก่ท่านผู้เดียวเท่านั้น.

เศรษฐี. เมื่อเธอทอดขนมที่นี้, คนเป็นจำนวนมากก็ย่อมหวัง (ที่จะกินด้วย), เธอจงเว้นข้าวสาร (ที่ดี) ทั้งสิ้น ถือเอาข้าวสารหัก และเตาและกระบี่เบื่อง และถือเอาน้ำนม เนยใส น้ำผึ้ง และน้ำอ้อย หน้อยหนึ่ง แล้วขึ้นไปชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น แล้วทอดเถิด, ฉันคนเดียวเท่านั้น จักนั่งกิน ณ ที่นั้น.

นางรับคำว่า “ดีละ” แล้วให้ทาสถือสิ่งของที่ควรถือ เอาขึ้นไปสู่ปราสาท แล้วไล่ทาสไป ให้เรียกเศรษฐีมา.

เศรษฐีนั้น ปิดประตูใส่ลิ้มและสลักทุกประตูตั้งแต่ประตูแรกมา แล้วขึ้นไปยังชั้นที่ ๗ ปิดประตูแล้วนั่ง ณ ชั้นเมื่อนั้น.

ฝ่ายภรรยาของเขาก็ตีไฟที่เตา ยกกระบือขึ้นตั้ง แล้วเริ่มทอดขนม.

[พระมหาโมคคัลลานะไปทรมานเศรษฐี]

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสเรียกพระมหาโมคคัลลานเถระมาแต่เช้าตรู่ ตรัสว่า

“โมคคัลลานะ ในสักกนิคม (ซึ่งตั้งอยู่) ไม่ไกลกรุงราชคฤห์

เศรษฐีผู้มีความตระหนี่นั้นคิดว่า ‘เราจักกินขนมเบื่อง’ จึงให้ภรรยาทอดขนมเบื่องบนปราสาท ๗ ชั้น เพราะกลัวคนเหล่าอื่นเห็น, เธอจึงไป ณ ที่นั้นแล้วทรมานเศรษฐี ทำให้สิ้นพยศ^๑ ให้ผิวเมียแม่ทั้ง ๒ ถือขนม และน้ำนม เนยใส น้ำผึ้งและน้ำอ้อย แล้วนำมายังพระเชตวันด้วยกำลังของตน;

วันนี้เรากับภิกษุ ๕๐๐ รูปจักนั่งในวิหารนั้นแหละ, จักทำกตกิจด้วยขนมเท่านั้น.”

แม้พระเถระ ก็รับพระดำรัสของพระศาสดาว่า “ดีละ พระเจ้าข้า” แล้วไปยังนิคมนั้นด้วยกำลังฤทธิ์พันทีที่เดียว

เป็นผู้มุ่งหมั้นเรียบร้อย ได้ยืนอยู่ที่ช่องสี่หบัญชร^๒ แห่งปราสาทนั้น เหมือนรูปแก้วมณี ลอยเด่นอยู่กลางอากาศเดียว.

เพราะเห็นพระเถระนั้นแล ดวงหทัยของมหาเศรษฐีก็สั่นสะท้าน.

เขาคิดว่า “เรามาที่นี่ เพราะกลัวบุคคลทั้งหลายผู้มีรูปร่างนี้นั้นแล, แต่สมณะนี้ยังมายืนอยู่ที่ช่องหน้าต่างได้”

เมื่อไม่เห็นเครื่องมือที่ตนควรจะฉวยเอา เตือดดาลทำเสียงตู่ๆ ประดุจก้อนเกลือที่ถูกโรยลงในไฟ จึงกล่าวอย่างนี้ว่า “สมณะ ท่านยืนอยู่ในอากาศ จักได้อะไร? แม้จกรรมแสดงรอยเท้าในอากาศซึ่งหารอยมิได้อยู่ ก็จักไม่ได้เหมือนกัน.”

พระเถระจึงกรมกลับไปกลับมาในที่นั้นนั้นแล.

เศรษฐีกล่าวว่า “ท่านจกรรมอยู่จักได้อะไร? แม้นั่งด้วยบัลลังก์^๓ ในอากาศ ก็จักไม่ได้เช่นกัน.”

พระเถระจึงนั่งคู้บัลลังก์.

ลำดับนั้น เศรษฐีกล่าวกะท่านว่า “ท่านนั่งในอากาศ จักได้อะไร? แม้มายืนที่ธรณีหน้าต่างก็จักไม่ได้.”

พระเถระได้ยืนอยู่ที่ธรณี (หน้าต่าง) แล้ว.

ลำดับนั้น เขากล่าวกะท่านว่า “ท่านยืนที่ธรณี (หน้าต่าง) จักได้อะไร? แม้บังหวนควันแล้ว ก็จักไม่ได้เหมือนกัน”.

แม้พระเถระก็บังหวนควัน.

ปราสาททั้งสี่ได้มีควันเป็นกลุ่มเดียวกัน.

อาการนั้น ได้เป็นเหมือนเวลาเป็นที่แทงตาทั้ง ๒ ของเศรษฐีด้วยเข็ม.

เศรษฐีไม่กล่าวกะท่านว่า “แม้ท่านให้ไฟโพลงอยู่ ก็จักไม่ได้” เพราะกลัวไฟไหม้เรือน แล้วคิดว่า

“สมณะนี้ จักเป็นผู้เกี่ยวข้องอย่างสนิท ไม่ได้แล้วจักไม่ไป, เราจักให้ถวายขนมแก่ท่านขึ้นหนึ่ง” แล้วจึงกล่าวกะภรรยาว่า “นางผู้เจริญ เธอจงทอดขนมขึ้นเล็กๆ ขึ้นหนึ่ง ให้แก่สมณะแล้ว จงส่งท่านไปเสียเถอะ.”

๑ นิพพิเสวนน แปลตามศัพท์ว่า มีความเสพผิดออกแล้ว.

๒ ศัพท์ว่า “สี่หบัญชร” หมายความว่า หน้าต่างมีลูกกรง แปลตามศัพท์ว่า หน้าต่างมีสีณฐานประดุกกรงเล็บแห่งสี่หะ.

๓ นั่งขัดสมาธิ.

นางหยอดแบ่งลงในภาตกระเบื้องนิตเดียว.

(แต่) ขนม (กลาย) เป็นขนมชิ้นใหญ่ ได้พองขึ้นเต็มทั่วทั้งภาต ตั้งอยู่แล้ว.

เศรษฐีเห็นเหตุนี้ ก็นั่งกล่าวว่า “(ชะรอย) หล่อนจักหิบบ้างมากไป” ดังนี้แล้ว ตักแบ่งหน้อยหนึ่งด้วยมมทัฬหีแล้ว หยอดเองทีเดียว.

ขนมเกิดใหญ่กว่าขนมชิ้นก่อน.

เศรษฐีทอดขนมชิ้นใดๆ ด้วยอาการอย่างนั้น, ขนมชิ้นนั้นๆ ก็ยิ่งใหญ่โตทีเดียว.

เขาเพื่อนาย จึงกล่าวกะภรรยาว่า “นางผู้เจริญ เธอจงให้ขนมแก่สมณะนี้ชิ้นหนึ่งเถอะ.”

เมื่อนางหิบบขนมชิ้นหนึ่งจากกระเช้า, ขนมทั้งหมดก็ติดเนื่องเป็นอันเดียวกัน.

นางจึงกล่าวกะเศรษฐีว่า “นาย ขนมทั้งหมดติดเนื่องเป็นอันเดียวกันเสียแล้ว, ดิฉันไม่สามารถทำให้แยกกันได้.”

แม้เขากล่าวว่า “ฉันจักทำเอง,” แล้วก็ไม่สามารถทำได้.

ถึงทั้ง ๒ คน จับที่ริม (แผ่นขนม) แม้ดึงออกอยู่ ก็ไม่อาจให้แยกออกจากกันได้เลย.

ครั้นเมื่อเศรษฐีนั้น ปล้ำอยู่กับขนม (เพื่อจะให้แยกกัน), เหนือก็ไหลออกจากสระแล้ว, ความหิวกระหายก็หายไป.

ลำดับนั้น เขากล่าวกะภรรยาว่า “นางผู้เจริญ ฉันไม่มีความต้องการขนมแล้ว, เธอจงให้แก่สมณะเกิด”

นางฉวยกระเช้าแล้วเข้าไปหาพระเถระ.

พระเถระแสดงธรรมแก่คนแม่ทั้ง ๒, กล่าวคุณพระรัตนตรัย, แสดงผลทานที่บุคคลให้แล้วเป็นอาทิ ให้เป็นดังพระจันทร์ในพื้นท้องฟ้าว่า “ทานที่บุคคลให้แล้วย่อมมีผล, ยัญที่บุคคลบูชาแล้วย่อมมีผล.”

เศรษฐีฟังธรรมนั้นแล้ว มีจิตเลื่อมใส กล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ ท่านจงมานั่งฉันบนบัลลังก์นี้เถิด.”

[พระเถระนำเศรษฐีและภรรยา ไปเฝ้าพระศาสดา]

พระเถระกล่าวว่า

“มหาเศรษฐี พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงนั่งในวิหารกับภิกษุ ๕๐๐ รูป ด้วยตั้งพระหทัยว่า “จักเสวยขนม”, เมื่อท่านมีความพอใจ, เศรษฐี ท่านจงให้ภรรยาถือเอาขนมและวัตถุอื่นมีน้ำนมเป็นต้น, พวกเรจักไปสู่สำนักของพระศาสดา.”

เศรษฐี. กับัดนี้ พระศาสดาประทับอยู่ ณ ที่ไหนเล่า? ครับ.

พระเถระ. ประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ในที่สุดแห่งที่ ๔๕ โยชน์จากที่นี่ เศรษฐี.

เศรษฐี. ท่านผู้เจริญ พวกเรจักไปสัณหนทางไกลมีประมาณเท่านี้ จะไม่ล่วงเลยเวลาอย่างไร?

พระเถระ. มหาเศรษฐี เมื่อท่านมีความพอใจ, เรจักนำท่านทั้ง ๒ ไปด้วยกำลังของตน; หัวบันไดปราสาทของท่าน จักมีในที่ของตบนี้เอง, แต่เชิงบันได จักมีที่ซุ้มประตูพระเชตวัน, เรจักนำไปสู่พระเชตวัน โดยกาลชั่วเวลาลงจากปราสาทชั้นบน ไปยังชั้นล่าง.

เขารับว่า “ดีละ ครับ.”

พระเถระทำหัวบันไดไว้ในที่นั้นนั่นเองแล้ว อธิษฐานว่า “ขอเชิงบันไดจงมีที่ซุ่มประตูประเซตวัน.”

บันไดก็ได้เป็นแล้วอย่างนั้นนั่นแล.

พระเถระให้เศรษฐีและภรรยาถึงพระเซตวัน เร็วกว่ากาลที่ลงไปจากปราสาทชั้นบนลงไปยังชั้นล่าง.

สามีภรรยาแม่ทั้ง ๒ คนนั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้ว กราบทูลกาล.

พระศาสดาเสด็จเข้าไปสู่โรงฉันแล้ว ทรงนั่งบนพุทธอาสน์ที่เขาปูลาดไว้แล้ว พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์.

มหาเศรษฐีได้ถวายทักษิณาทนแก่ภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทเจ้าเป็นประมุข.

ภรรยาใส่ขนมในบาตรของพระตถาคตเจ้าแล้ว.

แม้มหาเศรษฐีพร้อมด้วยภรรยา ก็บริโภคนมพอแก่ความต้องการ.

ความหมดสิ้นของนมไม่ปรากฏเลย.

แม้เมื่อเขาถวายนมแก่ภิกษุในวิหารทั้งสิ้นและ (ให้) แก่คนกินเดนทั้งหลายแล้ว

ความหมดสิ้นไป (แห่งนม) ก็ไม่ปรากฏอยู่นั่นเอง.

เขาทั้ง ๒ จึงกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขนมหมาถึงความหมดไปไม่.”

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ถ้ากระนั้น ท่านทั้ง ๒ จงทิ้งเสียที่ซุ่มประตูประเซตวัน.”

เขาทั้ง ๒ ก็ทิ้งแล้วที่เชื่อมซึ่งไม่ไกลซุ่มประตูประเซตวัน.

แม้ทุกวันนี้ ที่นั้น ก็ยังปรากฏชื่อว่า “เชื่อมนมเปื่อง.”

มหาเศรษฐีพร้อมด้วยภรรยาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรข้างหนึ่งแล้ว.

พระผู้มีพระภาคได้ทรงทำอนุโมทนาแล้ว.

ในกาลจบอนุโมทนา สามีและภรรยาแม่ทั้ง ๒ ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว ถวายบังคมพระศาสดา

ขึ้นบันไดที่ซุ่มประตูประเซตวัน แล้ว (ปรากฏ) สถิตอยู่ที่ปราสาทของตนทีเดียว.

ตั้งแต่นั้นมา เศรษฐีได้เกลี้ยทรัพย์จำนวน ๘๐ โภก ในพระพุทศาสนานั้นแหละ.

[พวกภิกษุสรรเสริญพระมหาโมคคัลลานะ]

ในเวลาเย็นวันรุ่งขึ้น พวกภิกษุประชุมกันในโรงธรรม นั่งกล่าวคุณกถาของพระเถระว่า

“ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย จงดูอานุภาพของพระมหาโมคคัลลานะ,

ท่านชื่อว่าไม่กระทบกระทั่งศรัทธา ไม่กระทบกระทั่งโภคะ ทรมานเศรษฐีผู้มีความตระหนี่โดยครู่เดียว

ทำให้หมดยศแล้ว ให้อ้อเขาขนมนำมาสู่พระเซตวัน ทำไว้ตรงพระพักตร์พระศาสดาแล้ว

ให้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล นำอัสจรรย์! พระเถระมีอานุภาพมาก (จริง).”

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำ ของพวกภิกษุด้วยพระโสตธาตุอันเป็นทิพย์ เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า

“ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมด้วยเรื่องอะไรกันหนอ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ด้วยเรื่องชื่อนี้” จึงตรัสสรรเสริญพระเถระว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ธรรมตาอันภิกษุผู้ทรमानสกุล ไม่กระทบกระทั่งศรัทธา ไม่กระทบกระทั่งโภคะ ไม่ให้สกุลชอกช้ำ

ไม่เบียดเบียน (สกุล) เป็นดั่งแมลงภู่เคล้าเอาละอองจากดอกไม้

เข้าไปหา (สกุล) แล้ว ควรให้รู้พุทฺธคุณ, โมคคัลลานะบุตรของเราก็เป็นเช่นนั้น” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“มุนิพึงเที่ยวไปในบ้าน เหมือนแมลงภู่ไม่ยั้งดอก สี และกลิ้งให้ชอกช้ำ
ถือเอา (แต่) รสแล้วบินไป ฉะนั้น.”

[แก้บรรณ]

ชาติแห่งสัตว์ผู้ทำน้ำหวานชนิดใดชนิดหนึ่ง ชื่อว่า **ภมร** ในพระคานานี้.

บทว่า **บุปฺผิ** เป็นต้น ความว่า ผี^๑เมื่อบินไปในสวนดอกไม้ ไม่ยั้งดอก สี และกลิ้งให้ชอกช้ำ คือว่า ไม่ให้เสียหาย บินไป.

บทว่า **ปเลติ** ความว่า ครั้นบินไปอย่างนั้นแล้ว ตีมีรสจนพอความต้องการ

คาบเอารสแม้อื่นไป เพื่อประโยชน์แก่การทำน้ำหวานแล้ว บินไป.

ผีนั้น ร่อนลงสู่ป่าช้าแห่งหนึ่งแล้ว เก็บรสซึ่งเจือด้วยธุลีนั้นไว้ในโพรงไม้แห่งหนึ่งแล้ว ทำรสน้ำหวานให้เป็นน้ำผึ้งโดยลำดับ;
ดอก หรือสี และกลิ้งของดอกไม้ นั้น หาชอกช้ำไป เพราะการเที่ยวไปในสวนดอกไม้แห่งผีนั้นเป็นปัจจัยไม่
ที่แท้ สิ่งทั้งหมด คงเป็นปกติอยู่ตนเอง.

บาทพระคาถาว่า **เอวํ คาเม มุนิ จเร** ความว่า พระอนาคาริยมุนี ต่างโดยเสาะและอเสาะ ก็ฉนั้น

เที่ยวรับภิกษาในบ้านโดยลำดับสกุล.

แท้จริง การเสื่อมศรัทธาหรือเสื่อมโภคะ หามีแก่สกุลทั้งหลาย เพราะการเที่ยวไปในบ้านของมุนินั้นเป็นปัจจัย ไม่,
ศรัทธาก็ดี โภคะก็ดี คงเป็นปกติอยู่ตนเอง;

ก็แล พระเสขมุนีและอเสขมุนี ครั้นเที่ยวไปอย่างนั้น ออกมาแล้ว,

พระเสขมุนี ปุสังขาภิ นัง ฌ ทีๆ สบายด้วยน้ำ ภายนอกบ้านก่อนแล้ว

พิจารณา (อาหารบิณฑบาต) ด้วยสามารถแห่งการเปรียบด้วยน้ำมันหยอดเพลลา ผ้าปิดแผล และเนื้อแห่งบุตร

แล้วฉนั้นบิณฑบาต หลบเข้าไปสู่ไพร่สมณฑเห็นปานนั้น พิจารณากัมมัญฐานเป็นไปภายใน

ทำมรรค ๔ และผล ๔ ให้อยู่ในเงื้อมมือให้ได้,

ส่วนพระอเสขมุนี ประกอบการอยู่สบายในวิภวธรรมเนื่องๆ.

บัณฑิตพึงทราบความที่มุนินั้นควรเห็นสมกับผี โดยการทำน้ำหวาน เช่นนี้.

แต่ในที่นี้ทรงประสงค์เอาพระชินาสพ.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

๑ ภมร ผี, แมลงภู่

พระศาสดา ครั้นตรัสพระธรรมเทศนานี้แล้ว เพื่อจะประกาศคุณของพระเถระแม่ให้ยิ่ง จึงตรัสว่า
“ภิกษุทั้งหลาย โมคคัลลานะทรมานเศรษฐีผู้มีความตระหนี่ในบัดนี้เท่านั้นก็หาไม่,
แม้ในกาลก่อน เธอก็ทรมานเขาแล้ว ให้ความเกี่ยวเนื่องกันแห่งกรรมและผลแห่งกรรมเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว
เมื่อจะทรงประกาศเนื้อความนี้ ทรงนำอดีตนิทาน (มาสาธก) ตรัสอิลลีสชาต^๑ นี้ว่า

“คนทั้ง ๒ เป็นคนกระจอก คนทั้ง ๒ เป็นคนค่อม
คนทั้ง ๒ เป็นคนมีตาเหลือ คนทั้ง ๒ มีต่อมบนศีรษะ,
เราไม่รู้จักเศรษฐีชื่ออิลลีส (ว่า) คนไหน?”

ดังนี้แล.

เรื่องโกสิยเศรษฐีผู้มีความตระหนี่ จบ.

๖. เรื่องปาฎิภาชีวิต

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภอาชิวกชื่อปาฎิภา ตรีสพระธรรมเทศนาว่า “น ปเรส วิโลมานิ” เป็นต้น.

[ชาวบ้านสรรเสริญธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้า]

ดังได้สดับมา หญิงแม่เรือนคนหนึ่งในกรุงสาวัตถี ปฏิบัติอาชิวกชื่อปาฎิภา ตั้งไว้ในฐานะดังลูก.

พวกมนุษย์ในเรือนใกล้เคียงของนาง ฟังธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว มาพรรณนาพระพุทธคุณ โดยประการต่างๆ เป็นต้นว่า “แห่ม! พระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย น่าอัศจรรย์ (นัก).”

[นางอยากไปฟังธรรม แต่ไม่สมประสงค์]

หญิงแม่เรือนนั้น ฟังถ้อยคำสรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้าแล้ว ประสงค์จะไปสู่วิหารแล้วฟังธรรม จึงเล่าความนั้นแก่อาชิวก แล้วกล่าวว่า “พระผู้เป็นเจ้า ดิฉันจักไปสำนักของพระพุทธเจ้า.”

อาชิวกนั้น ห้ามว่า “อย่าไปเลย” แล้วห้ามนางแม่ผู้อ่อนวอนอยู่แล้วๆ เล่าๆ นั้นแล.

นางคิดว่า “พระผู้เป็นเจ้านี้ ไม่ให้เราไปวิหารฟังธรรม, เราจักนิมนต์พระศาสดามา แล้วฟังธรรมในที่นี้แหละ” ดังนี้แล้ว ในเวลาเย็น จึงเรียกบุตรชายมาแล้วส่งไปด้วยคำว่า “เจ้าจงไป, จงนิมนต์พระศาสดามาเพื่อเสวยภัตตาหารพรั่งนี้.”

บุตรชายนั้น เมื่อจะไป ก็ไปที่อยู่ของอาชิวกก่อน ไหว้อาชิวก แล้วนั่ง.

ที่นั้น อาชิวกนั้นถามเขาว่า “เธอจะไปไหน?”

บุตร. ผมจะไปนิมนต์พระศาสดา ตามคำสั่งของคุณแม่.

อาชิวก. อย่าไปสำนักของพระองค์เลย.

บุตร. ไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า, ผมจักไป.

อาชิวก. เราทั้ง ๒ คน จักกินเครื่องสักการะ ที่คุณแม่ของเธอทำถวายพระศาสดานั้น, อย่าไปเลย.

บุตร. ไม่ได้ พระผู้เป็นเจ้า, คุณแม่จักดูผม.

อาชิวก. ถ้ากระนั้น ก็ไปเถิด, ก็แล ครั้นไปแล้ว จงนิมนต์ (แต่) อย่าบอกว่า

‘พระองค์พึงเสด็จไปเรือนของพวกข้าพระองค์ในที่โน้นในถนนโน้น หรือโดยหนทางโน้น’

(ทำ) เป็นเหมือนยืนอยู่ในที่ใกล้ เหมือนจะไปโดยหนทางอื่น จงหนีมาเสีย.

[บุตรชายทำตามคำของอาชิวก]

เขาฟังถ้อยคำของอาชิวกแล้ว ไปสำนักของพระศาสดา นิมนต์แล้ว ทำกิจทุกอย่างโดยทำนองอาชิวกกล่าวแล้วนั้นแล แล้วไปสำนักของอาชิวกนั้น ถูกอาชิวกถามว่า “เธอทำอย่างไร?” จึงตอบว่า “ที่ท่านบอกทั้งหมด ผมทำแล้ว ครับ.”

อาชิวกกล่าวว่า “เธอทำดีแล้ว, เราทั้ง ๒ คน จักกินเครื่องสักการะที่คุณแม่ของเธอทำให้เพื่อพระศาสดานั้น” ดังนี้แล้ว ในวันรุ่งขึ้น อาชิวกได้ไปสูเรือนนั้นแต่เช้าตรู่.

พวกคนในบ้านพาอาชีวกนั้นให้ไปนั่งที่ห้องหลัง.

พวกมนุษย์ผู้คู้้นเคยฉาบทาเรือนนั้นด้วยโคลย์สด โปรงดอกไม้ซึ่งมีข้าวตอกเป็นที่ ๕ ลง แล้วปลูลาดอาสนะอันควรแก่ค่ามาก เพื่อประโยชน์แก่การทรงนั่งของพระศาสดา.

จริงอยู่ พวกมนุษย์ที่ไม่คู้้นเคยกันพระพุทเจ้า ย่อมไม่รู้จักการปลูลาดอาสนะ.

[พระพุทเจ้าเสด็จไปเรือนอุบาสิกา]

อนึ่ง ชื่อว่ากิจ (เนื่อง) ด้วยผู้แสดงทาง ย่อมไม่มีแก่พระพุทเจ้าทั้งหลาย:

เพราะหนทางทั้งหมด แจ่มแจ้งแก่พระพุทเจ้าเหล่านั้นแล้วว่า

“ทางนี้ไปนรก, นี้ไปกำเนิดดิรัจฉาน, นี้ไปเปตวิสัย, นี้ไปมนุษยโลก, นี้ไปเทวโลก, นี้ไปอมตนิพพาน”

ในวันที่ทรงยังหมื่นแห่งโลกธาตุให้ห้วนไหว แล้วบรรลุสัมโพธิที่โคนต้นโพธิ์นั้นแล.

จึงไม่มีค่าที่ควรกล่าวในหนทางแห่งสถานที่ต่างๆ มีคามและนิคมเป็นต้นเลย

เพราะฉะนั้น พระศาสดา ทรงถือบาตรและจีวรแล้ว จึงเสด็จไปสู่ประตูเรือนของมหาอุบาสิกาแต่เช้าตรู่.

นางออกมาจากเรือน ถวายบังคมพระศาสดาด้วยเบญจางคประดิษฐ์ อัญเชิญให้เสด็จเข้าไปภายในเรือน ให้ทรงนั่งเหนืออาสนะ แล้วถวายทักษิณาทก อังคาสด้วยขานีเยะ (และ) โภชนีเยะอันประณีต.

อุบาสิกาประสงค้จะให้พระศาสดาผู้ทรงภักติกิจเสร็จแล้ว ทรงทำอนุโมทนา จึงรับบาตรแล้ว.

[อุบาสิกาฟังธรรม แล้วถูกอาชีวกตำ]

พระศาสดา ทรงเริ่มธรรมกถาสำหรับอนุโมทนา ด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะ.

อุบาสิกา ฟังธรรมพลางให้สาธุการว่า “สาธุ สาธุ.”

อาชีวกนั่งอยู่ห้องหลังนั้นแล ได้ยินเสียงนางให้สาธุการแล้ว ฟังธรรมอยู่ ไม่อาจจะอดรันทนอยู่ได้ จึงออกไป ด้วยคิดว่า

“ที่นี้แหละ นางไม่เป็นของเราละ” ดังนี้แล้ว ตำอุบาสิกาและพระศาสดาโดยประการต่างๆ ว่า

“อิกาทกัณณี มึงเป็นคนฉิบหาย, มึงจงทำสักการะนี้แก่สมณะนั้นเถิด” ดังนี้เป็นต้น หนีไปแล้ว.

[อุบาสิกามีจิตฟุ้งซ่าน]

อุบาสิกาละอาย เพราะถ้อยคำของอาชีวกนั้น ไม่อาจจะส่งจิตซึ่งถึงความฟุ้งซ่าน^๑ ไปตามกระแสแห่งเทศนาได้.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะนางว่า “อุบาสิกา เธอไม่อาจทำจิตให้ไปตาม (แนว) เทศนาได้หรือ?”

อุบาสิกา. พระเจ้าคะ เพราะถ้อยคำของอาชีวกนี้ จิตของข้าพระองค์ เข้าถึงความฟุ้งซ่านเสียแล้ว.

พระศาสดา ตรัสว่า “ไม่ควรระลึกถึงถ้อยคำที่ชนผู้ไม่เสมอภาคกันเห็นปานนี้กล่าว.

การไม่คำนึงถึงถ้อยคำเห็นปานนี้แล้ว ตรวจดูกิจที่ทำแล้วและยังมีได้ทำของตนเท่านั้นจึงควร” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

๑ อัญญุตถตต์ แปลตามศัพท์ว่า ซึ่งความเป็นอย่างอื่น.

“บุคคลไม่ควรทำคำแสร้งขมของคนเหล่านี้ ไว้ในใจ,
ไม่ควรแลดูกิจที่ทำแล้วและยังมีได้ทำ ของคนเหล่านี้,
พึงพิจารณากิจที่ทำแล้ว และยังมีได้ทำ ของตนเท่านั้น.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า **น ปเรส วิโลมานิ** ความว่า
ไม่ควรทำคำแสร้งขม คือคำหยาบ ได้แก่ คำตัดเสียดซึ่งความรัก ของคนเหล่านี้ ไว้ในใจ.

บทพระคาถาว่า **น ปเรส กตากต** ความว่า ไม่ควรแลดูกรรมที่ทำแล้วและยังไม่ได้ทำ ของคนเหล่านี้ อย่างนี้ว่า
“อุบาสกโน้น ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส, แม้วัดอุมีภิกษาทัฬหีหนึ่งเป็นต้น ในเรือน เขาก็ไม่ให้, สลากภัตเป็นต้นเขาก็ไม่ให้,
การให้ปัจจัยมีจิวรเป็นต้น ไม่มีแก่อุบาสกนั้น;

อุบาสิกานั่นก็เหมือนกัน ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส, ภิกษาทัฬหีหนึ่งเป็นต้น ในเรือนนางก็ไม่ให้, สลากภัตเป็นต้นก็ไม่ให้,
การให้ปัจจัยมีจิวรเป็นต้น ก็ไม่มีแก่อุบาสิกานั้น,

ภิกษุโน้นก็เช่นกัน ไม่มีศรัทธา ไม่เลื่อมใส ทั้งไม่ทำอุปัชฌายวัตร, ไม่ทำอาจารย์วัตร, ไม่ทำอาคันตุกวัตร,
ไม่ทำวัตรเพื่อภิกษุผู้เตรียมจะไป, ไม่ทำวัตรที่ลานพระเจดีย์, ไม่ทำวัตรในโรงอุโบสถ, ไม่ทำวัตรที่หอดฉัน,
ไม่ทำวัตรมีวัตรในเรือนไฟเป็นอาทิ, ทั้งธุดงค์ใดๆ ก็ไม่มีแก่เธอ,
แม้เหตุสักว่าความอดสาหะเพื่อความเป็นผู้มีภาวนาเป็นที่มายินดี ก็ไม่มี.”

บทพระคาถาว่า **อตตโน ว อเวกเขยย** ความว่า กุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา เมื่อระลึกถึงโอวาท^๑ นี้ว่า
“บรรพชิต พึงพิจารณาเนืองๆ ว่า ‘วันคืนล่วงไปๆ เราทำอะไรอยู่’ ดังนี้แล้ว
ก็พึงแลดูกิจที่ทำแล้วและยังมีได้ทำของตนอย่างนี้ว่า
“เราไม่อาจจะยกตนขึ้นสู่ไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วทำให้เกษมจากโยคะหรือหนอ?”

ในกาลจบเทศนา อุบาสิกา ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว.

เทศนามีประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องปาฎีกาชีวก จบ.

๗. เรื่องฉัตรปาณิอุบาสก

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภฉัตรปาณิอุบาสก ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “ยถาปิ รุจิริ ปุณฺณ” เป็นต้น.

[ฉัตรปาณิเข้าเฝ้าพระศาสดา]

ความพิสดารว่า ในกรุงสาวัตถี ยังมีอุบาสก(คนหนึ่ง) ชื่อฉัตรปาณิ เป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก เป็นอนาคามี.

อุบาสกนั้น เป็นผู้รักษาศูตต แต่เข้าตู่ได้ไปยังที่บำรุงของพระศาสดา.

จริงอยู่ ชื่อว่า อุบาสกกรรม หามีแก่กรียสาวกผู้เป็นอนาคามีทั้งหลาย ด้วยสามารถแห่งการสมาทานไม่.

พรหมจรรย์และการบริโภกภัตต์ครั้งเดียว ของกรียสาวกผู้เป็นอนาคามีเหล่านั้น มาแล้วโดยมรรคนั้นแหละ.

เพราะเหตุนั้นแล พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า

“มหาบพิตร” นายช่างหม้อชื่อชฎิกการแล เป็นผู้บริโภกภัตต์ครั้งเดียว มีปรกติประพฤติพรหมจรรย์ มีศีล มีกัลยาณธรรม.”

โดยปรกติทีเดียว ท่านอนาคามีทั้งหลาย เป็นผู้บริโภกภัตต์ครั้งเดียว และมีปรกติประพฤติพรหมจรรย์อย่างนั้น.

อุบาสกแม้นั้น ก็เป็นผู้รักษาศูตตอย่างนั้นเหมือนกัน เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้วนั่งฟังธรรมกถา.

[ฉัตรปาณิไม่ลุกรับเสด็จพระเจ้าปเสนทิโกศล]

ในสมัยนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้เสด็จไปสู่ที่บำรุงของพระศาสดา.

อุบาสกเห็นพระองค์กำลังเสด็จมา จึงคิดว่า “เราควรลุกขึ้นหรือไม่หนอ?” ดังนี้แล้ว ก็ไม่ลุกขึ้น ด้วยสำคัญว่า

“เรานั่งในสำนักของพระราชารู้จักแล้ว, การที่เรานั้นเห็นเจ้าประเทศราช แล้วลุกขึ้นต้อนรับ ไม่ควร;

ก็แล เมื่อเราไม่ลุกขึ้น พระราชาจักกริ้ว, เมื่อพระราชานั้นแม้กริ้วอยู่ เราก็จักไม่ลุกขึ้นต้องรับละ;

ด้วยว่า เราเห็นพระราชาแล้ว ลุกขึ้น ก็ชื่อว่า เป็นอันทำความเคารพพระราชา, ไม่ทำความเคารพพระศาสดา;

เราก็จักไม่ลุกขึ้นละ.”

ก็ธรรมดาบุรุษผู้เป็นบัณฑิต เห็นคนที่นั่งในสำนักของท่านที่ควรเคารพกว่า(ตน) ไม่ลุกขึ้น(ต้อนรับ) ย่อมไม่โกรธ.

แต่พระราชาเห็นอุบาสกนั้น ไม่ลุกขึ้น(ต้อนรับ) มีพระมนัสขุ่นเคือง ถวายบังคมพระศาสดาแล้วทรงนั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง.

พระศาสดาทรงทราบความที่พระราชากริ้ว จึงตรัสกถาพรรณนาคุณของอุบาสกว่า

“มหาบพิตร ฉัตรปาณิอุบาสกนี้ เป็นบัณฑิต มีธรรมเห็นแล้ว ทรงพระไตรปิฎก ฉลาดในประโยชน์และมีใช้ประโยชน์.”

เมื่อพระราชาทรงสดับคุณกถาของอุบาสกอยู่นั้นแล พระหทัยก็อ่อน.

[พระราชชาติรสถามเหตุที่ไม่ลุ่มรับ กะฉัตรปาณิ]

ภายหลังวันหนึ่ง พระราชาทรงยืนบนปราสาทชั้นบน ทรงเห็นฉัตรปาณิอุบาสกผู้ทำภารกิจเสร็จแล้ว
ก็ร่วม สวมรองเท้า เดินไปทางพระลานหลวง จึงรับสั่งให้ราชบุรุษเรียกมา.

อุบาสกนั้น หุบ่มและถอดรองเท้าออกแล้ว เข้าไปเฝ้าพระราชา ถวายบังคมแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระราชาตรัสกะอุบาสกนั้นว่า “อุบาสกผู้เจริญ ทำไมท่านจึงหุบ่มและถอดรองเท้าออกเสียเล่า?

อุบาสก. ข้าพระองค์ได้ฟังว่า ‘พระราชารับสั่งหา’ จึงมาแล้ว.

พระราชา. ความที่เราเป็นพระราชา (ชะรอย) ท่านจักพึงรู้ในวันนี้(กรรมง?).

อุบาสก. ข้าพระองค์ทราบความที่พระองค์เป็นพระราชา แม้ในกาลทุกเมื่อ.

พระราชา. เมื่อเป็นเช่นนั้น, ทำไม ในวันก่อน ท่านนั่งในสำนักของพระศาสดา เห็นเราแล้ว จึงไม่ลุกขึ้น(ต้อนรับ).

อุบาสก. ข้าแต่มหाराช ข้าพระองค์นั่งในสำนักของพระราชาผู้เลิศ
เมื่อเห็นพระราชาประเทศราชแล้วลุกขึ้น (ต้อนรับ) พึงเป็นผู้ไม่เคารพในพระศาสดา;
เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์จึงไม่ลุกขึ้น (ต้อนรับ).

พระราชา. ข้างเถอะ ผู้เจริญ, ข้อนี้คงไว้ก่อน,
เขาเลื่องลือกันว่า ท่านเป็นผู้ฉลาดในประโยชน์และมีประโยชน์ ซึ่งเป็นไปในทิฏฐธรรมและสัมปรายภพ
ทรงพระไตรปิฎก จงบอกธรรมแก่เราทั้งหลาย ในภายในวังเถิด.

อุบาสก. ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ไม่สามารถ.

พระราชา. เพราะเหตุไร?

อุบาสก. เพราะว่ามีชื่อว่าพระราชาขมณเทียร (แล้ว) ย่อมเป็นสถานที่มีโทษมาก,
ข้าแต่สมมติเทพ ในพระราชาขมณเทียรนี้ กรรมที่บุคคลประกอบชั่วและดี ย่อมเป็นกรรมหนัก.

พระราชา. ท่านอย่ากล่าวอย่างนั้น, อย่าทำความรังเกียจว่า ‘วันก่อนเห็นเราแล้วไม่ลุกขึ้น(ต้อนรับ).’

อุบาสก. ข้าแต่สมมติเทพ ขึ้นชื่อว่า สถานที่ที่เกี่ยวของเหล่าคฤหัสถ์ เป็นสถานที่มีโทษ,
ขอพระองค์จงรับสั่งให้นิมนต์บรรพชิตรูปหนึ่งมาแล้ว จงให้บอกธรรมเถิด.

[พระอานนทสอนธรรมพระราชเทวีทั้ง ๒]

พระราชาทรงส่งฉัตรปาณิอุบาสกนั้นไปด้วยพระกระเสว่า “ดีละ ผู้เจริญ, ขอท่านจงไปเถิด” ดังนี้แล้ว
เสด็จไปสู่ที่เฝ้าพระศาสดา ทูลขอกะพระศาสดาว่า

“พระเจ้าข้า พระนางมัลลิกาเทวีและพระนางवासภักขัตติยา พุดอยู่ว่า ‘จักเรียนธรรม’

ขอพระองค์กับภิกษุ ๕๐๐ รูป จงเสด็จไปสู่เรือนของข้าพระองค์เนื่องนิตย์ ทรงแสดงธรรมแก่หล่อนทั้ง ๒.”

พระศาสดา. ธรรมดาพระพุทเจ้าทั้งหลาย ไปในที่แห่งเดียวเนื่องนิตย์ ไม่มี มหาบพิตร.

พระราชา. ถ้าอย่างนั้น ขอจงประทานภิกษุรูปอื่น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา ได้ทรงมอบให้เป็นภาระแก่พระอานนทเถระ.

พระเถระ ไปแสดงพระบาลี^๑ แก่พระนางเหล่านั้นเนื่องนิตย.

ในพระนางเหล่านั้น พระนางมัลลิกาเทวีได้เรียน ได้ท่อง (และ) ให้พระเถระรับรองพระบาลีโดยเคารพ.

ส่วนพระนางवासภขัตติยา ไม่เรียน ไม่ท่อง โดยเคารพทีเดียว (และ) ไม่อาจให้พระเถระรับรองพระบาลีโดยเคารพได้.

ภายหลังวันหนึ่ง พระศาสดาตรัสถามพระเถระว่า “อานนท์ อุบาสิกา(ทั้ง ๒) ยังเรียนธรรมอยู่หรือ?”

พระอานนท์. ยังเรียนธรรมอยู่ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. อุบาสิกาคนไหน เรียนโดยเคารพ.

พระอานนท์. พระนางมัลลิกาเทวี เรียนโดยเคารพ ท่องโดยเคารพ อาจให้ข้าพระองค์ รับรองพระบาลีโดยเคารพ พระเจ้าข้า;
ส่วนธิดาซึ่งเป็นพระญาติของพระองค์^๒ ไม่เรียนโดยเคารพ ไม่ท่องโดยเคารพ
ไม่อาจให้ข้าพระองค์รับรองพระบาลีโดยเคารพได้เลยทีเดียว.

[วจาสุภาชิต ย่อมมีผลแก่ผู้ปฏิบัติ]

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของพระเถระแล้ว ตรัสว่า

“อานนท์ ธรรมดา ธรรมที่เรา(ผู้ตถาคต) กล่าวแล้ว ย่อมไม่มีผลแก่ผู้ไม่ฟัง ไม่เรียน ไม่ท่อง ไม่แสดง โดยเคารพ

ดูจว่าดอกไม้สมบุรณ์ด้วยสี (แต่)ไม่มีกลิ่น(หอม) ฉะนั้น,

แต่ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก แก่ผู้ทำกิจทั้งหลายมีการฟังโดยเคารพเป็นต้น” ดังนี้แล้ว ได้ตรัส ๒ พระคาถาเหล่านี้ว่า

“ดอกไม้อันงาม มีสี (แต่)ไม่มีกลิ่น(หอม) แม้อันใด,
วจาสุภาชิต ก็ฉนั้น ย่อมไม่มีผล แก่ผู้ไม่ทำอยู่;
(ส่วน)ดอกไม้อันงาม มีสีพร้อมด้วยกลิ่น(หอม) แม้อันใด,
วจาสุภาชิตก็ฉนั้น ย่อมมีผลแก่ผู้ทำคืออยู่.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า รุจิริ คืองาม.

บทว่า วณฺณวณฺตี คือ บริบูรณ์ด้วยสีและทรวดทรง.

บทว่า อคฺนฺธกั คือ ไร้จากกลิ่น^๓ มีดอกหงอนไก่ ดอกกรรณิการัเขา และดอกชัยพฤกษ์เป็นต้นเป็นประเภท.

บาทพระคาถาว่า เอวํ สุภาชิตา วจา ความว่า พระพุทธพจน์ คือ ปิฎก ๓ ชื่อว่า วจาสุภาชิต.

พระพุทธพจน์นั้น^๔ เหมือนดอกไม้สมบุรณ์ด้วยสีและทรวดทรง (แต่) ไม่มีกลิ่น (หอม).

๑ อุทเทสํ อุททิสติ

๒ พระนางवासภขัตติยา เป็นพระธิดาของท้าวมหานามะผู้นุชาของพระศาสดา,
นับตามลำดับชั้น พระนางवासภขัตติยาเป็นพระภาคิไนยของพระศาสดา.

๓ คนฺธรหิตํ สัมพันธ์สนามหลวง พ.ศ.๒๔๗๘ ไซ.

๔ หมายถึง พระพุทธพจน์ที่คนไม่นำไปปฏิบัติ

เหมือนอย่างว่า ดอกไม้ไม่มีกลิ่น, กลิ่น(หอม) ย่อมไม่แผ่ไป (คือไม่อบอวล) ในสรีระของผู้ตัดทรงดอกไม้อันไม่มีกลิ่นนั้น **ฉนโต**, แม้พระพุทธรูปนี้ ก็**ฉนนั้น** ย่อมไม่นำกลิ่นคือการฟัง กลิ่นคือการจำทรง และกลิ่นคือการปฏิบัติมาให้ ชื่อว่าย่อมไม่มีผลแก่ผู้ (ซึ่ง) ไม่ตั้งใจประพาศพระพุทธรูปนั้นโดยเอื้อเฟื้อ ด้วยกิจทั้งหลายมีการฟังเป็นต้น, ชื่อว่าผู้ไม่ทำกิจที่ควรทำในพระพุทธรูปนั้น;

เพราะเหตุนี้ พระศาสดาจึงได้ตรัสว่า “วาจาสุภาสิต ก็**ฉนนั้น** ย่อมไม่มีผลแก่ผู้ไม่ทำอยู่.”

บทว่า **สคนุรกิ** ได้แก่ ดอกจำปาและบัวเขียวเป็นต้นเป็นประเภท.

บทว่า **เอว** เป็นต้น ความว่า กลิ่น(หอม) ย่อมแผ่ไป (คือฟุ้งไป) ในสรีระของผู้ตัดทรงดอกไม้ **ฉนโต**; แม้วาจาสุภาสิต กล่าวคือพระพุทธรูปปฏิมา ๓ ก็**ฉนนั้น** ย่อมมีผล คือ ชื่อว่าย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก เพราะนำกลิ่นคือการฟัง กลิ่นคือ การจำทรง กลิ่นคือการปฏิบัติมาให้ แก่บุคคลผู้ทำคืออยู่ คือบุคคลที่ตั้งใจทำกิจที่ควรทำในพระพุทธรูปนั้น ด้วยกิจทั้งหลาย มีการฟังเป็นต้น.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้บรรลุอุริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

เทศนาได้เกิดเป็นประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องฉัตตปาณิอุบาสก จบ.

๘. เรื่องนางวิสาขา

พระศาสดา เมื่อทรงเข้าไปอาศัยกรุงสาวัตถี ประทับอยู่ในบุพพาราม ทรงปรารภอุบาสิกาชื่อวิสาขา ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยถาปิ ปุพฺพราสิมมา” เป็นต้น.

[พระศาสดาเสด็จไปโปรดสัตว์]

ดังได้สดับมา นางวิสาขาอุบาสิกาผู้นั้น เกิดในท้องนางสุมนาเทวี ภริยาหลวงของธัญชัยเศรษฐี ผู้เป็นบุตรเมณฑกเศรษฐี ในภัททิยนคร แคว้นอังคะ.

ในเวลาที่นางมีอายุ ๗ ขวบ พระศาสดาทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติ ของสัตว์ผู้มีเฝ้าพันธุที่พึงแนะนำเพื่อความตรัสรู้ มีเสลพราหมณ์เป็นต้น มีภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นบริวาร เสด็จจาริกไปถึงนครนั้น.

[ผู้มีบุญทั้ง ๕ ในภัททิยนคร]

ก็ในสมัยนั้น เมณฑกคฤหบดี เป็นหัวหน้าของผู้มีบุญมาก ๕ คน ครองตำแหน่งเศรษฐีอยู่ในเมืองนั้น.

ชื่อว่าคนที่มีบุญมาก ๕ คนคือ

- (๑) เมณฑกเศรษฐี
- (๒) ภริยาหลวงของเศรษฐีนั้น นามว่า จันทปทุมมา
- (๓) บุตรชายคนโตของเศรษฐีนั่นเอง ชื่อ ธัญชัย
- (๔) ภริยาของธัญชัยนั้น ชื่อว่า สุมนาเทวี
- (๕) คนใช้ของเมณฑกเศรษฐี ชื่อ ปุณณะ.

[คนมั่งมีในแคว้นของพระเจ้าพิมพิสาร ๕ คน]

ใช้จะมีแต่เมณฑกเศรษฐีแต่ผู้เดียวเท่านั้นก็หาไม่.

ก็ในแคว้นของพระเจ้าพิมพิสาร ก็ได้มีคนผู้มีโภคทรัพย์ไม่ถ้วน ๕ คน คือ

- (๑) โจติยะ
- (๒) ชฎิละ
- (๓) เมณฑกะ
- (๔) ปุณณะ
- (๕) กากวัลลียะ.

[เมณฑกเศรษฐีให้นางวิสาขาไปรับพระศาสดา]

ในท่านเหล่านั้น เมณฑกเศรษฐีนี้ได้ทราบความที่พระทศพลเสด็จถึงนครของตน

จึงให้เรียกเด็กหญิงวิสาขาลูกสาวของธัญชัยเศรษฐีผู้บุตรมา บอกว่า

“แม่หนู เป็นมงคล ทั้งแก่เจ้า, ทั้งแก่เรา;

แม่หนูกับพวกเด็กหญิงบริวารของเจ้า ๕๐๐ จงขึ้นรถ ๕๐๐ คัน แวดล้อมด้วยทาสี ๕๐๐ คน (ไป) ทำการต้อนรับพระทศพล.”

นางรับว่า “ดีละ” แล้วได้ทำอย่างนั้น.

แต่เพราะความที่นางเป็นเด็กฉลาดในเหตุอันควรและไม่ควร นางจึงไปด้วยยาน เเท่าที่ยาน(ไปได้)
ลงจากยานแล้ว ก็เดินดิ่งไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ได้ยิน ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงแสดงธรรม ด้วยสามารถแห่งบุรพจริยาของนาง.

[นางได้โสดาปัตติผลแต่อายุ ๗ ขวบ]

ในเวลาจบเทศนา นางพร้อมด้วยเด็กหญิง ๕๐๐ ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว.

ฝ่ายเมณฑกเศรษฐีแล เข้าเฝ้าพระศาสดา ฟังธรรมกถา ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผลแล้ว จึงนิมนต์เพื่อเสวยอาหารเช้า ในวันรุ่งขึ้น
อังกาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยขาทนียะโภชนียะอันประณีตที่เรือนของตน
ได้ถวายมหาทานโดยอุบายนี้แลตลอดกึ่งเดือน.

พระศาสดา ประทับอยู่ในภัททิยนคร ตามความพอพระทัยแล้ว ก็เสด็จหลีกไป.

[พระเจ้าปเสนทิโกศลอยากได้ผู้มีบุญ]

ก็โดยสมัยนั้นแล พระเจ้าพิมพิสารและพระเจ้าปเสนทิโกศลต่างก็เป็นพระภักดาของพระภคินีกันและกัน.

ต่อมาวันหนึ่ง พระเจ้าโกศลทรงดำริว่า

“คนมีโศคนับไม่ถ้วน มีบุญมากทั้ง ๕ ย่อมอยู่ในแคว้นพระเจ้าพิมพิสาร, ในแคว้นของเรา ผู้เช่นนั้น แม้เพียงคนเดียวก็ไม่มี;
อย่างกระนั้นเลย เราพึงไปสู่สำนักของพระเจ้าพิมพิสารขอผู้มีบุญมากสักคนหนึ่ง.”

พระองค์เสด็จไปในพระนครนั้นแล้ว อันพระราชาทรงทำปฏิสันถารทูลถามว่า “พระองค์เสด็จมา เพราะเหตุไร?”

จึงตรัสว่า “หม่อมฉันมา ด้วยประสงค์ว่า ‘คนมีโศคนับไม่ถ้วน มีบุญมากทั้ง ๕ คน อยู่ในแคว้นของพระองค์,
หม่อมฉันจักพาเอาคนหนึ่งจาก ๕ คนนั้นไป’, ขอพระองค์จงประทานคนหนึ่งใน ๕ คนนั้น แก่หม่อมฉันเถิด.”

พิมพิสาร. หม่อมฉันไม่อาจจะให้ตระกูลใหญ่ๆ ย้ายได้.

ปเสนทิโกศล. หม่อมฉันไม่ได้ ก็จักไม่ไป.

[มอบธัญชัยเศรษฐี ให้พระเจ้าโกศล]

พระราชาทรงปรึกษากับพวกอมาตย์แล้ว ตรัสว่า “ชื่อว่า การย้ายตระกูลใหญ่ๆ มีโชติยศเป็นต้น เช่นกับแผ่นดินไหว,

บุตรของเมณฑกมหาเศรษฐี ชื่อธัญชัยเศรษฐีมีอยู่, หม่อมฉันปรึกษากับเธอเสร็จแล้ว จักถวายคำตอบแก่พระองค์”

ดังนี้แล้ว รับสั่งให้เรียกธัญชัยเศรษฐีมาแล้ว ตรัสว่า

“พ่อ พระเจ้าโกศลตรัสว่า ‘จักพาเอาเศรษฐีมีทรัพย์คนหนึ่งไป’, เธอจงไปกับพระองค์เถิด.”

ธัญชัย. เมื่อพระองค์ส่งไป, ข้าพระองค์ก็จักไป พระเจ้าข้า.

พิมพิสาร. ถ้าเช่นนั้น เธอจงทำการตระเตรียมไปเถิด พ่อ.

เศรษฐีนั้น ได้ทำกิจจำเป็นที่ควรทำของตนแล้ว.

ฝ่ายพระราชาทรงทำสักการะใหญ่แก่เขาแล้ว ทรงส่งพระเจ้าปเสนทิโกศลไป ด้วยพระดำรัสว่า
“ขอพระองค์จงพาเศรษฐีนี้ไปเถิด.”

ท้าวเธอพาธนัญชัยเศรษฐีนั้น เสด็จไปโดยการประทับแรมราตรีหนึ่งในที่หังปวง
บรรลุถึงสถานอันผาสุกแห่งหนึ่งแล้ว ก็ทรงหยุดพัก.

[การสร้างเมืองสาเกต]

ครั้งนั้น ธนัญชัยเศรษฐี ทูลถามท้าวเธอว่า “ที่นี่เป็นแคว้นของใคร?”

ปเสนทิโกศล. ของเรา เศรษฐี.

ธนัญชัย. เมื่อสาวัดดี แต่จะไป ไกลเท่าไร?

ปเสนทิโกศล. ในที่สุด ๗ โยชน์.

ธนัญชัย. ภายในพระนครคับแคบ, ชนบริวารของข้าพระองค์มาก,
ถ้าพระองค์ทรงโปรดไซ้, ข้าพระองค์พึงอยู่ที่นี้แหละ พระเจ้าข้า.

พระราชาทรงรับว่า “ดีละ” ดังนี้แล้ว ให้สร้างเมืองในที่นั้น ได้พระราชทานแก่เศรษฐีนั้น แล้วเสด็จไป.

เมืองได้นามว่า “สาเกต” เพราะความที่แห่งสถานที่อยู่ในประเทศนั้น อันเศรษฐีจับจองแล้วในเวลาเย็น.

แม้ในกรุงสาวัดดีแล บุตรของมิคารเศรษฐี ชื่อว่าปุลณวัณณกุมาร เจริญวัย ได้มีแล้ว.

ครั้งนั้น มารดาบิดากล่าวกะเขาว่า “พ่อ เจ้าจงเลือกเด็กหญิงคนหนึ่ง ในที่เป็นที่พอใจของเจ้า.”

ปุลณวัณณะ. กิจด้วยภริยาเห็นปานนั้น ของผมไม่มี

มารดาบิดา. เจ้าอย่าทำอย่างนี้ ลูก, ธรรมดาตระกูลที่ไม่มีบุตร ตั้งอยู่ไม่ได้

[ลักษณะเบญจกัลยาณี]

เขาถูกมารดาบิดาบุตรบเร้าอยู่ จึงกล่าวว่า

“ถ้ากระนั้น ผมเมื่อได้หญิงสาวประกอบพร้อมด้วยความงาม ๕ อย่าง ก็จักทำตามคำของคุณพ่อคุณแม่.”

มารดาบิดา. ก็ชื่อว่าความงาม ๕ อย่างนั้น อะไรเล่า? พ่อ

ปุลณวัณณะ. คือ ผมงาม, เนื้องาม, กระดูกงาม, ผิวงาม, วัยงาม.

ก็ผมของหญิงผู้มีบุญมาก เป็นเช่นกับกำหางนกยูง แก่ปล่อยระชายผ้านุ่งแล้ว ก็กลับมีปลายงอนขึ้นตั้งอยู่. นี้ ชื่อว่าผมงาม.

ริมฝีปากเช่นกับผลตำลึง(สุก) ถึงพร้อมด้วยสี เรียบจิตสนิท, นี้ ชื่อว่าเนื้องาม,

ฟันขาวเรียบไม่ห่างกัน งดงามดุจระเบียบแห่งเพชร ที่เขายกขึ้นตั้งไว้ และดุจระเบียบแห่งสังข์ที่เขาขัดสีแล้ว, นี้ ชื่อว่ากระดูกงาม,

ผิวพรรณของหญิงดำ ไม่ลุ่มไ้ด้วยเครื่องประเทืองผิวเป็นต้น^๑เลย ก็ดำเนินทประหนึ่งพวงอุบลเขียว, ของหญิงขาว ประหนึ่งพวงดอกกรรณิการ, นี้ชื่อว่าผิงงาม.

ก็แลหญิงแม่คลอดแล้วตั้ง ๑๐ ครั้ง ก็เหมือนคลอดครั้งเดียว ยังสาวพริ้งอยู่เทียว, นี้ชื่อว่า วยงาม ดังนี้แล.

[เศรษฐีส่งพราหมณ์ไปแสวงหาหญิงเบญจกัลยาณี]

ครั้งนั้น มารดาบิดาของนายปุลณวัณณกุมารนั้น เชิญพราหมณ์ ๑๐๘ คนมาให้บริโภคแล้ว ถามว่า “ชื่อว่าหญิงที่ต้องด้วยลักษณะเบญจกัลยาณี มีอยู่หรือ?”

พราหมณ์เหล่านั้น ตอบว่า “จะ มีอยู่.”

เศรษฐีก้าวว่า “ถ้ากระนั้น ขน^๒ ๘ คนจงไปแสวงหาเด็กหญิงเห็นปานนี้” ดังนี้แล้ว ให้ทรัพย์เป็นอันมาก สั่งว่า “ก็ในเวลาทีพวกท่านกลับ ข้าพเจ้าทั้งหลายจรรู้สิ่งทีควรทำแก่พวกท่าน, ท่านทั้งหลายไปเถิด, แสวงหาเด็กหญิงแม่เห็นปานนั้น, และในเวลาทีพบแล้ว พึงประดับพวงมาลัยทองคำนี้” ดังนี้แล้ว ให้มาลัยทองคำ อันมีราคาแสนหนึ่ง ส่งไปแล้ว.

พราหมณ์เหล่านั้น ไปยังนครใหญ่ๆ แสวงหาอยู่ ไม่พบเด็กหญิงทีต้องด้วยลักษณะเบญจกัลยาณี กลับมาถึงเมืองสาเกตโดยลำดับ ในวันมีงานนักขัตฤกษ์เปิด จึงคิดกันว่า “การงานของพวกเรา คงสำเร็จในวันนี้.”

[งานประจำปีของนครสาเกต]

ก็ในครันั้น ชื่อว่างานนักขัตฤกษ์เปิด^๓ ย่อมมีประจำปี.

ในกาลนั้น แม้ตระกูลทีไม่ออกภายนอก ก็ออกจากเรือนกับบริวาร มีร่างกายมิได้ปกปิด ไปสู่ฝั่งแม่น้ำ ด้วยเท้าเทียว.

ในวันนั้น ถึงบุตรทั้งหลายของขัตติยมหาศาลเป็นต้น ก็ยืนแอบหนทางนั้นๆ ด้วยตั้งใจว่า “พวกเรา พบเด็กหญิงมีตระกูลทีพึงใจ มีชาติเสมอด้วยตนแล้ว จักคล้องด้วยพวงมาลัย.”

[พราหมณ์พบนางวิสาขา]

พราหมณ์แม่เหล่านั้น เข้าไปยังศาลาแห่งหนึ่งริมฝั่งแม่น้ำแล้ว ได้ยืนอยู่.

ขณะนั้น นางวิสาขา มีอายุย่างเข้า ๑๕-๑๖ ปี ประดับประดาด้วยเครื่องอาภรณ์ครบทุกอย่าง อันเหล่ากุมารี ๕๐๐ คนแวดล้อมแล้ว คิดว่า “เราจักไปยังแม่น้ำ แล้วอาบน้ำ” ถึงประเทศนั้นแล้ว.

ครั้งนั้นแล เมฆตั้งขึ้นแล้ว ก็ยังฝนให้ตก.

เด็กหญิง ๕๐๐ รีบเดินเข้าไปสู่ศาลา.

๑ บาลีควรจะเป็น วรรณกาทีทิ.

๒ หมายถึงพราหมณ์

๓ วิฎนุกขตต นักษัตรเปิดเผย เป็นงานประจำปีของนครสาเกต

ในงานนี้ชาวเมืองทุกคนเผยแพร่ร่างโดยปราศจากผ้าคลุมปิดหน้า เดินเท้าไปยังแม่น้ำ.

พวกพราหมณ์พิจารณาอยู่ ก็ไม่เห็นเด็กหญิงเหล่านั้นแม้สักคนเดียว ที่ต้องด้วยลักษณะเบญจกัลยาณี.

นางวิสาขาเข้าไปยังศาลา ด้วยการเดินตามปกตินั่นเอง.

ผ้าและอาภรณ์เปียกโชก.

พวกพราหมณ์เห็นความงาม ๔ อย่างของนางแล้ว ประสงค์จะเห็นพิน จึงกล่าวกะกันและกันว่า
“ธิดาของพวกเรา เป็นหญิงเฉื่อยชา, สามิของหญิงคนนี้ เห็นที่จักไม่ได้แม้เพียงข้าวปลายเกรียน”

ที่นั่น นางวิสาขา พุดกะพราหมณ์เหล่านั้นว่า “พวกท่านว่าใครกัน.”

พราหมณ์. ว่าเธอ แม่.

ได้ยินว่า เสียงอันไพเราะของนาง เปล่งออกประหนึ่งเสียงกังสดาล.

ลำดับนั้น นางจึงถามพราหมณ์เหล่านั้นด้วยเสียงอันไพเราะอีกว่า “เพราะเหตุไร? จึงว่าฉัน.”

พราหมณ์. หญิงบริวารของเธอ ไม่ให้ผ้าและเครื่องประดับเปียก รีบเข้าสู่ศาลา,
กิจแม้เพียงการรับมาสู่ที่มีประมาณเท่านี้ของเธอก็มิได้มี,
เธอปล่อยให้ผ้าและเครื่องอาภรณ์เปียกมาแล้ว; เพราะฉะนั้น พวกเราจึงพากันว่า.

วิสาขา. พ่อทั้งหลาย พวกท่านอยู่พูดอย่างนี้, ฉันแข็งแรงกว่าเด็กหญิงเหล่านั้น,
แต่ฉันกำหนดเหตุการณ์แล้ว จึงไม่มาโดยเร็ว.

พราหมณ์. เหตุอะไร? แม่.

[ชน ๔ จำพวกวิ่งไปไม่งาม]

วิสาขา. พ่อทั้งหลาย ชน ๔ จำพวก เมื่อวิ่ง ย่อมไม่งาม, เหตุอันหนึ่ง แม้อื่นอีก ยังมีอยู่.

พราหมณ์. ชน ๔ จำพวก เหล่าไหน? เมื่อวิ่ง ย่อมไม่งาม แม่.

วิสาขา. พ่อทั้งหลาย (๑) พระราชาผู้อภิเษกแล้ว ทรงประดับประดาแล้วแล้วเครื่องอาภรณ์ทั้งปวง
เมื่อถกเขมรวิ่งไปในพระลานหลวง ย่อมไม่งาม, ย่อมได้ความครหาเป็นแน่นอนว่า
‘ทำไม พระราชาองค์นี้จึงวิ่งเหมือนคฤหบดี’ ค่อยๆ เสด็จไปนั้นแหละ จึงจะงาม;
(๒) แม้ข้างมวงคลของพระราชา ประดับแล้ว วิ่งไป ก็ไม่งาม, ต่อเมื่อเดินไปด้วยลีลาแห่งข้าง จึงจะงาม,
(๓) บรรพชิต เมื่อวิ่ง ก็ไม่งาม, ย่อมได้แต่ความครหาอย่างเดียวเท่านั้นว่า
‘ทำไม สมณะรูปนี้ จึงวิ่งไปเหมือนคฤหัสถ์,’ แต่ยอมงาม ด้วยการเดินอย่างอาการของผู้สงบเสงี่ยม;
(๔) สตรี เมื่อวิ่ง ก็ไม่งาม, ย่อมถูกเขาติเตียนอย่างเดี๋ย่ว่า ‘ทำไม หญิงคนนี้ จึงวิ่ง เหมือนผู้ชาย,’
แต่ยอมงามด้วยการเดินอย่างธรรมดา;

พ่อทั้งหลาย ชน ๔ จำพวกเหล่านี้ เมื่อวิ่งไป ย่อมไม่งาม.

พราหมณ์. ก็เหตุอื่นอีกอย่างหนึ่ง เป็นไฉน? แม่.

วิสาขา. พ่อทั้งหลาย ธรรมดา มารดาบิดา ถนอมอวยวะน้อยใหญ่ เลี้ยงดูธิดา,
เพราะว่า พวกฉัน ชื่อว่าเป็นสิ่งของอันมารดาบิดาพึงขาย,
มารดาบิดาเลี้ยงฉันมา ก็เพื่อต้องการจะส่งไปสู่ตระกูลอื่น,

ถ้าว่า ในเวลาที่พวกฉันวิ่งไปเหยียบชายผ้าถุงหรือลื่นล้มลงบนพื้นดิน มือหรือเท้าก็จะพังหัก, พวกฉันก็จะพังเป็นภาระของตระกูลนั้นแล, ส่วนเครื่องแต่งตัว เปียกแล้วก็ซักแห้ง; ดิฉันกำหนดเหตุนี้ จึงไม่วิ่งไป พ่อ.

[พราหมณ์สวมมาลัยทองให้]

พวกพราหมณ์เห็นความถึงพร้อมแห่งพิน ในเวลานางพูด จึงให้สาธุการแก่นางว่า “สมบัติเช่นนี้ พวกเรายังไม่เคยเห็นเลย” แล้วกล่าวว่า “แม่ พวงมาลัยนี้ สมควรแก่เธอเท่านั้น” ดังนี้แล้ว จึงได้คล้องพวงมาลัยทองนั้นให้.

ลำดับนั้น นางจึงถามพวกเขาว่า “พ่อทั้งหลาย พวกท่านมาจากเมืองไหน?”

พราหมณ์. จากเมืองสาวัตถี แม่.

วิสาขา. ตระกูลเศรษฐี ชื่อไร?

พราหมณ์. ชื่อมิคารเศรษฐี แม่.

วิสาขา. บุตรของท่านเจ้าพระคุณ^๑ ชื่อไร?

พราหมณ์. ชื่อปุณณวัณณกุมาร แม่.

นางวิสาขานั้น รับรองว่า “ตระกูลของเรา เสมอกัน” ดังนี้แล้ว จึงส่งข่าวไปแก่บิดาว่า “ของคุณพ่อและคุณแม่ จงส่งรถไปให้พวกดิฉัน.”

ก็ในเวลามา นางเดินมาก็จริง, ถึงอย่างนั้น จำเดิมแต่กาลที่ประดับด้วยมาลัยทองคำแล้ว ย่อมไม่ได้เพื่อจะไปเช่นนั้น.

เด็กหญิงทั้งหลายผู้มีอิสระ ย่อมไปด้วยยานมिरถเป็นต้น.

เด็กหญิงนอกนี้ขึ้นยานธรรมาดา(ไป), กันฉัตรหรือใบตาลข้างบน, เมื่อฉัตรหรือใบตาลแม้นั้นไม่มี ก็ยกชายผ้าถุงขึ้นมาพาดบนบ่าทีเดียว.

ส่วนบิดาของนางวิสาขานั้น ส่งรถไป ๕๐๐ คัน.

นางวิสาขานั้นกับบริวารขึ้นรถไปแล้ว.

แม้พวกพราหมณ์ ก็ได้ไปด้วยกัน.

ที่นั่น ท่านเศรษฐี ถามพราหมณ์เหล่านั้นว่า “พวกท่านมาจากไหน?”

พราหมณ์. มาจากเมืองสาวัตถี ท่านมหาเศรษฐี.

เศรษฐี. เศรษฐีชื่อไร?

พราหมณ์. ชื่อมิคารเศรษฐี.

เศรษฐี. บุตรชื่อไร?

พราหมณ์. ชื่อปุณณวัณณกุมาร.

เศรษฐี. ทรัพย์มีเท่าไร?

พราหมณ์. ๔๐ โกฎิ ท่านมหาเศรษฐี.

เศรษฐี รับคำ ด้วยคิดว่า “ทรัพย์เท่านั้น เทียบทรัพย์ของเรา ก็เท่ากับกากกนิเคียว, แต่จะประโยชน์อะไรด้วยเหตุอื่น จำเดิมแต่กาลที่นางทาริกาได้เหตุเพียงการรักษา.”

เศรษฐีนั้น ทำสักการะแก่พราหมณ์เหล่านั้น ให้พักอยู่วัน ๒ วัน แล้วก็ส่งกลับ.

[พราหมณ์กลับเมืองสาวัตถี]

พวกเขา ไปกรุงสาวัตถีแล้ว เรียน(ท่านเศรษฐี) ว่า “พวกข้าพเจ้าได้นางทาริกาแล้ว.”

เศรษฐี. ลูกสาวของใคร?

พราหมณ์. ของธัญชัยเศรษฐี.

เศรษฐีนั้น คิดว่า “นางทาริกาแห่งตระกูลใหญ่ อันเราได้แล้ว, ควรที่เราจะนำนางมาโดยเร็วทีเดียว” ดังนี้แล้ว กราบทูลแต่พระราช เพื่อไปในเมืองนั้น.

พระราช ทรงดำริว่า “ตระกูลใหญ่นั้น อันเรานำมาจากสำนักของพระเจ้าพิมพิสาร แล้วให้อยู่อาศัยในเมืองสาเกต, ควรจะทำความยกย่องแก่ตระกูลนั้น” ดังนี้แล้ว จึงรับสั่งว่า “แม่เรา ก็จักไป.”

เศรษฐี ทูลว่า “ดีละ พระเจ้าข้า” ดังนี้แล้ว ส่งข่าวไปบอกแก่ธัญชัยเศรษฐีว่า

“เมื่อข้าพเจ้ามา, แม้พระราชาจักเสด็จมา, พลของพระราชามาก,

ท่านจักอาจเพื่อทำกิจที่ควรทำแก่ชนประมาณเท่านั้น หรือจักไม่อาจ?”

ฝ่ายเศรษฐีนอกนี้ ได้ส่งข่าวตอบไปว่า “แม้ถ้าพระราชาจะเสด็จมาสัก ๑๐ พระองค์, ขอจงเสด็จมาเถิด.”

มิครเศรษฐี เว้นเพียงคนเฝ้าเรือน พาเอาคนที่เหลือในนครใหญ่ถึงเพียงนั้นไป หยุดพักในหนทางกิ่งโยชนแล้ว ส่งข่าวไปว่า “พวกข้าพเจ้ามาแล้ว.”

[ธัญชัยเศรษฐีกับธิดา จัดสถานที่ต้อนรับ]

ธัญชัยเศรษฐี ส่งเครื่องบรรณาการเป็นอันมากไป แล้วปรึกษากับธิดาว่า “แม่ ได้ยินว่า พ่อผู้ของเจ้า มากับพระเจ้าโกศล, เราควรจัดเรือนหลังไหน สำหรับพ่อผู้ของเจ้านั้น, หลังไหนสำหรับพระราช, หลังไหน สำหรับอิสฺรชนมีอุปราชเป็นต้น.”

ธิดาเศรษฐีผู้ฉลาด มีญาณเฉียบแหลมดุจยอดเพชร ตั้งความปรารถนาไว้ตลอดแสนกัป สมบูรณ์แล้วด้วยอิณินหาร จัดแจงว่า “ท่านทั้งหลาย จงจัดแจงเรือนหลังโน้น เพื่อพ่อผู้ของเรา, หลังโน้น เพื่อพระราช, หลังโน้น เพื่ออุปราชเป็นต้น” ดังนี้แล้ว ให้เรียกทาสและกรรมกรมา จัดการว่า

“พวกท่านเท่านั้นคน จงทำกิจที่ควรทำแก่พระราช, เท่านั้นคน จงทำกิจที่ควรทำแก่อุปราชเป็นต้น,

พวกท่านนั้นแล จงดูแลแม่สัตว์พาหนะมีช้างและม้าเป็นต้น, แม้คนผูกม้าเป็นต้น มาถึงแล้วจักได้ชมมหรสพในงานมงคล.”

ถามว่า “เพราะเหตุไร (นางจึงจัดอย่างนั้น)?.”

ตอบว่า “(เพราะ) คนบางพวก อย่านำได้เพื่อพูดว่า

‘เราไปสู่ที่มงคลแห่งนางวิสาขา ไม่ได้อะไรเลย, ทำแต่กิจมีการเฝ้าม้าเป็นต้น ไม่ได้เที่ยวตามสบาย.’”

[เครื่องแต่งตัวนางวิสาขา ๔ เดือนจึงเสร็จ]

ในวันนั้นแล บิดาของนางวิสาขา ให้เรียกช่างทองมา ๕๐๐ คนแล้ว กล่าวว่า

“พวกท่านจงทำเครื่องประดับ ช้อมหาลดาปสาธน์ แก่ธิดาของเรา” ดังนี้แล้ว

สั่งให้ให้ทองคำมีสีสุกพันลี้ม และเงิน แก้วมณี แก้วมุกดา แก้วประพาฬและเพชรเป็นต้น พอสมกับทองนั้น.

พระราชพา ประทับอยู่ ๒-๓ วันแล้ว ทรงส่งข่าวไปแก่นนทพจักษ์เศรษฐีว่า

“เศรษฐีไม่สามารถทำการเลี้ยงดูพวกเราได้, ขอเศรษฐีจงรู้จักไปแห่งนางทาริกาเถิด.”

ฝ่ายเศรษฐีนั้น ส่งข่าวไปทูลพระราชว่า “บัดนี้ กาลฝนมาถึงแล้ว, ใครๆ ไม่อาจเพื่อเที่ยวไปตลอด ๔ เดือนได้;

การที่หมู่พลของพระองค์ ได้วัตถุใดๆ สมควร, วัตถุเหล่านั้นๆ ทั้งหมด เป็นภาระของข้าพระองค์;

พระองค์ผู้สมมติเทพ จักเสด็จไปได้ในเวลาที่ข้าพระองค์ส่งเสด็จ.”

จำเดิมแต่กาลนั้น นครสาเกต ได้เป็นนครราวกะมินักษัตรเป็นนิตย์.

วัตถุมีพวงดอกไม้ของหอมและผ้าเป็นต้น เป็นของอันเศรษฐีจัดแล้วแก่ชนทั้งหมด ตั้งต้นแต่พระราชแล.

ชนเหล่านั้นคิดกันว่า “เศรษฐีทำสักการะแก่พวกเราถ่ายเดียว.”

๓ เดือนล่วงไปแล้ว โดยอาการอย่างนี้.

ส่วนเครื่องประดับ ก็ยังไม่เสร็จก่อน.

ผู้ควบคุมงาน^๑ มาแจ้งแก่เศรษฐีว่า “สิ่งอื่นที่ชื่อว่าไม่มี ก็หาไม่, แต่พินสำหรับหุงต้มภัตเพื่อหมู่พล ไม่พอ.”

เศรษฐี กล่าวว่า “ไปเถิดพ่อทั้งหลาย, พวกท่านจง (รู้) ขนเอาโรงช่างเก่าๆ เป็นต้นและเรือนเก่าในนครนี้ หุงต้มเถิด.”

แม้เมื่อหุงต้มอยู่อย่างนั้น, กึ่งเดือนล่วงไปแล้ว.

ลำดับนั้น ผู้ควบคุมงาน มาแจ้งแก่ท่านเศรษฐีอีกครั้งว่า “พินไม่มี.”

เศรษฐีกล่าวว่า “ใครๆ ไม่อาจได้พินในเวลานี้,

พวกท่าน จงเปิดเรือนคลังผ้าทั้งหลาย แล้วเอาผ้าเนื้อหยาบ ทำเกลียวซุบลงในตุ่มน้ำมันหุงภัตเถิด.”

ชนเหล่านั้น ได้ทำอย่างนั้น ตลอดทั้งเดือน.

๔ เดือนล่วงไปแล้วโดยอาการอย่างนี้.

แม้เครื่องประดับก็เสร็จแล้ว.

[เครื่องประกอบในมหาลดาปสาธน์]

เพชร ๔ ทะนาน ได้ถึงการประกอบเข้าในเครื่องประดับนั้น.

แก้วมุกดา ๑๑ ทะนาน, แก้วประพาฬ ๒๐ ทะนาน, แก้วมณี ๓๓ ทะนาน (ก็เช่นกัน).

เครื่องประดับนั้น ได้ถึงความสำเร็จ ด้วยรัตนะเหล่านี้และเหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้.

๑ กุมมาธิฐฐายิกา ผู้ดูแลการงาน (superintendent of work, inspector.)

เครื่องประดับไม่สำเร็จด้วยด้าย, การงานที่ทำด้วยด้าย เขาทำแล้วด้วยเงิน.

เครื่องประดับนั้น สวมที่ศีรษะแล้ว ย่อมจดหลังเท้า.

ลูกคุดที่เขาประกอบทำเป็นแหวนในที่นั้นๆ ทำด้วยทอง, ห่วงทำด้วยเงิน.

แหวนวงหนึ่ง มีที่ท่ามกลางกระหม่อม, หลังหูทั้งสอง ๒ วง, ที่หลุมคอ ๑ วง, ที่เข้าทั้งสอง ๒ วง, ที่ข้อศอกทั้งสอง ๒ วง, ที่ข้างสะเอวทั้งสอง ๒ วง ดังนี้.

ก็ในเครื่องประดับนั้นแล เขากำนกุญด้วยหนึ่งไว้.

ชนปีกทำด้วยทอง ๕๐๐ คน ได้มีที่ปีกเบื้องขวาแห่งนกยูงนั้น, ๕๐๐ คน ได้มีที่ปีกเบื้องซ้าย, จงอยปาก ทำด้วยแก้วประพาฬ, นัยน์ตาทำด้วยแก้วมณี, คอและแหวหางก็เหมือนกัน, ก้านขนทำด้วยเงิน, ขาก็เหมือนกัน.

นกยูงนั้น สถิตอยู่ท่ามกลางกระหม่อมแห่งนางวิสาขา ปราภพประหนึ่งนกยูงยืนรำแพนอยู่บนยอดเขา.

เสียงแห่งก้านขนปีกพันหนึ่ง เป็นไปประหนึ่งทิพยสังคีตและประหนึ่งเสียงกีกก้องแห่งดนตรีประกอบด้วยองค์ ๕.

ชนทั้งหลายผู้เข้าไปสู่ที่ใกล้เท่านั้น ย่อมทราบว่าเป็นนกยูงนั้นไม่ใช่นกยูง (จริง).

เครื่องประดับมีค่า ๙ โกฎิ.

ท่านเศรษฐีให้ค่าหัตถกรรม^๑ แสนหนึ่ง.

[หญิงถวายจิวรยอมได้มหาตตปิสาธน์]

ถามว่า “ก็เครื่องประดับนั้น อันนางวิสาขานั้นได้แล้ว เพราะผลแห่งกรรมอะไร?”

แก้วว่า “ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า นางถวายจิวรสาฎก แก้วกฤษ ๒ หมั้นรูปแล้ว ได้ถวายด้ายบ้าง เข็มบ้าง เครื่องยอมบ้าง ซึ่งเป็นของตนนั่นเอง.”

นางได้แล้วซึ่งเครื่องประดับนี้ เพราะผลแห่งจิวรทานนั้น.

ก็จิวรทานของหญิงทั้งหลาย ย่อมถึงที่สุด ด้วยเครื่องประดับช้อมมหาตตปิสาธน์, จิวรทานของบุรุษทั้งหลาย ย่อมถึงที่สุด ด้วยบาตรและจิวรอันสำเร็จแล้วด้วยฤทธิ์.”

[เศรษฐีจัดไทยธรรมให้นางวิสาขา]

มหาเศรษฐี ทำการตระเตรียม เพื่อธิดาโดย ๔ เดือนอย่างนั้นแล้ว เมื่อจะให้ไทยธรรมแก่ธิดานั้น

ได้ให้เกวียนเต็มด้วยกหาปณะ ๕๐๐ เล่ม, ได้ให้เกวียนเต็มด้วยภาชนะทองคำ ๕๐๐ เล่ม,

เต็มด้วยภาชนะเงิน ๕๐๐ เล่ม, เต็มด้วยภาชนะทองแดง ๕๐๐ เล่ม,

เต็มด้วยภาชนะสำริด ๕๐๐ เล่ม, เต็มด้วยผ้าด้ายผ้าไหม ๕๐๐ เล่ม,

เต็มด้วยเนยใส ๕๐๐ เล่ม, เต็มด้วยน้ำมัน ๕๐๐ เล่ม,

๑ คำกำหนดนี้

เติมด้วยน้ำอ้อย ๕๐๐ เล่ม,

เติมด้วยข้าวสารแห่งข้าวสาละ ๕๐๐ เล่ม,

เติมด้วยเครื่องอุปกรณ์ มีถาดและผ้าเป็นต้น ๕๐๐ เล่ม.

ได้ยินว่า ความคิดอย่างนี้ได้มีแก่มหาเศรษฐีนั้นว่า

“ในที่แห่งธิดาของเราไปแล้ว นางอย่าได้ส่งคนไปส่งประตุเรือนของคนอื่นว่า “เราต้องการด้วยวัตถุชื่อนั้น;”

เพราะฉะนั้น มหาเศรษฐีจึงได้สั่งให้ให้เครื่องอุปกรณ์ทุกสิ่ง (แก่ธิดาของตน).

มหาเศรษฐีได้ให้รถ ๕๐๐ คัน ตั้งนางสาวใช้รูปงามผู้ประดับด้วยเครื่องอลังการพร้อมสรรพไว้บนรถคันละ ๓ คนๆ, ได้ให้นางปริจาริกา ๑,๕๐๐ คน ด้วยสั่งว่า

“พวกเจ้าเท่านี้คนจงให้ธิดาของเราาบ, เท่านี้คนให้บริภค, เท่านี้คน แต่งตัว เทียวไป.”

ครั้งนั้น มหาเศรษฐีได้มีความคิดอย่างนี้ว่า “เราจัดให้โคแก่ธิดาของเรา.”

ท่านสั่งบุรุษว่า “พนาย พวกท่านจงไป, จงเปิดประตูคอกน้อยแล้ว ยืนถือกลอง ๓ ใบ อยู่ในที่ ๓ คาจุด,

ยืนอยู่ที่ข้างทั้ง ๒ ในที่ประมาณอุสกะ ๑ โดยส่วนกว้าง,

ถัดจากนั้นจงอย่าให้แม่โคทั้งหลายไปที่อื่น, พึงตีกลองสัญญาณในเวลาแม่โคหยุดแล้วอย่างนี้.”

บุรุษเหล่านั้น ได้ทำอย่างนั้นแล้ว.

เวลาแม่โคออกจากคอกได้คาจุด ๑ พวกเขาได้ตีกลองสัญญาณขึ้น, ในเวลาแม่โคไปได้ถึงโยชน์ ได้ตีกลองสัญญาณอีก, แต่ในเวลาแม่โคไปได้ ๓ คาจุด พวกเขาได้ห้ามการไปโดยส่วนกว้างอีก.

แม่โคทั้งหลายได้ยืนเปียดกันและกันในที่ยาวประมาณ ๓ คาจุด กว้างประมาณอุสกะ ๑ ด้วยประการอย่างนี้.

มหาเศรษฐีสั่งให้ปิดประตูคอก ด้วยคำว่า “โคเท่านี้ พอแล้วแก่ธิดาของข้าพเจ้า, พวกเจ้าจงปิดประตูเถิด.”

เมื่อเขาปิดประตูคอกแล้ว, เพราะผลบุญของนางวิสาขา โคตัวมีกำลังและแม่โคนมทั้งหลาย ก็กระโดดออกไปแล้ว.

เมื่อพวกมนุษย์ห้ามอยู่นั้นแล, โคตัวมีกำลัง ๖ หมีนตัว และแม่โคนม ๖ หมีนตัว ออกแล้ว,

(และ) ลูกโคตัวมีกำลัง มีจำนวนเท่านั้น ก็ออกไปแล้ว, พวกโคอุสกะของแม่โคนมเหล่านั้นก็ได้ติดตามไปแล้ว.

ถามว่า “ก็โคทั้งหลายไปแล้วอย่างนั้น เพราะผลแห่งกรรมอะไร?”

แก้ว่า “เพราะผลแห่งทานที่นางวิสาขาถวายแล้ว แก่ภิกษุหนุ่มและสามเณรผู้ห้ามอยู่ๆ.”

ได้ยินว่า ในกาลแห่งพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า นางเป็นน้องสุดท้องของธิดาทั้ง ๗ ของพระเจ้ากิกิ

มีพระนามว่าสังฆาสา เมื่อถวายเบญจโครสถานแก่ภิกษุ ๒ หมีนรูป,

แม้เมื่อภิกษุหนุ่มและสามเณรปิดบาตรห้ามอยู่ว่า “พอ พอ”, ก็ยังรับสั่งว่า “นี้อย นี้นำฉัน” แล้วได้ถวาย(อีก).

เพราะผลแห่งกรรมนั้น โคเหล่านั้น แม้เขาห้ามอยู่ ก็ออกไปแล้วอย่างนั้น.

ในเวลาที่เราเศรษฐีให้ทรัพย์เท่านี้ (แก่ธิดา) แล้ว ภริยาของเศรษฐีได้พูดว่า

“ทุกสิ่งอันท่านจัดแจงแล้วแก่ธิดาของเรา, แต่คนใช้ชายหญิง ผู้ทำการรับใช้ ท่านมิได้จัดแจง, ข้อนั้นเพราะเหตุไร?”

เศรษฐี. (ที่เราไม่จัดแจง) เพื่อรู้คนผู้มีความรักและซึ้งในธิดาของเรา,
เพราะเราจะจับคอพวกที่ไม่ไปกับธิดานั้นส่งไปไม่ได้,
แต่ในเวลาจะข้านยานไปนั้นแล เราจะพูดว่า
“ใครอยากไปกับนางวิสาขานั้น ก็จงไป, ผู้ไม่อยากจะไป ก็อย่าไป.”

ลำดับนั้น เศรษฐีคิดว่า “ธิดาของเรา จักไปพรั่งนี้” นั่งในห้อง ให้ธิดานั่งในที่ใกล้แล้วได้ให้โอวาทว่า
“แม่ ธรรมดา หญิงผู้อยู่ในสกุลผัว รักษา มารยาทนี้และนี้ จึงจะควร.”

แม้มีการเศรษฐีนี้ในห้องถัดไป ได้ยินโอวาทของธัญชยเศรษฐีแล้ว.

[โอวาท ๑๐ ข้อของเศรษฐี]

ฝ่าย (ธัญชย) เศรษฐีนั้น สอนธิดาอย่างนั้นแล้ว ให้โอวาท ๑๐ ข้อนี้ว่า

“แม่ ธรรมดาหญิงที่อยู่ในสกุลพ่อผัวแม่ผัว

๑) ไม่ควรนำไฟภายในออกไปภายนอก	๖) พึงนั่งให้เป็นสุข
๒) ไม่ควรนำไฟภายนอกเข้าไปภายใน	๗) พึงบริโภคให้เป็นสุข
๓) พึงให้แก่คนที่ให้เท่านั้น	๘) พึงนอนให้เป็นสุข
๔) ไม่พึงให้แก่คนที่ไม่ให้	๙) พึงบำเรอไฟ
๕) พึงให้แก่คนที่ให้ทั้งที่ไม่ให้	๑๐) พึงนอนน้อมเทวดาภายใน” ดังนี้แล้ว

ในวันรุ่งขึ้น เรียกประชุมเสนาทั้งหมดแล้ว จึงเอากุฎุมพี ๘ คนให้เป็นผู้ค้ำประกันในท่ามกลางราชเสนาแล้ว กล่าวว่

“ถ้าโทษเกิดขึ้นแก่ธิดาของเรา ในที่ๆ ไปแล้ว, พวกท่านพึงชำระ” ดังนี้แล้ว ประดับธิดาด้วยเครื่องประดับช้อมหาลดาปสาธน์
ซึ่งมีค่าได้ ๙ โกฎิ ให้ทรัพย์ ๕๔ โกฎิ เป็นค่าจุนสำหรับอาบ ให้ขึ้นสู่ยานแล้ว

ให้คนเที่ยวตักทองประกาศ ในบ้านส่วย ๑๔ ตำบลอันเป็นของตน เท่าอนุราชบุรี รอบเมืองสาเกตว่า

“ชนผู้อยากไปกับธิดาของเรา ก็จงไป.”

ชาวบ้าน ๑๔ ตำบลพอได้ยินเสียง จึงออกไปไม่เหลือใครๆ เลย ด้วยคิดว่า

“จักมีประโยชน์อะไรแก่พวกเราในที่นี้ ในเวลาที่แม่เจ้าของเราไปเสีย.”

ฝ่ายธัญชยเศรษฐี ทำสักการะแด่พระราชาและมีการเศรษฐีแล้ว ก็ตามไปส่งธิดากับคนเหล่านั้นหน่อยหนึ่ง.

มีการเศรษฐี นั่งในยานน้อยไปข้างหลังยานทั้งหมด เห็นหมู่พลแล้ว จึงถามว่า “นั่นพวกไหน?”

พวกคนใช้. ทาสหญิงทาสชาย ผู้รับใช้ของหญิงสะใภ้ของท่าน.

มีการเศรษฐี. ใครจักเลี้ยงดูคนจำนวนเท่านั้นได้;

พวกท่านจงโยคนพวกนั้นแล้วไล่ให้หนีไป, จงดูพวกที่ไม่หนีออกจากที่นี่.

แต่นางวิสาขากล่าวว่า “หลีกไป, อย่าห้าม, พลนั้นแล จักให้กัดแก่พล.”

แม้เมื่อนางกล่าวอย่างนั้น, เศรษฐีก็ยังคงกล่าวว่า “แม่ เราไม่มีความต้องการด้วยชนเหล่านั้น, ใครจักเลี้ยงคนเหล่านั้นได้” ดังนี้
แล้ว จึงให้โบยด้วยก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้น ไล่ให้หนีไปแล้วพาพวกที่เหลือไป ด้วยคิดว่า “เราพอละ ด้วยคนจำนวนเท่านั้น.”

[นางวิสาขาถึงกรุงสวตตี]

ครั้งเวลาถึงประตูนครสวตตี นางวิสาขาคิดว่า “เราจักนั่งในยานที่ปกปิดเข้าไปหรือหนอ? หรือจะขึ้นบนรถเข้าไป.”

ที่นั่น นางได้ตกลงใจอย่างนี้ว่า

“เมื่อเราเข้าไปด้วยยานที่ปกปิด, ความวิเศษแห่งเครื่องประดับซึ่งมหาลดาปสาธน์จักไม่ปรากฏ.”

นางขึ้นบนรถ แสดงตนแก่ชาวนครทั้งสิ้น เข้าไปสู่นครแล้ว.

ชาวกรุงสวตตี เห็นสมบัติของนางวิสาขาแล้ว จึงพูดกันว่า “นัยว่า หญิงนั้นชื่อวิสาขา, สมบัติเห็นปานนี้สมควรแก่นางแท้.”

นางวิสาขานั้น เข้าไปสู่เรือนของเศรษฐี ด้วยสมบัติมาก ด้วยประการฉะนี้.

ก็ในวันที่นางมาถึง ชาวนครทั้งสิ้น ได้ส่งบรรณาการไปตามกำลัง ด้วยคิดว่า

“ธัญชัยเศรษฐี ได้ทำสักการะมากมายแก่พวกเราผู้ถึงนครของตน.”

นางวิสาขาได้ให้บรรณาการที่เขาส่งมาแล้วๆ (ทำให้เป็นประโยชน์ทุกอย่าง ในตระกูลอื่นๆ ในนครนั้นนั่นแหละ).

[นางวิสาขาเจรจาไพเราะ]

นางกล่าวถ้อยคำเป็นที่รัก เหมาะแก่ใจของคนเหล่านั้นๆ ว่า “ท่านจงให้สิ่งนี้แก่คุณแม่ของฉัน, จงให้สิ่งนี้แก่คุณพ่อของฉัน, จงให้สิ่งนี้แก่พี่ชายน้องชายของฉัน, จงให้สิ่งนี้แก่พี่สาวน้องสาวของฉัน” ดังนี้แล้ว ส่งบรรณาการไป, ได้ทำชาวนครทั้งหมดให้เป็นเหมือนพวกญาติ ด้วยประการฉะนี้.

ต่อมาในระหว่างตอนกลางคืน นางลาตัวเป็นแม่มาอาชาไนยของนาง ได้ตกลง.

นางให้พวกทาสีถือกระบี่ปด้ามไปในที่นั้นแล้ว ยกนางลาให้อาบด้วยน้ำอุ่น ให้ทาด้วยน้ำมัน แล้วได้ไปสู่ที่อยู่ของตนตามเดิม.

มิคารเศรษฐี เมื่อทำอวาทมงคลของบุตร หาได้คำนึงถึงพระตลาคต แม้ประทับอยู่ในวิหารใกล้ไม่

อันความรักที่ตั้งอยู่เฉพาะในพวกสมณะเปลี่ยสิ้นกาลนาน เตือนอยู่ คิดว่า “เราจักทำสักการะแม่แก่พระผู้เป็นเจ้าของเรา”

ดังนี้แล้ว วันหนึ่งให้คนหุงข้าวปายาสแซนบรรจุในภาชนะใหม่ หลายร้อยสำหรับ ให้นิมนต์พวกอเจลกะ^๑ ๕๐๐ คน

เชิญเข้าไปในเรือนแล้ว จึงส่งข่าวแก่นางวิสาขาว่า “สะใภ้ของฉันจงมา, ให้อรหันต์ทั้งหลาย.”

[นางวิสาขาตำหนิพ่อผัว]

นางเป็นอริยสาวิกาผู้ใสด่ามัน พอได้ยินคำว่า “อรหันต์” ก็เป็นผู้รำเรงยินดี มาสู่ที่บริโศคแห่งอเจลกะเหล่านั้น

แลดูอเจลกะเหล่านั้นแล้ว คิดว่า “ผู้เว้นจากหิริโอตตปะเห็นปานนี้ ย่อมชื่อว่าพระอรหันต์ไม่ได้,

เหตุไร พ่อผัวจึงให้เรียกเรามา?” ตีเตียนเศรษฐีแล้ว ก็ไปที่อยู่ของตนตามเดิม.

พวกอเจลกะเห็นอาการของนางวิสาขานั้นแล้ว จึงตีเตียนเศรษฐีโดยเป็นเสียงเดียวกันทั้งหมดว่า

“คุณหญิง ท่านไม่ได้หญิงอื่นแล้วหรือ? จึงให้สาวิกาของสมณโคดม ซึ่งเป็นนางกาฬกณณิ์ตัวสำคัญเข้ามาในที่นี้?

จงให้ขับไล่นางออกจากเรือนนี้โดยเร็ว.”

๑ อเจลกะ คนผู้ถือลัทธิเปลี่ยกาย.

เศรษฐีนั้นคิดว่า “เราไม่อาจให้ขับไล่ออก ด้วยเหตุเพียงถ้อยคำของท่านเหล่านี้เท่านั้น, นางเป็นธิดาของสกุลใหญ่” ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า “พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ธรรมดา เด็ก รู้บ้างไม่รู้บ้าง ฟังทำ, ท่านทั้งหลายนิ่งเสียเถอะ” ส่งเจลกะเหล่านั้นไปแล้ว นั่งบนอาสนะมีค่ามาก บริโภคข้าวมธุปายาสมีน้ำน้อยในถาดทองคำ.

ในสมัยนั้น พระเถระผู้ถือการเที่ยววิณฑชบาตเป็นวัตรรูปหนึ่ง กำลังเที่ยววิณฑชบาต ได้เข้าไปสู่เรือนหลังนั้นแล้ว.

นางวิสาขายืนพัดพ่อด้วงอยู่ เห็นพระเถระรูปนั้นแล้ว คิดว่า “การบอกพ่อด้วงไม่ควร,” จึงได้เลี้ยงออกไปยืนโดยอาการที่พ่อด้วงนั้นจะเห็นพระเถระได้.

แต่เศรษฐีนั้นเป็นพาล แม้เห็นพระเถระ ก็แก้งทำเป็นเหมือนไม่เห็น ก้มหน้าบริโภคอยู่นั่นเอง.

[นางวิสาขาทักพ่อด้วงว่า บริโภคของเก่า]

นางวิสาขารู้ว่า “พ่อด้วงของเราแม้เห็นพระเถระ ก็ไม่เอาใจใส่” จึงกล่าวว่า “นิมนต์ไปข้างหน้าเถิด เจ้าข้า, พ่อด้วงของดิฉัน กำลังบริโภคของเก่า.”

เศรษฐีนั้น แม้อดกลั้นได้ในเวลาที่พวกนิครนถ์บอก (แต่)ในขณะที่นางวิสาขากล่าวว่า “บริโภคของเก่า” นั้นเอง ก็วางมือ กล่าวว่า “ท่านทั้งหลายจงนำข้าวปายาสนี้ไปเสียจากที่นี่, จงขับไล่นางนั้นออกจากเรือนนี้, นางคนนี้ทำให้เราเป็นผู้ชื่อว่า เคียดกินของไม่สะอาด ในกาลมงคลเช่นนี้.”

ก็แล ทาสและกรรมกรทั้งหมดในเรือนนั้น ล้วนเป็นคนของนางวิสาขา จึงไม่อาจจะเข้าไปใกล้, ใครจักจับนางที่มือหรือที่เท้า, แม้ผู้สามารถกล่าวด้วยปากก็ไม่มี.

นางวิสาขาฟังคำของพ่อด้วงแล้ว กล่าวว่า “คุณพ่อ ดิฉันจะไม่ออกไปด้วยเหตุเพียงเท่านี้, คุณพ่อมิได้นำดิฉันมา เหมือนนางกุมภทาสีมาจากท่าน้ำ, ธรรมดา ธิดาของมารดาบิดายังมีชีวิตอยู่ จะไม่ออกไปด้วยเหตุเพียงเท่านี้; เพราะเหตุนั้นแล ในเวลาจะมาถึงนี้ คุณพ่อ” ของดิฉัน จึงได้เรียกกุกุมพี ๘ คนมา พูดว่า ‘ถ้าโทษเกิดขึ้นแก่ธิดาของเรา, พวกท่านพึงชำระ’ ดังนี้แล้ว ก็มอบดิฉันไว้ในมือของกุกุมพีเหล่านั้น. คุณพ่อ” จึงให้เรียกท่านเหล่านั้นมา แล้วให้ชำระโทษของดิฉัน.”

เศรษฐีคิดว่า “นางวิสาขานี้ พูดดี” จึงให้เรียกกุกุมพีทั้ง ๘ มาแล้วบอกว่า “นางทาริกานี้ ว่าฉันผู้รับประทานเข้าปายาสมีน้ำเย็นในถาดทอง ในเวลายามกล่าวว่า ‘ผู้กินของไม่สะอาด,’ พวกท่านยกโทษนางวิสาขานี้ขึ้นแล้ว จงคร่านางนี้ออกจากเรือนนี้.”

กุกุมพี. ทราบว่า อย่างนั้นหรือ? แม่.

วิสาขา. ฉันทไม่ได้พูดอย่างนั้น,

แต่เมื่อพระเถระผู้ถือการเที่ยววิณฑชบาตเป็นวัตรรูปหนึ่ง ยืนอยู่ที่ประตูเรือน, พ่อด้วงของฉันท กำลังรับประทานข้าวมธุปายาสมีน้ำน้อย ไม่ใส่ใจถึงพระเถระนั้น,

๑ สลยญ์ น กโรติ.

๒ ธนัญชัยเศรษฐี

๓ มิคารเศรษฐี

ฉันคิดว่า ‘พ่อผัวของเรา ไม่ทำบุญในอัฐตภาพนี้, บริโภคแต่บุญเก่าเท่านั้น,
จึงได้พูดว่า ‘นิมนต์ไปข้างหน้าเถิด เจ้าข้า, พ่อผัวของดิฉัน กำลังบริโภคของเก่า,’
โทษอะไรของดิฉันจะมีในเพราะเหตุนี้เล่า?

กุกุมพี. ท่าน โทษในเพราะเหตุนี้ มิได้มี, ธิดาของข้าพเจ้ากล่าวชอบ, เหตุไร ท่านจึงโกรธ?

เศรชฐี. ท่านทั้งหลาย โทษอันนี้ เป็นอันพ้นไปก่อน,
แต่วันหนึ่ง ในมัชฌิมยาม นางวิสาขานี้อันคนใช้ชายหญิงแวดล้อมแล้วได้ไปหลังเรือน.

กุกุมพี. ทราบว่า อย่างนั้นหรือ? แม่.

วิสาขา. พ่อทั้งหลาย ดิฉันไม่ได้ไปเพราะเหตุอื่น,

ก็เมื่อนางลาแม่มาอาชานอยตกลูกแล้วใกล้เรือนนี้

ดิฉันคิดว่า ‘การที่นิ่งเฉย ไม่เอาเป็นธุระเสียเลย ไม่สมควร’ จึงให้คนถือประทีปตามไปกับพวกหญิงคนใช้
ให้ทำการบริหารแก่แม่ลาที่ตกลูกแล้ว, ในเพราะเหตุนี้ ดิฉันจะมีโทษอะไร?

กุกุมพี. ท่าน ธิดาของพวกข้าพเจ้า ทำกรรมแม้พวกหญิงคนใช้ ไม่พึงทำในเรือนของท่าน,

ท่านยังเห็นโทษอะไร ในเพราะเหตุนี้?

เศรชฐี. ท่านทั้งหลาย แม้ในเรื่องนี้ จะไม่มีโทษ ก็ช่างเถอะ,

แต่ว่า บิดาของนางวิสาขานี้ เมื่อกล่าวสอนนางวิสาขานี้ ในเวลาจะมาที่นี่ ได้ให้โอวาท ๑๐ ข้อซึ่งลึกลับปิดบัง,
เราไม่ทราบเนื้อความแห่งโอวาทนั้น, นางจงบอกเนื้อความแห่งโอวาทนั้นแก่เรา;

ก็บิดาของนางนี้ ได้บอกว่า ‘ไฟในไม่พียงนำออกไปภายนอก’

พวกเราอาจหรือหนอ เพื่อจะไม่ให้ไฟแก่เรือนคั่นเคยทั้ง ๒ ฝ่ายแล้วอยู่ได้?’

[นางวิสาขาชนะความพ่อผัว]

กุกุมพี. ทราบว่า อย่างนั้นหรือ? แม่.

วิสาขา. พ่อทั้งหลาย คุณพ่อของดิฉันมิได้พูดหมายความดั่งนั้น, แต่ได้พูดหมายความดั่งนี้ว่า

“แม่ เจ้าเห็นโทษของแม่ผัวพ่อผัวและสามีของเจ้าแล้ว อย่าเฝ้ากล่าว ณ ภายนอกคือในเรือนนั้นๆ,
เพราะว่า ขึ้นชื่อว่าไฟเช่นกับไฟชนิดนี้ ย่อมไม่มี.”

เศรชฐี. ท่านทั้งหลาย ข้อนั้นยกไว้ก่อน, ก็บิดาของนางวิสาขานี้กล่าวว่า “ไฟแต่ภายนอก ไม่พียงให้เข้าไปภายใน”

พวกเราอาจเพื่อจะไม่ไปนำไฟมาจากภายนอกหรือ? ในเมื่อไฟใน (เรือน) ดับ.

กุกุมพี. ทราบว่า อย่างนั้นหรือ? แม่.

วิสาขา. พ่อทั้งหลาย คุณพ่อของดิฉัน มิได้พูดหมายความดั่งนั้น. แต่ได้พูดหมายความดั่งนี้ว่า

“ถ้าหญิงหรือชายทั้งหลาย ในบ้านใกล้เรือนเคียงของเจ้า พูดถึงโทษของแม่ผัวพ่อผัวและสามี,
เจ้าอย่านำเอาคำที่ชนพวกนั้นพูดแล้ว มาพูดอีกว่า ‘คนชื่อโน้นพูดยกโทษอย่างนี้ของท่านทั้งหลาย’
เพราะขึ้นชื่อว่าไฟ เช่นกับไฟนั้น ย่อมไม่มี.”

นางวิสาขาได้พ้นโทษ เพราะเหตุนี้เป็นอย่างนี้.

ก็นางพ้นโทษในเพราะเหตุนี้ **ฉันท**, แม้ในคำที่เหลือ นางก็ได้พ้นโทษ **ฉันท** (เหมือนกัน).

[อรรถาธิบายข้อโอวาทอื่น]

ก็ในโอวาทเหล่านั้น ฟังทราบอธิบายดังนี้

- ก็คำที่บิดาของนางสอนว่า “แม่ เจ้าควรให้แก่ชนทั้งหลายที่ให้แก่ท่าน” เศรษฐีกล่าวหมายเอา [เนื้อความนี้] ว่า “ควรให้ แก่คนที่ถือเครื่องอุปกรณ์ที่ยืมไปแล้ว ส่งคืนเท่านั้น.”
- แม้คำว่า “ไม่ควรให้แก่คนที่ไม่ให้” นี้ เศรษฐีกล่าวหมายความว่า “ไม่ควรให้แก่ผู้ที่ถือเอาเครื่องอุปกรณ์ที่ยืมไปแล้ว ไม่ส่งคืน.”
- ก็แลคำว่า “ควรให้แก่คนที่ให้ที่ไม่ให้” นี้ เศรษฐีกล่าวหมายความว่า “เมื่อญาติและมิตรยากจนมาถึงแล้ว, ชนเหล่านั้น อาจจะใช้คืน หรือไม่อาจก็ตาม, ให้แก่ญาติและมิตรเหล่านั้นนั่นแหละ ควร.”
- แม้คำว่า “ฟังนังเป็นสุข” นี้ เศรษฐีกล่าวหมายความว่า “การนังในที่ๆ เห็นแม่ผัวพ่อผัวและสามีแล้วต้องลุกขึ้น ไม่ควร.”
- ส่วนคำว่า “ฟังบริโภคเป็นสุข” นี้ เศรษฐีกล่าวหมายความว่า “การไม่บริโภคก่อนแม่ผัวพ่อผัวและสามี เลี้ยงดูท่านเหล่านั้น รู้สิ่งที่ท่านเหล่านั้น ทุกๆ คนได้แล้วหรือยังไม่ได้ แล้วตนเองบริโภคทีหลัง จึงควร.”
- แม้คำว่า “ฟังนอนเป็นสุข” นี้ เศรษฐีกล่าวหมายความว่า “ไม่ฟังขึ้นที่นอน นอนก่อนแม่ผัวพ่อผัวและสามี, ควรทำวัตรปฏิบัติที่ตนควรทำแก่ท่านเหล่านั้นแล้ว ตนเองนอนทีหลัง จึงควร.”
- และคำว่า “ฟังบำเรอไฟ” นี้ เศรษฐีกล่าวหมายความว่า “การเห็นทั้งแม่ผัวพ่อผัวทั้งสามี ให้เป็นเหมือนกองไฟและเหมือนพญานาค จึงควร.”
- แม้คำว่า “ฟังนอนนุ่มเทวดาภายใน” นี้ เศรษฐีกล่าวหมายความว่า “การเห็นผัวพ่อผัวและสามี ในเป็นเหมือนเทวดา จึงควร.”

เศรษฐีได้ฟังเนื้อความแห่งโอวาท ๑๐ ข้อนี้ อย่างนั้นแล้ว ไม่เห็นคำใดได้ถึง ได้นั่งก้มหน้าแล้ว.

ครั้งนั้น กุฎุมพีทั้งหลาย ถามเศรษฐีนั้นว่า “ท่านเศรษฐี โทษแม้อย่างอื่นแห่งธิดาของพวกข้าพระเจ้า ยังมีอยู่หรือ?”

เศรษฐี. ไม่มีดอก ท่าน.

กุฎุมพี. เมื่อเป็นเช่นนั้น เหตุไร ท่านจึงให้ขับไล่ นางผู้ไม่มีความผิด ออกจากเรือน โดยไม่มีเหตุเล่า?

[มคารเศรษฐีขอโทษนางวิสาขา]

เมื่อกุฎุมพีทั้งหลาย พุดอย่างนั้นแล้ว,

นางวิสาขาได้พุดว่า “พ่อทั้งหลาย การที่ดิฉันไปก่อนตามคำของพ่อผัว ไม่สมควรเลยก็จริง,

แต่ในเวลาจะมา คุณพ่อของดิฉัน ได้มอบดิฉันไว้ในมือของพวกท่าน เพื่อต้องการชำระโทษของดิฉัน,

ก็ความที่ดิฉันไม่มีโทษ ท่านทั้งหลายทราบแล้ว, บัดนี้ ดิฉันควรไปได้” ดังนี้แล้ว

จึงสั่งคนใช้หญิงชายทั้งหลายว่า “พวกเจ้าจงให้ช่วยกันจัดแจงพาหนะ มียานเป็นต้น.”

ที่นั่น เศรษฐียึดกุมมพิเหล่านั่นไว้ แล้วกล่าวกะนางว่า “แม่ ฉันไม่รู้ พุดไปแล้ว, ยกโทษให้ฉันเถิด.”

วิสาขา. คุณพ่อ ดิฉันยกโทษที่ควรยกให้แก่คุณพ่อได้โดยแท้,
แต่ดิฉันเป็นธิดาของตระกูลผู้มีความเลื่อมใสอันไม่อ่อนแอ ในพระพุทธศาสนา,
พวกดิฉันเว้นภิกษุสงฆ์แล้ว เป็นอยู่ไม่ได้,
หากดิฉันได้เพื่อบำรุงภิกษุสงฆ์ตามความพอใจของดิฉัน, ดิฉันจึงจักอยู่.
เศรษฐี. แม่ เจ้าจงบำรุงพวกสมณะของเจ้า ตามความชอบใจเถิด.

[มิกคารเศรษฐีฟังธรรมของพระพุทธเจ้า]

นางวิสาขา ให้นำไปทูลนิมนต์พระทศพล แล้วเชิญเสด็จให้เข้าไปสู่ณเวศน์ในวันรุ่งขึ้น.

ฝ่ายพวกสมณะเปลือย ได้ยินว่า พระศาสดา เสด็จไปยังเรือนของมิกคารเศรษฐี จึงไปนั่งล้อมเรือนไว้.

นางวิสาขาถวายน้ำทักษิโณทกแล้ว ส่งข่าวไปว่า

“ดิฉันตกแต่งเครื่องสักการะทั้งปวงไว้แล้ว, เชิญพ่อผัวของดิฉัน มาอังกาสพระทศพลเถิด.”

ครั้งนั้น พวกอาชีวกห้ามมิกคารเศรษฐีผู้อยากจะทำว่า “คุณหบดี ท่านอย่าไปสู่สำนักของพระสมณโคดมเลย.”

เศรษฐี ส่งข่าวไปว่า “สะใภ้ของดิฉัน จงอังกาสเองเถิด.”

นางอังกาสภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข

เมื่อเสร็จภักตกิจแล้ว ได้ส่งข่าวไปอีกว่า “เชิญพ่อผัวของดิฉัน มาฟังธรรมเถิดเถิด.”

ที่นั่น พวกอาชีวกนั้น กล่าวกะเศรษฐีนั้นผู้คิดว่า “ชื่อว่า การไม่ไปคราวนี้ ไม่สมควรอย่างยิ่ง” แล้วกำลังไป
เพราะความที่ตนอยากฟังธรรมอีกว่า “ถ้ากระนั้น ท่านเมื่อฟังธรรมของพระสมณโคดม จงนั่งฟังภายนอกมาน” ดังนี้แล้ว
จึงลวงหน้าไปก่อนเศรษฐีนั้น แล้วก็กั้นมานไว้.

เศรษฐีไปนั่งภายนอกมาน.

พระศาสดา ตรัสว่า “ท่านจงนั่งนอกมานก็ตาม ที่ฝาเรือนคนอื่นก็ตาม ฟากภูเขาหินโน้นก็ตาม ฟากจักรวาลโน้นก็ตาม,
เราชื่อว่า เป็นพระพุทธเจ้า ย่อมอาจจะให้ท่านได้ยินเสียงของเราได้” ดังนี้แล้ว
ทรงเริ่มอนุพุทภิภาเพื่อแสดงธรรม ดุจจับต้นหญ้าใหญ่สั้น และดุจยังฝนคืออมตธรรมให้ตกอยู่.

ก็เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงธรรมอยู่ ชนผู้ยืนอยู่ข้างหน้าก็ตาม ข้างหลังก็ตาม
อยู่เลยร้อยจักรวาล พันจักรวาลก็ตาม อยู่ในภพอกนิฐก็ก็ตาม ย่อมกล่าวกันว่า
“พระศาสดา ย่อมทรงแลดูเราคนเดียว, ทรงแสดงธรรมโปรดเราคนเดียว.”

แท้จริง พระศาสดาเป็นดุจทรงแลดูชนนั้นๆ และเป็นดุจตรัสกับคนนั้นๆ.

นัยว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย อุปมาดังพระจันทร์, ย่อมปรากฏเหมือนทรงยืนอยู่ตรงหน้าแห่งสัตว์ทั้งหลาย
ผู้ยืนอยู่ในที่ใดที่หนึ่ง เหมือนพระจันทร์ลอยอยู่แล้วในกลางทิวาย่อมปรากฏแก่ปวงสัตว์ว่า
“พระจันทร์อยู่บนศีรษะของเรา, พระจันทร์อยู่บนศีรษะของเรา” ฉะนั้น.

ได้ยืมว่า นี่เป็นผลแห่งทานที่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทรงตัดพระเศียรที่ประดับแล้ว ทรงควักพระเนตรที่หยอดดีแล้ว ทรงฆ่าเหล่าเนื้อหทัยแล้ว ทรงบริจาคออรสเช่นกับพระชาติ ธิดาเช่นกับนางกัณหาชัณษา ปชชาติเช่นกับพระนางมัทรี ให้แล้ว เพื่อเป็นทาสของผู้อื่น.

[นางวิสาขาได้นามว่ามีคารมารดา]

ฝ่ายมิกคารเศรษฐี เมื่อพระตถาคตทรงเปลี่ยนแปลงย้ายธรรมเทศนาอยู่ นั่งอยู่ภายนอกม่านนั่นเอง ตั้งอยู่แล้วในโสตปาตติผลอันประดับด้วยพันทันย ประกอบด้วยยอจลศรัทธา เป็นผู้หมดสงสัยในรัตนะ ๓ ยกขาม่านขึ้นแล้ว มาเอาปากอมถันหญิงสะไภ้ ตั้งนางไว้ในตำแหน่งมารดาด้วยคำว่า

“เจ้าจงเป็นมารดาของฉันทัน ตั้งแต่วันนี้ไป.”

จำเดิมแต่วันนั้น นางวิสาขาได้ชื่อว่ามิกคารมารดาแล้ว.

ภายหลังได้บุตรชาย จึงได้ตั้งชื่อบุตรนั้นว่า “มิกการะ.”

มหาเศรษฐี ปลอยถันของหญิงสะไภ้แล้ว ไปหมอบลงแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาค นวดพื้นพระบาทด้วยมือ และจับด้วยปาก และประกาศชื่อ ๓ ครั้งว่า “ข้าพระองค์ชื่อมิกการะ พระเจ้าข้า” ดังนี้เป็นต้นแล้ว กราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ไม่ทราบตลอดกาลเพียงเท่านี้ว่า ‘ทานที่บุคคลให้แล้วในศาสนานี้ มีผลมาก’,

ข้าพระองค์ทราบผลแห่งทานในบัดนี้ ก็เพราะอาศัยหญิงสะไภ้ของข้าพระองค์,

ข้าพระองค์ เป็นผู้พ้นแล้วจากอบายทุกข์ทั้งปวง,

หญิงสะไภ้ของข้าพระองค์ เมื่อมาสู่เรือนนี้ ก็มาแล้ว เพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูลเพื่อความสุขแก่ข้าพระองค์” ดังนี้แล้ว

ได้กล่าวคาถานี้ว่า

“ข้าพระองค์นั้น ย่อมรู้ทั่วถึงทาน ที่บุคคลให้แล้ว

ในเขตที่บุคคลให้แล้วมีผลมาก ในวันนี้,

หญิงสะไภ้คนดีของข้าพระองค์ มาสู่เรือน เพื่อประโยชน์แก่ข้าพระองค์หนอ.”

นางวิสาขา ทูลนิมนต์พระศาสดา แม้เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น.

แม้ในวันรุ่งขึ้น แม่ผู้ได้บรรลุโสตปาตติผลแล้ว.

จำเดิมแต่กาลนั้น เรือนหลังนั้น ได้เปิดประตูแล้วเพื่อพระศาสดา.

[มิกการเศรษฐีทำเครื่องประดับให้นางวิสาขา]

ลำดับนั้น เศรษฐีคิดว่า “สะไภ้ของเรา มีอุปการะมาก,

เราจักทำบรรณาการให้แก่นาง, เพราะเครื่องประดับของสะไภ้นั้นหนัก, ไม่อาจเพื่อประดับตลอดกาลเป็นนิตย์ได้,

เราจักให้ช่างทำเครื่องประดับอย่างเบาๆ แก่ นาง ควรแก่การประดับในทุกอิริยาบถ ทั้งในกลางวันและกลางคืน” ดังนี้แล้ว

จึงให้ช่างทำเครื่องประดับชื่อขณมัญญกะ อันมีราคาแสนหนึ่ง,

เมื่อเครื่องประดับนั้นเสร็จแล้ว, นิมนต์พระภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขให้ฉัน โดยความเคารพแล้ว

ให้นางวิสาขาอาบน้ำด้วยหมอน้ำหอม ๑๖ หม้อ ให้ยืนถวายบังคมพระศาสดา ในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระศาสดาแล้ว.

พระศาสดาทรงทำอนุโมทนาแล้ว เสด็จไปสู่วิหารตามเดิม.

[นางวิสาขามีกำลังเท่าช้าง ๕ เชือก]

จำเดิมแต่กาลนั้น แม่นางวิสาขา ทำบุญมีทานเป็นต้นอยู่ ได้พร ๘ ประการ จากสำนักพระศาสดา ปรากฏประหนึ่งจันทเลขา (วงจันทร์) ในกลางทิว ถึงความเจริญด้วยบุตรและธิดาแล้ว.

ได้ทราบมาว่า นางมีบุตร ๑๐ คน มีธิดา ๑๐ คน,

บรรดาบุตร (ชายหญิง) เหล่านั้น คนหนึ่งๆ ได้มีบุตรคนละ ๑๐ คน มีธิดาคนละ ๑๐ คน,

บรรดาหลานเหล่านั้น คนหนึ่งๆ ได้มีบุตรคนละ ๑๐ คน มีธิดาคนละ ๑๐ คน,

จำนวนคน ได้มีตั้ง ๘,๔๒๐ คน เป็นไปด้วยสามารถแห่งความสืบเนื่องแห่งบุตรหลานและเหลน ของนางวิสาขานั้น อย่างนี้ ด้วยประการฉะนี้.

นางวิสาขาเอง ก็ได้มีอายุ ๑๒๐ ปี.

ชื่อว่าผมหงอกบนศีรษะแม้เส้นหนึ่ง ก็ไม่มี.

นางได้เป็นประหนึ่งเด็กหญิงรุ่นอายุราว ๑๖ ปี เป็นนิตย.

ชนทั้งหลาย เห็นนางมีบุตรและหลานเป็นบริวาร เดินไปวิหาร ย่อมถามกันว่า “ในหญิงเหล่านี้ คนไหน นางวิสาขา?”

ชนผู้เห็นนางเดินไปอยู่ ย่อมคิดว่า “บัดนี้ชื่อของเดินไปหน่อยเถิด, แม่เจ้าของเราเดินไปอยู่เที่ยว ย่อมงาม.”

ชนที่เห็นนางยืน นั่ง นอน ก็ย่อมคิดว่า “บัดนี้ จงนอนหน่อยเถิด, แม่เจ้าของเรานอนแล้วแล ย่อมงาม.”

นางได้เป็นผู้อันใครๆ พุดไม่ได้ว่า “ในอิริยาบถทั้ง ๔ นางย่อมไม่งามในอิริยาบถชื่อโน้น” ด้วยประการฉะนี้.

ก็นางวิสาขานั้น ย่อมทรงกำลังเท่าช้าง ๕ เชือก.

พระราชาทรงสดับว่า “ได้ทราบว่า นางวิสาขา ทรงกำลังเท่าช้าง ๕ เชือก”

ในเวลานางไปวิหารฟังธรรมแล้วกลับมา มีพระประสงค์จะทดลองกำลัง จึงรับสั่งให้ปล่อยช้างไป.

ช้างนั้นชูงวง ได้วิ่งรี่เข้าใส่นางวิสาขาแล้ว.

หญิงบริวารของนาง ๕๐๐ บางพวกวิ่งหนีไป, บางพวกไม่ละนาง, เมื่อนางวิสาขากล่าวว่า “อะไรกันนี้?”

จึงบอกว่า “แม่เจ้า ได้ทราบว่า พระราชาทรงประสงค์จะทดลองกำลังแม่เจ้า จึงรับสั่งให้ปล่อยช้าง.”

นางวิสาขา คิดว่า “ประโยชน์อะไร ด้วยการเห็นช้างนี้แล้ววิ่งหนีไป, เราจักจับช้างนั้นอย่างไรหนอแล?”

จึงคิดว่า “ถ้าเราจับช้างนั้นอย่างมั่นคง, ช้างนั้นจะพึงฉิบหาย” ดังนี้แล้ว จึงเอานิ้ว ๒ นิ้ว จับวงแล้วผลักไป.

ช้างไม่อาจทรงตัวอยู่ได้, ได้ชวนล้มลงที่พระลานหลวงแล้ว.

มหาชนได้ให้สาธุการ.

นางพร้อมกับบริวาร ได้กลับเรือนโดยสวัสดิ์แล้ว.

[นางวิสาขาสีมเครื่องประดับไว้ที่วิหาร]

ก็โดยสมัยนั้นแล นางวิสาขามีคารมารดา มีบุตรมาก มีหลานมาก มีบุตรหาโรคมิได้ มีหลานหาโรคมิได้อันมหาชนรู้กันถ้วนหน้าว่าเป็นมงคลอย่างยิ่ง^๑ ในกรุงสาวัตถี.

บรรดาบุตรหลายตั้งพัน มีจำนวนเท่านั้น แม้นคนหนึ่ง ที่ชื่อว่า ถึงความตายในระหว่าง มิได้มีแล้ว.

ในงานมหรสพที่เป็นมงคล ชาวกรุงสาวัตถี ย่อมอันเชิญนางวิสาขาให้บริโภคก่อน.

ต่อมา ในวันมหรสพวันหนึ่ง เมื่อมหาชนแต่งตัวไปวิหารเพื่อฟังธรรม, แม้นางวิสาขบริโภคในที่ที่เขาเชิญแล้ว ก็แต่งเครื่องมหาลดาปสาธน์ ไปวิหารกับด้วยมหาชนได้เปลื้องเครื่องอาภรณ์ให้แก่หญิงคนใช้, ผู้ที่พระธรรมสังคากาจารย์กล่าวหมายเอาคำนี้ว่า^๒ “ก็โดยสมัยนั้นแล ในกรุงสาวัตถี มีการมหรสพ, มนุษย์ทั้งหลายแต่งตัวแล้วไปวัด.

แม้นางวิสาขามีคารมารดา ก็แต่งตัวไปวิหาร.

ครั้งนั้นแล นางวิสาขามีคารมารดา เปลื้องเครื่องประดับผูกให้เป็นห่อที่ผ้าห่มแล้วได้ (ส่ง) ให้หญิงคนใช้ว่า “นี่แน่แม่ เจ้าจงรับห่อนี้ไว้.”

ได้ยินว่า นางวิสาขานั้น เมื่อกำลังเดินไปวิหาร คิดว่า

“การที่เราสวมเครื่องประดับมีค่ามากเห็นปานนี้ไว้บนศีรษะ แล้วประดับเครื่องอลังการจนถึงหลังเท้า เข้าไปสู่วิหาร ไม่ควร” จึงเปลื้องเครื่องประดับนั้นออกห่อไว้ แล้วได้ส่งให้ในมือหญิงคนใช้ ผู้ทรงกำลังเท้าข้าง ๕ เชือก ผู้เกิดด้วยบุญของตนเหมือนกัน.

หญิงคนใช้นั้นคนเดียว ย่อมอาจเพื่อรับเครื่องประดับมหาลดาปสาธน์นั้นได้,

เพราะเหตุนั้น นางวิสาขา จึงกล่าวกะหญิงคนใช้นั้นว่า

“แม่ จงรับเครื่องประดับนี้ไว้, ฉันทจักสวมมันในเวลากลับจากสำนักของพระศาสดา.”

ก็นางวิสาขา ครั้นให้เครื่องประดับมหาลดาปสาธน์นั้นแล้ว จึงสวมเครื่องประดับชื่อขนมัญญูกะได้เข้าไปเฝ้าพระศาสดา สดับธรรมแล้ว.

ในที่สุดการสดับธรรม นางถวายบังคมพระผู้มีพระภาค ลุกจากอาสนะหลีกไปแล้ว.

ฝ่ายหญิงคนใช้นั้นของนาง สีมเครื่องประดับนั้นแล้ว.

ก็เมื่อบริษัทฟังธรรมหลีกไปแล้ว, ถ้าใครลิมของอะไรไว้ พระอาณนทเถระ ย่อมเก็บงำของนั้น.

เพราะเหตุดังนี้ ในวันนั้น ท่านเห็นเครื่องมหาลดาปสาธน์แล้ว จึงทูลแต่พระศาสดาว่า

“นางวิสาขา สีมเครื่องประดับไว้ ไปแล้ว พระเจ้าข้า.”

พระผู้มีพระภาค ตรัสว่า “จงเก็บไว้ในที่สุดข้างหนึ่งเถิด อานนท.”

พระเถระยกเครื่องประดับนั้น เก็บคล้องไว้ที่ข้างบันได.

๑ อภิมงคลสมมตา

๒ มห. วิภังค. ๒/๔๘๘.

[นางวิสาขาตรวจบริเวณวัด]

ฝ่ายนางวิสาขา เทียวเดินไปภายในวิหาร กับนางสุปเปีย ด้วยตั้งใจว่า

“จักรู้สิ่งทีควรทำแกภิกษุอาคันตุกะภิกษุเตรียมตัวจะไปและภิกษุใช้เป็นตัวน.”

ก็โดยปกติแล ภิกษุหนุ่มและสามเณรผู้ต้องการด้วยเนยใส น้ำผึ้ง และน้ำมันเป็นตัวน

เห็นอุบาสิกาเหล่านั้น ในภายในวิหารแล้ว ย่อมถือภาชนะมีถาดเป็นตัวน เดินเข้าไปหา.

ถึงในวันนั้น ก็ทำแล้วอย่างนั้นเหมือนกัน.

ครั้งนั้น นางสุปเปีย เห็นภิกษุใช้รูปหนึ่ง จึงถามว่า “พระผู้เป็นเจ้าต้องการอะไร?”

เมื่อภิกษุใช้รูปนั้น ตอบว่า “ต้องการรสแห่งเนื้อ” จึงตอบว่า “ได้ พระผู้เป็นเจ้า, ดิฉันจักส่งไป”

ในวันที่ ๒ เมื่อไม่ได้เนื้อที่เป็นกับปิยะ จึงทำกิจทีควรทำ ด้วยเนื้อขาอ่อนของตน

ด้วยความเลื่อมใสในพระศาสนา ก็กลับเป็นผู้มีสรีระตั้งอยู่ตามปกตินั้นแล.

ฝ่ายนางวิสาขาตรวจดูภิกษุหนุ่มและสามเณรผู้เป็นใช้แล้ว ก็ออกโดยประตูอื่น ยืนอยู่ที่อุปัชฌาย์วิหารแล้วพูดว่า

“แม่ จงเอาเครื่องประดับมา, ฉันจักแต่ง.”

ในขณะนั้น หญิงคนใช้นั้น รู้ว่าตนลืมนำแล้วออกมา จึงตอบว่า “ดิฉันลืมนำ แม่เจ้า.”

นางวิสาขา กล่าวว่า “ถ้ากระนั้น จงไปเอามา, แต่ถ้าพระผู้เป็นเจ้าอาณนทเถระของเรา ยกเก็บเอาไว้ในที่อื่น, เจ้าอย่าเอามา,

ฉันบริจาครูปประดับนั้น ถวายพระผู้เป็นเจ้านั้นแล.”

นัยว่า นางวิสาขานั้นย่อมรู้ว่า “พระเถระย่อมเก็บสิ่งของทีพวกภิกษุขโมยได้,” เพราะฉะนั้น จึงพูดอย่างนั้น.

[นางวิสาขาซื้อที่สร้างวิหารถวายสงฆ์]

ฝ่ายพระเถระ พอเห็นนางคนใช้นั้น ก็ถามว่า “เข้ามาเพื่อประสงค์อะไร?”

เมื่อหญิงคนใช้นั้นตอบว่า “ดิฉันลืมนำเครื่องประดับของแม่เจ้าของดิฉัน จึงได้มา,” จึงกล่าวว่า

“ฉันเก็บมันไว้ที่ข้างบันไดนั้น, เจ้าจงเอาไป.”

หญิงคนใช้นั้นตอบว่า “พระผู้เป็นเจ้า หอภัยเถอะ ทีท่านเอามือถือแล้ว แม่เจ้าของดิฉัน สั่งมิให้นำเอาไป” ดังนี้แล้ว

ก็มีมือเปล่ากลับไป ถูนางวิสาขากล่าวว่า “อะไร แม่?” จึงบอกเนื้อความนั้น.

นางวิสาขา กล่าวว่า “แม่ ฉันจักไม่ประดับเครื่องทีพระผู้เป็นเจ้าของฉันทต้องการแล้ว, ฉันบริจาครูปแล้ว,

แต่พระผู้เป็นเจ้ารักษาไว้ เป็นการลำบาก, ฉันจำหน่ายเครื่องประดับนั้นแล้ว จักน้อมนำสิ่งทีเป็นกับปิยะไป,

เจ้าจงไป เอาเครื่องประดับนั้นมา.”

หญิงคนใช้นั้นไปนำเอามาแล้ว.

นางวิสาขา ไม่แต่งเครื่องประดับนั้น สั่งให้เรียกพวกช่างทองมาแล้วให้ตีราคา.

เมื่อพวกเขาต่างทงเหล่านั้นตอบว่า “มีราคาถึง ๙ โกฏิ, แต่สำหรับค่ากำหนดต้องถึงแสน,”
จึงวางเครื่องประดับไว้บนยานแล้วกล่าวว่า “ถ้ากระนั้น พวกท่านจงขายเครื่องประดับนั้น.”

ไม่มีใครจักอาจให้ทรัพย์จำนวนเท่านั้นรับไว้ได้, เพราะหญิงผู้สมควรประดับเครื่องประดับนั้น หาได้ยาก.

แท้จริง หญิง ๓ คนเท่านั้น ในปฐมภิมณฑล ได้เครื่องประดับมหาลาตาปสาธน์ คือ
นางวิสาขามหาอุบาสิกา ๑, นางมัลลิกา ภรรยาของพันธุมัลลเสนาบดี ๑, ลูกสาวของเศรษฐีกรุงพาราณสี ๑,
เพราะฉะนั้น นางวิสาขา จึงให้ค่าเครื่องประดับนั้นเสียเองทีเดียว แล้วให้ชนทรัพย์ ๙ โกฏิ ๑ แสนขึ้นใส่เกวียน
นำไปสู่วิหาร ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า พระอานนทเถระ ผู้เป็นเจ้าของหม่อมฉัน เอามือถูกต้องเครื่องประดับของหม่อมฉันแล้ว,
จำเดิมแต่กาลที่ท่านถูกต้องแล้ว หม่อมฉันไม่อาจประดับได้, แต่หม่อมฉันให้ขายเครื่องประดับนั้น ด้วยคิดว่า
“จักจำหน่าย น้อมนำเอาสิ่งอันเป็นกบิยะมา” ไม่เห็นผู้อื่นจะสามารถรับไว้ได้ จึงให้รับค่าเครื่องประดับนั้นเสียเอง มาแล้ว,
หม่อมฉันจะน้อมเข้าไปยังจัยไหน ในปัจฉัย ๔ พระเจ้าข้า?”

พระศาสดา ตรัสว่า “เธอควรจะทำที่อยู่เพื่อสงฆ์ ใกล้ประตูด้านปราจีนทิศเถิด วิสาขา.”

นางวิสาขา ทูลรับว่า “สมควร พระเจ้าข้า” มีใจเบิกบาน จึงเอาทรัพย์ ๙ โกฏิ ซื้อเฉพาะที่ดิน.

นางเริ่มสร้างวิหารด้วยทรัพย์ ๙ โกฏิ นอกนี้.

[การสร้างวิหารของนางวิสาขา ๙ เดือนจึงเสร็จ]

ต่อมาวันหนึ่ง พระศาสดา ทรงตรวจดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่ง ได้ทรงเห็นอุปนิสัยสมบัติของเศรษฐีบุตรนามว่า ภัททิยะ
ผู้จุติจากเทวโลก แล้วเกิดในตระกูลเศรษฐีในภัททิยนคร ทรงทำภักติกิจในเรือนของอนาถปิณฑิกเศรษฐีแล้ว
ก็เสด็จบ้ายพระพักตร์ไปยังประตูด้านทิศอุดร.

แม้ตามปกติ พระศาสดา ทรงรับภิกษาในเรือนของนางวิสาขาแล้ว ก็เสด็จออกทางประตูด้านทักษิณ ประทับอยู่ในพระเชตวัน,
ทรงรับภิกษาในเรือนของอนาถปิณฑิกเศรษฐีแล้ว ก็เสด็จออกทางประตูด้านปราจีน ประทับอยู่ในบุพพาราม.

ชนทั้งหลายเห็นพระผู้มีพระภาค เสด็จดำเนินมุ่งตรงประตูด้านทิศอุดรแล้ว ย่อมรู้ได้ว่า “จักเสด็จหลีกไปสู่ที่จาริก.”

ในวันนั้น แม่นางวิสาขา พอทราบว่า “พระศาสดา เสด็จดำเนินบ้ายพระพักตร์ไปทางประตูด้านทิศอุดร”
จึงรีบไป ถวายบังคมแล้ว กราบทูลว่า “ทรงประสงค์จะเสด็จดำเนินไปสู่ที่จาริกหรือ พระเจ้าข้า?”

พระศาสดา. อย่างนั้น วิสาขา.

วิสาขา. พระเจ้าข้า หม่อมฉันบริจาครทรัพย์จำนวนเท่านี้ ให้สร้างวิหารถวายแด่พระองค์,
โปรดเสด็จกลับเถิด พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. นี้ เป็นการไปยังไม่กลับ* วิสาขา.

นางวิสาขานั้น คิดว่า “พระผู้มีพระภาค จะทรงเห็นใครๆ ผู้สมบูรณ์ด้วยเหตุ เป็นแน่.” จึงกราบทูลว่า “ถ้ากระนั้น ขอพระองค์โปรดรับสั่งให้ภิกษุรูปหนึ่ง ผู้เข้าใจการทำงานที่หม่อมฉันทำแล้วหรือยังไม่ได้ทำ กลับแล้วเสด็จเถิด พระเจ้าข้า.”

พระศาสดา. เธอพอใจ ภิกษุรูปใด, จงรับบาตรของภิกษุรูปนั้นเถิด วิสาขา.

แม้นางจะพึงใจพระอานนทเถระก็จริง, แต่คิดว่า “พระมหาโมคคัลลานเถระ เป็นผู้มฤทธิ, การงานของเราจักปล้นสำเร็จ ก็เพราะอาศัยพระเถระนั้น” ดังนี้แล้ว จึงรับบาตรของพระเถระไว้.

พระเถระแลดูพระศาสดา.

พระศาสดา ตรัสว่า “โมคคัลลานะ เธอจงพาภิกษุบริวารของเธอ ๕๐๐ รูป กลับเถิด.”

ท่านได้ทำตามพระดำรัสนั้นแล้ว.

ด้วยอำนาจของท่าน พวกภิกษุผู้ไปเพื่อต้องการไม้และเพื่อต้องการหิน ระยะทางแม้ตั้ง ๕๐-๖๐ โยชน์ ก็ขนเอาไม้และหินมากมายมาทันในวันนั้นนั่นเอง, แม้ยกไม้และหินใส่เกวียนก็ไม่ลำบากเลย, เพลากวียนก็ไม่หัก, ต่อกาลไม่นานนัก พวกเขาก็สร้างปราสาท ๒ ชั้นเสร็จ.

ปราสาทนั้นได้เป็นปราสาทประดับด้วยห้องพันห้อง คือ ชั้นล่าง ๕๐๐ ห้อง, ชั้นบน ๕๐๐ ห้อง.

พระศาสดา เสด็จดำเนินจาริกไปโดย ๙ เดือนแล้ว ได้เสด็จ (กลับ) ไปสู่กรุงสาวัตถีอีก.

แม้การงานในปราสาทของนางวิสาขา ก็สำเร็จโดย ๙ เดือนเหมือนกัน.

นางให้สร้างยอดปราสาท อันจุน้ำได้ ๖๐ หม้อ ด้วยทองคำสีสุกที่บุเป็นแท่งนั้นแล.

นางได้ยื่นว่า “พระศาสดา เสด็จไปยังเขตวันมมหาวิหาร” จึงทำการต้อนรับนำพระศาสดาไปวิหารของตนแล้ว รับผิดชอบต่อ “พระเจ้าข้า ขอพระองค์โปรดพาภิกษุสงฆ์ประทับอยู่ในวิหารนี้แหละ ตลอด ๔ เดือนนี้, หม่อมฉันจักทำการฉลองปราสาท.”

พระศาสดาทรงรับแล้ว.

[นางวิสาขาทำบุญฉลองวิหาร]

จำเดิมแต่กาลนั้น นางวิสาขานั้น ย่อมถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ในวิหารนั้นแล.

ครั้งนั้น หญิงสหายคนหนึ่งของนาง ถือผ้าผืนหนึ่งราคา ๑,๐๐๐ มาแล้ว กล่าวว่า

“สหาย ฉันทอยากจะลาดผ้าผืนนี้ โดยสังเขปว่าเครื่องลาดพื้นในปราสาทของท่าน, ขอท่านช่วยบอกที่ลาดแก่ฉัน.”

นางวิสาขากล่าวว่า “สหาย ถ้าฉันจะบอกแก่ท่านว่า ‘โอกาสไม่มี,’ ท่านก็จักสำคัญว่า ‘ไม่ปรารถนาจะให้โอกาสแก่เรา, ท่านจงตรวจดูพื้นแห่งปราสาท ๒ ชั้น และห้องพันห้องแล้ว รู้ที่ลาดเอาเองเถิด’.

หญิงสหายนั้น ถือผ้าราคา ๑,๐๐๐ เทียว (เดินตรวจ) ในที่นั้นๆ ไม่เห็นผ้าที่มีราคาน้อยกว่าผ้าของตนนั้นแล้ว ก็ถึงความเสียใจว่า “เราไม่ได้ส่วนบุญในปราสาทนี้” ได้ยื่นร้องให้อยู่แล้วในที่แห่งหนึ่ง.

ครั้งนั้น พระอานนทเถระ เห็นหญิงนั้น จึงถามว่า “ร้องไห้เพราะเหตุไร?”

นางบอกเนื้อความนั้นแล้ว.

พระเถระกล่าวว่า “อย่าคิดเลย, เราจักบอกที่ลาดให้แก่ท่าน,” กล่าวว่า “ท่านจงลาดไว้ที่บันได ทำเป็นผ้าเช็ดเท้า, ภิคุทั้งหลาย ล้างเท้าแล้ว เช็ดเท้าที่ผ้านั้นก่อน จึงจักเข้าไปภายใน, เมื่อเป็นเช่นนั้น ผลเป็นอันมากก็จักมีแก่ท่าน.”

ได้ยินว่า ที่นั้นเป็นสถานอันนางวิสาขามีได้กำหนดไว้.

นางวิสาขาได้ถวายทานแก่ภิคุสงฆ์ มีพระพุทธรูปเป็นประธาน ในภายในวิหาร ตลอด ๔ เดือน.

ในวันสุดท้าย ได้ถวายผ้าสาฎกเพื่อทำจีวรแก่ภิคุสงฆ์.

ผ้าสาฎกเพื่อทำจีวร ที่ภิคุใหม่ในสงฆ์ได้แล้ว ได้มีราคาพันหนึ่ง.

นางได้ถวายเภสัชเต็มบาตรแก่ภิคุทุกรูป.

ในเพราะการบริจาคทาน ทรัพย์ได้ (หมดไป) ถึง ๙ โกฏิ.

นางวิสาขาบริจาคทรัพย์ในพระพุทธรูปศาสนา ทั้งหมด ๒๗ โกฏิ คือ

ในการซื้อพื้นที่แห่งวิหาร ๙ โกฏิ, ในการสร้างวิหาร ๙ โกฏิ, ในการฉลองวิหาร ๙ โกฏิ ด้วยประการฉะนี้.

ชื่อว่าการบริจาคเห็นปานนี้ ย่อมไม่มีแก่หญิงอื่น ผู้ดำรงอยู่ในภาวะแห่งสตรี อยู่ในเรือนของคนผู้มีจักษุทิฎฐิ.

[นางวิสาขาเปล่งอุทาน ในวันฉลองวิหารเสร็จ]

ในวันแห่งการฉลองวิหารเสร็จ เวลาบ่าย นางวิสาขานั้น อันบุตรหลานแวดล้อมแล้ว คิดว่า

“ความปรารถนาใดๆ อันเราตั้งไว้แล้วในกาลก่อน, ความปรารถนานั้นๆ ทั้งหมดเที่ยว ถึงที่สุดแล้ว.”

เดินเวียนรอบปราสาท เปล่งอุทานนี้ด้วยเสียงอันไพเราะด้วย ๕ คาถาว่า

“ความดำริของเราว่า ‘เมื่อไร เราจักถวายปราสาทใหม่ ฉาบด้วยปูนขาวและดิน เป็นวิหารทาน’ ดังนี้ บริบูรณ์แล้ว.

ความดำริของเราว่า ‘เมื่อไร เราจักถวายเตียงตั้งพูกและหมอน เป็นเสนาสนภณธ์’ ดังนี้ บริบูรณ์แล้ว.

ความดำริของเราว่า ‘เมื่อไร เราจักถวายสลากภัต ผสมด้วยเนื้ออันสะอาด เป็นโภชนทาน’ ดังนี้ บริบูรณ์แล้ว.

ความดำริของเราว่า ‘เมื่อไร เราจักถวายผ้ากาสิกพัสตร์ ผ้าเปลือกไม้ และผ้าฝ้าย เป็นจีวรทาน’ ดังนี้ บริบูรณ์แล้ว.

ความดำริของเราว่า ‘เมื่อไร เราจักถวายเนยใส เนยข้น น้ำมัน และน้ำอ้อย เป็นเภสัชทาน’ ดังนี้ บริบูรณ์แล้ว.”

ภิคุทั้งหลาย ได้ยินเสียงของนางแล้ว กราบพูลแต่พระศาสดาว่า

“พระเจ้าข้า ชื่อว่าการชบร็องของนางวิสาขา พวกข้าพระองค์ไม่เคยเห็น ในกาลนาน ประมาณเท่านี้,

วันนี้ นางอันบุตรและหลานแวดล้อมแล้ว ขับเพลงเดินเวียนรอบปราสาท,
ดิของนางกำเร็บหรือหนอแล, หรือนางเสียจริตเสียแล้ว?”

พระศาสดาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ธิดาของเราหาขับเพลงไม่, แต่อัชฌาสัยส่วนตัวของเธอเต็มเปี่ยมแล้ว,
เธอดีใจว่า ‘ความปรารถนาที่เราตั้งไว้ ถึงที่สุดแล้ว’, จึงเดินเปล่งอุทาน,
เมื่อภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า “ก็นางตั้งความปรารถนาไว้เมื่อไร พระเจ้าข้า,” จึงตรัสว่า “จักฟังหรือ ภิกษุทั้งหลาย.”
เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า “จักฟัง พระเจ้าข้า,” จึงทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัสดังต่อไปนี้)

[บุรพประวัติของนางวิสาขา]

ภิกษุทั้งหลาย ในที่สุดแสนกัปแต่ขึ้นไป พระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ทรงอุบัติขึ้นแล้วในโลก.

พระองค์ได้มีพระชนมายุแสนปี, มีภิกษุชีณาสพแสนหนึ่งเป็นบริวาร, นครชื่อหงสวดี,
พระชนกเป็นพระราชานามว่า สุนันทะ, พระชนนีเป็นพระเทวี นามว่า สุชาดา.

อุบาสิกาคือเป็นยอดอุปัฏฐายิกาของพระศาสดาพระองค์นั้น ทูลขอพร ๘ ประการแล้ว ตั้งอยู่ในฐานะดังมารดา
บำรุงพระศาสดาด้วยปัจจัย ๔ ย่อมไปสู่ที่บำรุงทั้งเย็นและเช้า.

หญิงสหายคนหนึ่งของอุบาสิกานั้น ย่อมไปวิหารกับอุบาสิกานั้นเป็นนิตย์.

หญิงนั้น เห็นอุบาสิกานั้น พุดกับพระศาสดาด้วยความคุ้นเคย และเห็นความเป็นผู้สนิทสนมกับพระศาสดา คิดว่า
“เธอทำกรรมอะไรหนอแล จึงเป็นผู้สนิทสนมกับพระพุทธเจ้าทั้งหลายอย่างนี้?” ดังนี้แล้ว จึงทูลถามพระศาสดาว่า
“พระเจ้าข้า หญิงนี้ เป็นอะไรแก่พระองค์?”

พระศาสดา. เป็นยอดแห่งหญิงผู้อุปัฏฐายิกา.

หญิง. พระเจ้าข้า นางทำกรรมอะไร จึงเป็นยอดแห่งหญิงผู้อุปัฏฐายิกา?

พระศาสดา. เธอตั้งความปรารถนาไว้ตลอดแสนกัป.

หญิง. บัดนี้ หม่อมฉันปรารถนาแล้วอาจจะได้ไหม พระเจ้าข้า?

พระศาสดา. จั้ อาจ.

หญิงนั้นกราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า ถ้ากระนั้น ขอพระองค์กับภิกษุ ๑๐๐,๐๐๐ รูป โปรดรับภิกษาของหม่อมฉันตลอด ๗ วันเถิด.”

พระศาสดาทรงรับแล้ว.

หญิงนั้น ถวายทานครบ ๗ วัน ในวันที่ที่สุด ได้ถวายผ้าสาฎกเพื่อทำจีวรแล้ว ถวายบังคมพระศาสดา

หมอบลงแทบบาทมูล ตั้งความปรารถนาว่า

“พระเจ้าข้า ด้วยผลแห่งทานนี้ หม่อมฉันปรารถนาความเป็นใหญ่ในเทวโลกเป็นต้นอย่างใดอย่างหนึ่งก็หาไม่,

หม่อมฉันพึงได้พร ๘ ประการ ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าผู้เช่นพระองค์แล้ว

ตั้งอยู่ในฐานะดังมารดา เป็นยอดของอุบาสิกาผู้สามารถเพื่อบำรุงด้วยปัจจัย ๔.”

พระศาสดาทรงคำนึง “ความปรารถนาของหญิงนี้ จักสำเร็จหรือหนอ?” ทรงคำนึงถึงอนาคตกาล ตรวจสอบตลอดแสนกัปแล้ว จึงตรัสว่า “ในที่สุดแห่งแสนกัป พระพุทธเจ้าพระนามว่า โคตม จักทรงอุบัติขึ้น, ในกาลนั้น เธอจักเป็นอุบาสิกา ชื่อว่าวิสาขา ได้พร ๘ ประการในสำนักของพระองค์แล้ว ตั้งอยู่ในฐานะดังมารดา จักเป็นยอดแห่งหญิงผู้เป็นอุปัฏฐายิกา ผู้บำรุงด้วยปัจจัย ๔.”

สมบัตินั้น ได้เป็นประหนึ่งว่าอันนางจะพึงได้ในวันพรุ่งนี้ทีเดียว.

นางทำบุญจนตลอดอายุแล้ว จุตินิพพานแล้ว เกิดในเทวโลก ท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก

ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสปะ เป็นพระธิดาพระนามว่า สังฆทาสี

ผู้พระกนิษฐาของบรรดาธิดา ๗ พระองค์ ของพระเจ้ากาสิ พระนามว่า กิกิ

ยังมีได้ไปสู่ตระกูลอื่น ทรงทำบุญมีทานเป็นต้น กับด้วยเจ้าพี่หญิงเหล่านั้นตลอดกาลนาน,

ได้ทำความปรารถนาไว้ แม้แทบบาทมูลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสปะว่า

“ในอนาคตกาล หม่อมฉัน พึงได้พร ๘ ประการ ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าผู้เช่นพระองค์แล้ว

ตั้งอยู่ในฐานะดังมารดา เป็นยอดแห่งอุบาสิกาผู้ถวายปัจจัย ๔.”

ก็จำเดิมแต่กาลนั้น นางท่องเที่ยวอยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก

ในอิตตภาพนี้ ได้เกิดเป็นธิดาของธนัญชัยเศรษฐี ผู้เป็นบุตรแห่งมณฑกเศรษฐี ได้ทำบุญเป็นอันมากในศาสนาของเรา.

[สัตว์เกิดแล้วควรทำกุศลให้มาก]

พระศาสดา (ครั้นทรงแสดงอดีตนิทานจบแล้ว) ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย

ธิดาของเราอย่าอ้อมไม่ขับเพลง ด้วยประการฉะนี้แล, แต่เธอเห็นความสำเร็จ แห่งความปรารถนาที่ตั้งไว้ จึงเปล่งอุทาน.”

เมื่อจะทรงแสดงธรรม ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย

นายมาลาการผู้ฉลาด ทำกองดอกไม้ต่างๆ ให้เป็นกองโตแล้ว ย่อมทำพวงดอกไม้มีประการต่างๆ ได้ **ฉันใด;**

จิตของนางวิสาขา ย่อมโน้มไปเพื่อทำกุศล มีประการต่างๆ **ฉันนั้น**เหมือนกัน” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“นายมาลาการ พึงทำพวงดอกไม้ให้มาก จากกองดอกไม้ **แม้ฉันใด;**

มัจจสัตว์ผู้มีอันจะพึงตายเป็นสภาพ ควรทำกุศลไว้ให้มาก **ฉันนั้น**”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ปุพฺพพราสึมา** ได้แก่ จากกองแห่งดอกไม้มีประการต่างๆ.

บทว่า **กยิรา** แปลว่า พึงทำ.

สองบทว่า **มาลาคุณ พหู** ความว่า ซึ่งมาลาวิกติ หลายชนิด ต่างโดยชนิด มีดอกไม้ที่ร้อยข้าว ข้างเดียวเป็นต้น.

บทว่า **มัจเจน** ความว่า สัตว์ผู้ได้ชื่อว่า ‘มัจจะ’ เพราะความเป็นผู้มีอันจะพึงตายเป็นสภาพ

ควรทำกุศลต่างด้วยกุศล มีการถวายจีวรเป็นต้นไว้ให้มาก.

ศัพท์คือ **ปุพฺพพราสึ** ในพระคาถานั้น มีอันแสดงดอกไม้มาก เป็นอรรถ.

ก็ถ้าดอกไม้มีน้อย, และนายมาลาการฉลาด ก็ยอมไม่อาจทำพวงดอกไม้ให้มากได้เลย;
ส่วนนายมาลาการผู้ไม่ฉลาด เมื่อดอกไม้จะมีน้อยก็ตาม มากก็ตาม ย่อมไม่อาจโดยแท้;
แต่เมื่อดอกไม้มีมาก, นายมาลาการผู้ฉลาด ชยัน เฉียบแหลม ย่อมทำพวงดอกไม้ให้มาก **ฉันใด**;
ถ้าศรัทธาของคนบางคน มีน้อย, ส่วนโภคะมีมาก, ผู้นั้นย่อมไม่อาจทำกุศลให้มากได้,
ก็แล เมื่อศรัทธามีน้อย ทั้งโภคะก็น้อย, เขาก็ยอมไม่อาจ;
ก็แล เมื่อศรัทธาโอฬาร แต่โภคะน้อย, เขาก็ยอมไม่อาจเหมือนกัน,
ก็แต่เมื่อมีศรัทธาโอฬารและโภคะก็โอฬาร; เขาย่อมอาจทำกุศลให้มากได้**ฉันนั้น**;
นางวิสาขาอุบาสิกา เป็นผู้เช่นนั้นแล, พระศาสดาทรงหมายนางวิสาขานั้น จึงตรัสคำเป็นพระคาถาดังนี้ว่า

“นายมาลาการ พึงทำพวงดอกไม้ให้มากจากกอดอกไม้ **แม้ฉันใด**;
มัจฉัตว์ผู้มีอันจะพึงตายเป็นสภาพ ควรทำกุศลไว้ให้มาก **ฉันนั้น**.”

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก ได้เป็นอริยบุคคล มีโสดาบันเป็นต้น.

เทศนามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องนางวิสาขา จบ.

๙. เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี เมื่อจะทรงแก้ปัญหาของพระอานนทเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า
“น ปุพฺพคณฺโธ ปฏฺิวาตเมตติ”^๑ เป็นต้น.

[พระอานนทเถระทูลถามปัญหา]

ดังได้สดับมา พระเถระหลีกเร้นแล้วในเวลาเย็น คิดว่า

“พระผู้มีพระภาค ตรัสกลิ้งสูงสุดไว้ ๓ อย่าง คือ ‘กลิ้งเกิดจากราก กลิ้งเกิดจากแก่น กลิ้งเกิดจากดอก’,
กลิ้งของคณฺธชาติเหล่านั้น ฟุ้งไปได้ตามลมเท่านั้น ไปทวนลมไม่ได้;
กลิ้งของคณฺธชาติใด ฟุ้งไปได้แม้ทวนลม คณฺธชาตินั้น มีอยู่หรือหนอแล?”

ครั้งนั้น ท่านได้มีความคิดนี้ว่า “ประโยชน์อะไรของเรา ด้วยปัญหาที่จะวินิจฉัยด้วยตนเอง, เราจักทูลถามพระศาสดานั้นแหละ.”

ท่านเข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วทูลถาม.

เพราะเหตุนี้ พระธรรมสังคหาคารยจึงกล่าวไว้ว่า

...ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท ออกจากที่หลีกเร้น ในเวลาเย็น, เข้าไปเฝ้าโดยทิสภาภาคที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่,
ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว ได้กราบทูลคณฺธนี้กะพระผู้มีพระภาคว่า

“พระเจ้าข้า กลิ้งของคณฺธชาติเหล่าใด ฟุ้งไปตามลมอย่างเดียว ฟุ้งไปทวนลมไม่ได้,
คณฺธชาติเหล่านั้นมี ๓ อย่าง. คณฺธชาติ ๓ อย่างเป็นไฉน?

พระเจ้าข้า กลิ้งของคณฺธชาติเหล่าใด ฟุ้งไปตามลมอย่างเดียว ฟุ้งไปทวนลมไม่ได้,

คณฺธชาติ ๓ อย่างเหล่านั้นแล คือ กลิ้งเกิดจากราก, กลิ้งเกิดจากแก่น, กลิ้งเกิดจากดอก.

พระเจ้าข้า กลิ้งของคณฺธชาติใด ฟุ้งไปตามลมก็ได้, กลิ้งของคณฺธชาติใด ฟุ้งไปทวนลมก็ได้,

กลิ้งของคณฺธชาติใด ฟุ้งไปตามลมและทวนลมก็ได้, คณฺธชาตินั้น บางอย่าง มีอยู่หรือหนอแล?”

[พระศาสดาทรงเฉลยปัญหา]

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงเฉลยปัญหาแก่ท่าน จึงตรัสว่า

“อานนท กลิ้งของคณฺธชาติใด ฟุ้งไปตามลมก็ได้, กลิ้งของคณฺธชาติใด ฟุ้งไปทวนลมก็ได้,
กลิ้งของคณฺธชาติใด ฟุ้งไปตามลมและทวนลมก็ได้, คณฺธชาตินั้น มีอยู่.”

พระอานนท. พระเจ้าข้า ก็กลิ้งของคณฺธชาติใด ฟุ้งไปตามลมก็ได้, กลิ้งของคณฺธชาติใด ฟุ้งไปทวนลมก็ได้,
กลิ้งของคณฺธชาติใด ฟุ้งไปตามลมและทวนลมก็ได้, คณฺธชาตินั้นเป็นไฉน?

พระศาสดา ตรัสว่า

“อานนท หญิงก็ตาม ชายก็ตาม ในบ้านหรือในนิคมใด ในโลกนี้

เป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่ฟุ้ง, เป็นผู้ถึงพระธรรมว่าเป็นที่ฟุ้ง, เป็นผู้ถึงพระสงฆ์ว่าเป็นที่ฟุ้ง;

เป็นผู้งดเว้นจากการทำสัตว์มีชีวิตให้ตกลง,
เป็นผู้งดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เขามาได้ให้,
เป็นผู้งดเว้นจากการประพฤตินิโคต,
เป็นผู้งดเว้นจากการกล่าวเท็จ,
เป็นผู้งดเว้นจากฐานะเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คือการดื่มน้ำเมาได้แก่สุราและเมรัย;
เป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม; มีใจมีความตระหนี่เป็นมลทินไปปราศแล้ว มีเครื่องบริจาคนิสละแล้ว
มีฝ่ามืออันล้างแล้ว ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการจำแนกทาน ย่อมอยู่ครอบครองเรือน,
สมณะและพราหมณ์ในทิศทั้งหลาย ย่อมกล่าว (สรรเสริญ) เกียรติคุณของหญิงและชายนั้นว่า
'หญิงหรือชายในบ้านหรือนิคมชื่อโน้น เป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึง, ฯลฯ ยินดีในการจำแนกทาน.'
แม้เทวดาทั้งหลายย่อมกล่าว (สรรเสริญ) เกียรติคุณของหญิงและชายนั้นว่า
'หญิงหรือชายในบ้านหรือนิคมชื่อโน้น เป็นผู้ถึงพระพุทธเจ้าว่าเป็นที่พึง, ฯลฯ ยินดีในการจำแนกทาน.'
อานนท์ นี้แล เป็นคณธชาติมีกลิ่นฟุ้งไปตามลมก็ได้, มีกลิ่นฟุ้งไปทวนลมก็ได้, มีกลิ่นฟุ้งไปตามลมและทวนลมก็ได้" ดังนี้แล้ว
ได้ทรงภาษิตพระคาถาเหล่านี้ว่า

“กลิ่นดอกไม้ฟุ้งไปทวนลมไม่ได้,
กลิ่นจันทน์หรือกลิ่นกฤษณาและกะลำพักก็ฟุ้งไปไม่ได้,
แต่กลิ่นของสัตบุรุษฟุ้งไปทวนลมได้,
(เพราะ) สัตบุรุษย่อมฟุ้งจรไปตลอดทุกทิศ,
กลิ่นจันทน์ก็ดี แม้กลิ่นกฤษณาก็ดี กลิ่นอุบลก็ดี กลิ่นดอกมะลิก็ดี,
กลิ่นศีลเป็นเยี่ยมกว่าคณธชาติทั้งหลายนั้น”.

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **น ปุพฺพคฺนฺโธ** ความว่า
ต้นแคฝอยในภพช็อดาวตึงส์ โดยด้านยาวและด้านกว้าง มีประมาณ (ด้านละ) ๑๐๐ โยชน์,
รัศมีดอกไม้ของต้นแคฝอยนั้นแผ่ออกไปตลอด ๕๐ โยชน์, กลิ่นฟุ้งไปได้ ๑๐๐ โยชน์,
แม้กลิ่นนั้น ก็ฟุ้งไปได้ตามลมเท่านั้น, แต่หาสามารถฟุ้งไปทวนลมได้แม้ (เพียง) ครึ่งองคุลีไม่.
กลิ่นดอกไม้แม้เห็นปานนี้ ฟุ้งไปทวนลมไม่ได้.

บทว่า **จฺนฺทฺนํ** ได้แก่ กลิ่นจันทน์.

ด้วยบทว่า **ตฺตรมฺลฺลิกา** ว่า นี้ ทรงพระประสงค์กลิ่นของคณธชาติแม้เหล่านี้เหมือนกัน.

แท้จริง กลิ่นของจันทน์แดงก็ดี ของกฤษณาและกะลำพักก็ดี ซึ่งเป็นยอดแห่งกลิ่นที่เกิดจากแก่นทั้งหลาย
ย่อมฟุ้งไปได้ตามลมเท่านั้น ฟุ้งไปทวนลมไม่ได้.

๑ อิกนัยหนึ่ง เอเตสฺ ๙เปฯ อนุตฺตโร แผลว่า บรรดาคณธชาติทั้งหลายนั้น กลิ่นศีลเป็นยอดเยี่ยม.

สองบทว่า สตมฺจ คนฺโธ ความว่า

ส่วนกลืนศีลของสัตบุรุษ คือ ของพระพุทธเจ้าพระปัจเจกพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลาย ย่อมพุ่งไปทวนลมได้.

ถามว่า เพราะเหตุไร?

แก้ว่า เพราะสัตบุรุษ ย่อมพุ่งขจรไปตลอดทุกทิศ.

อธิบายว่า เพราะสัตบุรุษ ย่อมพุ่งปกคลุมไป ตลอดทุกทิศด้วยกลืนศีล;
ฉะนั้น สัตบุรุษอันบัณฑิตควรกล่าวได้ว่า “กลืนของท่านพุ่งไปทวนลมได้”
เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาค จึงตรัสว่า “ปฏิวัตเมติ.”

บทว่า วสฺสึถิ ได้แก่ ดอกมะลิ.

บทว่า เอเตสํ เป็นต้น ความว่า กลืนศีลของสัตบุรุษ ผู้มีศีลนั้นแล
เป็นกลิ่นยอดเยี่ยมกว่ากลิ่นแห่งคันธชาติ มีจันทร (แดง) เป็นต้นเหล่านี้
คือ หากกลิ่นที่เหมือนไม่มี ได้แก่ ไม่มีส่วนเปรียบเทียบได้.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น.

เทศนามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องปัญหาของพระอานนทเถระ จบ.

๑๐. เรื่องถวายบิณฑบาตแก่พระมหากัสสปเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภการถวายบิณฑบาตแก่พระมหากัสสปเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อปปมตฺโต อโย คนฺโธ” เป็นต้น.

[นางอัปสรอยากทำบุญ แต่ไม่สมหวัง]

ความพิสดารว่า วันหนึ่ง พระเถระออกจากนิโรธสมบัติ โดยล่องไป ๗ วัน ออกไปแล้ว ด้วยคิดว่า “จักเที่ยวบิณฑบาต ตามลำดับตรอก ในกรุงราชคฤห์.”

ในสมัยนั้น นางอัปสร^๑ ประมาณ ๕๐๐ นาง มีเท้าเหมือนเท้านกพิราบ เป็นบริจาริกาของท้าวสักกเทวราช เกิดความอุตสาหะว่า “จักถวายบิณฑบาตแก่พระเถระ” จึงตระเตรียมบิณฑบาต ๕๐๐ ที่ แล้วถือมายืนอยู่ในระหว่างทาง กล่าวว่ “นิมนต์รับบิณฑบาตนี้ เจ้าข้า, โปรดทำความสงเคราะห์แก่พวกดิฉันเถิด.”

พระเถระ. พวกเจ้าจงไปเสียเถิด, ฉันจักทำความสงเคราะห์พวกคนเข็ญใจ.

นางอัปสร. ขอท่านอย่าให้พวกดิฉันฉิบหายเสียเลย เจ้าข้า, โปรดทำความสงเคราะห์พวกดิฉันเถิด.

พระเถระ รู้แล้ว จึงห้ามเสียอีก แล้วติดนิ้ว (บอก) นางอัปสรทั้งหลาย ผู้ไม่ปรารถนาจะหลีกไปยังอ้อนวอนอยู่ ว่า “พวกเจ้าไม่รู้จักประมาณตัว, จงหลีกไป.”

นางอัปสรเหล่านั้น ฟังเสียงนิ้วมือของพระเถระแล้ว ไม่อาจเพื่อจะยืนขัดแข็งอยู่ได้ จึงหนีไปยังเทวโลกตามเดิม อันท้าวสักกเทวราชถามว่า “พวกหล่อนไปไหนกันมา” จึงทูลว่า “หม่อมฉันพากันไปด้วยหมายว่า ‘จักถวายบิณฑบาตแก่พระมหากัสสปเถระ ผู้ออกจากสมบัติ’ พระเจ้าข้า.”

สักกะ. ก็พวกหล่อน ถวายแล้วหรือ?

นางอัปสร. พระเถระ ไม่ปรารถนาจะรับ.

สักกะ. พระเถระ พุดอย่างไร?

นางอัปสร. ท่านพุดว่า ‘จักทำความสงเคราะห์พวกคนเข็ญใจ’ พระเจ้าข้า.

สักกะ. พวกหล่อน ไปกันด้วยอาการอย่างไร?

นางอัปสร. ไปด้วยอาการนี้แล พระเจ้าข้า.

[ท้าวสักกะแปลงตัว ทำบุญแก่พระเถระ]

ท้าวสักกะ ตรัสว่า “หญิงเช่นพวกหล่อน จักถวายบิณฑบาตแก่พระเถระได้อย่างไร?” ประสงค์จะถวายด้วยพระองค์เอง จึงแปลงเป็นคนแก่คร่ำคร่าด้วยอำนาจชรา มีฟันหัก มีผมหงอก หลังโก่ง เป็นช่างหูกผู้เฒ่า ทรงทำแม้นางสุชาดาผู้เทพธิดา ให้เป็นหญิงแก่เหมือนอย่างนั้นนั่นแล แล้วทรงนิรมิตถนนช่างหูกขึ้นสายหนึ่งประทับขึงหูกอยู่.

ฝ่ายพระเถระ เดินบ่ายหน้าเข้าเมือง ด้วยหวังว่า “จักทำความสงเคราะห์พวกคนเข็ญใจ” เห็นถนนสายนั้น นอกเมืองนั้นแล แลดูอยู่ ก็ได้เห็นคน ๒ คน.

๑ นางฟ้า (Fairy)

ในขณะนั้น ท้าวสักกะกำลังชิงหูก, นางสุชาดากรอหลอด.

พระเถระคิดว่า “๒ คนนี้ แม้ในเวลาแก่ก็ยังทำงาน, ในเมืองนี้ ผู้ที่จะเสียใจกว่า ๒ คนนี้ เห็นจะไม่มี, เราจักรับภัตแม้ประมาณกระบวย ๑ ที่ ๒ คนนี้ถวายแล้ว ทำความสงเคราะห์แก่คน ๒ คนนี้.”

พระเถระได้บ้ายหน้าไปตรงเรือนของตน ๒ คนนั้นแล.

ท้าวสักกะ ทรงเห็นพระเถระนั้นมาอยู่ จึงตรัสกะนางสุชาดาว่า “หล่อน พระผู้เป็นเจ้าของเรา เดินมาทางนี้, เธอจงนั่งทำเป็นเหมือนไม่เห็นท่านเสีย, ฉันทจักลงท่านสักครู่หนึ่ง แล้วจึงถวายบิณฑบาต.”

พระเถระได้มายืนอยู่ที่ประตูเรือนแล้ว.

แม้ ๒ ผู้เมียนั้น ก็ทำเป็นเหมือนไม่เห็น ทำแต่การงานของตนฝ่ายเดียว คอยอยู่หน่อยหนึ่งแล้ว.

ครั้งนั้น ท้าวสักกะ ตรัสว่า “ที่ประตูเรือน ดูเหมือน (มี) พระเถระยืนอยู่รูปหนึ่ง, เธอจงไปตรวจดูก่อน.”

นางสุชาดา ตอบว่า “ท่านจงไปตรวจดูเถอะ นาย.”

ท้าวเธอเสด็จออกจากเรือนแล้ว, ทรงไหว้พระเถระด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว,

เอาพระหัตถ์ทั้ง ๒ เท้าพระขานแล้ว ถอนใจ เสด็จลุกขึ้น, ย่อพระองค์ลงหน่อยหนึ่ง ตรัสว่า

“พระผู้เป็นเจ้าของเรา เป็นพระเถระรูปไหนหนอ?” แล้วตรัสว่า “ตาของผมน้ำฟาง” ดังนี้แล้ว,

ทรงวางพระหัตถ์ไว้เหนือพระนลาฏ (เบื้องหน้า) ทรงแหงนคูลแล้ว, ตรัสว่า

“โอ ตายจริง!, พระผู้เป็นเจ้าของพระมหากัสสปเถระของเรา นานๆ จึงมายังประตูกระท่อมของเรา, มีอะไรอยู่ในเรือนบ้างไหม?”

นางสุชาดาทำเป็นกุลิกงออยู่หน่อยหนึ่งแล้ว ได้ให้คำตอบว่า “มี นาย”.

ท้าวสักกะ ตรัสว่า “ท่านเจ้าข้า พระคุณเจ้า อย่าคิดเลยว่า ‘ทานเศร้าหมอง หรือประณีต’

โปรดทำความสงเคราะห์แก่กระผมทั้ง ๒ เถิด” ดังนี้แล้ว ก็ทรงรับบาตรไว้.

พระเถระ คิดว่า “ทานที่ ๒ ผู้เมียนั้นถวายแล้ว จะเป็นน้ำผักตบหรือรำกำมือหนึ่งก็ตามที,

เราจักทำความสงเคราะห์แก่ ๒ ผู้เมียนั้น” ดังนี้แล้ว จึงได้ให้บาตรไป.

ท้าวสักกะนั้น เสด็จเข้าไปภายในเรือนแล้ว ทรงคดข้าวสุกออกจากหม้อ ใส่เต็มบาตรแล้ว มอบถวายในมือพระเถระ.

บิณฑบาตนั้นได้มีสุภพัญญุชณะมากมาย ได้หอมตลบทั่วกรุงราชคฤห์แล้ว.

[ท้าวสักกะตรัสบอกความจริงแก่พระเถระ]

ในกาลนั้น พระเถระ คิดว่า “ชายนี้ มีศักดิ์น้อย, บิณฑบาตมีศักดิ์มาก เช่นกับโภชนะของท้าวสักกะ, นั้น ใครหนอ?”.

ครั้งนั้น พระเถระ ทราบชายนั้นว่า “ท้าวสักกะ” จึงกล่าวว่า

“พระองค์ทรงแย่งสมบัติของคนเสียใจ (จัดว่า) ทำกรรมหนักแล้ว,

ใครๆ ก็ตาม ที่เป็นคนเสียใจ ถวายทานแก่อาตมภาพในวันนี้ พึงได้ตำแหน่งเสนาบดี หรือตำแหน่งเศรษฐี.”

สักกะ. ผู้ที่เสียใจไปกว่ากระผม ไม่มีเลย ครับ.

พระเถระ. พระองค์เสวยสิริราชสมบัติในเทวโลก จะจัดว่าเป็นคนเฉลียวใจ เพราะเหตุไร?

สักกะ. อย่างที่พระผู้เป็นเจ้าว่า ก็ถูกต้อง ครับ.

แต่เมื่อพระพุทธเจ้า ยังมีทรงอุปติ, กระผมได้ทำกัลยาณกรรมไว้,

เมื่อพุทธบูชาทกาล ยังเป็นไปอยู่, เทพบุตรผู้มีศักดิ์เสมอกัน ๓ องค์ เหล่านี้ คือ

จุฬารถเทพบุตร, มหารถเทพบุตร, อเนกวิณณเทพบุตร ทำกัลยาณกรรมแล้ว

ได้เกิดในที่ใกล้ของกระผม มีเดชมมากกว่ากระผม;

ก็กระผม เมื่อเทพบุตรทั้ง ๓ นั้น พาพวกบริวารกลางสู่ระหว่างถนน ด้วยคิดว่า ‘จักเล่นนักชัฏฤกษ์’

ต้องหนีเข้าตำหนัก, เพราะเดชมจากสิริระของเทพบุตรทั้ง ๓ นั้น ท่วมทับสิริระของกระผม,

เดชมจากสิริระของกระผม ไม่ท่วมทับสิริระของเทพบุตรทั้ง ๓ นั้น,

ใครจะเฉลียวใจกว่ากระผมเล่า? ครับ.

พระเถระ. แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น ตั้งแต่บัดนี้ต่อไป พระองค์อย่าได้ล่วงถวายทานแก่อาตมภาพอย่างนี้.

สักกะ. เมื่อกระผมล่วงถวายทานแก่ท่าน, กุศลจะมีแก่กระผมหรือไม่มี?

พระเถระ. มี พระองค์.

สักกะ. เมื่อเป็นอย่างนั้น การทำกุศลกรรม ก็จัดเป็นหน้าที่ของกระผมซิ ครับ.

ท้าวเธอตรัสอย่างนั้นแล้ว ทรงไหว้พระเถระ พานางสุชาดาทรงทำปทักษิณพระเถระแล้ว เหาะขึ้นสู่เวหาส ทรงเปล่งอุทานว่า

“แม่ทานที่เป็นทานอย่างเยี่ยม เราได้ตั้งไว้ดีแล้ว ในพระกัสสปะ.”

[มหากัสสปเถรทานสูตร^๑]

เพราะเหตุนั้น พระธรรมสังคากาจารย์ จึงกล่าวว่า

“สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาค ประทับอยู่ในพระเวฬุวันกถินทนิวาปสถาน ใกล้กรุงราชคฤห์.

ก็โดยสมัยนั้นแล ท่านพระมหากัสสปะ อยู่ในปิณฑคูหา, นั่งเข้าสมาธิอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยบัลลังก์เดียว สิ้น ๗ วัน.

ครั้งนั้นแล ท่านพระมหากัสสปะ โดยล่วง ๗ วันนั้น จึงออกจากสมาธินั้น,

ครั้งนั้นแล ท่านพระมหากัสสปะ ผู้ออกจากสมาธินั้นแล้ว ได้มีความปริวิตกอย่างนี้ว่า

“ไฉนหนอ? เราพึงเข้าไปสู่กรุงราชคฤห์ เพื่อบิณฑบาต.”

ก็โดยสมัยนั้นแล เทวดาประมาณ ๕๐๐ ถึงความชวนชวาย เพื่อจะให้ท่านพระมหากัสสปะได้บิณฑบาต.

ครั้งนั้นแล ท่านพระมหากัสสปะ ห้ามเทวดาประมาณ ๕๐๐ เหล่านั้นแล้ว

ในเวลาเช้า นุ่ง (สบง) แล้ว ถือบาตรและจีวร เข้าไปสู่กรุงราชคฤห์ เพื่อบิณฑบาต.

ก็โดยสมัยนั้นแล ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเหล่าเทพเจ้า ทรงประสงค์จะถวายบิณฑบาตแก่ท่านพระมหากัสสปะ

ทรงนิรมิตเป็นช่างหูก ทอหูกอยู่.

อสุรกายญานามว่า สุชาดา กรอหลอด.

ครั้งนั้นแล ท่านพระมหากัสสปะ, ที่ประทับอยู่ของท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเหล่าเทพเจ้า มีอยู่โดยทิศภาคใด, เข้าไปหาแล้วโดยทิศภาคนั้น;

ท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเหล่าเทพเจ้า ได้ทรงเห็นแล้วแล ซึ่งท่านพระมหากัสสปะกำลังเดินมาจากที่ไกลเที่ยว, ครั้นทรงเห็นแล้ว เสด็จออกจากเรือน ทรงต้อนรับ รับบาตรจากมือ เสด็จเข้าไปสู่เรือน

คดข้าวสุกจากหม้อ ใส่เต็มบาตรแล้ว ได้ถวายแก่ท่านพระมหากัสสปะ.

บิณฑบาตนั้น ได้มีกับมากมาย มีแกงเหลือหลาย.

ครั้งนั้นแล ท่านพระมหากัสสปะได้มีความปริวิตกอย่างนี้ว่า “สัตว์ผู้มีฤทธิ์มีอำนาจเห็นปานนี้คือใครกันหนอ?.

ครั้งนั้นแล ท่านพระมหากัสสปะ ได้มีความปริวิตกอย่างนี้ว่า “นี่ คือท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเหล่าเทพเจ้าแล.”

ครั้นทราบแล้ว ได้กล่าวคำนี้ แก่ท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเหล่าเทพเจ้าว่า

“ท้าวโกสิยะ กรรมนี้ อันพระองค์ทรงทำแล้ว, พระองค์อย่าได้ทรงทำกรรมเห็นปานนี้อีกเลย.”

ท้าวสักกะ ตรัสว่า “ท่านกัสสปะ ผู้เจริญ แม้พวกผมก็ต้องการบุญ, แม้พวกผมก็ควรทำบุญ.”

ครั้งนั้นแล ท้าวสักกะ ผู้เป็นจอมแห่งเหล่าเทพเจ้า อภิวัตน์ท่านพระมหากัสสปะแล้ว ทรงทำปทักษิณ เหาะขึ้นสู่เวหาส ทรงเปล่งอุทาน ๓ ครั้ง ในอากาศกลางหาว่า

“แม่ท่านเป็นทานอย่างเยี่ยม เราได้ตั้งไว้ดีแล้ว ในพระกัสสปะ,
แม่ท่านที่เป็นทานอย่างเยี่ยม เราได้ตั้งไว้ดีแล้ว ในพระกัสสปะ,
แม่ท่านที่เป็นทานอย่างเยี่ยม เราได้ตั้งไว้ดีแล้ว ในพระกัสสปะ.”...

พระผู้มีพระภาค ทรงยืนอยู่ในพระวิหารนั้นแล ได้ทรงสดับเสียงของท้าวสักกะนั้น จึงตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงดูท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเหล่าเทพเจ้า ทรงเปล่งอุทาน เสด็จไปทางอากาศ.”

ภิกษุ. ก็ท้าวสักกะนั้น ทำอะไร? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ท้าวเธอลงถวายบิณฑบาตแก่กัสสปะผู้บุตรของเรา,
ครั้นถวายบิณฑบาตนั้นแล้ว ดีพระหทัย พลังทรงเปล่งอุทานไป.

ภิกษุ. ท้าวเธอทราบได้อย่างไรว่า “ถวายบิณฑบาตแก่พระเถระ ควร” พระเจ้าข้า?

พระศาสดาตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ทั้งเหล่าเทพเจ้า ทั้งเหล่ามนุษย์ ย่อมพอใจภิกษุผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร ชื่อว่าเช่นบุตรของเรา”
ตั้งนี้แล้ว แม้พระองค์เองก็ทรงเปล่งอุทานแล้ว.

ก็ในพระสูตร คำมาแล้วเท่านั้นนั้นเที่ยวว่า

“พระผู้มีพระภาค ได้ทรงสดับแล้วแล ซึ่งเสียงของท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเหล่าเทพเจ้าผู้เหาะขึ้นสู่เวหาส
ทรงเปล่งอุทาน ๓ ครั้ง ในอากาศกลางหาว่า

“แม่ทานที่เป็นทานอย่างเยี่ยม เราได้ตั้งไว้ดีแล้ว ในพระกัสสปะ,
แม่ทานที่เป็นทานอย่างเยี่ยม เราได้ตั้งไว้ดีแล้ว ในพระกัสสปะ,
แม่ทานที่เป็นทานอย่างเยี่ยม เราได้ตั้งไว้ดีแล้ว ในพระกัสสปะ.”

ด้วยพระโสตธาตุนั้นเป็นทิพย์ หมดจต ล่วงเสียซึ่งโสตของมนุษย์...”

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค ทรงทราบเนื้อความนั้นแล้ว ทรงเปล่งอุทานนี้ ในเวลานั้นว่า

“เทวดาและมนุษย์ ย่อมพอใจ แก่ภิกษุผู้ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร
ผู้เลี้ยงตัวเอง มิใช่เลี้ยงผู้อื่น ผู้มั่นคง ผู้เข้าไปสงบแล้ว มีสติทุกเมื่อ.”

ก็แลครั้นทรงเปล่งอุทานนี้แล้ว ตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะผู้เป็นจอมแห่งเหล่าเทพเจ้า
ได้เสด็จมาถวายบิณฑบาต แก่บุตรของเรา เพราะกลืนศีล” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

“กลืนนี้ คือ กลืนกะลำพัก และกลืนจันท์นเป็นกลืนเพียงเล็กน้อย,
ส่วนกลืนของผู้มีศีลทั้งหลาย เป็นกลืนชั้นสูง
ย่อมหอมฟุ้งไป ในเทพเจ้าและเหล่ามนุษย์.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อปฺปมตฺโต** คือ มีประมาณนิดหน่อย.

สองบทว่า **โย จ สิลวตี** ความว่า

ส่วนกลืนศีล ของผู้มีศีลทั้งหลายใด, กลืนศีลนั้น หาเป็นกลืนเล็กน้อย เหมือนกลืนในกะลำพักและจันท์นแดงไม่
คือ เป็นกลืนอันโอฬาร แผ่ซ่านไปเหลือเกิน,
ด้วยเหตุนี้แล กลืนศีล จึงเป็นกลืนสูงสุด คือประเสริฐ เลิศ ฟุ้งไปในเหล่าเทพเจ้าและเหล่ามนุษย์
คือ ฟุ้งไปในเหล่าเทพเจ้า และเหล่ามนุษย์ ได้แก่หอมตลบทั่วไปทีเดียว.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลูลอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

เทศนาเกิดประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องถวายบิณฑบาตแก่พระมหากัสสปเถระ จบ.

๑๑. เรื่องปรินิพพานของพระโคตมโศกเถระ

พระศาสดา เมื่อเสด็จเข้าไปอาศัยกรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภการปรินิพพานของพระโคตมโศกเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “เตสั สมปนฺนสึถานัน” เป็นต้น.

[พระเถระคิดฆ่าตน เพราะเสื่อมจากฉน]

ความพิสดารว่า ท่านผู้มีอายุนั้น อยู่ใกล้ถ้ำกาลสิลา ข้างภูเขาอิสิคิลิ เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้ว ถูกต้องเจโตวิมุตตอันเกิดขึ้นในสมัย^๑ เสื่อมจากเจโตวิมุตตนั้น ด้วยอำนาจแห่งโรคชนิดหนึ่งอันเรื้อรัง.

ท่านยังฉนที่ ๒ บ้าง ที่ ๓ บ้าง ให้เกิดขึ้นถึง ๖ ครั้ง แล้วก็เสื่อม ในวาระที่ ๗ ให้เกิดขึ้นแล้ว คิดว่า “เราเสื่อมจากฉนถึง ๖ ครั้งแล้ว, กิคติของผู้มีฉนเสื่อมแล้วแล ไม่แน่นอน, คราวนี้แล เราจักนำศีลธรรมมา” ดังนี้แล้ว จึงถือมีดสำหรับปลงผม นอนบนเตียงน้อย เพื่อจะตัดก้านคอแล้ว.

[มารทูลให้พระศาสดาทรงทราบ]

มาร รู้จิตของท่านแล้ว คิดว่า “ภิกษุนี้ ใครจะนำศีลธรรมมา; ก็แลภิกษุทั้งหลายเมื่อนำศีลธรรมมา ย่อมเป็นผู้หมดความอาลัยในชีวิต, ภิกษุเหล่านั้นเริ่มตั้งวิปัสสนาแล้ว ย่อมบรรลुพระอรหัตได้, ถ้าเราจักห้ามภิกษุนั้น; เธอจักไม่ทำตามคำของเรา, เราจักทูลให้พระศาสดาห้าม” ดังนี้แล้ว จึงเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ด้วยเพศที่คนอื่นไม่รู้จัก กราบทูลอย่างนี้ว่า^๒

“ข้าแต่พระมหาวิระ ผู้มีบุญมาก รุ่งเรืองด้วยฤทธิ์ ด้วยยศ

ล่วงเสียได้ซึ่งเวรและภัยทั้งปวง ผู้มีจักขุ

ข้าพระองค์ขอถวายบังคมพระบาททั้ง ๒.

ข้าแต่พระมหาวิระ สวากของพระองค์ อันความตายครอบงำ

ย่อมจำนง คิดถึงความตาย,

ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงไว้ซึ่งความรู้เรื่อง ขอพระองค์จงทรงห้ามพระสาวกนั้น,

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ผู้ปรากฏในหมู่ชน

สวากของพระองค์ยินดีแล้วในศาสนา (แต่) มีธรรมมีใจยังมีได้บรรลุ

ยังเป็นผู้จะต้องศึกษา จะพึงทำกาละเสียอย่างไรเล่า?”

[มารแสวงหาวิญญูณของพระโคตมโศก]

ในขณะนั้น พระเถระนำศีลธรรมมาแล้ว.

พระศาสดาทรงทราบ ว่า “ผู้นี้ เป็นมาร” จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

๑ เกิดเป็นครั้งคราว

๒ ส. ส. ๑๕/๑๗๗.

“ปราชัญท์ทั้งหลายยอมทำอย่างนั้นแล ย่อมไม่จ้านงชีวิต,
โคธิกะ ถอนตัณหาขึ้นพร้อมทั้งราก ปรินิพพานแล้ว.”

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาค ได้เสด็จไปสู่ที่พระเถระนำศัสตรามานอนอยู่แล้ว พร้อมด้วยภิกษุเป็นอันมาก.

ขณะนั้น มารผู้ลามกคิดว่า “ปฏิสนธิวิญญานของพระโคธิกะนี้ ตั้งอยู่แล้วในที่ไหนหนอแล?” ดังนี้แล้ว
เป็นดุจกลุ่มควันและก้อนเมฆ แสงหาวิญญานของพระเถระในทิศทั้งปวง.

พระผู้มีพระภาค ทรงแสดงความที่มารนั้น เป็นควันและก้อนเมฆนั้น แก่ภิกษุทั้งหลายแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย มารผู้ลามกนั้นแล แสงหาวิญญานของกุลบุตรชื่อโคธิกะอยู่ ด้วยคิดว่า

‘วิญญานของกุลบุตรชื่อโคธิกะตั้งอยู่แล้ว ณ ที่ไหน?’

ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรชื่อโคธิกะมิวิญญานไม่ตั้งอยู่เลย ปรินิพพานแล้ว.”

แม้มาร เมื่อไม่อาจเห็นที่ตั้งวิญญานของพระโคธิกะนั้นได้ จึงแปลงเพศเป็นกุมาร ถือพิณมีสีเหลืองดุจผลมะตูม
เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ทูลถามว่า

“ข้าพระองค์เที่ยวแสวงหาอยู่ ในเบื้องบนเบื้องต่ำ เบื้องขวาง
ทิศใหญ่ ทิศน้อย ก็ได้ประสบ, พระโคธิกะนั้นไปแล้ว ณ ที่ไหน?”

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสกะมารนั้นว่า

“ภิกษุชื่อโคธิกะ เป็นปราชัญท์ สมบูรณ์ด้วยปัญญาเครื่องทรงจำ มีมาน
ยินดีแล้วในฉาน ในกาลทุกเมื่อ ประกอบความเพียรทั้งกลางวันกลางคืน
ไม่โยติชีวิต ขณะเสนาแห่งมัจจุได้แล้ว ไม่มาสู่ภพอีก ถอนตัณหาพร้อมทั้งราก
ปรินิพพานแล้ว.”

เมื่อพระศาสดาตรัสอย่างนั้นแล้ว.

พิณได้พลัดตกจากรักแร้ของมารนั้น ผู้อันความโศกครอบงำ.

ลำดับนั้น ยักษ์^๑ นั้นเสียใจ ได้หายไปในที่นั้นนั่นเอง ด้วยประการฉะนี้.

แม้พระศาสดา ตรัสว่า “มารผู้ลามก เจ้าต้องการอะไรด้วยสถานที่กุลบุตรชื่อโคธิกะเกิดแล้ว,
เพราะบุคคลอย่างเจ้า ตั้งร้อย ตั้งพันก็ไม่อาจจะเห็นที่ๆ โคธิกะนั้นเกิด” ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

“มาร ย่อมไม่ประสบทางของท่านผู้มีศีลถึงพร้อมแล้ว
มีปกติอยู่ด้วยความไม่ประมาท พันวิเศษแล้ว เพราะรู้ชอบ เหล่านั้น.”

[แก้บรรณ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เตสํ** คือ

แห่งท่านที่ปรินิพพาน เหมือนอย่างกุลบุตรชื่อโคธิกะ มิวิญญานไม่ตั้งอยู่ ปรินิพพานแล้วฉะนั้น.

๑ ยักษ์ในที่นี้ หมายถึงเทวบุตรมาร.

บทว่า **สมปนฺนสีลานํ** คือ ผู้มีศีลบริบูรณ์แล้ว.

บทว่า **อปฺปมาทวิหารินี** คือ ผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท กล่าวคือ ความไม่อยู่ปราศจากสติ.

บาทพระคาถาว่า **สมมฺมทณฺญา วิมุตตานํ** ความว่า ผู้พ้นวิเศษแล้ว ด้วยวิมุตติ ๕ เหล่านี้ คือ “ตทังวิมุตติ วิกขัมภณวิมุตติ สมฺมจเณทวิมุตติ ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ นิสสรณวิมุตติ” เพราะรู้โดยเหตุ คือ โดยนัย โดยการณ.

บาทพระคาถาว่า **มาโร มคฺคํ น วินทติ** ความว่า มารแม่แสงหาอยู่ โดยเต็มกำลัง ย่อมไม่ประสบ คือ ย่อมไม่ได้เฉพาะได้แก่ ย่อมไม่เห็น ทางแห่งพระมหาศีนาสพทั้งหลาย ผู้เห็นปานนี้ ไปแล้ว.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุนิพพานทั้งหลาย มีโศดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว.

เทศนามีประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องปรินิพพานของพระโคตมโศกเถระ จบ.

๑๒. เรื่องครหทิน

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภสาวกของนิครนถ์ ชื่อครหทิน ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยถา สงฺการธานสมิ” เป็นต้น.

[เป็นสหાયกัน แต่เลื่อมใสวัตถุไม่ตรงกัน]

ความพิสดารว่า ในกรุงสาวัตถี ได้มีชนผู้เป็นสหાયกัน ๒ คน คือ สิริคุต ๑ ครหทิน ๑.

ใน ๒ คนนั้น สิริคุต เป็นอุบาสก, ครหทิน เป็นสาวกของนิครนถ์.

พวกนิครนถ์ ย่อมกล่าววาทะครหทินนั้นเนื่องๆ อย่างนี้ว่า

“การที่ท่านพูดกะสิริคุต ผู้สหાયของท่านว่า

‘ท่านเข้าไปหาพระสมณโคดมทำไม? ท่านจักได้อะไรในสำนักของพระสมณโคดมนั้น?’ ดังนี้แล้ว กล่าวสอนโดยอาการที่สิริคุตเข้ามาหาพวกเราแล้ว จักให้ไทยธรรมแก่พวกเรา จะไม่ควรหรือ?”

ครหทินฟังคำของนิครนถ์เหล่านั้นแล้ว ก็หมั่นไปพูดกะสิริคุตในที่ๆ เขายืนและนั่งแล้วเป็นต้น อย่างนี้ว่า

“สหાય ประโยชน์อะไรของท่านด้วยพระสมณโคดมเล่า? ท่านเข้าไปหาพระสมณโคดมนั้นจักได้อะไร? การที่ท่านเข้าไปหาพระผู้เป็นเจ้าของเราแล้ว ถวายทานแก่พระผู้เป็นเจ้าของเหล่านั้น จะไม่ควรหรือ?”

สิริคุต แม้ฟังคำของครหทินนั้น ก็นิ่งเฉยเสียหลายวัน รำคาญแล้ว วันหนึ่งจึงพูดว่า

“เพื่อน ท่านหมั่นมาพูดกะเรา ในที่ๆ ยืนเป็นต้นอย่างนี้ว่า

‘ท่านไปหาพระสมณโคดมแล้ว จักได้อะไร? ท่านจงเข้าไปหาพระผู้เป็นเจ้าของเรา ถวายทานแก่พระผู้เป็นเจ้าของเหล่านั้น’ ดังนี้, ท่านจงบอกแก่เราก่อน, พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลายของท่าน ย่อมรู้หรือ?”

ครหทิน. “โอ! นาย ท่านอย่าพูดอย่างนี้, ขึ้นชื่อว่าสิ่งที่พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลายของเรา จะไม่รู้ไม่มี, พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลาย ย่อมรู้เหตุที่เป็นอดีตอนาคตและปัจจุบันทั้งหมด, กายกรรม วจีกรรม มโนกรรม ทั้งหมด, ย่อมรู้เหตุที่ควรและไม่ควรทั้งหมดว่า ‘เหตุนี้ จักมี, เหตุนี้ จักไม่มี.’”

สิริคุต. ท่านพูดว่า ‘พระผู้เป็นเจ้าของท่าน ย่อมรู้’ ดังนี้ มิใช่หรือ?”

ครหทิน. ข้าพเจ้าพูดอย่างนั้น.

สิริคุต. ถ้าเมื่อเป็นเช่นนั้น, ท่านไม่บอกเนื้อความนี้แก่ข้าพเจ้าตลอดกาลประมาณเท่านี้ นับว่าทำกรรมหนักแล้ว, วันนี้ ข้าพเจ้าทราบอนุภาพแห่งญาณของพระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลายแล้ว, จงไปเถิดสหાય, จงนิมนต์พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลาย ตามคำของข้าพเจ้า.

ครหทินนั้น ไปสำนักของพวกนิครนถ์ ไหว้นิครนถ์เหล่านั้นแล้ว กล่าววว่า

“สิริคุตสหાયของข้าพเจ้า นิมนต์ท่านเพื่อฉันวันพรุ่งนี้.”

นิครนถ์. สิริคุตพูดกะท่านเองหรือ?

ครหทิน. อย่างนั้น พระผู้เป็นเจ้าของ.

นิครนถ์เหล่านั้น ร่าเริงยินดีแล้ว กล่าวแล้ว “กิจของพวกเราสำเร็จแล้ว,
จำเดิมแต่กาลที่สิริคุตเลื่อมใสในพวกเราแล้ว สมบัติชื่ออะไร จักไม่มีแก่พวกเรา?”

ที่อยู่ แม่ของสิริคุตใหญ่.

[สิริคุตเตรียมรับรองนิครนถ์]

สิริคุตนั้น ให้คนชุดหลุมยาว ๒ ข้าง ในระหว่างเรือน ๒ หลัง นั้นแล้ว ก็ให้เอาकुณฺหวีสองเล่ม,
ให้ตอกหลักไว้ในที่สุด ๒ ข้าง ภายนอกหลุม, ให้ผูกเชือกไว้ที่หลักเหล่านั้น,
ให้ตั้งเท้าหน้าของอาสนะทั้งหลายไว้บนเบื้องบนหลุม ให้ตั้งเท้าหลังไว้ที่เชือก
สำคัญอยู่ว่า “ในเวลาที่นั่งแล้วอย่างนี้แล พวกนิครนถ์จักมีหัวปักตกลง.”
ให้คนลาดเครื่องลาดไว้เบื้องบนอาสนะทั้งหลาย โดยอาการที่หลุมจะไม่ปรากฏ,
ให้คนล้างตุ่มใหญ่ๆ แล้ว ให้ผูกปาก(ตุ่ม) ด้วยใบกล้วยและผ้าเก่า
ทำตุ่มเปล่าเหล่านั้นแล ให้เปื้อนด้วยเมล็ดข้าวต้มข้าวสวย เนยใส น้ำอ้อย และขนมในภายนอกแล้ว ให้ตั้งไว้ข้างหลังเรือน.

ครหทิน รีบไปเรือนของสิริคุตนั้นแต่เช้าตรู่แล้ว ถามว่า “ท่านจัดแจงสักการะ เพื่อพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าทั้งหลายแล้วหรือ?”

สิริคุต. เออ สหาย ข้าพเจ้าจัดแจงแล้ว.

ครหทิน. ก็สักการะนั้นอยู่ไหน?

สิริคุต. ข้าวต้มในตุ่มทั้งหลายนั้นประมาณเท่านี้, ข้าวสวยในตุ่มประมาณเท่านี้,
เนยใส น้ำอ้อย ขนม เป็นต้น ในตุ่มประมาณเท่านี้ อาสนะปูไว้แล้ว.

ครหทินนั้น กล่าวว่า “ดีละ” แล้วก็ไป.

ในเวลาที่ครหทินนั้นไปแล้ว พวกนิครนถ์ประมาณ ๕๐๐ ก็มา.

สิริคุตออกจากเรือน ใหว่พวกนิครนถ์ด้วยเบญจางคประดิษฐ์แล้ว ยืนประคองอัญชลีอยู่เบื้องหน้าของนิครนถ์เหล่านั้น คิดว่า
“นัยว่า ท่านทั้งหลาย ย่อมรู้เหตุทุกอย่าง ต่างโดยเป็นเหตุที่เป็นอดีตเป็นต้น,

อุปภูฏากของพวกท่าน บอกแก่ข้าพเจ้าแล้วอย่างนี้;

ถ้าพวกท่าน ย่อมรู้เหตุทั้งหมด, พวกท่านอย่าเข้าไปสู่เรือนของข้าพเจ้า;

เพราะเมื่อพวกท่านเข้าไปสู่เรือนของข้าพเจ้าแล้ว ข้าวต้มไม่มีเลย ข้าวสวยเป็นต้นก็ไม่มี;

ถ้าพวกท่านไม่รู้ จักเข้าไป, เราให้พวกท่านตกลงในหลุมकुณฺหวีสแล้ว จักให้ตี,”

ครั้นคิดอย่างนั้นแล้ว จึงให้สัญญาแก่พวกบุรุษว่า “พวกท่านรู้ภาวะคือการนั่งของนิครนถ์เหล่านั้นแล้ว ยืนอยู่ข้างหลัง
พังกาเครื่องลาดในเบื้องบนแห่งอาสนะทั้งหลายออกเสีย, อาสนะเหล่านั้นอย่าเปื้อนแล้วด้วยของไม่สะอาดเลย.”

ครั้งนั้น สิริคุตพูดกะพวกนิครนถ์ว่า “นิมนต์มาข้างนี้เถิด ครับ.”

พวกนิครนถ์เข้าไปแล้ว ก็ปรารถนาเพื่อจะนั่งบนอาสนะที่เขาปูไว้.

ครั้งนั้น มนุษย์ทั้งหลายกล่าวกะนิครนถ์เหล่านั้นว่า “จงรอก่อน ครับ, จงอย่านั่งก่อน.”

นิครนถ์. เพราะอะไร?

มนุขย. การที่พระผูเป็นเจ้าทงหลาย เขาไปสูเรือนของพวกข้าพเจ้า รัฐธรรมเนียมแล้ว จึงนั่ง ย่อมสมควร.

นิครนถ. ทำอยางไร จึงควรเล้า? ท่าน.

มนุขย. การที่พระผูเป็นเจ้าทงหมด ยืนอยูใกล้อาสนะที่ถึงแก่ตนาๆ แล้ว นั่งลงพร้อมกันทีเดียว จึงควร.

ได้ยินว่า สิริคุตนั้น ในทำพิธีนี้ ก็ด้วยคิดว่ “เมื่อนิครนถคนหนึ่ง ตกลงในหลุมแล้ว, นิครนถที่เหลื่อ อย่านั่งแล้ว.”

นิครนถเหล่านั้ กล่าวว่ “ดี” แล้วคิดว่ “การที่พวกเราทำตามถ้อยคำที่คนพวกนี้บอกแล้ว สมควร.”

[พวกนิครนถตกหลุมคูล]

ครั้งนั้น นิครนถทงหมด ได้ยืนอยูใกล้อาสนะที่ถึงแล้วแก่ตนาๆ โดยลำดับ.

ลำดับนั้น พวกมนุขย. กล่าวว่ นิครนถเหล่านั้ว่ “พวกท่านจงรีบนั่งพร้อมกันทีเดียว ครับ”

รัฐภาวะคือการนั่งของนิครนถเหล่านั้แล้ว จึงนำเครื่องลาดเบื่องบนอาสนะทงหลายออก.

พวกนิครนถนั่งพร้อมกันทีเดียว.

เท้าอาสนะที่ตั้งไวบนเชือก พลัดตกแล้ว.

พวกนิครนถหวัชระม่้ตกลงในหลุม.

สิริคุต เมื่อกวนิครนถนั้น ตกลงแล้ว จึงปิดประตู ให้เอาท่อนไม้ตีพวกนิครนถที่ตะกายขึ้นแล้วๆ ด้วยพูดว่

“พวกท่าน ไม้รู้เหตุที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เพราะเหตุไร?” แล้วบอกว่

“การทำเท้านี้ จักสมควรแก่พวกนิครนถเหล่านั้” ดังนี้แล้ว จึงให้เปิดประตู.

พวกนิครนถเหล่านั้ ออกแล้ว พรารภเพื่อจะหนีไป.

ก็ในทางไปเท้างพวกนิครนถนั้น สิริคุตให้คนทำพื้นทีอันทำบริกรรมด้วยปูนขาวไว้ให้ลื่น.

สิริคุตให้คนโบายข้า้พวกนิครนถนั้น ผูยืนอยูม่ได้ในที่นั้น ล้มลงแล้วๆ จึงส่งไปด้วยคำว่ “การทำเท้านี้ พอแก่ท่านทงหลาย.”

นิครนถเหล่านั้ คร้าครวณอยูว่ “พวกเรา อันท่านให้ฉิบหาย, พวกเรา อันท่านให้ฉิบหาย”

ได้ไปสูประตูเรือนของอุปัฏฐากแล้ว.

[ครหทินพ้องสิริคุตแต่พระราช]

ครหทินเห็นประการอันแปลกนั้นของนิครนถเหล่านั้แล้ว โกรธ คิดว่

“เรา อันสิริคุตให้ฉิบหายแล้ว, มันให้โบายพระผูเป็นเจ้าทงหลายของเรา ผูเป็นบุญเขต

ผูได้นามว่าสามารถเพื่อจะให้เทวโลกทง ๖ แก่มนุขยทงหลายผูเหยียดมือออกไหว้อยู่ ตามความพอใจ ให้ถึงความฉิบหายแล้ว”

จึงไปยังราชตระกูล กราบทูลให้พระราชทรงทำสินไหม^๑ แก่สิริคุตนั้น ๑ พันกหาปณะ.

ครั้งนั้น พระราชทรงส่งพระราชสาส์นไปแก่สิริคุตนั้น.

๑ เงินค่าปรับ

สิริคุตนั้น ไปถวายบังคมพระราชแล้ว กราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า พระองค์ทรงสอบสวนแล้ว จักปรับสินไหมได้, ยังมีได้ทรงสอบสวน อย่าปรับ.”

พระราช. เราสอบสวนดูแล้ว จึงจักปรับ.

สิริคุต. ดิละ พระเจ้าข้า ถ้ากระนั้น จงปรับเถิด.

พระราช. ถ้ากระนั้น จงพูด.

สิริคุต กราบทูลความเป็นไปนั้นทั้งหมด ตั้งต้นแต่เรื่องนี้ว่า

“พระเจ้าข้า สหายของข้าพระองค์ เป็นสาวกของนิครนถ์ เข้าไปหาข้าพระองค์แล้ว กล่าวอย่างนี้เนื่องๆ ในที่ยืนที่นั่งเป็นต้นว่า ‘สหาย ประโยชน์อะไรของท่านด้วยพระสมณโคดมเล่า? ท่านเข้าไปหาพระสมณโคดมนี้ จักได้อะไร?’ ดังนี้แล้ว กราบทูลว่า ‘พระเจ้าข้า ถ้าการปรับสินไหม ในเพราะเหตุนี้ ควรแล้ว ขอจงปรับเถิด.’”

พระราช ทรงแลดูครหทินแล้ว ตรัสว่า “นี่ยว่า เจ้าพูดอย่างนั้น จริงหรือ?”

ครหทิน. จริง พระเจ้าข้า.

พระราช. เจ้าคบพวกนิครนถ์ ผู้ไม่รู้แม้เหตุเพียงเท่านี้เที่ยวไปอยู่ ด้วยคิดว่า ‘เป็นครู’ บอกแก่สาวกของพระตถาคตว่า ‘ยอมรู้ทุกอย่าง’ เพราะเหตุไร? สินไหมอันจ่ายขึ้นปรับ จงมีแก่เจ้าเองเถิด.

ครหทินนั้นแล อันพระราชทรงปรับสินไหมแล้ว ด้วยอาการอย่างนี้.

พวกนิครนถ์ ผู้เข้าถึงสกุลของครหทินนั้นนั้นแล อันสิริคุตโบายไล่ออกแล้ว.

[ครหทินเตรียมแก้แค้นสิริคุต]

ครหทินนั้น โกรธสิริคุตนั้นแล้ว จำเดิมแต่นั้น ไม่พูดกับด้วยสิริคุต เป็นเวลาประมาณถึงเดือน คิดว่า

“การเที่ยวไปโดยอาการอย่างนี้ ไม่ควรแก่เรา, การที่เราทำความฉิบหาย แม้แก่พวกภิกษุผู้เข้าถึงสกุลของสิริคุตนั้น ย่อมควร” ดังนี้แล้ว จึงเข้าไปหาสิริคุต กล่าวว่า “สหาย สิริคุต.”

สิริคุต. อะไร? สหาย.

ครหทิน. ธรรมดาญาติแลสหายทั้งหลาย ย่อมมีการทะเลาะกันบ้าง วิวาทกันบ้าง, ท่านไม่พูดอะไรๆ, เพราะเหตุอะไร ท่านจึงทำอย่างนั้น?

สิริคุต. สหาย ข้าพเจ้าไม่พูด ก็เพราะท่านไม่พูดกับข้าพเจ้า. กรรมใดอันข้าพเจ้าทำแล้ว, กรรมนั้นจงเป็นอันทำแล้วเถิด; เราทั้ง ๒ จักไม่ทำลายไมตรีกัน.

จำเดิมแต่กาลนั้น สหายทั้ง ๒ ย่อมยืน ย่อมนั่ง ในที่แห่งเดียวกัน.

ต่อมาในกาลวันหนึ่ง สิริคุต กล่าวกะครหทินว่า

“ประโยชน์อะไรของท่านด้วยพวกนิครนถ์เล่า? ท่านเข้าไปหานิครนถ์เหล่านั้นจักได้อะไร?

การเข้าไปหาพระศาสดาของเราก็คือ การถวายทานแก่พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลายก็ดี จะไม่ควรแก่ท่านหรือ?”

แม้ครหทินนั้นยอมหวังเหตุนี้เหมือนกัน, เพราะฉะนั้น คำพูดของสิริคุตนั้น จึงได้เป็นเหมือนเกาที่ผล็ฝี่ด้วยเล็บ.

แม่ครหทินนั้น ถามสิริคุตว่า “พระศาสดาของท่านย่อมรู้อะไร?”

สิริคุต. ท่านผู้เจริญ ท่านอย่าพูดอย่างนั้น, ขึ้นชื่อว่าสิ่งอันพระศาสดาของเราไม่รู้ไม่มี; พระศาสดาของเรานั้น ย่อมรู้เหตุทั้งหมดต่างโดยเหตุที่เป็นอดีตเป็นต้น, ย่อมกำหนดจิตของสัตว์ทั้งหลาย โดยอาการ ๑๖ อย่างได้.

ครหทิน. ข้าพเจ้าไม่ทราบอย่างนั้น, เพราะเหตุอะไร ท่านจึงไม่บอกแก่ข้าพเจ้า ตลอดกาลประมาณเท่านี้? ถ้ากระนั้นท่านจงไป, จงทูลนิมนต์พระศาสดา เพื่อเสวยในวันพรุ่งนี้ ข้าพเจ้าจักให้เสวย, ท่านจงกราบทูล เพื่อทรงรับภิกษาของข้าพเจ้า พร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป.

สิริคุตเข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว กราบทูลอย่างนี้ว่า

“พระเจ้าข้า ครหทินสหายของข้าพระองค์ สั่งให้ทูลนิมนต์พระองค์, ทราบว่า ขอพระองค์ทรงรับภิกษาของครหทินนั้นพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูปในวันพรุ่งนี้; ก็ในวันก่อนแล กรรมชื่อนี้ อันข้าพระองค์ทำแล้ว แก่พวกนิครนถ์ ผู้เข้าถึงสกุลของครหทินนั้น. ข้าพระองค์ย่อมไม่ทราบ แม้การทำตอบ แก่กรรมอันข้าพระองค์ทำแล้ว, ข้าพระองค์ไม่ทราบแม้ความที่ครหทินนั้น ใครจะถวายภิกษุแก่พระองค์ด้วยจิตอันบริสุทธิ์, พระองค์ทรงพิจารณาแล้ว, หากสมควร, จงทรงรับ; หากไม่สมควร, อย่าทรงรับ.”

พระศาสดาทรงพิจารณาว่า “ครหทินนั้น ใครจะถวายแก่เราหรือหนอแล?” ได้ทรงเห็นว่า

“ครหทินนั้น ให้คนชุดหลุมใหญ่ในระหว่างเรือน ๒ หลังแล้ว ให้คนนำไม้ตะเคียนมาประมาณ ๘๐ เล่มเกวียน จุดไฟแล้ว ต้องการจะให้เรตกลงในหลุมถ่านเพลิง แล้วข่มขี้”

ทรงพิจารณาอีกว่า “เพราะเราไปในที่นั้นเป็นปัจจัย ประโยชน์จะมีหรือไม่มีหนอแล?”

ลำดับนั้น ได้ทรงเห็นเหตุนี้ว่า “เราจักเหยียดเท้าบนหลุมถ่านเพลิง, เสือลำแพนที่วางปิดหลุมถ่านเพลิงนั้น จักหายไป, ดอกบัวใหญ่ประมาณเท่าล้อ จักผุดขึ้นทำลายหลุมถ่านเพลิง, เมื่อเป็นเช่นนั้น เราจักเหยียบกลับบัว ไปนั่งบนอาสนะ, ภิกษุทั้ง ๕๐๐ จักไปนั่งอย่างนั้นเหมือนกัน;

มหาชนจักประชุมกัน, เราจักทำอนุโมทนาด้วยคาถา ๒ คาถา ในสมาคมนั้น,

ในเวลาจบอนุโมทนา ความตรัสรู้ธรรม จักมีแก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน,

สิริคุตและครหทิน จักเป็นโสดาบัน จักหว่านกองทรัพย์ของตนๆ ในศาสนา; การที่เราอาศัยกุลบุตรนี้ไป ย่อมสมควร” ดังนี้ แล้ว จึงทรงรับภิกษา.

สิริคุตทราบการรับของพระศาสดาแล้ว จึงบอกแก่ครหทิน แล้วบอกว่า “ท่านจงทำสักการะแก่พระโลกเชฎฐ์.”

[ครหทินเตรียมรับพระศาสดา]

ครหทินคิดว่า “บัดนี้ เราจักรู้จักที่ควรทำแก่พระสมณโคดมนี้” จึงให้ชุดหลุมใหญ่ไว้ในระหว่างเรือน ๒ หลัง ให้หน้าไม้ตะเคียนมาประมาณ ๘๐ เล่มเกวียน ให้จุดไฟสมตลอดคืนยังรุ่งแล้ว ให้ทำกองถ่านเพลิงไม้ตะเคียนไว้ วางไม้เรียบบนปากหลุม ให้ปิดด้วยเสือลำแพน ให้ทาดด้วยโคลมัย ลาดท่อนไม้ผู้ไว้โดยข้างหนึ่งแล้ว ให้ทำทางเป็นที่ไป สำคัญอยู่ว่า “ในเวลาพวกสมณะเหยียบแล้วๆ อย่างนี้ เมื่อท่อนไม้ทั้งหลายหักแล้ว พวกสมณะจักกลิ้งตกไปในหลุมถ่านเพลิง.” ให้ตั้งตุ่มไว้ในภาคแห่งหลังเรือน โดยวิธีที่สิริคุตตั้งแล้วเหมือนกัน, ให้ปูแม่อาสนะทั้งหลายไว้อย่างนั้นเหมือนกัน.

สิริคุตไปเรือนของครหทินนั้นแต่เช้าตรู่แล้ว กล่าวว่า “สหาย ท่านทำสักการะแล้วหรือ?”

ครหทิน. เออ สหาย

สิริคุต. ก็ สักการะนั้น อยู่ที่ไหน?

ครหทิน ตอบว่า “จงมา, จะดูกัน” แล้วแสดงของทั้งหมด โดยวิธีที่สิริคุตแสดงแล้วเหมือนกัน.

สิริคุตกล่าวว่า “ดีละ สหาย.”

มหาชน ประชุมแล้ว.

ก็เมื่อพระศาสดา อันคนผู้มีจิตภาวนาปฏิญาณแล้ว, การประชุมใหญ่ย่อมมี.

ฝ่ายพวกมิถิลาปฏิญญีย่อมประชุมกัน ด้วยคิดว่า “พวกเราจักเห็นประการอันแปลกของพระสมณโคดม.”

ฝ่ายพวกสัมมาปฏิญญีย่อมประชุมกัน ด้วยคิดว่า “วันนี้ พระศาสดาจักทรงแสดงธรรมเทศนาอย่างใหญ่, พวกเราจักกำหนดพุทธรวิสัย พุทธลีลา.”

ในวันรุ่งขึ้น พระศาสดา ได้เสด็จไปประตูเรือนของครหทิน กับภิกษุ ๕๐๐ รูป.

ครหทินนั้น ออกจากเรือนแล้ว ถวายบังคมด้วยเบญจางคประดิษฐ์ ยืนประคองอัญชูลีอยู่เบื้องพระพักตร์ คิดว่า

“พระเจ้าข้า อุปฏิฐากของพระองค์ บอกแก่ข้าพระองค์อย่างนี้ว่า

‘ได้ยินว่า พระองค์ยอมทรงทราบเหตุทุกอย่าง ต่างโดยเหตุที่เป็นอดีตเป็นต้น,

ยอมทรงกำหนดจิตของสัตว์ทั้งหลาย โดยอาการ ๑๖ อย่างได้’,

ถ้าพระองค์ทรงทราบอยู่, ขอพระองค์อย่าเสด็จเข้าไปสู่เรือนของข้าพระองค์,

เพราะเมื่อพระองค์เสด็จเข้าไปแล้ว ข้าพเจ้าไม่มีเลย ภัตเป็นต้นก็ไม่มี,

ก็แลข้าพระองค์จักยังท่านทั้งหมด ให้ตกลงในหลุมถ่านเพลิงแล้วข่มขี้;”

ครั้นคิดอย่างนั้นแล้ว จึงรับบาตรของพระศาสดา กราบทูลว่า “ขอพระผู้มีพระภาค จงเสด็จมาทางนี้”

แล้วกราบทูลว่า “พระเจ้าข้า ผู้มาสู่เรือนของข้าพระองค์ รู้ธรรมเนียมแล้วมา จึงสมควร.”

พระศาสดา. เราทำอะไร จึงควรเล่า? ท่าน.

ครหทิน. ในเวลาที่ภิกษุรูปหนึ่งๆ เข้าไปข้างหน้า นั่งแล้ว ภิกษุอื่นมาในภายหลัง จึงควร.

ได้ยินว่า ครหทินนั้น ได้มีความปริวิตกอย่างนี้ว่า

“ภิกษุที่เหลือ เห็นภิกษุผู้ไปข้างหน้า ตกกลงในหลุมถ่านเพลิงแล้ว จักไม่มา, เราจักให้ภิกษุตกลงทีละรูปๆ เท่านั้น แล้วข่มขี้.”

พระศาสดา ตรัสว่า “ดีละ” แล้วเสด็จเข้าไปแต่พระองค์เดียว.

ครหทิน ถึงหลุมถ่านเพลิงแล้ว ถอยออกไปยืนอยู่ กราบทูลว่า “ขอพระองค์เสด็จไปข้างหน้าเถิด พระเจ้าข้า.”

[ครหทินเลื่อมใสพระพุทเจ้า]

ลำดับนั้น พระศาสดา ทรงเหยียดพระบาทลงเหนือหลุมถ่านเพลิง, เสือลำแพน หายไปแล้ว,

ดอกบัวประมาณเท่าลื้อผุดขึ้นทำลายหลุมถ่านเพลิง.

พระศาสดา ทรงเหยียบกลีบบัว เสด็จไปทรงนั่งลงบนพุทธอาสน์ ที่เขาปูลาดไว้.

แม้ภิกษุทั้งหลาย ก็ไปนั่งบนอาสนะอย่างนั้นเหมือนกัน.

ความร่ำร้อนตั้งขึ้นแต่กายของครหทินแล้ว.

เขาไปโดยเร็ว เข้าไปหาสิริคุต บอกว่า “นาย ขอท่านจงเป็นที่พึ่งของข้าพเจ้า.”

สิริคุต. นี่ อะไรกัน?

ครหทิน. ข้าวยาคูหรือภัตเป็นต้น เพื่อภิกษุ ๕๐๐ รูป ไม่มีในเรือน, ข้าพเจ้าจะทำอย่างไรหนอแล?

สิริคุต. ก็ท่านทำอะไรไว้?

ครหทิน. ข้าพเจ้าให้คนทำหลุมใหญ่ไว้ในระหว่างเรือน ๒ หลัง เต็มด้วยถ่านเพลิง

ด้วยหวังว่า ‘จักให้พวกภิกษุตกไปในหลุมถ่านเพลิงนั้นแล้วข่มขี้.’

ทีนั้น ดอกบัวใหญ่ ผุดขึ้นทำลายหลุมถ่านเพลิงนั้น,

ภิกษุทั้งหมด เหยียบกลีบบัว เดินไปนั่งบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้,

บัดนี้ ข้าพเจ้าจะทำอย่างไร?

สิริคุต. ท่านแสดงแก่ข้าพเจ้าเดี๋ยวนี้เองว่า ‘ตุ่มข้าวยาคูเท่านั้น, ตุ่มภัตเป็นต้นเท่านั้น, มิใช่หรือ?’

ครหทิน. นั่นแท้จ นาย, ตุ่มเปล่าทั้งนั้น.

สิริคุต. ช่างเถิด, ท่านจงไป, จงตรวจดูข้าวยาคูเป็นต้น ในตุ่มเหล่านั้น.

ในขณะนั้นนั่นเอง ข้าวยาคูในตุ่มทั้งหลายใด อันครหทินนั้นบอกแล้ว, ตุ่มเหล่านั้น เต็มด้วยข้าวยาคูแล้ว,

ภัตเป็นต้น ในตุ่มเหล่าใด อันครหทินบอกแล้ว, ตุ่มเหล่านั้น ได้เต็มแล้วด้วยภัตเป็นต้นเทียว.

เพราะได้เห็นสมบัตินั้น สรีระของครหทิน เต็มด้วยปีติและปราโมทย์แล้ว, จิตเลื่อมใสแล้ว.

เขายังศาสนิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข โดยความเคารพ

ใครจะให้ทรงทำอนุโมทนา จึงรับบาตรของพระศาสดา ผู้ทรงทำภักติกิจเสร็จแล้ว.

[สัตว์ไม่รู้คุณพระศาสนา เพราะไร้ปัญญา]

พระศาสดา เมื่อจะทรงทำอนุโมทนา ตรัสว่า

“สัตว์เหล่านี้ไม่รู้คุณแห่งสาวกของเรา และแห่งพระพุทธศาสนา เพราะความไม่มีปัญญาจักขุตนเอง,

สัตว์ผู้เว้นปัญญาจักขุ ชื่อว่าผู้มืด, ผู้มีปัญญา ชื่อว่ามีจักขุ” ดังนี้แล้ว ได้ตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า^๑

“ดอกบัวมีกลิ่นดี พึงเกิดในกองหยากเยื่อ^๒ อันบุคคลทิ้งแล้วใกล้ทางใหญ่

ดอกบัวนั้น พึงเป็นที่ชอบใจ **ฉันใด,**

สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อปุณฺชนเป็นดังกองหยากเยื่อเกิดแล้ว

ย่อมไปโรจน์ล่วงซึ่งปุณฺชนผู้มืดทั้งหลาย ด้วยปัญญา **ฉันนั้น.”**

๑ ที่แปลอย่างนั้น แปลตามนัยอรรถกถา. แต่บางท่านแปล ตตฺถ เป็นวิเสสนะ ของ สงฺการธานสมิ.

๒ เศษสิ่งของที่ทิ้งแล้ว, ขยะ, มูลฝอย

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สงการธานสมิ** คือ ในที่ที่ขยหายากเยื่อ, อธิบายว่า ในกองขยหายากเยื่อ.

สองบทว่า **อุชมิตสมิ มหาปถ** คือ อันบุคคลทั้งแล้ว ไกล่ทางใหญ่.

บทว่า **สุจินน** คือ มีกลิ่นหอม.

บทว่า **มโนรม** มีวิเคราะห์ว่า ใจย่อมยินดีในดอกบัวนี้ เหตุนั้น ดอกบัวนั้น ชื่อว่า เป็นที่รื่นรมย์แห่งใจ.

บทว่า **สงการภูเตสุ** คือ เป็นดังขยหายากเยื่อ.

บทว่า **ปุกุชเช** ความว่า ซึ่งโลกียมหาชนทั้งหลาย ผู้มีชื่ออันได้แล้วอย่างนั้น เพราะยังกิเลสหนาให้เกิด.

พระผู้มีพระภาคตรัสคานี้ไว้ว่า

“ดอกบัวมีกลิ่นดี พึ่งเกิดในกองขยหายากเยื่อ อันบุคคลทั้งแล้ว ไกล่ทางใหญ่ แม้ไม่สะอาด น่าเกลียด ปฏิกุศล,
ดอกบัวนั้น พึ่งเป็นที่ชอบใจ คือ พึ่งเป็นของน่าใคร่ พึงใจ

ได้แก่ พึ่งเป็นของควรประดิษฐานไว้เหนือกระหม่อมแห่งอิสริชนทั้งหลาย มีพระราชาและมหาอมาตย์ของพระราชาเป็นต้น
ชื่อฉันท;

สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า คือ ภิกษุผู้ชฌนาสพ ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน,

เมื่อปุกุชเช แม้เป็นดังกองขยหายากเยื่อเกิดแล้ว, แม้เกิดในระหว่างแห่งมหาชน ผู้ไม่มีปัญญา ไม่มีจักช

ยอมไฟโรจนลวงด้วยกำลังแห่งปัญญาของตน เห็นโทษในกามทั้งหลาย และอานิสงสในการออกบวช ออกบวชแล้ว

ยอมไฟโรจนลวง แม้ด้วยคุณสักว่าการบรรพชา,

แม้ยก (ตน) ขึ้นสู่ศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสสนะ ยิ่งกว่าคุณสักว่าการบรรพชานั้น

ก็ยอมไฟโรจน คือ งามลวง ซึ่งปุกุชเชผู้มีดีทั้งหลาย.”

[ครหทินกับสิริคตบรรลุโสดาปัตติผล]

ในเวลาจบเทศนา ความตรัสรู้ธรรม ได้มีแล้ว แก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน.

ครหทินและสิริคตบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว.

๒ คนนั้น หวานทรัพย์ของตนทั้งหมดลงในพระพุทศาสนาแล้ว.

พระศาสดาได้เสด็จลุกจากอาสนะ ไปสู่วิหาร.

ภิกษุทั้งหลาย ยังกล้าให้ตั้งขึ้นในโรงธรรมเวลาเย็นว่า

“นำเลื่อมใส! ธรรมดาคุณของพระพุทเจ้า นำอัครรรย, ดอกบัวมุขขึ้นทำลายกองถ่านตะเคียน ชื่อเห็นปานนั้นแล้ว.”

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยถาอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุทั้งหลาย กราบทูลว่า “ด้วยถาชื่อนี้” แล้ว จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ดอกบัวมุขขึ้นแต่กองถ่านเพลิง เพื่อเราผู้เป็นพระพุทเจ้า ในกาลบัดนี้ ไม่น่าอัครรรย,

ในกาลก่อน ดอกบัวเหล่านั้น ก็มุขขึ้นแล้ว เพื่อเรา แม้ผู้เป็นโพธิสัตว์เป็นไปอยู่ในประเทศญาณ,”

อันภิกษุเหล่านั้น ทูลอ้อนวอนว่า “ในกาลไร พระเจ้าข้า, ขอพระองค์จงตรัสบอกแก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย” ดังนี้แล้ว
จึงทรงนำอดีตนิทานมา ตีรสขทริ้งคารชาตก^๑ นี้ให้พิสดารว่า

“เรามีเท้าขึ้นเบื้องบน มีศีรษะลงเบื้องต่ำ จะตกสู่เหวโดยแท้
เราจักไม่ทำกรรมอันมิใช่ของพระอริยะ; เชิญท่านรับก้อนข้าวเถิด”

ดังนี้แล.

เรื่องครหทิน จบ.

ปุပ္ผวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๔ จบ.

๕. พาลวรรค วรรณนา

๑. เรื่องบุรุษคนใดคนหนึ่ง

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเจ้าปเสนทิโกศลและบุรุษคนใดคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ทีฆา ซาครโต รตติ” เป็นต้น.

[พระราชประวัติภริยาพระนคร]

ได้ยินว่า ในวันมหรสพวันหนึ่ง พระราชา พระนามว่าปเสนทิโกศล ทรงช้างเผือกล้วนเชือกหนึ่ง ชื่อปทุมทริกะ ซึ่งประดับประดาแล้ว ทรงทำประทัภษณพระนครด้วยอานุภาพแห่งพระราชอำนาจใหญ่.

เมื่ออาชญาเป็นเหตุให้บุคคลลุดไป เป็นไปอยู่^๑ มหาชนถูกราชบุรุษโดย ด้วยวัตถุมีก้อนดินและท่อนไม้เป็นต้นหนีไป ก็ยังเอี้ยวคอกลับและดูอยู่นั้นแล.

ได้ยินว่า ข้อนี้ เป็นผลแห่งทานที่พระราชาทั้งหลาย ทรงถวายดีแล้ว.

[อำนาจความรัก]

ภรรยาของบุคคลบุรุษแม่คนใดคนหนึ่ง ยืนอยู่ที่พื้นชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น เปิดบานหน้าต่างบานหนึ่ง พอแลดูพระราชาแล้วก็กลับไป.

การกลับไปของหญิงนั้น ปรากฏแก่พระราชา รวกับว่า พระจันทร์เพ็ญเข้าไปสู่กลีบเมฆ.

ท้าวเธอ ทรงมีพระหฤทัยปฏิพัทธ์ในหญิงนั้น เป็นประหนึ่งว่า ถึงอาการพลัดตกจากคอช้าง ทรงรีบทำประทัภษณพระนครแล้ว เสด็จเข้าสู่ภายในพระราชวัง

ตรัสกะอมาตย์คนสนิทนายหนึ่งว่า “ปราสาทที่เราแลดูในที่โน้น เธอเห็นไหม?”

อมาตย์. เห็น พระเจ้าข้า.

พระราชา. เธอได้เห็นหญิงคนหนึ่งปราสาทนั้นไหม?

อมาตย์. ได้เห็น พระเจ้าข้า.

พระราชา. เธอจงไป, จงรู้ความที่หญิงนั้น มีสามีหรือไม่มีสามี.

อมาตย์นั้นไปแล้ว ทราบความที่หญิงนั้นมีสามี จึงมากราบทูลแก่พระราชาว่า “หญิงนั้นมีสามี.”

ที่นั้น เมื่อพระราชา ตรัสว่า “ถ้ากระนั้น เธอจงเรียกสามีของหญิงนั้นมา,” อมาตย์นั้น ไปพูดว่า “มานี้แน่ นาย, พระราชารับสั่งหาท่าน.”

บุรุษนั้นคิดว่า “อันภัยพิงบังเกิดขึ้นแก่เรา เพราะอาศัยภรรยา” เมื่อไม่อาจจะขัดขืนพระราชอาญา จึงได้ไปถวายบังคมพระราชา ยืนอยู่แล้ว.

ขณะนั้น พระราชา ตรัสกะบุรุษนั้นว่า “เธอจงบำรุงเรา.”

๑ หมายความว่า ดำรงกำลังทำการขับไล่คนไม่ให้ยื่นเกาะทางเสด็จ.

บุรุษ. ข้าแต่สมมติเทพ ออย่าเลย, ข้าพระองค์ ทำการงานของตน ถวายส่วยแต่พระองค์อยู่, การเลี้ยงชีพนั้นแล จงมีแก่ข้าพระองค์เถิด.

พระราชอา ตรัสว่า “เราไม่มีความต้องการด้วยส่วยของเธอ, จำเดิมแต่นี้ไป เธอจงบำรุงเรา” แล้วให้พระราชทานโล่และอาวุธแก่บุรุษนั้น.

ได้ยินว่า พระราชา ได้ทรงดำริอย่างนี้ว่า “เราจักยกโทษบางอย่างของเขาขึ้นแล้วฆ่าเสีย ธิบเอาภรรยา.”
ที่นั่น เขากลับแต่มรณภัย เป็นผู้ไม่ประมาท บำรุงพระราชนั้นแล้ว.

พระราชอาไม่ทรงเห็นช่อง (โทษ) แห่งบุรุษนั้น เมื่อความเร่าร้อนเพราะกามเจริญอยู่ ทรงดำริว่า “เราจะยกโทษของบุรุษนั้นขึ้นสักอย่างหนึ่ง แล้วลงราชอาณาจักร” จึงรับสั่งให้เรียกบุรุษนั้นมาแล้ว ตรัสอย่างนี้ว่า “ผู้เจริญ เธอจงไปจากที่นี่สู่ที่ชื่อโน้น แห่งแม่น้ำ ในที่สุดประมาณ ๕ โยชน์ นำเอาดอกโกมุทดอกอุบลและดินสีอรุณมา (ให้ทัน) ในเวลาเราอาบน้ำในเวลาเย็น, ถ้าเธอไม่ฟังมาในขณะนั้น, เราจักลงอาณาจักรแก่เธอ.”

[ความลำบากในราชสำนัก]

ได้ยินว่า เสวก^๑ ลำบากกว่าทาสแม่ทั้ง ๔.

จริงอยู่ ทาสทั้งหลาย มีทาสที่เขาไถ่มาด้วยทรัพย์เป็นต้น ยังได้เพื่อจะพูดว่า “ผมปวดศีรษะ, ผมปวดหลัง” แล้วพักผ่อน.

คำที่ทาสทั้งหลายกล่าวแล้วได้พักผ่อนนั้น ย่อมไม่มีแก่เสวก, เสวกควรทำการงานตามรับสั่งเท่านั้น;

เพราะเหตุนั้น บุรุษนั้น คิดอยู่ว่า “เราต้องไปเป็นแน่แท้,

ชื่อว่าดินสีอรุณกับดอกโกมุทและดอกอุบล ย่อมเกิดในภพแห่งนาค, เราจักได้ที่ไหน?”

กัลลแต่มรณภัย ไปเรือนแล้ว กล่าวว่ “หล่อน ภัตสำหรับฉันสำเร็จแล้วหรือ?”

ภรรยา กล่าวว่า “ยังตั้งอยู่บนเตา นาย.”

เขาไม่อาจจะรออยู่ จนกว่าภรรยาจะปลงภัตลงได้ จึงให้ภรรยาเอากระบวยตักน้ำข้าว เท (ปนกับ) ข้าวที่แฉะนั้นเอง ลงในกระเช้า พร้อมด้วยกับตามแต่จะได้อ้อเอาแล้ว เดินคุ่มไปแล้วสิ้นทางโยชน์หนึ่ง.

เมื่อเขากำลังเดินไปนั้นแหละ ภัตได้สุกแล้ว.

เขาแบ่งภัตไว้หน่อยหนึ่ง ทำให้เป็นเดนบริโภคนอยู่ พบคนเดินทางคนหนึ่ง จึงกล่าวว่า

“ภัตหน่อยหนึ่งเท่านั้น ฉันแบ่งออกทำไมให้เป็นเดนมีอยู่, เธอจงรับไปบริโภคเถิด นาย.”

เขารับไปบริโภคแล้ว.

แม้บุรุษนั้น บริโภคแล้ว ก็ไปรยภัตลงในน้ำกำมือหนึ่ง บ้วนปากแล้ว ประกาศขึ้น ๓ ครั้งด้วยเสียงอันดังว่า

“ขอพวคนาค ครุฑและเทวดา ผู้สิงอยู่ในประเทศแห่งแม่น้ำนี้ จงฟังคำของข้าพเจ้า;

พระราชอาทรงปรารถนาจะลงอาณาจักรแก่ข้าพเจ้า ทรงบังคับข้าพเจ้าว่า

๑ เสวก, คนใช้, ข้าราชการในราชสำนัก

“เธอจงนำเอาดินสีอรุณกับดอกโกมุทและดอกอุบลมา,”

ก็ภักที่ข้าพเจ้าให้แก่มนุษย์เดินทางแล้ว, ทานที่ข้าพเจ้าให้แล้วนั้น มีอานิสงส์ตั้งพัน,

ภักที่ข้าพเจ้าให้แก่ปลาทั้งหลายในน้ำ, ทานที่ข้าพเจ้าให้แล้วนั้น มีอานิสงส์ตั้งร้อย,

ข้าพเจ้าให้ผลบุญประมาณเท่านี้ ให้เป็นส่วนบุญแก่ท่านทั้งหลาย;

ท่านทั้งหลายจงนำดินสีอรุณกับดอกโกมุทและดอกอุบลมาให้แก่ข้าพเจ้าเถิด.”

พญานาค ผู้อาศัยอยู่ในประเทศนั้น ได้ยินเสียงนั้น จึงไปสู่สำนักบุรุษนั้น ด้วยเพศแห่งคนแก่ กล่าวว่า

“ท่านพูดอะไร?”

บุรุษนั้น จึงกล่าวช้าอย่างนั้นนั่นแหละ, เมื่อพญานาค กล่าวว่า “ท่านจงให้ส่วนบุญนั้นแก่เรา,” จึงกล่าวว่า “เราให้ นาย”.

เมื่อพญานาค กล่าวแม้อีกว่า “ท่านจงให้,” ก็กล่าว (ยืคำ) ว่า “เราให้นาย.”

พญานาคนั้น ให้นำส่วนบุญมาอย่างนั้นสิ้น ๒-๓ คราวแล้ว จึงได้ให้ดินสีอรุณกับดอกโกมุทและดอกอุบล (แก่บุรุษนั้น).

ฝ่ายพระราชา ทรงดำริว่า

“ธรรมดามนุษย์ทั้งหลาย มีมณฑมาก, ถ้าบุรุษนั้น พึงได้ (ของนั้น) ด้วยอุบายบางอย่างไซ้, กิจของเราก็ไม่พึงสำเร็จ,”

ท้าวเธอรับสั่งให้ปิดประตู (เมือง) เสียแต่วันทีเดียว แล้วให้นำลูกตาลไปยังสำนักของพระองค์.

บุรุษนั้น มาทันในเวลาพระราชาทรงสงสนานเหมือนกัน เมื่อไม่ได้ประตู จึงเรียกคนยามประตู กล่าวว่า

“ท่านจงเปิดประตู.”

คนยามประตูกล่าวว่า “เราไม่อาจจะเปิดได้, พระราชารับสั่งให้นำลูกตาลไปสู่พระราชมณเฑียรแต่กาลยังวันทีเดียว.”

บุรุษนั้น แม้ออกว่า “เราเป็นราชทูต, ท่านจงเปิดประตู” เมื่อไม่ได้ประตู จึงคิดว่า

“บัดนี้ เราจะไม่มีชีวิต, เราจักทำอย่างไรหนอแล?”

แล้วโยนก้อนดินไปที่ธรณีประตูข้างบน แขนงดอกไม้ไว้บนธรณีประตูนั้น ตะโกนร้องขึ้น ๓ ครั้งว่า

“ชาวพระนคร ผู้เจริญทั้งหลาย ขอท่านทั้งหลาย จงรู้ความที่กิจอันข้าพเจ้าทำตามรับสั่งของพระราชาแล้วเถิด;

พระราชาทรงใคร่จะย้งเราให้พินาศ ด้วยเหตุไม่สมควร” แล้วคิดอยู่ว่า

“เราจักไปที่ไหนหนอแล?” ได้ทำความตกลงใจว่า “ธรรมดาภิษุทั้งหลาย มีใจอ่อนโยน, เราจักไปสู่วิหารแล้วนอน.”

ธรรมดาสัตว์เหล่านี้ ในเวลาได้รับสุข ไม่ทราบแม้ความที่ภิษุทั้งหลายมีอยู่ พอถูกทุกข์ครอบงำ จึงปรารถนาจะไปวิหาร;

เพราะเหตุนั้น แม้บุรุษนั้น ก็คิดว่า “ที่พึงอย่างอื่นของเราไม่มี” จึงไปยังวิหาร นอนอยู่ในที่สำราญแห่งหนึ่ง.

แม้เมื่อพระราชา ไม่ได้การหลับอยู่ตลอดราตรี ทรงรำพึงถึงหญิงอยู่, ความรุ่มร้อนเพราะกามเกิดขึ้นแล้ว.

ท้าวเธอทรงคิดว่า “ในขณะที่ราตรีสว่างแล้วนั้นแหละ เราจักให้เข้าบุรุษนั้นเสีย แล้วให้นำเอาหญิงนั้นมา.”

[เรื่องของเปรตผู้กล่าวอักษร ท. ส. น. โส.]

ในขณะนั้นนั่นแล บุรุษ ๔ คน ที่เกิดในนรกชื่อโลหกุหมิ ซึ่งลี้กได้ ๖๐ โยชน์ ถูกไฟนรกไหม้กลิ้งไปมาอยู่

ดุจข่าวสารในหม้อที่กำลังเดือดพล่าน (จมลงไป) ถึงพื้นภายใต้ ๓ หมื่นปีแล้ว (ลอดขึ้นมา) ถึงที่ขอบปากอีกโดย ๓ หมื่นปีอีก.

สัตว์นรกเหล่านั้น ยกศีรษะขึ้นและดูกันและกันแล้ว ประารณาเพื่อจะกล่าวคาถาตนละคาถา (แต่) ไม่อาจจะกล่าวได้ จึงกล่าวอักษรตนและอักษร แล้วหมุนกลับไปสู่โลกหุกุมก็อย่างเดิม.

พระราชาก็ไม่ทรงได้การหลับ ได้ยินเสียงนั้นในระหว่างแห่งมัจฉิมิยาม ทรงหวาดหวั่น มีพระหทัยสะดุ้ง ทรงดำริว่า “อันตรายแห่งชีวิต จักมีแก่เราหรือหนอ? หรือจักมีแก่พระอัครมเหสี, หรือราชสมบัติของเราจักพินาศ?” ไม่อาจหลับพระเนตรทั้ง ๒ ได้ตลอดคืนยิ่งรุ่ง.

พอเวลาอรุณขึ้น ท้าวเธอรับสั่งให้หาปุโรหิตมาแล้ว ตรัสว่า

“อาจารย์ เสียงที่นำกล่าวย่างใหญ่ เราได้ยินในระหว่างแห่งมัจฉิมิยาม, เราไม่ทราบ ว่า ‘อันตรายจักมีแก่ราชสมบัติ หรือแก่พระมเหสี แก่เราหรือแก่ใคร?’ เพราะเหตุนี้ เราจึงให้เชิญท่านมา.”

[พราหมณ์จึงแนะนำให้พระราชามหาบพิตร]

ปุโรหิต. ข้าแต่มหाराช เสียงที่พระองค์ทรงสดับอย่างไร?

ราชา. อาจารย์ เราได้ยินเสียงเหล่านี้ว่า ‘พุ. ส. น. โส.’ ท่านจงใคร่ครวญผลสำเร็จแห่งเสียงเหล่านี้ดู.

เหตุอะไรๆ ย่อมไม่ปรากฏแก่พราหมณ์ รวากะเข้าไปสู่ที่มีตใหญ่.

ปุโรหิตนั้นกล่าวว่า “ก็เมื่อเราทูลว่า ‘ข้าพระองค์ไม่ทราบ’ ดังนี้ ลากสักการะของเราจักเสื่อม” จึงทูลว่า “ข้าแต่มหाराช เหตุนี้หนัก.”

ราชา. เหตุอะไร? อาจารย์.

ปุโรหิต. อันตรายแห่งชีวิต จะปรากฏแก่พระองค์.

พระราชาทรงหวาดหวั่นตั้ง ๒ เท่า ตรัสว่า “อาจารย์ เหตุเครื่องบ่าบัดอะไรๆ มีอยู่หรือ?”

ปุโรหิต. มีอยู่มหाराช, พระองค์อย่าทรงหวาดหวั่นเลย, ข้าพระองค์รู้อะไร ๓^๑.

ราชา. เราได้อะไรเล่า? จึงจะควร.

ปุโรหิต. ขอเดชะ พระองค์ทรงบูชาสัตว์ มีสัตว์อย่างละ ๑๐๐ ทุกอย่างแล้ว จักได้ชีวิต.

ราชา. ได้อะไร? จึงควร

ปุโรหิตนั้น เมื่อจะให้จับปาลณาชาติชนิดหนึ่งๆ ให้ได้ชนิดละ ๑๐๐ อย่างนี้ คือ ช้าง ๑๐๐ ม้า ๑๐๐ โคอุสุภะ ๑๐๐ แม่มโคนม ๑๐๐ แพะ ๑๐๐ แกะ ๑๐๐ ไก่ ๑๐๐ สุกร ๑๐๐ เด็กชาย ๑๐๐ เด็กหญิง ๑๐๐, จึงคิดว่า

“ถ้าเราจักให้จับเอาแต่จำพวกเนื้อเท่านั้น, คนทั้งหลายก็จะพูดว่า ‘ปุโรหิต ให้จับเอาแต่สัตว์ที่เป็นของกินได้สำหรับตนเท่านั้น;’ เพราะเหตุนี้ จึงให้จับทั้งพวก ช้าง ม้า และมนุษย์ (ด้วย).

พระราชาทรงดำริว่า “ความเป็นอยู่ของเรานั้นแหละเป็นลาภของเรา” จึงตรัสว่า “ท่านจงจับสัตว์ทุกชนิดเร็ว.”

พวกมนุษย์ผู้ที่ได้รับสั่ง ก็จับเอามากเกินประมาณ.

๑ เวท ๓ คือ อิรูปเพท เป็นคัมภีร์มีคาถากล่าวถึงชื่อเทวดาและอ้อนวอนขอให้ช่วยกำจัดภัยต่างๆ ๑

ยชุเพท เป็นคัมภีร์กล่าวถึงพิธีการบูชาสัตว์ เช่น เช่นสรวงต่างๆ ๑ สามเพท เป็นคัมภีร์กล่าวถึงอุบายชนะศึก ๑.

[บาลีโกศลสังยุต]

จริงอยู่ พระธรรมสังคากาจารย์ กล่าวแม่คำนี้ไว้ในโกศลสังยุตว่า

“ก็โดยสมัยนั้นแล ยัญใหญ่เป็นอาการปรากฏเฉพาะ แก่พระเจ้าปเสนทิโกศลแล้ว,

โคอุสภะ ๕๐๐ ลูกโคผู้ ๕๐๐ ลูกโคตัวเมีย ๕๐๐ แพะ ๕๐๐ แกะ ๕๐๐ ถูกนำเข้าไปหาหลักแล้ว เพื่อประโยชน์แก่ยัญ,

สัตว์เหล่านั้นแม่ใด คือทาสก็ดี, ทาสีกก็ดี, คนใช้ก็ดี, กรรมกรก็ดี, ย่อมมีเพื่อยัญนั้น,

สัตว์แม่เหล่านั้น ถูกเขาคุกคามด้วยอาชญา ถูกภัยคุกคามแล้ว มีหน้าชุ่มด้วยน้ำตา ร้องให้

ทำบริกรรม (คร่ำครวญ) อยู่。”^๑

[พระนางมัลลิกาทรงเปลื้องทุกข์ของสัตว์]

มหาชน คร่ำครวญอยู่เพื่อประโยชน์แก่หมู่ญาติของตนๆ ได้ร้องเสียงดังแล้ว;

เสียงนั้น ได้เป็นราวกะว่าเสียงถล่มแห่งมหาปฐพี.

ครั้งนั้น พระนางมัลลิกาเทวี ทรงสดับเสียงนั้นแล้ว เสด็จไปสู่ราชสำนัก ทูลถามว่า “ข้าแต่มหाराชา เพราะเหตุไรหนอแล? พระอินทรีย์ของพระองค์ไม่เป็นปกติ, พระองค์ยอมทรงปรากฏผู้มีพระรูปอดโรย.”

ราชา. ประโยชน์อะไรของเธอเล่า? มัลลิกา, เธอไม่รู้สรรพพิษเลื้อยอยู่ในที่ใกล้หูของเราหรือ?

มัลลิกา. นั้นเหตุอะไร? พระเจ้าข้า.

ราชา. ในส่วนราตรี เราได้ยินเสียงชื่อเห็นปานนี้,

เราจึงถามบุโรหิต ได้สดับว่า ‘อันตรายแห่งชีวิตย่อมปรากฏแก่พระองค์,

พระองค์ทรงบูชายัญ มีสัตว์ชนิดละ ๑๐๐ ทุกชนิดแล้ว จักได้ชีวิต’.

จึงคิดว่า ‘ความเป็นอยู่ของเรานั้นแหละ เป็นลาภของเรา’ จึงสั่งให้จับสัตว์เหล่านี้ไว้แล้ว.

พระนางมัลลิกาเทวี ทูลว่า “ข้าแต่มหाराชา พระองค์เป็นคนบอดเขลา;

ทรงมีภักษามาก พระองค์ยอมสวดยโภชนะอันหุงด้วยข้าวตั้งทะนาน มีสุปะและพยัญชนะหลากหลาย หลายอย่าง,

พระองค์ทรงราชย์ในแคว้นทั้ง ๒ ก็จริง, แต่พระปัญญาของพระองค์ยังเขลา.”

ราชา. เพราะเหตุไร? เธอจึงพูดอย่างนั้น.

มัลลิกา. การได้ชีวิตของคนอื่นเพราะการตายของคนอื่น พระองค์เคยเห็น ณ ที่ไหน?

เพราะเหตุไร พระองค์จึงทรงเชื่อถ้อยคำของพราหมณ์ผู้อันพาลแล้ว โยนทุกข์ไปในเบื้องบนของมหาชนเล่า?

พระศาสดา ผู้เป็นอัครบุคคลของโลกทั้งเทวโลก มีพระญาณไม่ขัดข้องในกาลทั้งหลายมีอดีตกาลเป็นต้น

ประทับอยู่ในพระวิหารใกล้เคียง, พระองค์ทูลถามพระศาสดานั้นแล้ว

จงทรงทำตามพระโอวาทของพระองค์เถิด.

ครั้งนั้นแล พระราชา เสด็จไปวิหารกับพระนางมัลลิกา ด้วยยานเบา ถูกมรณภัยคุกคามแล้ว ไม่อาจจะหลุดอะไรๆ ได้

ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ทรงนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงทักทายพระราชานั้นก่อนว่า “เชิญเถิด มหาบพิตร พระองค์เสด็จมาจากไหนแต่ยังวันนักเล่า?”.

พระราชามาเมื่อนั้น ก็ทรงนั่งนิ่งเงียบเสีย.

ลำดับนั้น พระนางมัลลิกา กราบทูลแต่พระผู้มีพระภาคว่า

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ได้ทราบว่ พระราชาทรงสดับเสียง (ประหลาด) ในระหว่างแห่งมัชฌิมยาม, เมื่อเช่นนั้น ท้าวเธอจึงทรงบอกเหตุอันแก่ปุโรหิต,

ปุโรหิต กราบทูลว่า ‘อันตรายแห่งชีวิต จักมีแก่พระองค์, เมื่อพระองค์จับสัตว์อย่างละ ๑๐๐ ทุกชนิด บุญญด้วยโลหิตในคอของสัตว์เหล่านั้น เพื่อประโยชน์แก่อันขจัดอันตรายนั้น, พระองค์จักได้ชีวิต,’ พระราชาให้จับสัตว์ไว้เป็นอันมาก; เพราะเหตุอันนั้น หม่อมฉันจึงนำพระราชามา ณ ที่นี้.”

พระศาสดา. ได้ยินว่า อย่างนั้นหรือ? มหาบพิตร.

ราชา. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เสียง พระองค์ทรงสดับแล้ว อย่างไร?

พระราชานั้น ทูลโดยทำนองที่พระองค์สดับแล้ว.

แสงสว่างเป็นอันเดียวได้ปรากฏแต่พระตถาคต เพราะทรงสดับเนื้อความนั้น.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะพระราชานั้นว่า “พระองค์อย่าทรงหวาดหวั่นเลย มหาบพิตร, อันตรายไม่มีแก่พระองค์, สัตว์ทั้งหลายผู้มีกรรมลามก เมื่อทำทุกข์ของตนๆ ให้แจ้ง จึงกล่าวอย่างนี้.”

พระราชาทูลว่า “ก็กรรมอะไร? อันสัตว์เหล่านั้นทำไว้ พระเจ้าข้า.”

[พระศาสดาทรงแสดงโทษปรทวาริกรรม]

พระผู้มีพระภาค เมื่อจะทรงแสดงกรรมของสัตว์นรกเหล่านั้น จึงตรัสว่า “ถ้ากระนั้น พระองค์จึงทรงสดับ มหาบพิตร” แล้วทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า

“ในอดีตกาล เมื่อมนุษย์มีอายุ ๒ หมื่นปี, พระผู้มีพระภาคพระนามว่า กัสสปะ อุบัติขึ้นในโลก เสด็จเที่ยวจาริกไปกับด้วยพระชินาสพ ๒ หมื่น ได้เสด็จถึงกรุงพาราณสี.

ชาวกรุงพาราณสี ๒ คนบ้าง ๓ คนบ้าง มากกว่าบ้าง รวมเป็นพวกเดียวกัน ยังอาคันตุक्तานให้เป็นไปแล้ว.

ในกาลนั้น ในกรุงพาราณสีได้มีเศรษฐีบุตร ๔ คน มีสมบัติ ๔๐ โกฏิ เป็นสหายนกัน.

เศรษฐีบุตรเหล่านั้น ปรึกษากันว่า “ในเรือนของพวกเรา มีทรัพย์มาก, พวกเราจะทำอะไรด้วยทรัพย์นั้น.”

เมื่อพระพุทเจ้าเห็นปานนั้น เสด็จเที่ยวจาริกไปอยู่ บรรดาเศรษฐีบุตรเหล่านั้น มิได้กล่าวว่

“พวกเราจักถวายทาน, จักทำบูชา, จักรักษาศีล,”

คนหนึ่งกล่าวอย่างนี้ก่อนว่า “พวกเราดื่มสุราที่เข้มข้น เคี้ยวกินเนื้อที่มีรสอร่อย จักเที่ยวไป, ชีวิตนี้ของพวกเราจักมีผล.”

อีกคนหนึ่ง กล่าวอย่างนี้ว่า “พวกเราจักบริโภคภัตแห่งข้าวสารแห่งข้าวสาละมีกลิ่นหอมที่เก็บค้างไว้ ๓ ปี ด้วยรสเลิศต่างๆ เที่ยวไป.”

อีกคนหนึ่ง กล่าวอย่างนี้ว่า “พวกเราจักให้เขาทอดของควรเคี้ยวแปลกๆ มีประการต่างๆ เคี้ยวกินเที่ยวไป.”

อีกคนหนึ่ง กล่าวอย่างนี้ว่า “แน่เพื่อน พวกเราจักไม่ทำกิจอะไรๆ แม้อย่างอื่น, หญิงทั้งหลาย เมื่อเรากล่าวว่า ‘จักให้ทรัพย์,’ ชื่อว่าไม่ปรารถนา ย่อมไม่มี; เพราะเหตุนี้ พวกเรารวบรวมทรัพย์ไว้แล้ว จักล่อลวง (หญิง) ทำปรทวาริกรรม^๑.”

เศรษฐีบุตรทั้งหมด รับคำว่า “ดีละๆ” ได้ตั้งอยู่ในถ้อยคำของคนี่ ๔ นั้น.

จำเดิมแต่นั้นมา เศรษฐีบุตรเหล่านั้น ส่งทรัพย์ไปเพื่อ (บำเรอ) หญิงที่มีรูปงาม ทำปรทวาริกรรมตลอด ๒ หนึ่ปี ทำกาลแล้ว บังเกิดในอเวจีมหานรก.

เศรษฐีบุตรเหล่านั้น ใหม่แล้วในนรกสิ้นพุทธานุสรหนึ่ง ทำกาลในนรกนั้น ด้วยเศษผลกรรม ก็เกิดในโลหกุณภินรก (อันลึก) ๖๐ โยชน์ (จมลง)ถึงพื้นภายใต้ ๓ หนึ่ปี (ลอยขึ้นมา)ถึงปากหม้อโดย ๓ หนึ่ปีอีก เป็นผู้ใคร่จะกล่าวคาถาตนละคาถา (แต่)ไม่อาจจะกล่าวได้ กล่าวตนละอักษร แล้วก็หมุนกลับเข้าไปสู่หม้ออย่างเดิมอีก, พระองค์จึงบอก มหาบพิตร, พระองค์ได้สดับเสียงชื่ออย่างไร? ที่แรก.”

พระราชชา. เสียงว่า พุ. พระเจ้าข้า.

พระศาสดา เมื่อจะทรงแสดงคาถาที่สัตว์นรกนั้น กล่าวไม่เต็ม ทำให้เต็ม จึงตรัสอย่างนี้ว่า

“เราทั้งหลายเหล่าใด^๒ เมื่อโศกะทั้งหลายมีอยู่ ไม่ได้ถวายทาน,
ไม่ได้ทำที่พึงแก้ตน, พวกเราเหล่านั้น จักว่ามีชีวิตอยู่ชั่วช้าแล้ว.”

ลำดับนั้น พระศาสดา ครั้นทรงประกาศเนื้อความแห่งคาถานี้แก่พระราชชาแล้ว จึงตรัสถามว่า

“มหาบพิตร เสียงที่ ๒, เสียงที่ ๓, เสียงที่ ๔, พระองค์ได้สดับอย่างไร?” เมื่อพระราชชาทูลว่า “ชื่ออย่างนี้ พระเจ้าข้า” เมื่อจะทรงยังอรรถที่เหลือให้บริบูรณ์ จึงตรัส (คาถา) ว่า

“เมื่อเราทั้งหลาย ถูกไฟไหม้อยู่ในนรก ครบ ๖ หนึ่ปี โดยประการทั้งปวง,
เมื่อไร ที่สุดจักปรากฏ? ผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย
ที่สุดย่อมไม่มี, ที่สุดจักมีแต่ที่ไหน? ที่สุดจะไม่ปรากฏ.
เพราะว่า กรรมชั่ว อันเราและท่านได้ทำไว้แล้ว ในกาลนั้น.
เรานั้นไปจากที่นี่แล้ว ได้กำเนิดเป็นมนุษย์
จักเป็นผู้รู้ถ้อยคำที่จากกล่าว ถึงพร้อมด้วยศีล ทำกุศลให้มากแน่.”^๓”

พระศาสดา ครั้นตรัสคาถาเหล่านี้โดยลำดับ ประกาศเนื้อความแล้ว จึงตรัสว่า

“มหาบพิตร ชนทั้ง ๔ นั้น ปรารถนาจะกล่าวคาถาตนละคาถา เมื่อไม่อาจจะกล่าวได้ กล่าวตนละอักษรเท่านั้น แล้วเข้าไปสู่โลหกุณภินนนั้นแลอีก ด้วยประการฉะนี้แล.”

ได้ยินว่า จำเดิมแต่กาลแห่งเสียงนั้น อันพระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงสดับแล้ว ชนเหล่านั้น พลัดลงไป ณ ภายใต้อย่างเดิม แม้จนวันนี้ ก็ยังไม่ล่วงหนึ่งพันปี.

๑ การประพฤตินิยมในภรรยาของชายอื่น

๒ ปาฐะว่า เยสนโน. เยสนโน เป็น ฌฐฐิจจตตตต. บางปาฐะว่า เย สนเต ก็มี.

๓ พุ. เปต. ๒๖/๒๕๗.

ความสังเวชใหญ่ ได้เกิดขึ้นแก่พระราชา เพราะทรงสดับเทศนานั้น.

ท้าวเธอทรงดำริว่า “ชื่อว่าปรทวาริกรรมนี้หนักหนอ,

ได้ยินว่า ชนทั้ง ๔ ไหม้แล้วในอเวจีจนรก ตลอดพุทธรันดรหนึ่ง จุดจากอเวจีจนรกนั้นแล้ว เกิดในโลหภูมิ อันลึก ๖๐ โยชน์ ไหม้แล้วในโลหภูมิ^๑ ถึง ๖ หมื่นปี, แม้อย่างนี้ กาลเป็นที่พ้นจากทุกข์ของชนเหล่านั้น ยังไม่ปรากฏ;

แม้เราทำความเยื่อใยในภรรยาของชายอื่น ไม่ได้หลับตลอดคืนยังรุ่ง, บัดนี้ จำเดิมแต่นี้ไปเราก็กไม่ผูกความพอใจในภรรยาของชายอื่นละ”

จึงกราบทูลพระศาสดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทราบความที่แห่งราตรีนานในวันนี้.”

ฝ่ายบุรุษนั้น นั่งอยู่ในที่นั้นนั้นแหละ ฟังถ้อยคำนั้นแล้ว คิดว่า “ปัจฉิมมีกำลัง เราได้แล้ว”

จึงกราบทูลพระศาสดาว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระราชา ทรงทราบความที่แห่งราตรีนาน ในวันนี้ก่อน, ส่วนข้าพระองค์เองได้ทราบความที่แห่งโยชน์ไกลในวันวาน.”

พระศาสดา ทรงเทียบเคียงถ้อยคำของคนแม่ทั้ง ๒ แล้ว ตรัสว่า “ราตรีของคนบางคนย่อมเป็นเวลานาน, โยชน์ของคนบางคนเป็นของไกล, ส่วนสงสารของคนพาลย่อมเป็นสภาพยาว” เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ราตรีของคนผู้ตื่นอยู่ นาน, โยชน์ของคนล้ำแล้ว ไกล,
สงสารของคนพาลทั้งหลาย ผู้ไม่รู้ซึ่งสังขาร ย่อมยาว.”

[แก้อรธ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ทิฆา** เป็นต้น ความว่า

ชื่อว่าราตรีนี้ มีเพียง ๓ ยามเท่านั้น, แต่สำหรับผู้ตื่นอยู่ อยู่ช้านาน คือว่า ย่อมปรากฏเป็นราวกะว่า ๒ เท่า ๓ เท่า;

บุคคลผู้เกียจคร้านมาก ทำตนให้เป็นเหยื่อของหมู่เรือด นอนกลิ้งเกือกอยู่ตลอดจนพระอาทิตย์ขึ้นก็ดี

ผู้เสพงาม บริโภคโภชนะที่ดีแล้ว นอนอยู่บนที่นอนอันเป็นสิริกิติ ย่อมไม่รู้ความที่ราตรีนั้นนาน,

ส่วนพระโยคาวจร ผู้เริ่มตั้งความเพียรตลอดคืนยังรุ่งก็ดี

พระธรรมกถึก แสดงพระธรรมกถาตลอดคืนยังรุ่งก็ดี

บุคคลผู้นั่งฟังธรรมอยู่ในที่ไกลอาสนะตลอดคืนยังรุ่งก็ดี

ผู้ที่ถูกโรคทั้งหลาย มีโรคในศีรษะ เป็นต้น ถูกต้องแล้ว หรือผู้ถึงทุกข์ มีการตัดมือและเท้า เป็นต้น ถูกเวทนาครอบงำก็ดี

คนเดินทางไกล เดินทางตลอดคืนก็ดี ย่อมรู้ความที่ราตรีนั้นนาน.

บทว่า **โยชน์** เป็นต้น ความว่า แม้โยชน์ก็มีเพียง ๔ คาวุตเท่านั้น,

แต่สำหรับผู้ล้ำแล้ว คือผู้บอบช้าแล้ว อยู่ช้านาน คือว่า ย่อมปรากฏเป็นราวกะว่า ๒ เท่า ๓ เท่า.

จริงอยู่ คนเดินทางตลอดทั้งวัน ล้ำแล้ว พบคนเดินสวนทางมา

ถามว่า “บ้านข้างหน้าไกลเท่าไร?” เมื่อเขาบอกว่า “โยชน์หนึ่ง,”

ไปได้หน่อยหนึ่ง ก็ถามคนแม่อื่นอีก, แม่เมื่อคนอื่นนั้นบอกว่า “โยชน์หนึ่ง,”

ไปได้หน่อยหนึ่งอีก ก็ถามแม่คนอื่นอีก, แม่เขาก็กล่าวว่า “โยชน์หนึ่ง,”

๑ คำว่า อภูฏ ... สี. ม. ย. เป็น ตตถ ...

คนเหล่านั้น ถูกคน (ผู้ล่าแล้ว) นั้น ถามแล้วๆ ก็บอกว่า “โยชนหนึ่ง,”

เขาผู้ล่าแล้ว คิดว่า “โยชนนี้ ไกลจริงหนอ” ย่อมสำคัญโยชนหนึ่งเป็นราวกับว่า ๒-๓ โยชน.

บทว่า พาลานี เป็นต้น ความว่า

ส่วนสงสารของชนพาลทั้งหลาย ผู้ไม่รู้ประโยชน์ในโลกนี้และประโยชน์ในโลกหน้า คือผู้ไม่อาจเพื่อทำที่สุดแห่งสังสารวัฏ, ผู้ไม่รู้แจ้งสัทธรรม อันต่างด้วยธรรม มีโพธิปักขิยธรรม ๓๗ เป็นต้น ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายรู้แล้วทำที่สุดแห่งสงสารได้ ย่อมชื่อยาว.

แท้จริง สงสารนั้น ชื่อยาว ตามธรรมดาของตนเอง.

สมจริงดังพุทธพจน์ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า^๑

“ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้มีที่สุดอันใครๆ ไปตามไม่รู้แล้ว, เบื้องต้น เบื้องปลาย (แห่งสงสารนั้น) ย่อมไม่ปรากฏ.”

แต่สำหรับชนพาลทั้งหลาย ผู้ไม่สามารถจะทำได้ ย่อมยาวแท้ทีเดียว.

ในกาลจบเทศนา บุรุษนั้น บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว.

ชนแม่เหล่าอื่นเป็นอันมาก ก็บรรลุอริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น.

เทศนามีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

พระราชากวายบังคมพระศาสดาแล้ว กำลังเสด็จไป รั้งสั่งให้ปล่อยสัตว์เหล่านั้น จากเครื่องจองจำแล้ว.

บรรดามนุษย์และสัตว์เหล่านั้น หญิงและชายทั้งหลาย พ้นจากเครื่องผูก สนั่น^๒ศรัทธาแล้ว ไปสู่เรือนของตนๆ

กล่าวสรรเสริญพระคุณแห่งพระนางมัลลิกาว่า “เราทั้งหลายได้ชีวิตเพราะอาศัยพระเทวียงค์ใด, ขอพระนางมัลลิกาเทวีพระองค์นั้น ผู้เป็นพระแม่เจ้าของเราทั้งหลาย จงทรงพระชนม์อยู่ตลอดกาลนานเทอญ.”

ในเวลาเย็น ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า

“น่าสรรเสริญ! พระนางมัลลิกานี้ฉลาดหนอ ทรงอาศัยพระปัญญาของพระองค์ทำให้ชีวิตทานแก่ชนมีประมาณเท่านี้แล้ว.”

[พระนางมัลลิกาเคยช่วยทุกข์คนในชาติก่อน]

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เธอทั้งหลาย นั่งประชุมกันด้วยถ้อยคำอะไรหนอ?”

เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ด้วยถ้อยคำชื่อนี้” จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พระนางมัลลิกา ทรงอาศัยพระปัญญาของตน ให้ชีวิตทานแก่มหาชนในบัดนี้เท่านั้นหามิได้,

ถึงในกาลก่อน พระนางก็ได้ให้แล้วเหมือนกัน” เมื่อจะทรงประกาศความนั้น จึงทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า

“ในอดีตกาล โอรสของพระเจ้าพาราณสีเข้าไปสู่ต้นไทรต้นหนึ่งแล้ว ทรงอ้อนวอนเทวดาผู้เกิด ณ ต้นไทรนั้นว่า

“ข้าแต่เทวราช ผู้เป็นเจ้า ในชมพูทวีปนี้ มีพระราชา ๑๐๑ พระอัครมเหสี ๑๐๑,

๑ ส. นิทาน. ๑๖/๒๑๒.

๒ อป, สระ(ผม)

ถ้าข้าพเจ้าจักได้ราชสมบัติโดยกาลล่วงไปแห่งบิดาไซ้,

ข้าพเจ้าจักทำพลีด้วยเลือดในลำคอของพระราชากับพระอัครมเหสีเหล่านั้น.”

พระกุมารนั้น, เมื่อพระบิดาสวรรคตแล้ว, ได้รับราชสมบัติ (สมพระประสงค์) ทรงคิดว่า

“เราได้รับราชสมบัติด้วยอำนาจของเทวดา เราจักทำพลีแก่เทวดานั้น” จึงเสด็จออกไปด้วยเสนาหมู่ใหญ่

ยังพระราชาน้องหนึ่ง ให้เป็นไปในอำนาจของตนแล้ว

ทำพระราชาน้องอื่นและอื่นอีก กับด้วยพระราชาน้องนั้น ให้อยู่ในอำนาจของตน

ทำพระราชาน้องทั้งหมดให้อยู่ในอำนาจของตน ด้วยประการฉะนี้แล้ว

ทรงพาไปพร้อมกับพระอัครมเหสีทั้งหลาย,

ทรงละพระเทวีพระนามว่าธัมมทินนา ผู้ทรงพระครรภ์แก่ ซึ่งเป็นพระอัครมเหสีของพระราชาน้องที่อุคคเสน

ซึ่งเป็นพระราชาน้องที่เล็กกว่าพระราชาน้องที่ปวงไว้ เสด็จไป ทรงดำริว่า “เราจักให้ชนเหล่านี้ดื่มน้ำเจียวยาพิษให้ตาย”

จึงให้ชนทั้งหลายชำระโคนไม้ให้สะอาดแล้ว.

เทวดาคิดว่า “พระราชาน้องนี้ เมื่อจับพระราชาน้องที่ประมาธเท่านี้ ทรงอาศัยเราจึงจับ,

ท้าวเธอทรงใคร่จะทำพลีกรรมแก่เราด้วยโลหิตในลำพระศอ^๑ ของพระราชาน้องนั้น,

ก็ถ้าพระราชาน้องนี้ จักทรงสำเร็จโทษพระราชาน้องนั้นไซ้, พระราชวงศ์ในชมพูทวีปจักขาดสูญ,

แม้โคนไม้ของเรา ก็จักไม่สะอาด, เราจักอาจห้ามพระราชาน้องนี้ได้ไหมหนอแล?”

เทวดานั้น ใคร่ครวญอยู่ก็รู้ว่า “เราจักไม่อาจ” จึงเข้าไปหาเทวดาองค์อื่น บอกเนื้อความนั้นแล้ว กล่าวว่่า “ท่านจักอาจหรือ?”

เทวดานั้น แม้อันเทวดา (ที่ถูกถาม) นั้นห้ามแล้ว, จึงเข้าไปหาเทวดาในจักรวาลทั้งสิ้น อย่างนี้คือ

“เข้าไปหาเทวดาองค์อื่นและองค์อื่น” แม้อันเทวดาเหล่านั้นห้ามแล้ว จึงไปสำนักของท้าวมหาราชทั้ง ๔

ในเวลาแม่ท้าวมหาราชทั้ง ๔ นั้น ห้ามแล้วด้วยคำว่า “พวกเราไม่อาจ, แต่พระราชาน้องทั้งหลาย เป็นผู้วิเศษกว่าพวก

เราด้วยบุญและปัญญา, ท่านจงทูลถามพระราชาน้องนั้นเถิด” ดังนี้แล้ว จึงเข้าไปเฝ้าท้าวสักกะ

กราบทูลเนื้อความนั้นแล้ว ทูลว่า “ขอเดชะ เมื่อพระองค์ถึงความเป็นผู้ชวนชวายน้อยเสียแล้ว ขัตติยวงศ์จักขาดสูญ,

ขอพระองค์จงทรงเป็นที่พำนักแห่งขัตติยวงศ์นั้นเถิด.”

ท้าวสักกะตรัสว่า “แม้เราก็ไม่อาจเพื่อจะห้ามพระราชาน้องนั้น, แต่จักบอกอุบายแก่ท่าน” แล้วทรงบอกอุบายว่า

“ไปเถิดท่าน, เมื่อพระราชาน้องเห็นอยู่นั้นแหละ, ท่านจงนุ่งผ้าแดง แสดงอาการดุจออกไปจากต้นไม้ของตน,

เมื่อเช่นนั้น พระราชาน้องดำริว่า ‘เทวดาของเราไปอยู่, เราจักให้เทวดานั้นกลับมา’ แล้วจักอ้อนวอนท่านด้วยประการต่างๆ,

เมื่อเช่นนั้น ท่านพึงกล่าวแก่พระราชาน้องว่า ‘ท่านบนต่อเราไว้ว่า จักนำพระราชาน้อง ๑๐๑ กับพระอัครมเหสีทั้งหลายมาทำพลี

ด้วยโลหิตในลำพระศอของพระราชาน้องนั้น’ (แต่) ทรงตั้งพระเทวีของพระเจ้าอุคคเสนไว้แล้วเสด็จมา;

เราจักไม่รับพลีของคนผู้มักพูดเท็จ เช่นกับพระองค์; นัยว่า เมื่อท่านกล่าวอย่างนี้ พระราชาน้องให้นำพระเทวีนั้นมา,

พระเทวีนั้น จักแสดงธรรมแก่พระราชาน้อง ให้ชีวิตท่านแก่ชนมีประมาธเท่านี้.”

ท้าวสักกะ ตรัสบอกอุบายนี้แก่เทวดาด้วยเหตุนี้.

เทวดาได้ทำตามนั้นแล้ว แม้พระราชาน้อง รับสั่งให้นำพระเทวีนั้นมาแล้ว.

๑ คอ (คำเขมร)

[เทวดาบูชาพระนางมัลลิกา]

พระเทวีนั้มาถวายบังคมพระราชา (ผู้สามี) ของตนเท่านั้น แม่ทรงนั่ง ณ ที่สุดแห่งพระราชาเหล่านั้น.

พระราชาก็รีบต่อพระเทวีนั้ว่า

“เมื่อเราดำรงอยู่ในตำแหน่งผู้ใหญ่กว่าพระราชาทังปวง, นางยังไหว้สามีของตน ซึ่งเป็นผู้น้อยกว่าพระราชาทังปวงได้.”

ลำดับนั้น พระเทวีทูลกับพระราชานั้ว่า “เรื่องอะไรของหม่อมฉันต้องเกี่ยวข้องกับพระองค์เล่า?

ก็พระราชาพระองค์นี้ เป็นสามีผู้ให้ความเป็นใหญ่แก่หม่อมฉัน, หม่อมฉันไม่ไหว้พระราชาพระองค์นี้แล้ว จักไหว้พระองค์ เพราะเหตุไร?”

เมื่อชนนั้นเห็นอยู่นั้เทียว, รุกขเทวดากล่าวว่า “อย่างนั้น พระเทวีผู้เจริญ, อย่างนั้น พระเทวีผู้เจริญ” แล้วบูชาพระเทวีนั้ ด้วยดอกไม้กำมือหนึ่ง.

พระราชา ตรัสอีกว่า “ถ้าเธอไม่ไหว้เราไซ้, เพราะเหตุไร จึงไม่ไหว้เทวดาของเราผู้มีอำนาจมากอย่างนี้ ผู้ให้สิริแห่งความเป็นพระราชาเล่า?”

พระเทวีทูลว่า “ข้าแต่มหाराช พระราชาทังหลาย อันพระองค์ทรงตั้งอยู่ในบุญของพระองค์ จึงจับได้, ไม่ใช่เทวดาจับถวาย.”

เทวดากล่าวกะพระเทวีอีกว่า “อย่างนั้น พระเทวีผู้เจริญ, อย่างนั้น พระเทวีผู้เจริญ” แล้วบูชาเหมือนอย่างนั้น.

พระเทวีนั้ทูลพระราชาอีกว่า “พระองค์ตรัสว่า ‘พระราชาทังหลายมีประมาณเท่านี้ เทวดาจับให้แก่เรา.’

บัดนี้ ต้นไม้ถูกไฟไหม้ ณ ช่างซ้ายในเบื้องบนแห่งเทวดาของพระองค์,

เพราะเหตุไร เทวดานั้จึงไม่อาจเพื่อจะยังไฟนั้นให้ดับได้? ถ้าเทวดาผู้มีอำนาจมากอย่างนั้น.”

เทวดากล่าวกะพระเทวีแม่อีกว่า “อย่างนั้น พระเทวีผู้เจริญ, อย่างนั้น พระเทวีผู้เจริญ” แล้วบูชาเหมือนอย่างนั้น.

พระเทวียืนตรัสอยู่ ทั้งทรงพระกันแสง ทั้งทรงพระสรวล.

ลำดับนั้น พระราชา ตรัสกะพระเทวีนั้ว่า “เธอเป็นบ้าหรือ?”

พระเทวี. ขอเดชะ เพราะเหตุไร? พระองค์จึงตรัสอย่างนั้น, หญิงทังหลายผู้เช่นกับหม่อมฉัน ไม่ใช่เป็นบ้า.

พระราชา. เมื่อเช่นนั้น เพราะเหตุไร เธอจึงร้องไห้และหัวเราะ?

พระเทวี ทูลว่า “ขอพระองค์จงสดับเถิด มหาราช; ก็ในอดีตกาล หม่อมฉันเป็นกุลธิดา เมื่ออยู่ในตระกูลสามี

เห็นแขกผู้เป็นสหายของสามีมาแล้ว ใคร่เพื่อหุงข้าวเพื่อแขกนั้น จึงให้กหาปณะแก่นางทาสี ด้วยสั่งว่า ‘เจ้าจงซื้อเนื้อมา’

เมื่อนางทาสีนั้นไม่ได้เนื้อมาแล้ว กล่าวว้า ‘เนื้อไม่มี’ จึงตัดศีรษะแม่แพะที่นอนอยู่เบื้องหลังเรือน จัดแจงภัตเสริจ;

หม่อมฉันนั้น ตัดศีรษะแม่แพะตัวเดียว ไหม้ในนรก ด้วยเศษผลแห่งกรรม จึงได้ถูกตัดศีรษะด้วยการนบชนแม่แพะนั้น;

หม่อมฉันระลึกถึงทุกอันใหญ่ของพระองค์อย่างนี้ว่า ‘พระองค์สำเร็จโทษชนมีประมาณเท่านี้ เมื่อไรจักพ้นจากทุกข์’ ดั่งนี้,

จึงร้องไห้” ดั่งนี้แล้ว จึงตรัสพระคานั้ว่า

“หม่อมฉันตัดคอแม่แพะตัวเดียว ไหม้อยู่แล้ว(ในนรก) ด้วยการนบชน(แพะ),

ข้าแต่พระองค์ผู้กษัตริย์ พระองค์ตัดคอมมนุษย์เป็นอันมาก จักทำอย่างไร?”

พระราชินี. เมื่อเช่นนั้น เธอหัวเราะเพราะเหตุไร?

พระเทวี. ข้าแต่มหाराชา หม่อมฉันยินดีว่า ‘เราพ้นจากทุกข์นั้นแล้ว’ จึงหัวเราะ.

เทวดากล่าวกะพระเทวีนั้นอีกว่า “อย่างนั้น พระเทวีผู้เจริญ, อย่างนั้น พระเทวีผู้เจริญ” แล้วบูชาด้วยดอกไม้กำมือหนึ่ง.

พระราชินี ทรงดำริว่า “น่าสลด! กรรมของเราหนัก,

ได้ยินว่า พระเทวีนี้ ข้าแม่แพะตัวเดียว ไหม้ในนรกแล้ว ด้วยเศษแห่งผลกรรม ถูกตัดศีรษะด้วยการนบชนแม่แพะนั้น, เราฆ่าชนมีประมาณเท่านี้ จักถึงความสวัสดิเมื่อไร?” ดังนี้แล้ว

จึงทรงปล่อยพระราชินีทั้งหมด ถวายบังคมพระราชินีผู้แก่กว่าตน ทรงประคองอัญชลีแก่พระราชินีที่หนุ่มกว่า
ยังพระราชินีทั้งหมดให้ทรงอดโทษแล้ว ทรงส่งไปสู่ที่ของตนๆ อย่างเดิม.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศานี้มาแล้ว ตรัสว่า “อย่างนั้นภิกษุทั้งหลาย

พระนางมัลลิกาอาศัยปัญญาของตน ประทานชีวิตทานแก่มหาชนในบัดนี้เท่านั้นหาไม่ได้,

ถึงในกาลก่อน พระนางก็ได้ประทานแล้วเหมือนกัน” แล้วทรงประชุมเรื่องอดีตว่า

“พระเจ้าพาราณสี ในกาลนั้น ได้เป็นพระเจ้าปเสนทิโกศล, พระนางธัมมทินนาเทวี เป็นพระนางมัลลิกา,
รุกขเทวดาคือเราเอง.”

ครั้นทรงประชุมเรื่องอดีตอย่างนั้นแล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรมอีก จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าปาณาติบาต เป็นโทษไม่สมควรที่บุคคลจะพึงทำ,

เพราะว่า บุคคลผู้ฆ่าสัตว์เป็นปกติ ย่อมเศร้าโศกสิ้นกาลนาน” จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ถ้าสัตว์ทั้งหลายพึงรู้อย่างนี้ว่า ‘ความเกิดและความเจริญพร้อม^๑นี้เป็นทุกข์’,
สัตว์ไม่พึงฆ่าสัตว์ เพราะว่าเป็นปกติ ย่อมเศร้าโศก.”

เรื่องบุรุษคนใดคนหนึ่ง จบ.

๒. เรื่องสัทธาวิหริกของพระมหากัสสปเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภสัทธาวิหริกของพระมหากัสสปเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “จรรยาเจนาธิคฺจเฉยฺย” เป็นต้น.

[ผู้เกียจคร้านมักอ้างความดีของคนอื่น]

เทศนาตั้งขึ้นในกรุงราชคฤห์.

ได้ยินว่า สัทธาวิหริก ๒ รูป อุปลุกจากพระเถระผู้อาศัยกรุงราชคฤห์ อยู่ในถ้ำปีปผลิ.

บรรดาภิกษุ ๒ รูปนั้น รูปหนึ่งทำวัตรโดยเคารพ,

รูปหนึ่งแสดงวัตรที่ภิกษุนั้นทำแล้วเป็นเหมือนตนทำ รู้ความที่น้ำล้างหน้าและไม่ชำระฟันอันภิกษุนั้นจัดแจงแล้ว จึงเรียน (พระเถระ) ว่า “น้ำล้างหน้าและไม่ชำระฟัน กระทบจัดแจงแล้ว ครับ, ขอท่านจงล้างหน้าเถิด.”

แม้ในกาลทำกิจมีการล้างเท้าและสร่งน้ำเป็นต้น ก็ยอมเรียนอย่างนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุนอกนี้ คิดว่า “ภิกษุนี้อยอมแสดงวัตรที่เราทำแล้ว เป็นเหมือนว่าตนทำแล้วตลอดกาลเป็นนิตย์, ช่างเกิดข้อนั้น, เราจักทำสิ่งที่ควรทำแก่เธอ”

เมื่อภิกษุนั้น ฉันทแล้ว หลับอยู่นั่นแล, ต้มน้ำอาบแล้ว ตักใส่นมหรือใบหนึ่ง ตั้งไว้หลังซุ้ม, แต่ให้เหลือน้ำไว้ในภาชนะต้มน้ำ ประมาณกระบวยหนึ่ง แล้วตั้งไว้ให้พ้นไออยู่.

[กรรมตามทัน]

ในเวลาเย็น ภิกษุนอกนี้ตื่นขึ้น เห็นไอพลุ่งออกอยู่ จึงคิดว่า “น้ำจักเป็นน้ำอันภิกษุนั้นต้มน้ำแล้วตั้งไว้ในซุ้ม” รีบไปไหว้พระเถระ แล้วเรียนว่า “น้ำกระทบตั้งไว้ในซุ้ม ครับ, นิมนต์ท่านสร่งเถิด” แล้วก็เข้าไปสู่ซุ้มกับด้วยพระเถระเหมือนกัน.

พระเถระ เมื่อไม่เห็นน้ำ จึงกล่าวว่า “น้ำอยู่ที่ไหน? คุณ”.

ภิกษุหนุ่มไปยังโรงไฟ จ้วงกระบวยลงในภาชนะ รู้ความที่ภาชนะเปล่า จึงโพนทนาว่า “ขอท่านจงดูกรรมของภิกษุหัวคือ, เรื่อยกภาชนะเปล่าขึ้นตั้งไว้บนเตา แล้วไปไหนเสีย? กระทบเรียนด้วยเข้าใจว่า “น้ำมีอยู่ในซุ้ม” ดังนี้แล้ว ก็ได้ถือเอาหม้อน้ำไปยังท่าน้ำ.

ฝ่ายภิกษุนอกนี้ นำเอาน้ำมาจากหลังซุ้ม แล้วตั้งไว้ในซุ้ม.

แม้พระเถระ คิดว่า “ภิกษุหนุ่มรูปนี้ กล่าวว่า ‘น้ำกระทบต้มน้ำตั้งไว้ในซุ้มแล้ว, นิมนต์ท่านมา สร่งเถิด ครับ’ บัดนี้ โพนทนาอยู่ถือเอาหม้อไปสู่น้ำ, นี่เหตุอะไรหนอแล?” ใคร่ครวญดู ก็รู้ว่า

“ภิกษุหนุ่มรูปนั้น ประกาศกิจวัตรที่ภิกษุนั้นทำแล้วเป็นดังว่าตนทำแล้ว ตลอดกาลเท่านี้”

ได้ให้โอวาทแก่เธอผู้มานั่งในเวลาเย็นว่า “คุณ ชื่อว่าภิกษุ กล่าวกิจที่ตนทำแล้วนั้นแหละว่า ‘ตนทำแล้ว’ ย่อมควร, จะกล่าวกิจที่ตนมิได้ทำว่า ‘เป็นกิจที่ตนทำแล้ว’ ย่อมไม่ควร;

บัดนี้ เธอกล่าวว่า ‘น้ำผมตั้งไว้ในซุ้ม, นิมนต์ท่านสร่งเถิดครับ’ เมื่อเราเข้าไปยืนอยู่, ถือหม้อน้ำโพนทนาไป, ชื่อว่าบรรพชิตทำอย่างนั้น ย่อมไม่ควร.”

ภิกษุหนึ่ง กล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย จงดุกรรมของพระเถระ, พระเถระ อาศัยเหตุสักว่าน้ำ จึงกล่าวกะเราอย่างนี้” โกรธแล้ว ในวันรุ่งขึ้น ไม่เข้าไปบิณฑบาตกับพระเถระ.

พระเถระได้ไปสู่ประเทศแห่งหนึ่งกับภิกษุคนนี้.

เมื่อพระเถระไปแล้ว ภิกษุหนึ่ง ไปสู่ตระกูลอุปัฏฐากของพระเถระ ถูกอุปัฏฐากถามว่า “พระเถระไปไหน? ครับ” จึงบอกว่า “ความไม่ผาสุกเกิดแก่พระเถระ, ท่านนั่งอยู่ในวิหารนั่นเอง.”

อุปัฏฐาก. ก็ได้อะไรเล่า จึงจะควร? ครับ.

ภิกษุ. ได้ยินว่า ท่านทั้งหลายจงถวายอาหารชื่อเห็นปานนี้.

อุปัฏฐากทั้งหลาย ได้จัดแจงตามทำนองที่ภิกษุหนึ่งกล่าวนั่นเอง ถวายแล้ว.

ภิกษุหนึ่ง ฉันทานอาหารนั้นในระหว่างหนทางแล ไปสู่วิหารแล้ว.

[พระเถระจับความเลวทรามของศิษย์ได้]

ฝ่ายพระเถระ ได้ผ้าเนื้อละเอียดผืนใหญ่ในที่ๆ ไปแล้ว ก็ได้ให้แก่ภิกษุหนุ่มผู้ไปกับด้วยตน.

ภิกษุหนุ่มนั้น ย่อมผ้านั้นแล้ว ได้ทำให้เป็นผ้าสำหรับนุ่งห่มแห่งตน.

ในวันรุ่งขึ้น พระเถระไปสู่ตระกูลอุปัฏฐากนั้น,

เมื่อพวกอุปัฏฐาก กล่าวว่า “ท่านผู้เจริญ พวกข้าพเจ้าทราบว่ ‘ได้ยินว่า ความไม่ผาสุกเกิดแก่ท่าน’ จึงจัดแจงอาหารส่งไป โดยทำนองที่ภิกษุหนุ่มกล่าวนั่นเอง ความผาสุกเกิดแก่ท่านเพราะฉนั้นแล้วหรือ?” ก็นิ่งเสีย.

ก็พระเถระ ไปสู่วิหารแล้ว กล่าวกะภิกษุหนุ่มนั้นผู้ไหว้แล้ว นั่งอยู่ในเวลาเย็นอย่างนี้ว่า

“คุณ ได้ยินว่า วานนี้ เธอทำกรรมชื่อนี้, กรรมนี้ ไม่สมควรแก่บรรพชิตทั้งหลาย, บรรพชิตทำวิญญูติ^๑ แล้วฉนั้น ย่อมไม่สมควร.”

[ประทุษร้ายแก่ผู้มีคุณ ตายไปเกิดไปอเวจี]

ภิกษุหนึ่ง โกรธแล้ว ผูกอาฆาตในพระเถระว่า “ในวันก่อน พระเถระอาศัยเหตุสักว่าน้ำ ทำให้เป็นคนมักพูดเท็จ

ในวันนี้ เพราะเหตุที่เราบริโภคน้ำก่ำมือหนึ่งในสกุลอุปัฏฐากของตน จึงกล่าวกะเราว่า ‘บรรพชิตทำวิญญูติบริโภคน้ำ ย่อมไม่ควร’, แม้ผ้าท่านก็ให้แก่ภิกษุผู้บำรุงตนเท่านั้น; โอ! กรรมของพระเถระหนัก, เราจักรู้สิ่งที่เราควรทำแก่พระเถระนั้น”

ในวันรุ่งขึ้น เมื่อพระเถระเข้าไปสู่บ้าน, ส่วนตนพักอยู่ในวิหาร จับท่อนไม้ ทูบวัตถุทั้งหลายมีลักษณะสำหรับใช้สอยเป็นต้น แล้วจุดไฟที่บรรณศาลา ของพระเถระ, สิ่งใดไฟไหม้, เอาพลองทุบทำลายสิ่งนั้นแล้ว ออกหนีไป ทำกาลแล้ว เกิดในอเวจีมหานรก.

มหาชนตั้งเรื่องสนทนากันว่า “ได้ยินว่า สัททิวาริกของพระเถระ ไม่อดทนเหตุสักว่าการกล่าวสอน โกรธเผาบรรณศาลา แล้วหนีไป.”

๑ การออกปากขอของคนไม่ควรขอ หมายถึงภิกษุขอสิ่งของต่อคฤหัสถ์ผู้ไม่ใช่ญาติ ผู้ไม่ใช่คนปวารณา

ต่อมาภายหลัง ภิกษุรูปหนึ่ง ออกจากกรุงราชคฤห์ ใคร่จะเฝ้าพระศาสดา ไปถึงพระเชตวัน ถวายบังคมพระศาสดา อันพระศาสดาทรงทำปฏิสันถารแล้ว ตรัสถามว่า “เธอมาจากไหน? ทูลว่า “มาจากกรุงราชคฤห์ พระเจ้าข้า.”

พระศาสดา. มหากัสสปบุตรเรา อยู่สบายหรือ?

ภิกษุ. สบาย พระเจ้าข้า.

แต่ว่า สัทธิวิหาริกของท่านรูปหนึ่ง โกรธด้วยเหตุสักว่าการกล่าวสอน เผาบรรณศาลาแล้วหนีไป.

พระศาสดา ตรัสว่า “ภิกษุนั้น ฟังโอวาทแล้วโกรธในบัดนี้เท่านั้นหาไม่ได้, แม้ในกาลก่อน ก็โกรธแล้วเหมือนกัน; และภิกษุนั้นประทุษร้ายกุฎีในบัดนี้เท่านั้นหาไม่ได้, แม้ในกาลก่อน ก็ประทุษร้ายแล้วเหมือนกัน;” ดังนี้แล้ว ทรงนำอดีตนิทานมา (ตรัส) ว่า

[เรื่องนกขมึ้นกับลิงวิวาทกัน]

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในกรุงพาราณสี นกขมึ้นตัวหนึ่ง ทำรังอยู่ในทิมวันตประเทศ.

ต่อมาวันหนึ่ง เมื่อฝนกำลังตก, ลิงตัวหนึ่ง สะท้านอยู่เพราะความหนาว ได้ไปยังประเทศนั้น.

นกขมึ้นเห็นลิงนั้น จึงกล่าวคาถาว่า^๑

“วานร ศีรษะและมือเท้าของท่านก็มีเหมือนของมนุษย์,
เมื่อเช่นนั้น เพราะโทษอะไรหนอ? เรือนของท่านจึงไม่มี.”

ลิงคิดว่า “มือและเท้าของเรามีอยู่ก็จริง, ถึงกระนั้น เราพิจารณาแล้ว ฟังทำเรือนด้วยปัญญาใด, ปัญญาอันของเราย่อมไม่มี.” ใครจะประกาศเนื้อความนั้น จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“นกขมึ้น ศีรษะและมือเท้าของเรา ย่อมมีเหมือนของมนุษย์,
บัณฑิตทั้งหลายกล่าวว่า ‘ปัญญาใด ประเสริฐในมนุษย์ทั้งหลาย’,
ปัญญานั้น ย่อมไม่มีแม้แก่เรา.”^๒

ลำดับนั้น เมื่อนกขมึ้นจะติเตียนลิงนั้นว่า “การอยู่ครองเรือน จักสำเร็จแก่ท่านผู้เห็นปานนี้ได้อย่างไร?” จึงกล่าว ๒ คาถานี้ว่า

“ภาวะแห่งความสุข ย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้มีจิตไม่มั่นคง มีจิตเบา (กลับกลอก)
มักประทุษร้ายมิตร มีปกติไม่ยั่งยืนเป็นนิตย์.
ท่านนั้นจงทำอานุภาพเกิด จงเป็นไปล่วงความเป็นปกติ (ของตน) เสีย,
จงทำกระท่อมเป็นที่ป้องกันหนาวและลมเกิด กभी.”

ลิงคิดว่า “นกขมึ้นตัวนี้ ย่อมทำให้เราเป็นผู้มีจิตไม่มั่นคง มีจิตเบา มักประทุษร้ายมิตร มีปกติไม่ยั่งยืน, บัดนี้ เราจักแสดงความรักที่เรามักเป็นผู้ประทุษร้ายมิตร ต่อมัน” จึงขยี้รัง โปรยลงแล้ว.

นก เมื่อลิงนั้นจับเอารังอยู่นั้นแหละ หนีออกไปโดยข้างหนึ่งแล้ว.

๑ ขุ. ชา. จตุกก. ๒๓/๑๒๔. ตทฎฐกถา. ๔/๓๑๕.

๒ ถ้าตัดบท ยากุ เป็น ยา - อหุ ก็แปลว่า แต่ข้าพเจ้าไม่มีปัญญา ที่เป็นสิ่งประเสริฐสุดในหมู่มนุษย์.

[ทรงประมวลชาดก]

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า “ลึงในกาลนั้น ได้เป็นภิกษุผู้ประทุษร้ายกุกุฎฐิโนบัดนี้, นกขมิ้น คือกัสสปะ.”

ครั้นประมวลชาดกมาแล้ว จึงตรัสว่า “อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น ประทุษร้ายกุกุฎฐิโนบัดนี้เท่านั้นหาไม่ได้, แม้ในกาลก่อน ภิกษุนั้นโกรธในเพราะโอวาทแล้ว ก็ประทุษร้ายกุกุฎฐิโนแล้ว (เหมือนกัน); การอยู่ของกัสสปะบุตรเราคนเดียวเท่านั้น ดีกว่าการอยู่ร่วมกับคนพาลผู้เห็นปานนั้น” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถานี้ว่า

ถ้าบุคคลเมื่อเที่ยวไป ไม่พึงประสบสหายผู้ประเสริฐกว่า
ผู้เช่นกับ (ด้วยคุณ) ของตนไซ้, พึงทำความเที่ยวไปคนเดียวให้มัน,
เพราะว่า คุณเครื่องเป็นสหาย ย่อมไม่มีในเพราะคนพาล.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น ในบทว่า จริ บัณฑิตพึงทราบการเที่ยวไปด้วยใจ ไม่เกี่ยวการเที่ยวไปด้วยอริยาบถ, อธิบายว่า เมื่อแสวงหากัลยาณมิตร.

บาทพระคาถาว่า เสยย์ สทิสมุตโตโน ความว่า ถ้าไม่พึงได้สหายผู้ยิ่งกว่า หรือผู้เสมอกัน ด้วยคุณคือศีล สมาธิ ปัญญาของตน.

บทว่า เอกจริยิ ความว่า ก็ในสหายเหล่านั้น บุคคลเมื่อได้สหายผู้ดีดีกว่า ย่อมเจริญด้วยคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น, เมื่อได้สหายผู้เช่นกัน ย่อมไม่เสื่อมจากคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น, แต่เมื่ออยู่โดยร่วมกันกับสหายที่เลว ทำการสมโภชและบริโภชโดยความเป็นพวกเดียวกัน ย่อมเสื่อมจากคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น.

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค จึงตรัสคำนี้ว่า “บุคคลผู้เห็นปานนั้น อันบัณฑิตไม่พึงเสพ ไม่พึงคบ ไม่พึงเข้าไปนั่งใกล้, เว้นไว้แต่ความเอ็นดู เว้นไว้แต่ความอนุเคราะห์.”

เพราะเหตุนี้ หากบุคคลอาศัยความการุญ คิดว่า “บุคคลนี้อาศัยเรา จักเจริญด้วยคุณทั้งหลายมีศีลเป็นต้น”

ไม่หวังตอบแทนอยู่ซึ่งวัตถุอะไรๆ จากบุคคลนั้น ชื่อว่าย่อมอาจสงเคราะห์บุคคลนั้นได้,

การอาศัยความการุญสงเคราะห์ดังนี้นั้นเป็นการดี;

ถ้าไม่อาจสงเคราะห์ (อย่างนั้น) ได้, พึงทำความเที่ยวไปผู้เดียวให้มัน คือว่า ทำความเป็นคนโดดเดี่ยวเท่านั้นให้มัน อยู่แต่ผู้เดียวในอริยาบถทั้งปวง.

ถามว่า “เพราะเหตุไร?”

ตอบว่า “เพราะคุณเครื่องเป็นสหาย ย่อมไม่มีในเพราะคนพาล.”

อธิบายว่า จุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล กถาวัตถุ ๑๐ ธุดงค์คุณ ๑๓ วิปัสสนาคุณ มรรค ๔ ผล ๔ วิชชา ๓ อภิญญา ๖

ชื่อว่าคุณเครื่องเป็นสหาย, คุณเครื่องเป็นสหายนี้ ย่อมไม่มีเพราะอาศัยคนพาล.

ในกาลจบเทศนา อาคันตุกภิกษุ บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว.

ชนแม่เหล่าอื่นเป็นอันมาก ก็บรรลุนิธิผลทั้งหลายมิไสรดาปัตติผลเป็นต้น.

เทศนาได้เป็นไปกับด้วยประโยชน์แก่มหาชน ดังนี้แล.

เรื่องสัททวาริการิกของพระมหากัสสปเถระ จบ.

๓. เรื่องอานนทเศรษฐี

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในกรุงสาวัตถี ทรงปรารภอานนทเศรษฐี ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ปุตุตามตฺถิ ธนมตฺถิ” เป็นต้น.

[อานนทเศรษฐีสั่งสอนบุตรให้ตระหนี่]

ได้ยินว่า ในกรุงสาวัตถี เศรษฐีชื่ออานนทที่มีสมบัติประมาณ ๘๐ โกลี (แต่) เป็นคนตระหนี่มาก.

อานนทเศรษฐีนั้น ให้พวกญาติประชุมกันทุกกึ่งเดือนแล้ว กล่าวสอนบุตร ผู้ชื่อว่ามุลสิริ ใน ๓ เวลาอย่างนี้ว่า “เจ้าอย่าได้ทำความสำคัญว่า ‘ทรัพย์ ๔๐ โกลีนี้มาก,’ เจ้าไม่ควรให้ทรัพย์ที่มีอยู่, ควรยังทรัพย์ใหม่ให้เกิดขึ้น, เพราะเมื่อบุคคลทำกตเวทิต่างๆ ให้เสื่อมไป ทรัพย์ย่อมสิ้นด้วยเหมือนกัน; เพราะเหตุนี้

บุคคลผู้ฉลาด พึงเห็นความสิ้นแห่งยาสำหรับหยอด (ตา)
ความก่อกวนแห่งปลวกทั้งหลาย และการประมวลมาแห่งผึ้งทั้งหลาย
พึงอยู่ครองเรือน.

[อานนทเศรษฐีตายไป เกิดในตระกูลคนจันทาล]

โดยสมัยอื่นอีก อานนทเศรษฐีนั้นไม่บอกชุมทรัพย์ใหญ่ ๕ แห่ง ของตนแก่บุตร

อาศัยทรัพย์ มีความเศร้าหมองเพราะมลทินคือความตระหนี่ ทำกาลแล้ว ถีอปฏิสนธิในท้องของหญิงจันทาลคนหนึ่ง ในจำพวกจันทาลพันตระกูล ที่อยู่อาศัยในบ้านใกล้ประตูแห่งหนึ่ง แห่งพระนครนั้นนั่นเอง.

พระราช ทรงแทบการทำการของอานนทเศรษฐีแล้ว รับสั่งให้เรียกมุลสิริผู้บุตรของเรามา ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งเศรษฐี.

ตระกูลแห่งคนจันทาลตั้งพันเมื่อนั้น ทำงานเพื่อค่าจ้าง โดยความเป็นพวกเดียวกันเที่ยว เป็นอยู่

จำเดิมแต่กาลถือปฏิสนธิของทารกนั้น ย่อมไม่ได้ค่าจ้างเลย ทั้งไม่ได้แม้ก้อนข้าวเกินไปกว่าอาหารพอยังอัตตภาพให้เป็นไป.

พวกเขา กล่าวว่า

“บัดนี้ เราทั้งหลายแม่ทำการงานอยู่ ย่อมไม่ได้อาหารสักว่าก้อนข้าว, หญิงกาลกัณณีพึงมีในระหว่างเราทั้งหลาย” ดังนี้แล้ว จึงแยกกันออกเป็น ๒ พวก จนมารดาบิดาของทารกนั้นอยู่แผนกหนึ่งต่างหาก, ไ่มารดาของทารกนั้นออก ด้วยคิดว่า “หญิงกาฬกัณณีเกิดในตระกูลนี้.”

ทารกนั้นยังอยู่ในท้องของหญิงนั้นตราบใด, หญิงนั้นได้อาหารแม้สักว่ายังอัตตภาพให้เป็นไปโดยฝืดเคืองตราบนั้น คลอดบุตรแล้ว.

ทารกนั้น ได้มีมือและเท้า นัยน์ตา หู จมูก และปากไม่ตั้งอยู่ในที่ตามปกติ.

ทารกนั้น ประกอบด้วยความวิกลแห่งอวัยวะเห็นปานนั้น ได้มีรูปร่างเกลียดเหลือเกิน ดุจปีศาจคลุกฝุ่น.

แม้เมื่อเป็นเช่นนี้ มารดาก็ไม่ละบุตรนั้น.

จริงอยู่ มารดาย่อมมีความเยื่อใยเป็นกำลังในบุตรที่อยู่ในท้อง.

นางเลี้ยงทารกนั้นอยู่โดยฝืดเคือง, ในวันที่พาเขาไป ไม่ได้อะไรๆ เลย, ในวันที่ให้เขาอยู่บ้านแล้วไปเองนั่นแล จึงได้ค่าจ้าง.

[มารดาปล่อยบุตรไปขทานเลี้ยงชีพเอง]

ต่อมา ในกาลที่ทารกนั้นสามารถเที่ยวไป เพื่อก่อนข้าวเลี้ยงตัวได้ นางวางกระเบื้องไว้ในมือแล้ว กล่าวกะบุตรนั้นว่า “พ่อ แม่อาศัยเจ้าถึงความลำบากมาก, บัดนี้ แม่ไม่อาจเลี้ยงเจ้าได้, อาหารวัตถุทั้งหลายมีข้าวเป็นต้นที่เขาจัดไว้ เพื่อคนทั้งหลายมีคนกำพัวและคนเดินทางเป็นต้นมีอยู่ในนครนี้, เจ้าจงเที่ยวไปเพื่อภิกษาในนครนั้นเลี้ยงชีพเถิด.” ดังนี้แล้ว ปล่อยบุตรนั้นไป.

ทารกนั้นเที่ยวไปตามลำดับเรือน ถึงที่แห่งตนเกิดในคราวเป็นอานนทเศรษฐีแล้ว เป็นผู้ระลึกชาติได้ เข้าไปสู่เรือนของตน. ใครๆ ไม่ได้สังเกตเขา ในซุ้มประตูทั้ง ๓.

ในซุ้มประตูที่ ๔ พวกบุตรของมูลสิริเศรษฐีเห็น (เขา) แล้วมีใจหวาดเสียวร้องไห้แล้ว.

ลำดับนั้น พวกบุรุษของเศรษฐีกล่าวกะทารกนั้นว่า “เอ็งจงออกไป คนกาฬกณณี” โดยพลางนำออกไปโยนไว้ที่กองหยากเยื่อ.

[พระศาสดาแสดงธรรมแก่มูลสิริเศรษฐี]

พระศาสดา มีพระอานนทเถระเป็นปัจฉาสมณะ เสด็จบิณฑบาตถึงที่นั้นแล้ว ทรงแลดูพระเถระอันพระเถระนั้นทูลถามแล้ว ตรัสบอกความเป็นไปนั้น.

พระเถระให้เชิญมูลสิริเศรษฐีมาแล้ว.

หมู่มหาชนประชุมกันแล้ว.

พระศาสดา ตรัสเรียกมูลสิริเศรษฐีมาแล้ว ตรัสถามว่า “ท่านรู้จักทารกนั้นไหม?” เมื่อมูลสิริเศรษฐีนั้นทูลว่า “ไม่รู้จัก” จึงตรัสว่า “ทารกนั้น คืออานนทเศรษฐีผู้บิดาของท่าน” แล้วยังทารกนั้นให้บอก (ขุมทรัพย์) ด้วยพระดำรัสว่า “อานนทเศรษฐี ท่านจงบอกขุมทรัพย์ใหญ่ ๕ แห่งแก่บุตรของท่าน” แล้วยังมูลสิริเศรษฐีผู้ไม่เชื่ออยู่นั้นให้เชื่อแล้ว. มูลสิริเศรษฐีนั้น ได้ถึงพระศาสดาเป็นสรณะแล้ว.

พระศาสดาเมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่มูลสิริเศรษฐีนั้น จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“คนพาล ย่อมเดือดร้อนว่า ‘บุตรทั้งหลายของเรามีอยู่, ทรัพย์ (ของเรา) มีอยู่,’
ตนแล ย่อมไม่มีแก่นตน, บุตรทั้งหลายจักมีแต่ที่ไหน? ทรัพย์จักมีแต่ที่ไหน?”

[แก้อรรถ]

พึงทราบเนื้อความแห่งคาถานี้ว่า

“คนพาลย่อมเดือดร้อนด้วยความอยากในบุตร และด้วยความอยากในทรัพย์ ว่า ‘บุตรทั้งหลายของเรามีอยู่, ทรัพย์ของเรามีอยู่,’ คือ ย่อมลำบาก ย่อมถึงทุกข์; คือ ย่อมเดือดร้อนว่า ‘บุตรทั้งหลายของเราฉิบหายแล้ว,’ ย่อมเดือดร้อนว่า ‘ฉิบหายอยู่,’ ย่อมเดือดร้อนว่า ‘จักฉิบหาย.’ แม้ในทรัพย์ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

คนพาลยอมเดือดร้อนด้วยอาการ ๖ อย่าง ด้วยประการฉะนี้.

คนพาล แม้พยายามอยู่ในที่ทั้งหลาย มีทางบกและทางน้ำเป็นต้น ทั้งกลางคืนและกลางวัน โดยประการต่างๆ ด้วยคิดว่า

“เราจักเลี้ยงบุตรทั้งหลาย” ชื่อว่ายอมเดือดร้อน,

แม้ทำกรรมทั้งหลายมีการทำนาและการค้าขายเป็นต้น ด้วยคิดว่า “เราจักยังทรัพย์ให้เกิดขึ้น” ชื่อว่ายอมเดือดร้อนเหมือนกัน;

ก็เมื่อเขาเดือดร้อนอยู่อย่างนี้ ตนแลชื่อว่ายอมไม่มีแก้ตน,

เมื่อเขาไม่อาจทำตนที่ถึงทุกข์ด้วยความคับแค้นนั้นให้ถึงสุขได้ แม้ในปัจจุบันกาล ตนของเขาแลชื่อว่ายอมไม่มีแก้ตน,

เมื่อเขานอนแล้วบนเตียงเป็นที่ตาย ถูกเวทนาทั้งหลายมีความตายเป็นที่สุดเฝ้าอยู่ ราวกะว่าถูกเปลวเพลิงเฝ้าอยู่

เมื่อเครื่องต่อและเครื่องผูก (เส้นเอ็น) จะขาดไป

เมื่อร่างกระดูกจะแตกไป

แม้เมื่อเขาหลับตาเห็นโลกอื่น^๑ ลืมตาเห็นโลกนี้อยู่ ตนแลแม้อันเขาให้อาบน้ำวันละ ๒ ครั้งให้บริโภควันละ ๓ ครั้ง

ประดับด้วยของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น เลี้ยงแล้วตลอดชีวิต ก็ชื่อว่ายอมไม่มีแก้ตน

เพราะความที่ตนเป็นผู้ไม่สามารถจะทำเครื่องต้านทานทุกข์โดยความเป็นสหายได้; บุตรจักมีแต่ที่ไหน? ทรัพย์จักมีแต่ที่ไหน?

คือว่าในสมัยนั้น; บุตรหรือทรัพย์จักทำอะไรได้เล่า?

แม้เมื่ออนนทเศรษฐีไม่ให้อะไรๆ แก่ใครๆ รวบรวมทรัพย์ไว้เพื่อประโยชน์แก่บุตร นอนบนเตียงเป็นที่ตาย ในกาลก่อนก็ตี

ถึงทุกข์นี้ในบัดนี้ก็ดี, บุตรแต่ที่ไหน? ทรัพย์แต่ที่ไหน? คือว่าบุตรหรือทรัพย์ นำทุกข์อะไรไปได้?

หรือให้สุขอะไรเกิดขึ้นได้เล่า?”

ในกาลจบเทศนา การตรัสรู้ธรรมได้มีแก่สัตว์ ๘๔,๐๐๐.

เทศนาได้มีประโยชน์แก่มหาชนแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องอนนทเศรษฐี จบ.

๔. เรื่องโจรผู้ทำลายปม

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพวกโจรผู้ทำลายปม ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “โย พาลो มถญติ พาลย” เป็นต้น.

[โจรลักของที่ขอดไว้ที่พกผ้า]

ได้ยินว่า โจร ๒ คนนั้นเป็นสหายกัน ไปสู่พระเชตวันกับมหาชนผู้ไปอยู่เพื่อต้องการฟังธรรม, โจรคนหนึ่งได้ฟังธรรมกถาแล้ว, โจรคนหนึ่งมองดูของที่ตนควรถือเอา.

บรรดาโจรทั้ง ๒ นั้น โจรผู้ฟังธรรมอยู่ บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว.

โจรนอกนี้ได้ทรัพย์ประมาณ ๕ มาสกที่ขอดไว้ที่ชายผ้าของอุบาสกคนหนึ่ง.

ทรัพย์นั้นเป็นค่าอาหารในเรือนของเขาแล้ว, ย่อมไม่สำเร็จผลในเรือนของโจรผู้โสดาบันนอกนี้.

ครั้งนั้น โจรผู้สหายกับภรรยาของตน เมื่อจะเหย้าหยันโจรผู้โสดาบันนั้น จึงกล่าวว่า

“ท่านไม่ยังแม้ค่าอาหารให้สำเร็จในเรือนของตน เพราะความที่ตนฉลาดเกินไป.”

สหายผู้โสดาบันนอกนี้คิดว่า “เจ้าคนนี่ ย่อมสำคัญความที่ตนเป็นบัณฑิต ด้วยความเป็นพาลที่เดียวหนอ”

เพื่อจะกราบทูลความเป็นไปนั้นแต่พระศาสดา จึงไปสู่พระเชตวันกับญาติทั้งหลาย กราบพูลแล้ว

[ผู้รู้สึกตัวว่าง่อมเป็นบัณฑิตได้]

พระศาสดา เมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่เขา จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลใดง่อมสำคัญความที่แห่งตนเป็นคนง่อม,
บุคคลนั้นจะเป็นบัณฑิตเพราะเหตุนั้นได้บ้าง;
ส่วนบุคคลใดเป็นคนง่อม มีความสำคัญว่าตนเป็นบัณฑิต
บุคคลนั้นแล เราเรียกว่า ‘คนง่อม’

[แก้อรุณ]

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบว่า โย พาลो ความว่า บุคคลใดเป็นคนง่อม คือมิใช่เป็นบัณฑิต

ง่อมสำคัญ คือง่อมรู้ความที่ตนเป็นคนง่อม คือความเป็นคนเขลานั้น ด้วยตนเอง ว่า “เราเป็นคนเขลา.”

สอนบว่า เตน โส ความว่า ด้วยเหตุนี้ บุคคลนั้นจะเป็นบัณฑิตได้บ้าง หรือจะเป็นเช่นกับบัณฑิตได้บ้าง.

ก็เขารู้ว่า “ฉันทเป็นคนง่อม” เข้าไปหา เข้าไปนั่งใกล้คนอื่นซึ่งเป็นบัณฑิต

อันบัณฑิตนั้นกล่าวสอนอยู่ พรา้สอนอยู่ เพื่อประโยชน์แก่ความเป็นบัณฑิต

เรียนเอาโอวาทนั้นแล้ว ย่อมเป็นบัณฑิต หรือเป็นบัณฑิตกว่าได้.

สองบทว่า **ส เว พาโล** ความว่า

ส่วนบุคคลใดเป็นคนโง่อยู่ เป็นผู้มีความสำคัญว่าตนเป็นบัณฑิตถ่ายเดียว อย่างนี้ว่า

“คนอื่นใครเล่า? จะเป็นพหูสูต เป็นธรรมกถึก ทรงวินัย มีวาทกะกล่าวคุณเครื่องขจัดกิเลส เช่นกับด้วยเรา มีอยู่”

บุคคลนั้นไม่เข้าไปหา ไม่เข้าไปนั่งใกล้บุคคลอื่นซึ่งเป็นบัณฑิต ย่อมไม่เรียนปริยัติเลย, ย่อมไม่บำเพ็ญข้อปฏิบัติ, ย่อมถึงความเป็นคนโง่โดยส่วนเดียวแท้, บุคคลนั้นย่อมเป็นเหมือนโจรทำลายปมฉะนั้น.

เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสคำนี้ว่า “**ส เว พาโลติ วุจฺจติ.**”

ในกาลจบเทศนา มหาชนพร้อมด้วยญาติทั้งหลายของโจรผู้เสดาดับนอกรี บรรรลุเสดาปัตติผลแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องโจรผู้ทำลายปม จบ.

๕. เรื่องพระอุทายีเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระอุทายีเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “ยาวชีวมปิ เจ พาลो” เป็นต้น.

[คนไม่รู้มักถือตัว]

ได้ยินว่า พระอุทายีเถระนั้น เมื่อพระเถระผู้ใหญ่หลีกไปแล้ว ไปสู่โรงธรรมแล้ว นั่งบนธรรมมาสน์.

ต่อมาวันหนึ่ง พวกภิกษุอาคันตุกะเห็นพระอุทายีเถระนั้นแล้วเข้าใจว่า “ภิกษุนี้จักเป็นพระมหาเถระผู้พหุสูต”

จึงถามปัญหาปฏิสังยุตด้วยขั้นเป็นต้นแล้ว ตีเตียนพระเถระนั้น ผู้ไม่รู้ที่อยู่ซึ่งพระพุทธรูปจะอะไรๆ ว่า

“นี่พระเถระอะไร? อยู่ในพระวิหารเดียวกันกับพระพุทธรูปเจ้า ยังไม่รู้ธรรมแม้สักว่าขั้นธาคูและอายตนะ” ดังนี้แล้ว

จึงกราบทูลความเป็นไปนั้นแต่พระตถาคต.

ลำดับนั้น พระศาสดาเมื่อจะทรงแสดงธรรมแก่พวกภิกษุอาคันตุกะนั้น จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ถ้าคนพาล เข้าไปนั่งใกล้บัณฑิตอยู่ แม้จนตลอดชีวิต
เขาย่อมไม่รู้ธรรม. เหมือนทัพพีไม่รู้รสแกง ฉะนั้น.”

[แก้กรรม]

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานั้นว่า

“ชื่อว่าคนพาลนี้ เข้าไปหาอยู่ เข้าไปนั่งใกล้อยู่ ซึ่งบัณฑิตแม้จนตลอดชีวิต

ย่อมไม่รู้ปริยัตติธรรมอย่างนี้ว่า ‘นี่เป็นพุทธรูป พระพุทธรูปนี้มีประมาณเท่านี้’

หรือซึ่งปฏิบัติธรรมและปฏิเวธธรรมอย่างนี้ว่า ‘ธรรมนี้เป็นเครื่องอยู่, ธรรมนี้เป็นมารยาท, นี่เป็นโคจร,

กรรมนี้เป็นไปกับด้วยโทษ, กรรมนี้หาโทษมิได้, กรรมนี้ควรเสพ; กรรมนี้ไม่ควรเสพ;

สิ่งนี้พึงแทงตลอด, สิ่งนี้ควรทำให้แจ้ง.”

ถามว่า “เหมือนอะไร?”

แก้ว่า “เหมือนทัพพีไม่รู้รสแกงฉะนั้น.”

อธิบายว่า เหมือนอย่างว่าทัพพี แม้คนแกงต่างชนิด มีประการต่างๆ อยู่จนกร่อนไป ย่อมไม่รู้รสแกงว่า

‘นี้รสเค็ม, นี้รสจืด, นี้รสขม, นี้รสขื่น, นี้รสเผ็ด, นี้รสเปรี้ยว, นี้รสไม่เปรี้ยว, นี้รสฝาด ฉะนั้น’;

คนพาลเข้าไปนั่งใกล้บัณฑิตตลอดชีวิต ย่อมไม่รู้ธรรมมีประการดังกล่าวแล้ว ฉะนั้นเหมือนกัน.

ในกาลจบเทศนา จิตของพวกภิกษุอาคันตุกะ หลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย ดังนี้แล.

เรื่องพระอุทายีเถระ จบ.

๖. เรื่องภิกษุชาวเมืองปาฐา

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุชาวเมืองปาฐา ประมาณ ๓๐ รูป ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “มุกหุตตมปิ เจ วิญญู” เป็นต้น.

[ภิกษุสมาทานธุดงค์]

ความพิสดารว่า พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมคราวแรกในชฎแห่งป่าไผ่ฝ่ายแก่สหาย ๓๐ นั้น ผู้แสวงหญิงอยู่.

ในกาลนั้น สหายทั้งหมดเที่ยว ถึงความเป็นเอหิภิกษุ เป็นผู้ทรงบาตรและจีวรอันสำเร็จแล้วด้วยฤทธิ์ สมาทานธุดงค์ ๑๓ ประพฤติอยู่ โดยล่องไปแห่งกาลนาน เข้าไปเฝ้าพระศาสดาแม่อีก ฟังอนมตคคธรรมเทศนา^๑ บรรลุพระอรหัตแล้ว ณ อาสนะนั้นนั่นเอง.

ภิกษุทั้งหลาย สนทนากันในธรรมสภาว่า “น้าอัศจรรย์หนอ! ภิกษุเหล่านี้ รู้แจ้งธรรมพลันทีเดียว.”

พระศาสดา ทรงสดับกถานั้นแล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ไม่ใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น, แม้ในกาลก่อน ภิกษุเหล่านี้ เป็นนักร้อง เป็นสหายกันประมาณ ๓๐ คน ฟังธรรมเทศนาของสุกรชื่อมหาตุณทิละ ในตุณทิลชาต^๒ รู้แจ้งธรรมได้ฉับพลันทีเดียว สมาทานศีล ๕ แล้ว, เพราะอุปนิสัยนั้นนั่นเอง เขาเหล่านั้น จึงบรรลุพระอรหัต ณ อาสนะที่ตนนั่งแล้วทีเดียวในกาลบัดนี้” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ถ้าวิญญูชน เข้าไปนั่งใกล้บัณฑิต แม่ครูเดียว,
เขาย่อมรู้แจ้งธรรมได้ฉับพลัน, เหมือนลั่นรูรัสแกงฉนั้น.”

[แก้อรุณ]

พึงทราบเนื้อความแห่งพระคาถานี้ว่า

“ถ้าวิญญูชน คือว่า บุรุษผู้บัณฑิต เข้าไปนั่งใกล้บัณฑิตอื่น แม่ครูเดียว, เขาเรียนอยู่ สอบสวนอยู่ในสำนักบัณฑิตอื่นนั้น ชื่อว่าย่อมรู้แจ้งปริยัติธรรมโดยพลันทีเดียว, แต่ทั้งนี้ เขาให้บัณฑิตบอกก็มีภูฐานแล้ว เพียรพยายามอยู่ในข้อปฏิบัติ, เป็นบัณฑิต ย่อมรู้แจ้งแม่โลกุตรธรรมพลันทีเดียว, เหมือนบุรุษผู้มีชีวหาประสาทอันโรคไม่กำจัดแล้ว พอวางอาหารลงที่ปลายลิ้นเพื่อจะรู้รสย่อมรู้รส อันต่างด้วยรสเค็มเป็นต้น ฉะนั้น.”

ในกาลจบเทศนา ภิกษุเป็นอันมาก บรรลุพระอรหัตแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องภิกษุชาวเมืองปาฐา จบ.

๑ ส. นิทาน. ๑๖/๒๐๒.

๒ ขุ. ขา. ฎก ๒๗/๒๐๐ ตพฐฎกธา. ๕/๗๘.

๗. เรื่องสุปปพุทธกถุญญี

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภบุรุษโรคเรื้อน ชื่อว่าสุปปพุทธะ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “จรนต์ พาลา ทุมเมธา” เป็นต้น^๑.

[สุปปพุทธะกราบทูลคุณวิเศษแด่พระศาสดา]

เรื่องสุปปพุทธะนี้มาแล้วในอุทานนั้นแล.

ก็ในกาลนั้น สุปปพุทธกถุญญีซึ่งทำบริษัท ฟังธรรมเทศนาของพระผู้มีพระภาคแล้ว บรรลุโสดาปัตติผล ปรารถนาจะกราบทูลคุณที่ตนได้แล้ว แต่พระศาสดา (แต่) ไม่อาจเพื่อจะหยั่งลงในท่ามกลางบริษัท ได้ไปวิหาร ในเวลามหาชนถวายบังคมพระศาสดา กลับไปแล้ว.

[คนมีอริยทรัพย์ ๗ เป็นผู้ไม่ขัดสน]

ขณะนั้น ท้าวสักกเทวราช ทรงทราบ “สุปปพุทธกถุญญีนี้ ใคร่เพื่อทำคุณที่ตนได้ในศาสนาของพระศาสดาให้ปรากฏ” ทรงดำริว่า “เราจักทดลองนายสุปปพุทธกถุญญีนั้น” เสด็จไปยืนในอากาศแล้ว ได้ตรัสคำนี้ว่า “สุปปพุทธะ เธอเป็นมนุษย์ขัดสน เป็นมนุษย์ยากไร้, เราจักให้ทรัพย์หาที่สิ้นสุดมิได้แก่เธอ, เธอจงกล่าวว่า ‘พระพุทโธไม่ใช่พระพุทโธ, พระธรรมไม่ใช่พระธรรม, พระสงฆ์ไม่ใช่พระสงฆ์, อย่าเลยด้วยพระพุทโธแก่เรา, อย่าเลยด้วยพระธรรมแก่เรา อย่าเลยด้วยพระสงฆ์แก่เรา.’”

ลำดับนั้น สุปปพุทธกถุญญีนั้น กล่าวกะท้าวสักกะนั้นว่า “ท่านเป็นใคร?”

สักกะ. เราเป็นท้าวสักกะ.

สุปปพุทธะ. ท่านผู้บอดเขลา ผู้ไม่มียางอาย, ท่านเป็นผู้ไม่สมควรจะพูดกับเรา, ท่านพูดกะเราว่า ‘เป็นคนเข็ญใจ เป็นคนขัดสน เป็นคนกำพัว,’ เราไม่ใช่คนเข็ญใจ ไม่ใช่คนขัดสนเลย, เราเป็นผู้ถึงความสุข มีทรัพย์มาก,

“ทรัพย์เหล่านี้คือ ทรัพย์คือศรัทธา ๑, ทรัพย์คือศีล ๑,
ทรัพย์คือหิริ ๑, ทรัพย์คือโอตตัมปะ ๑, ทรัพย์คือสุตะ ๑,
ทรัพย์คือจาคะ ๑, ปัญญาแล เป็นทรัพย์ที่ ๗,
ย่อมมีแก่ผู้ใด จะเป็นหญิงก็ตาม เป็นชายก็ตาม,
บัณฑิตทั้งหลายกล่าวบุคคลนั้นว่า ‘เป็นคนไม่ขัดสน,’
ชีวิตของบุคคลนั้นไม่ว่างเปล่า.”^๒

เพราะเหตุนี้ อริยทรัพย์มีอย่าง ๗ นี้ มีอยู่แก่ชนเหล่าใดแล,
ชนเหล่านั้น อันพระพุทโธเจ้าทั้งหลาย หรือพระปัจเจกพุทโธทั้งหลาย ย่อมไม่กล่าวว่า ‘เป็นคนจน.’

๑ พุ. อ. ๒๕/๑๔๖.

๒ อ.จ. สุตต. ๒๓/๔.

ท้าวสักกะ ทรงสดับถ้อยคำของสุปปพุทธะนั้นแล้ว ทรงละเขาไว้ในระหว่างทาง เสด็จไปสู่สำนักของพระศาสดา กราบทูลการโต้ตอบถ้อยคำนั้นทั้งหมดแต่พระศาสดาแล้ว.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสกะท้าวสักกะนั้นว่า

“ท้าวสักกะ ทั้งร้อยทั้งพันแห่งคนทั้งหลายผู้เช่นกับพระองค์ ไม่อาจเพื่อจะให้สุปปพุทธภูมิ กล่าวว่ ‘พระพุทฺธไม่ใช่พระพุทฺธ พระธรรมไม่ใช่พระธรรม หรือพระสงฆ์ไม่ใช่พระสงฆ์’ ได้เลย.”

ฝ่ายสุปปพุทธะแล ไปสู่สำนักของพระศาสดา มีความบันเทิง อันพระศาสดาทรงทำแล้ว กราบทูลคุณอันตนได้แล้วแต่พระศาสดา ลุกจากอาสนะหลีกไปแล้ว.

ขณะนั้น แมโคลูกอ่อน ปลงสุปปพุทธะนั้นผู้หลีกไปแล้วไม่นานจากชีวิตแล้ว.

[บุรพกรรมของสุปปพุทธะและแมโค]

ได้ยินว่า โคม่าลูกอ่อนนั้น เป็นยักขิณิตนหนึ่ง เป็นแมโค ปลงชนทั้ง ๔ นี้ คือ

กุลบุตรชื่อปุกกุสาติ ๑ พาหิยทวารุจิริยะ ๑ นายโจรฆาตกะชื่อตัมพาทาฐิกะ ๑ สุปปพุทธภูมิ ๑ จากชีวิต คนละร้อยอัฒตภาพ.

ได้ยินว่า ในอดีตกาล ชนเหล่านั้น เป็นบุตรเศรษฐีทั้ง ๔ คน นำหญิงแพศยาผู้เป็นนครโสภณีนคนหนึ่งไปสู่สวนอุทยาน เสวยสมบัติตลอดวันแล้ว ในเวลาเย็น ปรีักษากันอย่างนี้ว่า “ในที่นี้ไม่มีคนอื่น, เราทั้งหลาย จักถือเอาภรรยาคนหนึ่ง และเครื่องประดับทั้งหมดที่พวกเราให้แก่หญิงนี้แล้ว ฆ่าหญิงนี้เสียไปกันเถิด.”

หญิงนั้นฟังถ้อยคำของเศรษฐีบุตรเหล่านั้นแล้ว คิดว่า “ชนพวกนี้ ไม่มีมายาย อภิรมย์กับเราแล้ว บัดนี้ ปรารถนาจะฆ่าเรา, เราจักรู้จักที่ควรทำแก่ชนเหล่านั้น” เมื่อถูกชนเหล่านั้นฆ่าอยู่ ได้ทำความปรารถนาว่า “ขอเราพึงเป็นยักขิณิ ผู้สามารถเพื่อฆ่าชนเหล่านั้น เหมือนอย่างพวกนี้ฆ่าเรา ฉะนั้นเหมือนกัน.”

[คนโง่ทำกรรมลามก]

ภิกษุหลายรูป กราบทูลการทำกาละของสุปปพุทธะนั้นแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลถามว่า “คติของสุปปพุทธะนั้น เป็นอย่างไร? เพราะเหตุไรเล่า เขาจึงถึงความเป็นคนมีโรคเรื้อน?”

พระศาสดา ทรงพยากรณ์ความที่สุปปพุทธะนั้นบรรลุโสดาปัตติผลแล้ว เกิดในดาวดึงสภพ และการเห็นพระตครสีขิปังเจกพุทธะ ถ่ม (น้ำลาย) แล้ว หลีกไปทางซ้าย^๑ ไหม้แล้วในนรกตลอดกาลนาน ด้วยวิบากที่เหลือ ถึงความเป็นคนมีโรคเรื้อนในบัดนี้แล้ว ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สัตว์เหล่านี้ เทียวทำกรรมมีผลเผ็ดร้อนแก่ตนเองแล” ดังนี้แล้ว

เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรมให้ยิ่งขึ้น จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ชนพาลทั้งหลาย มีปัญญาทรมาม มีตนเป็นดังข้าศึก
เทียวทำกรรมลามก ซึ่งมีผลเผ็ดร้อนอยู่.”

๑ อปพยามิ กตวา ถือเอาความว่า หลีกซ้าย. ธรรมดาดับฉัตต เห็นพุทฺธบุคฺคผลแล้วยอมหลีกทางขวา. ดูใน ป. ที. อุทานวณฺณนา ๓๖๘.

[แก้ธรรม]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **จรรนติ** ความว่า เทียวทำอกุศลถ้อยเดียว ด้วยอิริยาบถ ๔ อยู่.

ชนทั้งหลาย ผู้ไม่รู้ประโยชน์ในโลกนี้ และประโยชน์ในโลกหน้า ชื่อว่าพาล ในบทว่า **พาลา** นี้.

บทว่า **ทุมเมธา** คือมีปัญหาเขลา.

บทว่า **อมิตเตเนว** ความว่า เป็นราวกว่าคนมีเวรผู้มีไมตรี.

บทว่า **กฏุกปผล** ความว่า มีผลเข้มแข็ง คือมีทุกข์เป็นผล.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลอรุณผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องสุปปพุทธคุณธิ จบ.

๘. เรื่องชานา

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภชานาคนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า “น ตั กมมึ กต สาสุ” เป็นต้น.

[โจรเข้าลักทรัพย์ในตระกูลมั่งคั่ง]

ได้ยินว่า ชานานั้น โฉนาแห่งหนึ่งอยู่ในที่ไม่ไกลจากกรุงสาวัตถี.

พวกโจรเข้าไปสู่พระนครโดยท่อน้ำ ทำลายอุโมงค์ในตระกูลมั่งคั่งตระกูลหนึ่ง เข้าไปถือเอาเงินและทองเป็นอันมาก แล้วก็ออกไปโดยทางท่อน้ำนั่นเอง.

โจรคนหนึ่ง ลวงโจรเหล่านั้น แบ่งภัณฑะกับโจรทั้งหลายเหล่านั้นแล้ว ถือพาเดินไปอยู่ ไม่ได้กำหนดถึงอุบรูจทรัพย์พันหนึ่งที่ตั้งกลางจากเกลียวผ้า.

[พระศาสดาทรงเล็งเห็นอุปนิสัยของชานา]

ในวันนั้น เวลาใกล้รุ่ง พระศาสดา ทรงตรวจดูสัตว์โลก ทรงเห็นชานานั้น ผู้เข้าไปในภายในข่ายคือพระญาณของพระองค์ แล้วทรงใคร่ครวญอยู่ว่า “เหตุอะไรหนอแล? จักมี” ได้ทรงเห็นเหตุนี้ว่า

“ชานาคันนี้ จักไปเพื่อโฉนาแต่เข้าตรู, แม้วพวกเจ้าของภัณฑะ ไปตามรอยเท้าของโจรทั้งหลายแล้ว เห็นอุบรูจทรัพย์พันหนึ่งในนาของชานานั้นแล้วก็จักจับชานานั้น, เว้นเราเสีย คนอื่นชื่อว่าผู้เป็นพยานของชานานั้นจักไม่มี; แม้อุปนิสัยแห่งโสตาปัตติมรรค ของชานานั้นก็มีอยู่, เราไปในที่นั้น ย่อมควร.”

ฝ่ายชานานั้น ไปเพื่อโฉนาแต่เข้าตรู.

พระศาสดา มีพระอาณนทเถระเป็นปัจฉาสมณะ ได้เสด็จไปในที่นั้นแล้ว.

ชานาเห็นพระศาสดาแล้ว ไปถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เริ่มโฉนาอีก.

พระศาสดา ไม่ตรัสอะไรๆ กับเขา เสด็จไปยังที่ๆ อุบรูจทรัพย์พันหนึ่งตก ทรงเห็นอุบรูจนั้นแล้ว จึงตรัสกะพระอาณนทเถระว่า “อาณนท เธอเห็นไหม อสรพิช.”

พระอาณนทเถระ ทูลว่า ‘เห็น พระเจ้าข้า อสรพิชร้าย.’

ชานาได้ยินถ้อยคำนั้น คิดว่า “ที่นี้เป็นที่ที่เข้าไปในเวลาหรือมีไข้เวลา แห่งเรา, ได้ยินว่า อสรพิชมีอยู่ในที่นั้น” เมื่อพระศาสดาตรัสคำมีประมาณเท่านั้นหลักไปแล้ว, จึงถือเอาด้ามปฏิกเดินไปด้วยตั้งใจว่า “จักฆ่าอสรพิชนั้น” เห็นอุบรูจทรัพย์พันหนึ่ง แล้วคิดว่า “คำนั้น จักเป็นคำอันพระศาสดาตรัสหมายเอาอุบรูจทรัพย์พันหนึ่งนี่” จึงถือเอาอุบรูจทรัพย์พันหนึ่งนั้นกลับไป เพราะความที่ตนเป็นคนไม่ฉลาด จึงซ่อนมันไว้ในที่สมควรแห่งหนึ่ง กลบด้วยฝุ่นแล้ว เริ่มจะโฉนาอีก.

[ชานาถูกจับไปประหารชีวิต]

แม้พวกมนุษย์ เมื่อราตรีสว่างแล้ว เห็นกรรมอันพวกโจรทำในเรือน จึงเดินตามรอยเท้าไป ถึงนานั้นแล้ว เห็นที่ๆ พวกโจรแบ่งภัณฑะกันในนานั้น ได้เห็นรอยเท้าของชานาแล้ว.

มนุษย์เหล่านั้น ไปตามแนวรอยเท้าของชานานั้น เห็นที่แห่งอุทธรณ์ที่ชานาเก็บเอาไว้ ค่อยๆ ออกแล้ว ถือเอาอุทธรณ์ คุกคามว่า “แก่ปล้นเรือนแล้ว เทียวไปราวกับไถนาอยู่” โบายด้วยท่อนไม้ นำไปแสดงแก่พระราชแล้ว.

พระราช ทรงสดับความเป็นไปนั้นแล้ว จึงรับสั่งให้ประหารชีวิตชานานั้น.

พวกราชบุรุษ มัดชานานั้นให้มีแขนไหลหลัง เขียนด้วยหวาย นำไปสู่ตะแลงแกงแล้ว.

ชานานั้นถูกราชบุรุษเขียนด้วยหวาย ไม่กล่าวคำอะไรๆ อื่น กล่าวอยู่ว่า “เห็นไหม อานนท์ อสรพิษ, ‘เห็น พระเจ้าข้า อสรพิษร้าย’ เดินไปอยู่.

ครั้งนั้น พวกราชบุรุษ ถามเขาว่า “แก่กล่าวถ้อยคำของพระศาสดาและพระอานนทเถระเท่านั้น, นี้ชื่ออะไร?”

เมื่อชานาตอบว่า “เราเมื่อได้เฝ้าพระราชาก็จะบอก,” จึงนำไปสู่สำนักของพระราช กราบทูลความเป็นไปนั้นแต่พระราชแล้ว.

[ชานาพ้นโทษ เพราะอ้างพระศาสดาเป็นพยาน]

ลำดับนั้น พระราช ตรัสถามชานานั้นว่า “เพราะเหตุไร เจ้าจึงกล่าวดังนั้น?”

แม้ชานานั้น กราบทูลว่า “ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ไม่ใช่โจร” แล้วก็กราบทูลเรื่องนั้นทั้งหมด แต่พระราช จำเดิมแต่กาลที่ตนออกไปเพื่อต้องการจะไถนา.

พระราช ทรงสดับถ้อยคำของชานานั้นแล้ว ตรัสว่า “พนาย ชานานี้อ้างเอาพระศาสดาผู้เป็นบุคคลเลิศในโลกเป็นพยาน, เราจะยกโทษแก่ชานานี้ ยังไม่สมควร, เราจักรู้สิ่งที่ควรทำในเรื่องนี้” ดังนี้แล้ว

ทรงพาชานานี้ไปยังสำนักของพระศาสดาในเวลาเย็น ทูลถามพระศาสดาว่า

“ข้าแต่พระผู้มีพระภาค พระองค์ได้เสด็จไปสู่ที่ไถนาของชานานั้น กับพระอานนทเถระแลหรือ?”

พระศาสดา. ขอถวายพระพร มหาบพิตร.

พระราช. พระองค์ทรงเห็นอะไรในนานั้น?

พระศาสดา. อุทธรณ์พินหนึ่ง มหาบพิตร.

พระราช. ทรงเห็นแล้ว ได้ตรัสคำอะไร?

พระศาสดา. คำชื่อนี้ มหาบพิตร.

พระราช. พระเจ้าข้า ถ้าบุรุษนี้จักได้ทำการอ้างบุคคลผู้เช่นกับด้วยพระองค์แล้วไซ้, เขาก็ไม่ได้ชีวิต, แต่เขากล่าวคำที่พระองค์ตรัสแล้ว จึงได้ชีวิต.

[ไม่ควรทำกรรมที่ให้ผลเดือดร้อนในภายหลัง]

พระศาสดา ทรงสดับพระราชดำรัสนั้นแล้ว ตรัสว่า

“ขอถวายพระพร มหาบพิตร, แม้อาตมภาพกล่าวคำมีประมาณเท่านั้นนั่นเองแล้วก็ไป,
ความตามเดือดร้อนในภายหลัง ย่อมมีเพราะทำกรรมใด กรรมนั้น ชื่อผู้เป็นบัณฑิตไม่พึงทำ” ดังนี้
เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมเดือดร้อนในภายหลัง
เป็นผู้มีหน้าชุ่มด้วยน้ำตา ร้องไห้ เสวยผลของกรรมใดอยู่
กรรมนั้น อันบุคคลทำแล้ว ไม่ดีเลย.”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า **ย กตวา** ความว่า

บุคคลทำกรรมใด คืออันสามารถจะให้เกิดในอบายภูมิทั้งหลายมีนรกเป็นต้น ได้แก่ มีทุกข์เป็นกำไร
เมื่อตามระลึกถึง ชื่อว่าย่อมเดือดร้อนในภายหลัง คือย่อมเศร้าโศกในภายหลัง ในขณะที่ระลึกถึงแล้วๆ,
กรรมนั้น อันบุคคลทำแล้วไม่ดี คือไม่งาม ได้แก่ ไม่สะอาดสวย.

สอนบทว่า **ยสฺส อสฺสุมุโข** ความว่า เป็นผู้ที่มีหน้าชุ่มด้วยน้ำตา ร้องไห้ ย่อมเสวยผลกรรมใด.

ในเวลาจบเทศนา อุบาสกชานา บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว.

แม้ภิกษุผู้ประชุมกันเป็นอันมาก ก็บรรลุอุริยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องชานา จบ.

๙. เรื่องนายสุนนมาลาการ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภนายมาลาการชื่อสุนน ตรีศพระธรรมเทศนาว่า “ตถจ กम्म กตฺ สาธุ” เป็นต้น.

[พระศาสดาเสด็จบิณฑบาต]

ดังได้สดับมา นายมาลาการนั้น บำรุงพระเจ้าพิมพิสารด้วยดอกมะลิ ๘ ทะนานแต่เช้าตรู่ทุกวัน ย่อมได้กหาปณะวันละ ๘ กหาปณะ.

ต่อมาวันหนึ่ง, เมื่อนายมาลาการนั้นถือดอกไม้ พ้อเข้าไปสู่พระนคร, พระผู้มีพระภาค อันภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่แวดล้อม ทรงเปล่งพระรัศมีมีวรัณณะ ๖ เสด็จเข้าไปสู่พระนคร เพื่อบิณฑบาต ด้วยพระพุทธานุภาพอันใหญ่ ด้วยพระพุทธานุภาพอันใหญ่.

แท้จริง ในกาลบางคราว พระผู้มีพระภาคทรงปิดพระรัศมีมีวรัณณะ ๖ ด้วยจีวรแล้ว เสด็จไป เหมือนภิกษุผู้เที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตรรูปใดรูปหนึ่ง เหมือนเสด็จไปต้อนรับพระอังคัลลิมาล สิ้นทางตั้ง ๓๐ โยชน์, ในกาลบางคราว ทรงเปล่งพระรัศมีมีวรัณณะ ๖ เหมือนทรงเปล่งในเวลาเสด็จเข้าไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์ เป็นต้น.

แม้ในวันนั้น พระผู้มีพระภาคทรงเปล่งพระรัศมีมีวรัณณะ ๖ จากพระศรีระ เสด็จเข้าไปสู่กรุงราชคฤห์ ด้วยพระพุทธานุภาพอันใหญ่ ด้วยพระพุทธานุภาพอันใหญ่.

[นายมาลาการบูชาพระศาสดาด้วยดอกไม้]

ครั้งนั้น นายมาลาการเห็นอรรถภาพพระผู้มีพระภาค เช่นกับด้วยรัตนอันมีค่าและทอง^๑ อันมีค่า แลดูพระศรีระ ซึ่งประดับแล้วด้วยมหาปริสรัชณะ ๓๒ มีส่วนแห่งความงามด้วยพระสิริคืออนุพยัญชนะ ๘๐ มีจิตเลื่อมใสแล้ว คิดว่า “เราจักทำการบูชาอันยิ่ง แต่พระศาสดาอย่างไรหนอแล?”

เมื่อไม่เห็นสิ่งอื่น จึงคิดว่า “เราจักบูชาพระผู้มีพระภาคด้วยดอกไม้เหล่านี้”

คิดอีกว่า “ดอกไม้เหล่านี้ เป็นดอกไม้สำหรับบำรุงพระราชาประจำ, พระราชา เมื่อไม่ทรงได้ดอกไม้เหล่านี้ พึงให้จงจำเราบ้าง พึงให้เขาเราบ้าง พึงขับไล่เสีย จากแว่นแคว้นบ้าง, เราจะทำอย่างไรหนอแล?”

ครั้งนั้น ความคิดอย่างนี้ได้มีแก่นายมาลาการนั้นว่า

“พระราชาจะทรงฆ่าเราเสียก็ตาม ขับไล่เสียจากแว่นแคว้นก็ตาม, ก็พระราชานั้น แม้เมื่อพระราชทานแก่เรา พึงพระราชทานทรัพย์สักว่าเลี้ยงชีพในอดีตภาพนี้; ส่วนการบูชาพระศาสดา อาจเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุข แก่เราในภวภูมิกับเป็นอนกที่เดียว” สละชีวิตของตน แต่พระตถาคตแล้ว.

นายมาลาการนั้น คิดว่า “จิตเลื่อมใสของเราไม่กลับกลายเป็นใจ; เราจักทำการบูชาเพียงนั้นทีเดียว” เป็นผู้ร่าเริงบันเทิงแล้ว มีจิตเบิกบานและแช่มชื่น บูชาพระศาสดาแล้ว.

๑ เช่นกับด้วยพวงแก้วและพวงทอง ก็ว่า. โบราณว่า เช่นกับด้วยพวงแก้วและพวงทอง ก็มี.

[ความอัศจรรย์ของดอกไม้ที่เป็นพุทธรูชา]

นายมาลาการนั้นบูชาอย่างไร?

ที่แรก นายมาลาการซัดดอกไม้ ๒ กำ ขึ้นไปในเบื้องบนแห่งพระตถาคตก่อน. ดอกไม้ ๒ กำนั้น ได้ตั้งเป็นเพดานในเบื้องบนพระเศียร.

เขาซัดดอกไม้ ๒ กำอื่นอีก. ดอกไม้ ๒ กำนั้นได้ห้อยย้อยลงมาตั้งอยู่ทางด้านพระหัตถ์ขวา โดยอาการอันมาลาบังไว้.

เขาซัดดอกไม้ ๒ กำอื่นอีก. ดอกไม้ ๒ กำนั้นได้ห้อยย้อยลงมาตั้งอยู่ทางด้านพระปฤษฎางค์ อย่างนั้นเหมือนกัน.

เขาซัดดอกไม้ ๒ กำอื่นอีก. ดอกไม้ ๒ กำนั้นห้อยย้อยลงมาตั้งอยู่ทางด้านพระหัตถ์ซ้าย อย่างนั้นเหมือนกัน.

ดอกไม้ ๘ ทะนานเป็น ๘ กำ แวดล้อมพระตถาคตในฐานะทั้ง ๔ ด้วยประการฉะนี้.

ได้มีทางพอเป็นประตูเดินไปข้างหน้าเท่านั้น.

ซัดดอกไม้ทั้งหลายได้หันหน้าเข้าข้างใน, หันกลีบออกข้างนอก.

พระผู้มีพระภาคเป็นราวกะว่าแวดล้อมแล้วด้วยแผ่นเงิน เสด็จไปแล้ว.

ดอกไม้ทั้งหลาย แม้ไม่มีจิต อาศัยบุคคลผู้มีจิต ไม่แยกกัน ไม่ตกลง ย่อมไปกับพระศาสดานั้นเทียว ย่อมหยุดในที่ทรงยืน.

รัศมีเป็นราวกะว่าสายฟ้าแลบตั้งแสนสาย ออกจากพระสรีระของพระศาสดา.

พระรัศมีที่ออก (จากพระกายนั้น) ออกทั้งข้างหน้าทั้งข้างหลัง ทั้งข้างขวาทั้งข้างซ้าย ทั้งเบื้องบนพระเศียร.

พระรัศมีแม้แต่สายหนึ่ง ไม่หายไปทางที่ตรงเบื้องพระพักตร์ๆ

แม้ทั้งหมดทำประทักษิณพระศาสดา ๓ รอบแล้วรวมเป็นพระรัศมีมีประมาณเท่าลำตาลหนุ่ม พุ่งตรงไปข้างหน้าทางเดียว.

[นายมาลาการบอกแก่ภรรยา]

นครทั้งสี่เมืองลือแล้ว.

บรรดาชน ๑๘ โภกฺกิ คือ ในภายในนคร ๙ โภกฺกิ ภายนอกนคร ๙ โภกฺกิ

ชายหรือหญิงแม้คนหนึ่ง ชื่อว่าจะไม่ถือเอาภิกษาออกไปยอมไม่มี.

มหาชนบันลือสีหนาท ทำการยกท่อนผ้าขึ้นตั้งพันอยู่ข้างหน้าของพระศาสดาเทียว.

แม้พระศาสดา เพื่อจะทรงทำคุณของนายมาลาการให้ปรากฏ

ได้เสด็จเทียวไปในพระนครประมาณ ๓ คาบ โดยหนทางเป็นที่เทียวไปด้วยกลองนั่นเอง.

สรีระทั้งสี่ ของนายมาลาการเต็มเปี่ยมด้วยปีติมีวรรณะ ๕.

นายมาลาการนั้น เทียวไปกับพระตถาคตหน้อยหนึ่งเท่านั้น

เข้าไปภายในแห่งพระพุทธรัศมี เป็นราวกะว่าจมลงในรสแห่งมโนสิลา

ชมเชยถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ได้ถือเอากระเช้าเป่ามันนั้นแลไปสู่เรือน.

ครั้งนั้น ภรรยาถามเขาว่า “ดอกไม้อยู่ที่ไหน?”

มาลาการ. เราบูชาพระศาสดาแล้ว.

ภรรยา. บัดนี้ ท่านจักทำอะไรแต่พระราชาเล่า?

มาลาการ. พระราชาจะทรงฆ่าเราก็คงตาม ขบไล่จากแว่นแคว้นก็ตาม, เราสละชีวิตบูชาพระศาสดาแล้ว, ดอกไม้ทั้งหมดมี ๘ กำ, บูชาชื่อเห็นปานนี้เกิดแล้ว, มหาชนทำการโห่ร้องตั้งพัน เทียวไปกับพระศาสดา, นั้นเสียงโห่ร้องของมหาชนในที่นั้น.

[ภรรยาไม่เลื่อมใส ฟ้องพระราชา]

ลำดับนั้น ภรรยาของเขาเป็นหญิงบอดเขลา ไม่ยังความเลื่อมใสในพระปาฏิหาริย์เห็นปานนั้นให้เกิด ต่ำเขาแล้ว กล่าวว่ “ธรรมดา พระราชาทั้งหลาย เป็นผู้ดูร้าย กริ้วคราวเดียวก็ทำความพินาศแหม่มาก ด้วยการตัดมือและเท้าเป็นต้น, ความพินาศพิงมีแม่แก่เรา เพราะกรรมที่เธอทำ” พาพวกบุตรไปสู่ราชตระกูล ผู้อันพระราชาตรัสเรียกถามว่า “อะไรกันนี้?” จึงกราบทูลว่า “สามีของหม่อมฉันเอาดอกไม้สำหรับบำรุงพระองค์บูชาพระศาสดาแล้ว มีมือเปล่ามาสู่เรือน ถูกหม่อมฉันถามว่า ‘ดอกไม้อยู่ที่ไหน?’ ก็กล่าวคำชื่อนี้, หม่อมฉันต่ำเขาแล้ว กล่าวว่ ‘ธรรมดาพระราชาทั้งหลาย เป็นผู้ดูร้าย กริ้วคราวเดียวก็ทำความพินาศแหม่มาก ด้วยการตัดมือและเท้าเป็นต้น, ความพินาศพิงมีแม่แก่เรา เพราะกรรมที่เธอทำ’ ดังนี้แล้ว ก็ทิ้งเขามาในที่นี้; กรรมที่เขาทำ จงเป็นกรรมดีก็ตาม จงเป็นกรรมชั่วก็ตาม, กรรมนั้นจงเป็นของเขาผู้เดียว; ขอเดชะ พระองค์จงทรงทราบความที่เขาอันหม่อมฉันทิ้งแล้ว.”

[พระราชาทรงทำเป็นกริ้ว]

พระราชาทรงบรรลุโศดาปัตติผล ถึงพร้อมด้วยศรัทธา เป็นอริยสาวก ด้วยการเห็นที่แรกนั้นแล ทรงดำริว่า “โอ! หญิงนี้เป็นบอดเขลา ไม่ยังความเลื่อมใสในคุณเห็นปานนี้ให้เกิดขึ้น.”

ท้าวเธอทำเป็นดังว่ากริ้ว ตรัสว่า “เจ้าพูดอะไร แม่? นายมาลาการนั้นทำการบูชา ด้วยดอกไม้สำหรับบำรุงเราหรือ?”

หญิงนี้ ทูลว่า “ขอเดชะ พระเจ้าข้า.”

พระราชาตรัสว่า “ความดีอันเจ้าทิ้งเขา ทำแล้ว, เราจักรู้จักที่ควรทำแก่นายมาลาการผู้ทำการบูชาด้วยดอกไม้ทั้งหลายของเรา,” ทรงส่งหญิงนั้นไปแล้ว รีบเสด็จไปในสำนักพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว เสด็จเทียวไปกับด้วยพระศาสดานั้นเทียว.

พระศาสดาทรงทราบความเลื่อมใสแห่งพระหฤทัยของพระราชา นั้น เสด็จเทียวไปสู่พระนครตามถนนเป็นที่เทียวไปด้วยกลองแล้ว ได้เสด็จไปสู่พระทวารแห่งพระราชมณเฑียรของพระราชา.

พระราชาทรงรับบาตร ได้ทรงมีพระประสงค์จะเชิญเสด็จพระศาสดา เข้าไปสู่พระราชมณเฑียร.

ส่วนพระศาสดา ได้ทรงแสดงพระอาการที่จะทรงนั่งในพระลานหลวงนั่นเอง.

พระราชาทรงทราบพระอาการนั้นแล้ว รับสั่งให้ทำปะรำในขณะนั้นนั่นเอง ด้วยพระดำรัสว่า
“ท่านทั้งหลายจงทำปะรำโดยเร็ว.”

พระศาสดาทรงนั่งกับหมู่ภิกษุแล้ว.

ถามว่า “ก็เพราะเหตุไร พระศาสดาจึงไม่เสด็จเข้าสู่พระราชามณเฑียร?”

แก้วว่า “(เพราะ) ได้ยินว่า ความปริวิตกอย่างนี้ได้มีแก่พระองค์ว่า

‘ถ้าว่าเราพึงเข้าไปนั่งในภายในไซ้, มหาชนไม่พึงได้เพื่อจะเห็นเรา, คุณของนายมาลาการจะไม่พึงปรากฏ,
แต่ว่า มหาชนจักได้เพื่อเห็นเราผู้นั่งอยู่ ณ พระลานหลวง, คุณของนายมาลาการจักปรากฏ.’”

[พระราชาทรงพระราชทานสิ่งของอย่างละ ๘ อย่าง]

จริงอยู่ พระพุทธเจ้าทั้งหลายเท่านั้น ย่อมอาจเพื่อทำคุณของบุคคลผู้มีคุณทั้งหลายให้ปรากฏ,
ชนที่เหลือเมื่อจะกล่าวคุณของบุคคลผู้มีคุณทั้งหลาย ย่อมประพุดติตระหนี่ (คือออมเสีย).

แผ่นดอกไม้ ๔ แผ่นได้ตั้งอยู่ในทิศทั้ง ๔ แล้ว.

มหาชนแวดล้อมพระศาสดาแล้ว.

พระราชาทรงอังคาสภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ด้วยอาหารอันประณีต.

ในเวลาเสด็จกัฏติก พระศาสดาทรงทำอนุโมทนาแล้ว อันแผ่นดอกไม้ ๔ แผ่น แวดล้อมโดยนัยก่อนนั้นแล
อันมหาชนผู้บังลือสีหนาทแวดล้อม ได้เสด็จไปสู่วิหารแล้ว.

พระราชาทรงส่งเสด็จพระศาสดา กลับแล้ว รับสั่งให้หานายมาลาการมาแล้ว ตรัสถามว่า

“เจ้าว่าอย่างไร จึงบูชาพระศาสดาด้วยดอกไม้อันตนพืงนำมาเพื่อเรา?”

นายมาลาการกราบทูลว่า “ขอเดชะ ข้าพระองค์คิดว่า ‘พระราชาก็จะฆ่าเราก็คงตาม จะขับไล่เราเสียจากแคว้นแคว้นก็ตาม’ ดังนี้
แล้ว จึงสละชีวิตบูชาพระศาสดา.”

พระราชตรัสว่า “เจ้าชื่อว่าเป็นมหาบุรุษ” แล้วพระราชทานของที่ควรให้ชื่อหมวด ๘ แห่งวัตถุทั้งปวงนี้ คือ

ช้าง ๘ ม้า ๘ ทาส ๘ ทาสี ๘ เครื่องประดับใหญ่ ๘ กหาปณะ ๘ พัน

นารี ๘ นาง ที่นำมาจากราชตระกูล ประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง และบ้านสวย ๘ ตำบล.

[พระศาสดาตรัสสรรเสริญนายมาลาการ]

พระอานนทเถระ คิดว่า “วันนี้ ตั้งแต่เช้าตรู่ เสียงสีหนาทตั้งพัน และการยกท่อนผ้าขึ้นตั้งพันย่อมเป็นไป,
วิบากของนายมาลาการ เป็นอย่างไรหนอแล?”

พระเถระนั้น ทูลถามพระศาสดาแล้ว.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะพระเถระนั้นว่า

“อานนท์ เธออย่าได้กำหนดว่า ‘กรรมมีประมาณเล็กน้อย อันนายมาลาการนี้ทำแล้ว’

ก็นายมาลาการนี้ได้สละชีวิตทำการบูชาเราแล้ว, เขายังจัดให้เลื่อมใสในเราด้วยอาการอย่างนี้
จักไม่ไปสู่อุคติ ตลอดแสนกัป” ดังนี้แล้ว ตรัสว่า

“นายมาลาการ จักดำรงอยู่ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย
จักไม่ไปสู่อุคติ ตลอดแสนกัป, นี่เป็นผลแห่งกรรมนั้น,
ภายหลังเขาจักเป็นพระปัจเจกพุทธะ นามว่าสุนน.”

ก็ในเวลาพระศาสดาเสด็จถึงวิหาร เข้าไปสู่พระคันธกุฎี ดอกไม้เหล่านั้นตกลงที่ซุ้มพระทวารแล้ว.

[ไม่ควรทำกรรมที่เดือดร้อนภายหลัง]

ในเวลาเย็น ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมว่า “แห่ม! กรรมของนายมาลาการ น่าอัศจรรย์,
เธอสละชีวิตเพื่อพระพุทธเจ้าผู้ยังดำรงพระชนม์อยู่ ทำการบูชาด้วยดอกไม้แล้ว
ได้ของพระราชทานชื่อว่าหมวด ๘ ล้าน ในขณะที่นั้นนั่นเอง.”

พระศาสดาเสด็จออกจากพระคันธกุฎีแล้ว ไปสู่โรงธรรมด้วยการเสด็จไป ๓ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง
ทรงนั่งบนพระพุทธรูปแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เธอทั้งหลายนั่งประชุมกันด้วยกถาอะไรหนอ?”
เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า “ด้วยกถาเรื่องนี้,” จึงตรัสว่า
“อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ความเดือดร้อนในภายหลังย่อมไม่มี
โสมนัสเท่านั้น ย่อมเกิดขึ้นในขณะที่ระลึกแล้วๆ เพราะบุคคลทำกรรมใด,
กรรมเห็นปานนั้น อันบุคคลควรทำแท้” เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“บุคคลทำกรรมใดแล้ว ย่อมไม่เดือดร้อนในภายหลัง
เป็นผู้เอิบอ้อม มีใจดี ย่อมเสวยผลของกรรมใด,
กรรมนั้นแล อันบุคคลทำแล้วเป็นกรรมดี.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น สอนบทว่า **ย กตวา** ความว่า

บุคคลทำกรรมใด คือกรรมที่สามารถเพื่ออันยังสมบัติแห่งเทวดาและสมบัติแห่งมนุษย์ และนิพพานสมบัติให้เกิด
คือมีสุขเป็นกำไร ย่อมไม่ตามเดือดร้อน,

โดยที่แท้ บุคคลนั้น ชื่อว่าเป็นผู้เอิบอ้อมแล้วด้วยกำลังแห่งปีติ และชื่อว่ามีใจดี ด้วยกำลังแห่งโสมนัส ในขณะที่ระลึกถึงๆ
เป็นผู้เกิดปีติและโสมนัสในกาลต่อไป ย่อมเสวยผล ในทิฏฐธรรมนั่นเอง,
กรรมนั้นอีกบุคคลทำแล้ว เป็นกรรมดี คือเป็นกรรมงาม ได้แก่สละสลวย.

ในเวลาจบเทศนา การตรัสรู้ธรรมได้มีแก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พันแล้ว ดังนี้แล.

เรื่องนายสุนนมาลาการ จบ.

๑๐. เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระเถรีนามว่าอุบลวรรณา ตรัสพระธรรมเทศนาว่า
“มธฺวา มณฺญตี พาลี” เป็นต้น.

[พระเถรีตั้งความปรารถนา]

ดังได้สดับมา พระเถรีนั้น ตั้งความปรารถนาไว้แทบบาทมูลของพระพุทธเจ้าพระนามว่าปทุมุตระ
ทำบุญทั้งหลาย สิ้นแสนกัป ท่องเที่ยวอยู่ในเทวดาและมนุษย์
จตุตจากเทวโลก ถือปฏิสนธิในสกุลเศรษฐีในกรุงสาวัตถี ในพุทธรูปบาทกาลนี้.

ก็มารดาบิดาได้ตั้งชื่อนางว่า อุบลวรรณา เพราะนางมีผิวพรรณเหมือนกลีบอุบลเขียว.

ต่อมา ในกาลที่แห่งนางเจริญวัยแล้ว

พระราชอาและเศรษฐีทั้งหลายในสกุลชมพูทวีป ส่งบรรณาการไปสู่สำนักของเศรษฐีว่า “ขอเศรษฐี จงให้ธิดาแก่เรา.”

ชื่อว่าคนผู้ไม่ส่งบรรณาการไป มิได้มี.

ลำดับนั้น เศรษฐีคิดว่า “เรายังไม่สามารถเอาใจของคนทั้งหมดได้, แต่เรายังทำอุบายสักอย่างหนึ่ง.”

เศรษฐีนั้นเรียกธิดามาแล้ว กล่าวว่า “แม่ เจ้าจักอาจเพื่อบวชไหม?”

คำของบิดาได้เป็นเหมือนน้ำมันที่หุงแล้วตั้ง ๑๐๐ ครั้ง อันเขารดลงบนศีรษะ เพราะความที่นางมีภพมีในที่สุด;
เพราะฉะนั้น นางจึงกล่าวะบิดาว่า “พ่อ ฉันจักบวช.”

เศรษฐีนั้น ทำสักการะเป็นอันมากแก่นางแล้ว นำนางไปสู่สำนักนางภิกษุณี ให้บวชแล้ว.

[พระอุบลวรรณาเถรีบรรลุประอรหัต]

เมื่อนางบวชแล้วไม่นาน วาระรักษาลูกตาลในโรงอุโบสถ ถึงแล้ว.

นางตามประทีป กวาดโรงอุโบสถ ยืนถือไม้ตักแห่งเปลวประทีป แลดูแล้วๆ เสาๆ

ยังฉานมีเตโชกสิณเป็นอารมณ์ให้เกิดแล้ว ทำมานั้นแลให้เป็นบาท

บรรลุประอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาและอภิญาทั้งหลายแล้ว.

โดยสมัยอื่น พระเถรีนั้นเที่ยวจาริกไปในชนบท กลับมาแล้ว เข้าไปสู่อันธวัน.

ในกาลนั้น พระศาสดา ยังไม่ทรงห้ามการอยู่ป่าของพวกนางภิกษุณี.

ครั้งนั้น พวกมนุษย์ ทำกระท่อมตั้งเตี้ยกันมานไว้ในป่านั้น แก่พระเถรีนั้น.

พระเถรีนั้น เข้าไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี ออกมาแล้ว.

[นันทมาณพข่มขืนพระเถรี]

ฝ่ายนันทมาณพ ผู้เป็นบุตรแห่งลุงของพระเถรีนั้น มีจิตปฏิพัทธ์ตั้งแต่กาลแห่งพระเถรียังเป็นคฤหบดี
สดับความที่พระเถรีมา จึงไปสู่อันธวัณก่อนแต่พระเถรีมาทีเดียว เข้าไปสู่กระท่อมที่นั้น ซ่อนอยู่ภายใต้เตียง,
พอเมื่อพระเถรีมาแล้ว เข้าไปสู่กระท่อม ปิดประตู นั่งลงบนเตียง,
เมื่อความมืดในคลองจักขุยังไม่ทันหาย เพราะพระเถรีมาจาก (กลาง) แดด ในภายนอก,
จึงออกมาจากภายใต้เตียง ขึ้นเตียงแล้ว
ถูกพระเถรีห้ามอยู่ว่า “คนพาล เธออย่าฉิบหายเลย, คนพาล เธออย่าฉิบหายเลย”
ข่มขืนทำกรรมอันตนปรารถนาแล้ว ก็หนีไป.

ครั้งนั้น แผ่นดินใหญ่ประจุกว่าไม่อาจจะทรงโทษของเขาไว้ได้ แยกออกเป็น ๒ ส่วนแล้ว.

เขาเข้าไปสู่แผ่นดิน ไปเกิดในอเวจีมหานรกแล้ว.

ฝ่ายพระเถรี บอกเนื้อความนั้นแก่ภิกษุณีทั้งหลายแล้ว.

พวกภิกษุณี แจ้งเนื้อความนั้นแก่ภิกษุทั้งหลาย.

พวกภิกษุ กราบทูลแต่พระผู้มีพระภาค.

[คนพาลประสบทุกข์เพราะบาปกรรม]

พระศาสดา ทรงสดับเรื่องนั้นแล้ว ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลาย มาตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย
บรรดาภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ผู้ใดผู้หนึ่งเป็นพาล เมื่อทำกรรมลามก เป็นผู้ยินดีร้าย เป็นประจุกผู้ขึ้นๆ ย่อมทำได้
ประจุกบุรุษเคี้ยวกินรสของหวาน มีจำพวกน้ำผึ้งและน้ำตาลกรวดเป็นต้น บางชนิด” ดังนี้แล้ว
เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า

“คนพาล ย่อมสำคัญบาปประจุกน้ำผึ้ง トラบเท่าที่บาปยังไม่ให้ผล;
ก็เมื่อใด บาปให้ผล; เมื่อนั้น คนพาล ย่อมประสบทุกข์.”

[แก้้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มธฺว เป็นต้น ความว่า

ก็เมื่อคนพาลทำบาป คืออกุศลกรรมอยู่ กรรมนั้นย่อมปรากฏจุกน้ำผึ้ง คือจุกน้ำหวาน

ได้แก่ ประจุกนำปรารถนา นำใคร่ นำชอบใจ, คนพาลนั้น ย่อมสำคัญบาปนั้น เหมือนน้ำหวาน ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า ยาว คือ ตลอดกาลเพียงใด.

สองบทว่า ปาปี น ปจฺจติ ความว่า

คนพาล ย่อมสำคัญบาปนั้นอย่างนั้น トラบเท่าที่บาปยังไม่ให้ผลในวิภูษธรรม หรือในสัมปรายภพ.

บทว่า **ยथा จ** ความว่า ก็ในกาลใด

เมื่อคนพาลนั้น ถูกทำกรรมกรรมต่างๆ ในทิฏฐุธรรม หรือเสวยทุกข์ใหญ่ในอบายมีนรกเป็นต้นในสัมปรายภพ
บาปนั้นชื่อว่ายอมให้ผล; ในกาลนั้น คนพาลนั้น ย่อมเข้าถึง คือประสบ ได้แก่กลับได้ทุกข์.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลูลุทธิผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น.

[พระชินาสพไมยนิติกามสุข]

โดยสมัยอื่น มหาชนสนทนากันในธรรมสภาว่า

“แม้พระชินาสพทั้งหลาย ชะรอยจะยังยนิติกามสุข ยังเสพกาม, ทำไมจักไม่ส้องเสพ;
เพราะพระชินาสพเหล่านั้น ไม่ใช่ไม้ฝู, ไม่ใช่จอมปลวก, มีเนื้อและสรีระยังสดเหมือนกัน;
เพราะฉะนั้น แม้พระชินาสพเหล่านั้น ยังยนิติกามสุข ยังเสพกาม.”

พระศาสดา เสด็จมา ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนาด้วยเรื่องอะไรกัน?”

เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า “ด้วยเรื่องชื่อนี้” จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พระชินาสพทั้งหลายไมยนิติกามสุข ไม่เสพกาม,
เหมือนอย่างว่า หยาดน้ำตกลงบนใบบัว ย่อมไม่ติด ไม่ตั้งอยู่, ย่อมกลิ้งตกไปที่เดียว;
และเหมือนเมล็ดพันธุ์ผักกาด ไม่ติด ไม่ตั้งอยู่ ที่ปลายเหล็กแหลม, ย่อมกลิ้งตกไปแน่แท้ **ฉันทไ;**
กามแม้ ๒ อย่าง ย่อมไม่ซึบซาบ ไม่ตั้งอยู่ในจิตของพระชินาสพ**ฉันทนั้น**” ดังนี้แล้ว
เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ ในพราหมณวรรค^๑ ว่า

“เรากล่าวบุคคล ผู้ไม่ติดอยู่ในกามทั้งหลาย เหมือนน้ำไม่ติดอยู่ในใบบัว
เหมือนเมล็ดพันธุ์ผักกาดไม่ติดอยู่ที่ปลายเหล็กแหลม; ว่าเป็นพราหมณ์.”

เนื้อความแห่งพระคาถานี้ จักแจ่มแจ้งในพราหมณวรรคนั้นแล.

[ภิกษุณีควรอยู่ในพระนคร]

ก็พระศาสดา รับสั่งให้เชิญพระเจ้าปเสนทิโกศลมาแล้ว ตรัสว่า

“มหาบพิตร แม่กุลธิดาทั้งหลาย ในพระศาสนานี้ ละหมู่ญาติอันใหญ่ และกองแห่งโศคะมาก บวชแล้ว ย่อมอยู่ในป่า
เหมือนอย่างกุลบุตรทั้งหลายเหมือนกัน,

คนลามก ถูกราคะย้อมแล้ว ย่อมเบียดเบียนภิกษุณีเหล่านั้น ผู้อยู่ในป่า ด้วยสามารถแห่งการดูถูกดูหมิ่นบ้าง
ให้ถึงอันตรายแห่งพรหมจรรย์บ้าง;

เพราะฉะนั้น พระองค์ ควรทำที่อยู่ภายในพระนครแก่ภิกษุณีสงฆ์.”

พระราชา ทรงรับว่า “ดีละ” ดังนี้แล้ว รับสั่งให้สร้างที่อยู่เพื่อภิกษุณีสงฆ์ ที่ข้างหนึ่งแห่งพระนคร.

จำเดิมแต่นั้นมา พวกภิกษุณี ย่อมอยู่ภายในบ้านเท่านั้น

เรื่องพระอุบลวรรณาเถรี จบ.

๑๑. เรื่องซ่มพุกาซึก

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภซ่มพุกาซึก ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “มาเส มาเส กุสคเคน” เป็นต้น.

[กุฎุมพีบำรุงพระเถระ]

ได้ยินว่า ในอดีตกาล ในกาลแห่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ กุฎุมพีชาวบ้านคนหนึ่ง สร้างวิหาร (ถวายเป็น) แก่พระเถระรูปหนึ่งแล้ว บำรุงพระเถระผู้นั้นด้วยปัจจัย ๔.

พระเถระ ฉันในเรือนของกุฎุมพีนั้นเป็นนิตย.

ครั้งนั้น ภิกษุชฌาสพรูปหนึ่ง เทียบวิมตบาตในกลางวัน ถึงประตูเรือนของกุฎุมพีนั้น.

กุฎุมพีเห็นพระชฌาสพรูปนั้นแล้ว เสื่อมใสในอิริยาบถของท่าน นิมนต์ให้เข้าไปสู่เรือน อังคาสด้วยโภชนะอันประณีตโดยเคารพ ถวายผ้าสาฎกผืนใหญ่ ด้วยเรียนว่า “ท่านผู้เจริญ ท่านพึงยอมผ้าสาฎกนี้มุ่งเถิด” ดังนี้แล้ว เรียนว่า “ท่านผู้เจริญ ผมของท่านยาว; กระทบจักนำช่างกลับมากมา เพื่อประโยชน์แก่อันปลงผมของท่าน, จักให้จัดเตียงมาเพื่อประโยชน์แก่การนอน.”

ภิกษุกุลุปกะ ผู้ฉันอยู่ในเรือนเป็นนิตย เห็นสักการะนั้น ของพระชฌาสพรูปนั้น ไม่อาจยังจิตให้เสื่อมใสได้ คิดว่า “กุฎุมพีนี้ ทำสักการะนั้นเห็นปานนี้ แก่ภิกษุผู้ที่ตนเห็นแล้วครู่เดียว, แต่ไม่ทำแก่เราผู้ฉันอยู่ในเรือนเป็นนิตย” ดังนี้แล้ว ได้ไปสู่วิหาร.

แม้ภิกษุชฌาสพรูปนี้ ไปกับด้วยภิกษุนั้นนั่นแล ย่อมผ้าสาฎกที่กุฎุมพีถวายนุ่งแล้ว.

แม้กุฎุมพี พาช่างกลับกลับไปให้ปลงผมของพระเถระ ให้คนลาดเตียงไว้แล้ว เรียนว่า “ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงนอนบนเตียงนี้แหละ” นิมนต์พระเถระทั้ง ๒ รูป เพื่อฉันในวันพรุ่งนี้แล้ว ก็หลีกไป.

ภิกษุเจ้าถิ่น ไม่อาจอดกลั้นสักการะที่กุฎุมพีทำแก่พระชฌาสพรูปนั้นได้.

[คำพระอรหันต์ด้วยอาการ ๔ มีโทษ]

ครั้งเวลาเย็น เธอไปสู่ที่ๆ พระเถระนั้นนอนแล้ว ต่ำด้วยอาการ ๔ อย่างว่า “อาคันตุกะผู้มีอายุ ท่านเคี้ยวกินคุณ ประเสริฐกว่าการบริโภคในเรือนของกุฎุมพี, ท่านให้ถอนผมด้วยแปรงตาล ประเสริฐกว่าการปลงผมด้วยช่างกลับที่กุฎุมพีนำมา, ท่านเปลือยกายเที่ยวไป ประเสริฐกว่าการนุ่งผ้าสาฎก ที่กุฎุมพีถวาย, ท่านนอนเหนือแผ่นดิน ประเสริฐกว่าการนอนบนเตียง ที่กุฎุมพีนำมา.”

ฝ่ายพระเถระ คิดว่า “คนพาลนี้ อย่าฉิบหายเพราะอาศัยเราเลย” ดังนี้แล้ว ไม่เอื้อเพื่อถึงการนิมนต์ ลูกขึ้นแต่เข้าตรู่ได้ไปตามสบายแล้ว.

ฝ่ายภิกษุเจ้าถิ่น ทำวัตรที่ควรทำในวิหารแต่เช้าตรู่แล้ว เคาะระฆังด้วยหลังเล็บเท่านั้น ด้วยความสำคัญว่า “เวลานี้ เป็นเวลาเที่ยวภิกษา, แม้บัดนี้ ภิกษุอาคันตุกะหลับอยู่, เธอเพิ่งตื่นด้วยเสียงระฆัง” ดังนี้แล้ว เข้าไปสูบ้านเพื่อบิณฑบาต.

แม้กุฎุมพินัน ทำสักการะแล้ว แลดูทางมาของพระเถระทั้ง ๒ เห็นภิกษุเจ้าถิ่นแล้ว ถามว่า “ท่านผู้เจริญ พระเถระไปไหน?”

ที่นั่น ภิกษุเจ้าถิ่น กล่าวกะกุฎุมพินันว่า

“ผู้มีอายุ อย่าได้พูดถึงเลย, ภิกษุกุลปะกะของท่าน เข้าสู่ห้องน้อย ในเวลาที่ท่านออกไปเมื่อวาน ก้าวลงสู่ความหลับ เมื่อข้าพเจ้า ทำเสียงกวาดวิหารก็ดี เสียงกรอกน้ำในหม้อน้ำฉันและหม้อน้ำใช้ก็ดี เสียงระฆังก็ดี ตั้งแต่เช้าตรู่ ก็ยังไม่รู้สึก.”

กุฎุมพินันคิดว่า “ชื่อว่า การหลับจนถึงกาลนี้ ย่อมไม่มี แก่พระผู้เป็นเจ้าของเรา ผู้ประกอบด้วยอิริยาบถสมบัติเช่นนั้น, แต่ท่านผู้เจริญรูปนี้ จักกล่าวคำอะไรๆ แน่อน เพราะเห็นเราทำสักการะแก่ท่าน.”

เพราะความที่ตนเป็นบัณฑิต กุฎุมพินัน จึงนิมนต์ให้ภิกษุนั้นฉันโดยเคารพ

ล้างบาตรของท่านให้ดีแล้ว ให้เต็มด้วยโภชนะมีรสเลิศต่างๆ แล้วกล่าวว่า

“ท่านผู้เจริญ ถ้าท่านพึงเห็นพระผู้เป็นเจ้าของกระผม, ท่านพึงถวายบิณฑบาตนี้ แก่พระผู้เป็นเจ้านั้น.”

ภิกษุนอกนี้ พอรับบิณฑบาตนั้นแล้ว ก็คิดว่า “ถ้าภิกษุนั้น จักบริโภคนิณฑบาตเห็นปานนี้ไซ้, เธอก็จักช้องอยู่ในที่นี้เท่านั้น” ทั้งบิณฑบาตนั้นในระหว่างทาง ไปสู่ที่อยู่ของพระเถระ แลดูพระเถระนั้นในที่นั้น มิได้เห็นแล้ว.

ที่นั่น สมณธรรม แม้ที่เธอทำไว้สิ้นสองหมื่นปีไม่อาจเพื่อรักษาเธอได้ เพราะเธอทำกรรมประมาณเท่านั้น.

ก็ในกาลสิ้นอายุ เธอเกิดแล้วในอเวจี เสวยทุกข์เป็นอันมาก สิ้นพุทธานตรหนึ่ง

ในพุทธรูปาทกาลนี้ เกิดในเรือนแห่งตระกูล ซึ่งมีข้าวและน้ำมากแห่งหนึ่ง ในพระนครราชคฤห์.

[โทษของการตำพระอรหันต์]

จำเดิมแต่กาลที่เดินได้ด้วยเท้า เขาไม่ปรารถนา เพื่อจะนอนบนที่นอนที่เดียว ไม่ปรารถนาเพื่อจะบริโภคน้ำ, เคี้ยวกินแต่สรีรวลัญชะ^๑ ของตนเท่านั้น.

มารดาบิดา เลี้ยงทารกนั้นไว้ ด้วยสำคัญว่า “เด็กไม่รู้เพราะยังอ่อน จึงทำ.”

แม้ในเวลาเป็นผู้ใหญ่ เขาไม่ปรารถนาเพื่อจะนุ่งผ้า, เป็นผู้เปลือยกายเที่ยวไป, นอนบนแผ่นดิน, เคี้ยวกินแต่สรีรวลัญชะของตนเท่านั้น.

ลำดับนั้น มารดาและบิดาของเขา คิดว่า “เด็กนี้ไม่สมควรแก่เรือนแห่งสกุล; เด็กนี้สมควรแก่พวกอาชีวก” ดังนี้แล้ว จึงนำไปสู่สำนักของอาชีวกเหล่านั้น ได้มอบให้ว่า “ขอท่านทั้งหลายจงยังเด็กนี้ให้บวชเถิด.”

ลำดับนั้น อาชีวกเหล่านั้น ยังเขาให้บวชแล้ว,

ก็แลครั้นให้บวชแล้ว พวกอาชีวกนั้น ตั้งไว้ในหลุมประมาณเพียงคอ วางไม้เรียบไว้บนจะงอยบ่าทั้ง ๒
นั่งบนไม้เรียบเหล่านั้น ถอนผมด้วยท่อนแท่งแปรงตาล.

ลำดับนั้น มารดาบิดาของเขา เชิญอาชีวกเหล่านั้น เพื่อฉันในวันพรุ่งนี้แล้ว หลีกไป.

วันรุ่งขึ้น พวกอาชีวก กล่าวกะเขาว่า “ท่านจงมา, พวกเราจักเข้าไปสู่บ้าน.”

เขากล่าวว่า “ขอเชิญพวกท่านไปเถิด, ข้าพเจ้าจักอยู่ในที่นี้แล” ดังนี้แล้ว ก็ไม่ปรารธนา.

ครั้งนั้น อาชีวกทั้งหลาย ได้ละเขาผู้กล่าวแล้วๆ เล่าๆ ซึ่งไม่ปรารธนาอยู่ ไปแล้ว.

ฝ่ายเขาทราบความที่อาชีวกเหล่านั้นไปแล้ว เปิดประตูจุกกุฎิ ลงไปกินคูถ ปั้นให้เป็นคำ ด้วยมือทั้ง ๒.

พวกอาชีวกส่งอาหารไปจากภายในบ้านเพื่อเขา.

เขาไม่ปรารธนาแม้อาหารนั้น, แม้ถูกพวกอาชีวกกล่าวอยู่บ่อยๆ ก็กล่าวว่า

“ข้าพเจ้าไม่ต้องการอาหารนี้, อาหารอันข้าพเจ้าได้แล้ว.”

พวกอาชีวกถามว่า “ท่านได้อาหารที่ไหน?”

เขาตอบว่า “ได้ในที่นี้นั่นเอง.”

แม้ในวันที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ เขาถูกพวกอาชีวกนั้น กล่าวอยู่แม้มากอย่างนั้น ก็ยังกล่าวว่า “ข้าพเจ้าจักอยู่ในที่นี้แหละ”
ไม่ปรารธนาเพื่อจะไปบ้าน.

พวกอาชีวก คิดว่า “อาชีวกนี้ ไม่ปรารธนาจะเข้าบ้านทุกวันๆ ที่เดียว, ไม่ปรารธนาจะกลืนกินอาหารที่พวกเรานำมาให้,
กล่าวอยู่ว่า ‘อาหารเราได้แล้วในที่นี้เทียว; เขาทำอะไรหนอแล? พวกเราจักจับผิดเขา’ ดังนี้แล้ว
เมื่อจะเข้าไปสู่บ้าน เว้นคนไว้คนหนึ่งสองคน เพื่อจับผิดแม่ซึ่งอาชีวกนั้น จึงไป.

อาชีวกเหล่านั้น เป็นราวกะไปข้างหลัง ซ่อนอยู่แล้ว.

แม้เขา รู้ความที่อาชีวกเหล่านั้นไปแล้ว ลงสู่จุกกุฎิ กินคูถโดยนัยก่อนนั้นแล.

พวกอาชีวกนอกนี้ เห็นกิริยาของเขาแล้ว จึงบอกแก่อาชีวกทั้งหลาย.

พวกอาชีวก ฟังคำนั้นแล้ว คิดว่า “โอ กรรมหนัก;

ถ้าสาวกของพระสมณโคดม ฟังรู้ไซ้, ฟังประกาศความเสื่อมเกียรติของพวกเราว่า ‘อาชีวกทั้งหลาย เทียวกินคูถ;’
อาชีวกนี้ไม่สมควรแก่พวกเรา” จึงขับไล่เขาออกจากสำนักของตนแล้ว.

เขาถูกพวกอาชีวกเหล่านั้นไล่ออกแล้ว.

มีหินดาดก้อนหนึ่ง ที่เขาลาดไว้ในที่ถ่ายอุจจาระของมหาชน.

มีกระพังใหญ่บนแผ่นหินนั้น.

มหาชนอาศัยหินดาดเป็นที่ถ่ายอุจจาระ.

เขาไปในที่นั้น กินคูถในกลางคืน ในกาลที่มหาชนมาเพื่อต้องการถ่ายอุจจาระ
เหนียวก้อนหินข้างหนึ่ง ด้วยมือข้างหนึ่ง ยกเท้าขึ้นข้างหนึ่งตั้งไว้บนเขา ยืนเงยหน้าอ้าปากอยู่.

มหาชนเห็นเขาแล้ว เข้าไปหา ไหว้แล้ว ถามว่า “ท่านผู้เจริญ เพราะเหตุไร พระผู้เป็นเจ้า จึงยืนอ้าปาก?”

อาชีวก. (เพราะ) เรามีลมเป็นภักษา, อาหารอย่างอื่นของเรา ไม่มี.

มหาชน. เมื่อเช่นนั้น เพราะเหตุไร ท่านจึงยกเท้าข้างหนึ่งตั้งไว้บนเขายืนอยู่เล่า ครับ?

อาชีวก. เรามีตบะสูง มีตบะกล้า, แผ่นดินถูกเราเหยียบด้วยเท้าทั้ง ๒ ย่อมหวั่นไหว;
เพราะฉะนั้น เราจึงยกเท้าขึ้นข้างหนึ่งไว้บนเขายืนอยู่,
ก็เราแลยืนอย่างเดียว ยังกาลให้ล่วงไป ไม่นั่ง ไม่นอน.

ขึ้นชื่อว่าพวกมนุษย์โดยมาก มักเชื่อเพียงถ้อยคำเท่านั้น;

เพราะฉะนั้น คนชาวแคว้นอังคะและมคธโดยมาก จึงลือกระฉ่อนว่า

“แหม! น้าอัศจรรย์จริง, ท่านผู้มีตบะชื่อแม่เห็นปานนี้ มีอยู่, ผู้เช่นนี้ พวกเราไม่เคยเห็น” ดังนั้นแล้ว
ย่อมนำสักการะเป็นอันมากไปทุกๆ เดือน.

อาชีวกนั้น กล่าวว่า “เรากินลมอย่างเดียว, ไม่กินอาหารอย่างอื่น, เพราะเมื่อเรากินอาหารอย่างอื่น ตบะย่อมเสื่อมไป” ดังนี้
แล้ว ไม่ปรารถนาของอะไรๆ ที่พวกมนุษย์เหล่านั้นนำมา.

พวกมนุษย์ อ่อนวอนบ่อยๆ ว่า “ท่านผู้เจริญ ท่านอย่าให้พวกกระผมฉิบหายเลย,
การบริโภค อันคนผู้มีตบะกล้าเช่นท่านทำแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่พวกกระผม สิ้นกาลนาน.”

อาชีวก กล่าวว่า “เรานั้นไม่ชอบใจอาหารอย่างอื่น” แต่ถูกมหาชนรบกวนด้วยการอ่อนวอน
จึงวางเกสขมิเนยใสและน้ำอ้อยเป็นต้น อันชนเหล่านั้นนำมา ที่ปลายลิ้น ด้วยปลายหญ้าคา
แล้วส่งไป ด้วยคำว่า “พวกท่านจงไปเถิด, เท่านั้นพอละ เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข แก่ท่านทั้งหลาย.”

อาชีวกนั้น เป็นคนเปลือย เคี้ยวกินคูถ ถอนผม นอนบนแผ่นดิน ให้กาลล่วงไป ๕๕ ปี ด้วยประการฉะนี้.

[พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดซั่มพุกาซิวก]

การตรวจดูสัตว์โลก ในเวลาใกล้รุ่ง^๑ เป็นพุทธรกิจ แม้อันพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่ทรงละโดยแท้;
เพราะฉะนั้น เมื่อพระผู้มีพระภาค ทางพิจารณาดูสัตว์โลกในเวลาใกล้รุ่งวันหนึ่ง,
ซั่มพุกาซิวกนี้ ปรากฏภายในข่ายคือพระญาณแล้ว.

พระศาสดา ทรงใคร่ครวญว่า “อะไรหนอแล จักมี?” ทรงเห็นอุปนิสัย^๒แห่งพระอรหันต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาของเขาแล้ว
ทรงทราบว่ “เราจักทำซั่มพุกาซิวกนั้นให้เป็นต้นแล้ว กล่าวคาถาๆ หนึ่ง,
ในกาลจบคาถา สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน จักตรัสรู้ธรรม. อาศัยกุบุตรนี้ มหาชนจักถึงความสวัสดิ” ดังนี้แล้ว

๑ ปจฺจุสกาล ปฏฺิ-อุส-กาล กาลเป็นที่กำจัดตอบซึ่งมีต.

๒ อุ-ป-นิ-สี.

ในวันรุ่งขึ้น เสด็จเที่ยวไปในกรุงราชคฤห์เพื่อบิณฑบาต เสด็จกลับจากบิณฑบาตแล้ว ตรัสกะพระอานนทเถระว่า
“อานนท์ เรารู้จักไปสู่สำนักของซั่มพุกะซั่ม.”

อานนท์. พระองค์เท่านั้น จักเสด็จไปหรือ พระเจ้าข้า?

พระศาสดา. อย่างนั้น เราผู้เดียวจักไป.

พระศาสดา ครั้นตรัสอย่างนั้นแล้ว ในเวลาบ่าย เสด็จไปสู่สำนักของซั่มพุกะซั่มนั้น.

เทวดาท้งหลาย คิดว่า “พระศาสดาจะเสด็จไปสู่สำนักของซั่มพุกะซั่มในเวลาเย็น,
ก็ซั่มพุกะซั่มนั้น อยู่บนหินลาด น่าเกลียด เป็นที่ถ้อยจวจาระปัสสาวะ เศร้าหมองด้วยไม้ชำระฟัน, พวกเราควรให้ฝนตก”
ดังนั้นแล้ว จึงยังฝนให้ตก ครู่เดียวเท่านั้น ด้วยอาณุภาพของตน.

หินลาด ได้สะอาดปราศจากมลทินแล้ว.

ลำดับนั้น เทวดาท้งหลาย ยังฝนเป็นวิการแห่งดอกไม้ ๕ สี ให้ตกลงบนหินลาดนั้น.

ในเวลาเย็น พระศาสดา เสด็จไปสู่สำนักของซั่มพุกะซั่มแล้ว ได้ทรงเปล่งพระสุรเสียงว่า “ซั่มพุกะ.”

ซั่มพุกะ คิดว่า “นั่นใครหนอแล รู้ยาก เรียกเราด้วยวาหะว่าซั่มพุกะ” จึงกล่าวว่า “นั่นใคร?”

พระศาสดา. เรา ซั่มพุกะ.

ซั่มพุกะ. ทำไม มหาสมณะ?

พระศาสดา. วันนี้ เธอจงให้ที่อยู่ในที่นี้แก่เรา สักคืนหนึ่ง.

ซั่มพุกะ. มหาสมณะ ที่อยู่ในที่นี้ ไม่มี.

พระศาสดา. ซั่มพุกะ เธออย่าทำอย่างนั้น, เธอจงให้ที่อยู่แก่เรา สักคืนหนึ่ง;
ชื่อว่าพวกบรรพชิต ย่อมปรารถนาบรรพชิต, พวกมนุษย์ ย่อมปรารถนามนุษย์,
พวกปศุสัตว์ ย่อมปรารถนาพวกปศุสัตว์.

ซั่มพุกะ. ก็ท่านเป็นบรรพชิตหรือ?

พระศาสดา. เออ เราเป็นบรรพชิต.

ซั่มพุกะ. ถ้าท่านเป็นบรรพชิต,
น้ำเต้าของท่านอยู่ที่ไหน? ทัพพีสำหรับโบกควันของท่านอยู่ที่ไหน? ด้ายสำหรับบูชาญของท่านอยู่ที่ไหน?

พระศาสดา. น้ำเต้าเป็นต้นนั้น ของเรามีอยู่,
แต่การถือเอาเป็นแผนกๆ เที่ยวไปลำบาก เพราะฉะนั้น เราจึงเก็บไว้ภายในเท่านั้นเที่ยวไป.

อาชีวกนั้นโกรธว่า “ท่านจักไม่ถือน้ำเต้าเป็นต้นนั้นเที่ยวไปได้หรือ?”

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะอาชีวกนั้นว่า “ช่างเถอะ ซั่มพุกะ, เธออย่าโกรธเลย, เธอจงบอกที่อยู่แก่เราเถิด.”

เขากล่าวว่า “มหาสมณะ ที่อยู่ในที่นี้ ไม่มี.”

พระศาสดา เมื่อจะทรงชี้แจงแห่งหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ในที่ไม่ไกลจากที่อยู่ของเขา จึงตรัสว่า “ที่เจื่อนนั้น ใครอยู่?”

ซั่มพุกะ. มหาสมณะ ที่เจื่อนนั้น ไม่มีใครอยู่.

พระศาสดา. ถ้าเช่นนั้น เธอจงให้เงื่อนนั้นแก่เรา.

ซั่มพุกะ. มหาสมณะ ท่านจงรู้เองเถิด.

พระศาสดา ทรงปู้ฝ้านั่ง ทรงนั่งที่เง้อมแล้ว.

[ซั่มพุกาซัวกได้บรรลุพระอรหัต]

ครั้งนั้น ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ทำทิสทั้ง ๔ ให้มีแสงสว่างเป็นอันเดียวกัน มาสู่ที่บ่ารุงในปฐมยาม.

ซั่มพุกะเห็นแสงสว่างแล้ว คิดว่า “นั่น ชื่อแสงสว่างอะไรกัน?”

ในมัชฌิมยาม ท้าวสักกเทวราชเสด็จมาแล้ว.

ซั่มพุกะเห็นแม่ท้าวสักกเทวราชนั้น คิดว่า “ชื่อว่าใครนั้น?”

ในปัจฉิมยาม ท้าวมหาพรหม ผู้สามารถยังจักรวาล ๑ ให้สว่างด้วยนิ้วมือนิ้ว ๑ ยังจักรวาล ๒ ให้สว่างด้วยนิ้วมือ ๒ นิ้ว ฯลฯ ยังจักรวาล ๑๐ ให้สว่างด้วยนิ้วมือ ๑๐ นิ้ว ทำปาทั้งสี่ให้มืแสงสว่างเป็นอันเดียว เสด็จมาแล้ว.

ซั่มพุกะเห็นท้าวมหาพรหมนั้น คิดว่า “นั่นใครหนอแล?” ดังนี้แล้ว จึงไปสู่สำนักพระศาสดาแต่เช้าตรู่ ทำปฏิสันถารแล้ว ยืน ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ทูลถามพระศาสดาว่า “มหาสมณะ ใคร ยังทิสทั้ง ๔ ให้สว่าง มาสู่สำนักของท่านในปฐมยาม?”

พระศาสดา. ท้าวมหาราชทั้ง ๔.

ซั่มพุกะ. มาเพราะเหตุไร?

พระศาสดา. มาเพื่อบ่ารุงเรา.

ซั่มพุกะ. ก็ท่านเป็นผู้ยอดเยี่ยมกว่าท้าวมหาราชทั้ง ๔ หรือ?

พระศาสดา. เออ ซั่มพุกะ เราแล เป็นพระราชาเยี่ยมกว่าพระราชาทั้งหลาย.

ซั่มพุกะ. ก็ในมัชฌิมยาม ใครมา?

พระศาสดา. ท้าวสักกเทวราช.

ซั่มพุกะ. เพราะเหตุไร?

พระศาสดา. เพื่อบ่ารุงเราเหมือนกัน.

ซั่มพุกะ. ก็ท่านเป็นผู้ยอดเยี่ยมกว่าท้าวสักกเทวราชหรือ?

พระศาสดา. เออ ซั่มพุกะ, เราเป็นผู้ยอดเยี่ยมแม้กว่าท้าวสักกะ, ก็ท้าวสักกะนั้น เป็นคิลานุปัฏฐากของเรา เช่นเดียวกับสามเณรผู้เป็นกัปปิการก.

ซั่มพุกะ. ก็ใคร ยังปาทั้งสี่ให้สว่าง มาแล้วในปัจฉิมยาม?

พระศาสดา. คนทั้งหลาย มีพราหมณ์เป็นต้น ในโลก จามแล้ว พลาดปลั่งแล้ว ย่อมกล่าวว่า ‘ขอความนอบน้อม จงมี แด่มหาพรหม’ อาศัยผู้ใด ผู้นั้นแหละ เป็นท้าวมหาพรหม.

ซั่มพุกะ. ก็ท่านเป็นผู้ยอดเยี่ยมแม้กว่าท้าวมหาพรหมหรือ?

พระศาสดา. เออ ซั่มพุกะ, เราแลเป็นพรหมยิ่ง แม้กว่าพรหม.

ซั่มพุกะ. มหาสมณะ ท่านเป็นผู้อัจฉริยะ,
ก็เมื่อเราอยู่ในที่นี้สิ้น ๕๕ ปี บรรดาเทวดาเหล่านั้น แม้องค์หนึ่ง ก็ไม่เคยมาเพื่อบำรุงเรา;
ก็เราเป็นผู้มีลมเป็นรักษา ยืนอย่างเดียว ให้กาลนานประมาณเท่านี้ล่วงไปแล้ว,
เทวดาเหล่านั้น ไม่เคยมาสู่ที่บำรุงของเราเลย.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสกะซั่มพุกะนั้นว่า “ซั่มพุกะ เธอลงมหาชนผู้บอดเขลาในโลก ยังปรารถนาจะลงแม่ซึ่งเรา;
เธอก็ยืนกินคูดเท่านั้น, นอนบนแผ่นดินอย่างเดียว, เป็นผู้เปลือยเที่ยวไป, ถอนผมด้วยท่อนแปรงตาลสิ้น ๕๕ ปี มิใช่หรือ?
ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอลงโลก กล่าวว่ ‘เราเป็นผู้มีลมเป็นรักษา, ยืนด้วยเท้าข้างเดียว, ไม่นั่งไม่นอน;
ยังเป็นผู้ปรารถนาจะลงแม่ซึ่งเรา?’

แม่ในกาลก่อน เธออาศัยทิวาอันชั่วช้าลามก เป็นผู้มิใช่ผู้เป็นรักษา สิ้นกาลประมาณเท่านี้ เป็นผู้นอนเหนือแผ่นดิน
เปลือยกายเที่ยวไป ถึงการถอนผมด้วยท่อนแปรงตาล, แม่ในบัดนี้ เธอยังถือทิวาอันชั่วช้าลามกเหมือนเดิม.”

ซั่มพุกะ. มหาสมณะ ก็เราทำกรรมอะไรไว้.

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสบอกกรรมที่เขาทำแล้วในก่อนแก่ซั่มพุกะนั้น.

เมื่อพระศาสดา ตรัสอยู่นั้นแหละ ความสังเวชเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว, หิริโอตตัปปะปรากฏแล้ว.

เขานั่งกระโหยงแล้ว.

ลำดับนั้น พระศาสดา ได้ทรงโยนผ้าสาฎกสำหรับอาบน้ำไปให้เขา.

เขานุ่งผ้าแล้ว ถวายบังคมพระศาสดา นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

ฝ่ายพระศาสดา ตรัสอนุบุพพิกภาพแสดงธรรมแก่เขา.

ในกาลจบเทศนา เขาบรรลุพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา

ถวายบังคมพระศาสดาแล้วลุกขึ้นจากที่นั่ง ทูลขอบรรพชาและอุปสมบท.

ด้วยอาการเพียงเท่านี้ กรรมในก่อนของซั่มพุกะนั้นสิ้นแล้ว.

ก็ซั่มพุกะนี้ ต่ำพระมหาเถระผู้ชีณาสพ ด้วยอักษโกสวัตถุ ๔ อย่าง,

ใหม่แล้วในอเวจี トラบเท้ามหาปฐพีนี้หนาขึ้น ๑ โยชน์ ยิ่งด้วย ๓ คาวุต

ถึงอาการอันน่าเกลียดนี้สิ้น ๕๕ ปี ด้วยเศษแห่งผลกรรม ในเพราะการดำนั้น,

กรรมนั้นของเธอสิ้นแล้ว เพราะบรรลุพระอรหัตนั้น.

กรรมที่เธอทำแล้วนั้น ไม่อาจยังผลแห่งสมณธรรม ที่ซั่มพุกาซึกนี้ทำแล้วสิ้น ๒ หมื่นปีให้ฉิบหายได้;

เพราะฉะนั้น พระศาสดาจึงทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวาออก ตรัสกะซั่มพุกะนั้นว่า

“เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด, จงประพฤติพรหมจรรย์เถิด.”

ขณะนั้นเอง เพศคฤหัสถ์ของเธอ หายไปแล้ว, เธอเป็นผู้ทรงบริวาร ๘ ได้เป็นประดุจพระเถระมีพรรษา ๖๐ แล้ว.

[ซั่มพุกะบอกความจริงแก่มหาชน]

ได้ยินว่า วันนั้น เป็นวันแห่งชาวอังคะและมคร ถือสักการะมาเพื่อซั่มพุกะนั้น;
เพราะฉะนั้น ชาวแวนแคว้นทั้ง ๒ ถือสักการะมาแล้ว เห็นพระตถาคตแล้ว จึงคิดว่า
“ซั่มพุกะผู้เป็นเจ้าของพวกเรา เป็นใหญ่หรือหนอแล? หรือว่าพระสมณโคดมเป็นใหญ่” คิดว่า
“ถ้าพระสมณโคดม พึงเป็นใหญ่, ซั่มพุกะนี้ พึงไปสู่สำนักของพระสมณโคดม,
แต่เพราะความที่ซั่มพุกาซึกเป็นใหญ่ พระสมณโคดมจึงเสด็จมาสู่สำนักซั่มพุกาซึกนี้.”

พระศาสดา ทรงทราบความปริวิตกของมหาชน จึงตรัสว่า “ซั่มพุกะ เธอจงตัดความสงสัยของพวกอุปัฏฐากของเธอเสีย.”

เธอกราบทูลว่า “แม้ข้าพระองค์ ก็หวังพระพุทธานุภาพมีประมาณเท่านี้เหมือนกัน พระเจ้าข้า” ดังนี้แล้ว
เข้ามาณที่ ๔ ลูกขึ้น เหาะขึ้นสู่เวหาสประมาณชั่วลำตาล กราบทูลว่า
“พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้าพระองค์, ข้าพระองค์เป็นสาวก” แล้วลงมาถวายบังคม
เหาะขึ้นสู่เวหาสประมาณ ๗ ชั่วลำตาล ด้วยอาการอย่างนี้ คือ

“ประมาณ ๒ ชั่วลำตาล ประมาณ ๓ ชั่วลำตาล” แล้วลงมา ยังมหาชนให้ทราบความที่ตนเป็นสาวก.

มหาชนเห็นเหตุเช่นนั้นแล้ว คิดว่า “โอ! ธรรมดาพระพุทธานุภาพทั้งหลาย เป็นผู้นำอัครจรรย มีพระคุณไม่ทรมานเลย.”

พระศาสดา เมื่อตรัสกับมหาชน ตรัสอย่างนี้ว่า

“ซั่มพุกะนี้ วางสักการะที่พวกท่านนำมาแล้ว ที่ปลายลิ้นด้วยปลายหญ้าคา ตลอดกาลประมาณเท่านี้
อยู่ในที่นี้ ด้วยหวังว่า ‘เราบำเพ็ญการประพฤติดบะ; ถ้าเธอพึงบำเพ็ญการประพฤติดบะสิ้น ๑๐๐ ปีด้วยอุบายนี้ไซ้,
ก็การบำเพ็ญดบะนั้น ยังไม่ถึงเสียวเมที่ ๑๖ แห่งกุศลเจตนาเป็นเครื่องตัดภัตของเธอรุ่งเกียจสกุลหรือภัต แล้วไม่บริโภคน
บัดนี้’” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม ตรัสพระคาถานี้ว่า

“คนพาล พึงบริโภคโภชนะด้วยปลายหญ้าคา ทุกๆ เดือน,
เขาย่อมไม่ถึงเสียวเมที่ ๑๖ แห่งท่านผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว.”

[แก้้อรรถ]

พึงทราบเนื้อความแห่งคาถานี้ว่า

“ถ้าคนพาล คือ ผู้มีธรรมยังไม่กำหนดรู้ เห็นห่างจากคุณมีศีลเป็นต้น บวชในลัทธิเดียริย บริโภคโภชนะด้วยปลายหญ้าคา
ทุกๆ เดือนที่ถึงแล้ว ด้วยหวังว่า “เราจักบำเพ็ญการประพฤติดบะ” ชื่อว่าพึงบริโภคโภชนะตลอด ๑๐๐ ปี.

ในกึ่งพระคาถาว่า **น โส สงฆาตมมานัน กัล อคฺขติ โสฬสี** แสดงเป็นบุคคลลาธิฐานว่า

“ท่านผู้มีธรรมอันรู้แล้ว คือ ผู้มีธรรมอันซังได้แล้ว เรียกว่าผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว,
บรรดาท่านเหล่านั้น โดยที่สุคมี ฌ เบื้องต่ำ พระโสดาบัน ชื่อว่าผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว,
โดยที่สุคมี ฌ เบื้องสูง พระชินาสพ ชื่อว่าผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว;

ชนพาลนั้น ย่อมไม่ถึงเสียวเมที่ ๑๖ ของท่านผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว เหล่านี้.

ส่วนเนื้อความในกึ่งพระคาถานี้ พึงทราบดังนี้

ก็เจตนาของคนพาลนั้น ผู้บำเพ็ญการประพฤติดะอย่างนั้น ตลอด ๑๐๐ ปี เป็นไปสิ้นราตรีนานเพียงนั้น ย่อมไม่ถึงเสียวที่ ๑๖ แห่งกุศลเจตนาเครื่องตัดกัถดวงหนึ่ง ของท่านผู้มีธรรมอันนับได้แล้ว รังเกียจสกุลหรือกัถแล้วไม่ปริโภค.

พระศาสดา ตรัสอธิบายไว้ดังนี้ว่า

“ผลแห่งส่วนหนึ่งๆ จากส่วนที่ ๑๖ ซึ่งทำผลแห่งเจตนาของท่านผู้มีธรรมอันนับได้แล้วนั้น ให้เป็น ๑๖ ส่วน แล้วทำส่วนหนึ่งๆ จาก ๑๖ ส่วนนั้น ให้เป็น ๑๖ ส่วน อีกนั้นแล ยิ่งมากกว่าการประพฤติดะของชนพาลนั้น.”

ในกาลจบเทศนา ธรรมมาภิสมัย ได้มีแก่สัตว์ ๘ หมื่น ๔ พัน แล้วดังนี้แล.

เรื่องซั่มพูกาซิวก จบ.

๑๒. เรื่องอหิเปรต

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภอหิเปรต ตนใดตนหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนาว่า “น หิ ปาปํ กตํ กมมํ” เป็นต้น

[พระมหาโมคคัลลานเถระทำการยืม]

ความพิสดารว่า ในวันหนึ่ง ท่านพระลักขณเถระ ภายในชฎิลพินหนึ่ง และท่านพระมหาโมคคัลลานเถระ ลงจากภูเขาศิขณภูฏ ด้วยคิดว่า “เราจักเที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์.”

บรรดาพระเถระ ๒ รูปนั้น ท่านพระมหาโมคคัลลานะ เห็นอหิเปรตตนหนึ่ง จึงได้ทำการยืมแยมให้ปรากฏ.

ลำดับนั้น พระลักขณเถระ ถามเหตุกะพระเถระนั้นว่า “ผู้มีอายุ เพราะเหตุไร ท่านจึงทำการยืมแยมให้ปรากฏ?”

พระเถระ ตอบว่า “ผู้มีอายุ นี้ไม่ใช่กาลแล เพื่อวิสันหาปัญหานี้, ท่านพึงถามผมในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด.”

เมื่อพระเถระทั้ง ๒ นั้น เที่ยวบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์ ไปสู่สำนักพระผู้มีพระภาค นั่งแล้ว, พระลักขณเถระถามว่า

“ท่านโมคคัลลานะผู้มีอายุ ท่านลงจากภูเขาศิขณภูฏ ทำการยืมแยมให้ปรากฏ

ผมถามถึงเหตุแห่งการยืมแยม ได้กล่าวว่า ‘ท่านพึงถามผมในสำนักพระผู้มีพระภาค.’ บัดนี้ ท่านจงบอกเหตุนี้เถิด.”

[พระมหาโมคคัลลานะบอกเหตุแห่งการยืม]

พระเถระ กล่าวว่า “ผู้มีอายุ ผมเห็นอหิเปรตตนหนึ่ง จึงได้ทำการยืมแยมให้ปรากฏ,

อรรถภาพของเปรตนั้นเห็นปานนี้, ศีระของมันเหมือนศีระมนุษย์, อรรถภาพที่เหลือของมัน เหมือนของงู,

นั่นชื่ออหิเปรต โดยประมาณ ๒๕ โยชน์,

เปลวไฟตั้งขึ้นจากศีระของมัน ลามไปจนถึงหาง, ตั้งขึ้นจากหางถึงศีระ,

ตั้งขึ้นในท่ามกลาง ลามไปถึงข้างทั้ง ๒, ตั้งขึ้นแต่ข้างทั้ง ๒ รวมลงในท่ามกลาง.”

ได้ยืมว่า อรรถภาพของเปรตทั้ง ๒ นั้นแล ประมาณ ๒๕ โยชน์, ของเปรตที่เหลือ ประมาณ ๓ คาจุด,

ของอหิเปรตนั้นนั้นแล และของกากเปรต ประมาณ ๒๕ โยชน์.

บรรดาเปรตทั้ง ๒ นั้น อหิเปรต เป็นดังนี้ก่อน.

[บุรพกรรมของกากเปรต]

พระมหาโมคคัลลานะ เห็นแม้กากเปรต อันไฟไหม้อยู่ที่ยอดเขาศิขณภูฏ เมื่อจะถามบุรพกรรมของเปรตนั้น จึงกล่าวคาถาว่า

“ลีนของเจ้าประมาณ ๕ โยชน์, ศีระของเจ้า ประมาณ ๙ โยชน์,

กายของเจ้าสูงประมาณ ๒๕ โยชน์, เจ้าทำกรรมอะไรไว้จึงถึงทุกข์เช่นนี้.”

ครั้งนั้น เปรตเมื่อจะบอกแก่พระเถระนั้น จึงกล่าวคาถาว่า

“พระโมคคัลลานะผู้เจริญ ข้าพเจ้าก่อกินกัณฐะที่เขานำมาเพื่อสงฆ์
ของพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ผู้แสวงหาคุณอันใหญ่ ตามปรารถนา”

ดังนี้แล้ว จึงกล่าวว่า

“ท่านผู้เจริญ ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ พวกภิกษุมารูป เข้าไปสู่อุทเทยวิภวต.

พวกมนุษย์ เห็นพระเถระทั้งหลายแล้ว รักใคร่ นิมนต์ให้ที่โรงฉัน ล้างเท้า ทาด้วยน้ำมัน ให้ดื่มข้าวยา
ถวายของควรเคี้ยว รอคอยวิภวตกาล นั่งฟังธรรมอยู่.

ในกาลจบธรรมกถา พวกมนุษย์รับบาตรของพระเถระทั้งหลายแล้ว ให้เต็มด้วยโภชนะมีรสเลิศต่างๆ ในเรือนของตนๆ
แล้วนำมา.

ในครั้งนั้น ข้าพเจ้าเป็นกา จับอยู่ที่หลังคาแห่งโรงฉัน เห็นโภชนะนั้นแล้ว ได้คาบเอาคำข้าว ๓ คำ เต็มปาก ๓ ครั้ง
จากบาตรอันมนุษย์ผู้หนึ่งถือไว้,

แต่ภัดนั้น หาเป็นของสงฆ์ไม่, มิใช่เป็นภัตที่เขากำหนดถวายแก่สงฆ์,
(ทั้งมิใช่เป็นภัตอันเหลือจากที่ภิกษุทั้งหลายฉัน อันพวกมนุษย์พึงนำไปสู่เรือนของตนบริโภค,
เป็นเพียงภัตที่เขานำมาเฉพาะสงฆ์อย่างเดียวเท่านั้น’

ข้าพเจ้าคาบเอาคำข้าว ๓ คำจากบาตรนั้น, กรรมเพียงเท่านี้ เป็นบุรพกรรมของข้าพเจ้า,
ข้าพเจ้านั้น ทำกาลแล้วใหม่ในอเวจี เพราะวิบากแห่งกรรมนั้น
ในบัดนี้ เกิดเป็นกากเปรต เสวยทุกข์นี้ ที่ภูเขาคิฆณภูฏ ด้วยผลกรรมที่เหลือในเพราะกรรมนั้น.”

เรื่องกากเปรต มีเท่านี้.

แต่ในเรื่องนี้ พระเถระกล่าวว่า “ผมเห็นอหิเปรต จึงได้ทำการข่มขี้ให้ปรากฏ.”

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงเป็นพยานของพระเถระนั้น ตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย โมคคัลลานะพูดจริง,
ก็เราเห็นเปรตนั้น ในวันบรรลุลุสมโพิธิญาณเหมือนกัน,
แต่เราไม่กล่าว เพราะเอ็นดูคนอื่นว่า ‘ชนเหล่าใด ไม่เชื่อคำของเรา,
ความไม่เชื่อนั้น พึงเป็นไปเพื่อสิ่งมิใช่ประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนเหล่านั้น.’”

ก็ในกาลที่พระมหาโมคคัลลานะเห็นแล้วนั้นแล

พระศาสดาทรงเป็นพยานของท่าน ตรัสเรื่อง ๒๐ เรื่อง แม้ในลักขณสังยุต^๑ แล้ว.

แม้เรื่องนี้ พระเถระนั้นก็กล่าวไว้อย่างนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลายฟังเรื่องนั้นแล้ว จึงทูลถามบุรพกรรมของเปรตนั้น.

แม้พระศาสดา ก็ตรัสแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า

[บุรพกรรมของอหิแปรต]

“ได้ยินว่า ในอดีตกาล พวกชนอาศัยกรุงพาราณสี สร้างบรรณศาลาไว้เพื่อพระปัจเจกพุทธเจ้า ใกล้ฝั่งแม่น้ำ.

พระปัจเจกพุทธเจ้านั้น อยู่ในบรรณศาลานั้น ย่อมเที่ยวไปบิณฑบาตในเมืองเนืองนิตย์.

แม้พวกชาวเมือง มีมือถือสักการะมีของหอมและดอกไม้เป็นต้น ไปสู่ที่บำรุงของพระปัจเจกพุทธเจ้า ทั้งเย็นทั้งเช้า.

บุรุษชาวกรุงพาราณสีคนหนึ่ง อาศัยหนทางนั้นไถนา.

มหาชน เมื่อไปสู่ที่บำรุงพระปัจเจกพุทธเจ้า ย่อมเหยียบย่ำนานั้นไป ทั้งเย็นทั้งเช้า.

ชาวนาแม่ห้ามอยู่ว่า “ขอพวกท่านอย่าเหยียบนาของข้าพเจ้า” ก็ไม่สามารถจะห้ามได้.

ครั้งนั้น ชาวนานั้น ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า

“ถ้าบรรณศาลาของพระปัจเจกพุทธเจ้า ไม่พึงมีในที่นี้ไซ้. ขนทั้งหลายก็ไม่พึงเหยียบย่ำนาของเรา.”

ในกาลที่พระปัจเจกพุทธเจ้าเข้าไปบิณฑบาต ชาวนานั้น ทูบภาชนะเครื่องใช้ แล้วเผาบรรณศาลาเสีย.

พระปัจเจกพุทธเจ้า เห็นบรรณศาลานั้นถูกไฟไหม้ จึงหลีกไปตามสบาย.

มหาชน ถือของหอมและระเบียบดอกไม้มา เห็นบรรณศาลาถูกไฟไหม้ จึงกล่าวว่า

“พระผู้เป็นเจ้าของพวกเรา ไป ณ ที่ไหนหนอแล?”

แม้ชาวนานั้น ก็มากับด้วยมหาชนเหมือนกัน ยืนอยู่ในท่ามกลางแห่งมหาชน พูดอย่างนี้ว่า

“ข้าพเจ้าเอง เผาบรรณศาลา ของพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น.”

ครั้งนั้น ขนทั้งหลายพูดว่า “พวกท่านจงจับ, พวกเราอาศัยบุรุษช้วนี้ จึงไม่ได้เพื่อจะเห็นพระปัจเจกพุทธเจ้า” ดังนี้แล้ว

ก็โบยชาวนานั้น ด้วยเครื่องประหาร มีท่อนไม้เป็นต้น ให้ถึงความสิ้นชีวิตแล้ว.

ชาวนานั้นเกิดในอเวจี, ไหม้ในนรกตราบเท่าแผ่นดินนี้ หนาขึ้นประมาณโยชน์หนึ่งแล้ว

จึงเกิดเป็นอหิแปรตที่เขาคิชมกุฏ ด้วยผลกรรมอันเหลือ.”

[พระศาสดาทรงเปรียบเทียบผลกรรม]

พระศาสดา ครั้นตรัสบุรพกรรมนี้ ของอหิแปรตนั้นแล้ว จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าบาปกรรมนั้น เป็นเช่นกับน้ำมัน, น้ำมันอันบุคคลกำลังรีดแล ย่อมไม่แปรไปฉนั้นใด;

กรรมอันบุคคลกำลังทำเที่ยว ก็ยังไม่ทันให้ผลฉนั้น,

แต่ในกาลใด กรรมให้ผล; ในกาลนั้น ผู้ทำ ย่อมประกอบด้วยทุกข์เห็นปานนั้น” ดังนี้แล้ว

เมื่อจะทรงสืบนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ก็กรรมชั่วอันบุคคลทำแล้ว ยังไม่ให้ผล
เหมือนน้ำมันที่รีดในขณะนั้น ยังไม่แปรไป,
บาปกรรม ย่อมตามเผาคนพาล [ภายหลัง]
เหมือนไฟอันเถ้ากลบไว้ [รอให้ผล].”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สขุขีริ** ความว่า

น้ำนมซึ่งไหลออกจากนมของแม่โคนมในขณะนั้นนั้นแล ยังอุ่น ย่อมไม่เปลี่ยนคือย่อมไม่แปรไป.

พระศาสดา ตรัสคำอธิบายไว้ดังนี้ว่า

“น้ำนมที่เขารีดในขณะนั้น ย่อมไม่เปลี่ยน คือไม่แปร ได้แก่มะละปติในขณะนั้นนั้นแล, แต่ที่เขารีดใส่ไว้ในภาชนะใด, ก็ย่อมไม่ละปติ トラบเท่าที่ยังไม่ได้ใส่ของเปรี้ยวมีเปรียงเป็นต้น ลงในภาชนะนั้น คือ トラบเท่าที่ยังไม่ถึงภาชนะของเปรี้ยว มีภาชนะนมส้มเป็นต้น ย่อมละในภายหลัง **ฉนฺใด**; แม้บาปกรรมที่บุคคลกำลังทำ ก็ย่อมไม่ให้ผล **ฉนฺนั้น** เหมือนกัน, ถ้าบาปกรรมพึงให้ผล (ในขณะทำ), ใครๆ ไม่พึงอาจเพื่อทำบาปกรรมได้; ก็ขันธทั้งหลายที่บังเกิดด้วยกุศล ยังทรงอยู่เพียงใด; ขันธเหล่านั้น ย่อมรักษาบุคคลนั้นไว้ได้เพียงนั้น, เมื่อขันธทั้งหลายเกิดในอบาย เพราะความแตกแห่งขันธเหล่านั้น บาปกรรมย่อมให้ผล, ก็เมื่อให้ผล ชื่อว่าย่อมตามเผาผลาญคนพาล.”

ถามว่า “เหมือนอะไร?”

แก้ว่า “เหมือนไฟอันเถ้ากลบไว้.”

อธิบายว่า เหมือนอย่างว่า ถ่านไฟปราศจากเปลวไฟ อันเถ้ากลบไว้ แม้คนเหยียบแล้วก็ยังไม่ไหม้ก่อน เพราะเถ้ายังปิดไว้, แต่ยังเถ้าให้ร้อนแล้ว ย่อมไหม้ไปจนถึงมันสมอง ด้วยสามารถไหม้อวัยวะมีหนังเป็นต้น**ฉนฺใด**; แม้บาปกรรมก็**ฉนฺนั้น** เหมือนกัน เป็นบาปกรรมอันผู้ใดทำได้, ย่อมตามเผาผู้นั้น ซึ่งเป็นพาล เกิดแล้วในอบายมีนรกเป็นต้น ในอรรถภาพที่ ๒ หรือที่ ๓.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมากบรรลุอุริยผลทั้งหลายมีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องอหิเปรต จบ.

๑๓. เรื่องสังฆวิภวสูตร

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเวฬุวัน ทรงปรารภสังฆวิภวสูตร^๑ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า “ยาวเทว อนตถาย” เป็นต้น.

[พระมหาโมคคัลลานเถระเห็นสังฆวิภวสูตร]

ความพิสดารว่า พระมหาโมคคัลลานเถระ ลงจากภูเขาศิขณภูฏ พร้อมกับพระลักขณเถระ ทำการยืมแยมในประเทศแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยนัยมีในก่อนนั้นแล

ถูกพระลักขณเถระถามถึงเหตุแห่งการยืมแยม จึงกล่าวว่า “ท่านพึงถามผมในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า” ในกาลแห่งตนเที่ยวไปเพื่อบิณฑบาต เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคม นั่งแล้ว

ถูกพระลักขณเถระถามอีก จึงกล่าวว่า “ผู้มีอายุ ผมได้เห็นเปรตคนหนึ่ง มีอัตตภาพประมาณ ๓ คาจุด, ค้อนเหล็ก ๖ หมิ่นอันไฟติดลูกโพลงแล้ว ตกไปเบื้องบนแห่งกระหม่อมของเปรตนั้นแล้ว ตั้งขึ้น ทำลายศีรชะ, ศีรชะที่แตกแล้วๆ ย่อมตั้งขึ้นอีก, โดยอัตตภาพนี้ อัตตภาพเห็นปานนี้ ผมยังไม่เคยเห็น, ผมเห็นอัตตภาพนั้น จึงได้ทำการยืมแยมให้ปรากฏ.”

จริงอยู่ ในเรื่องเปรต พระมหาโมคคัลลานเถระหมายเอาซึ่งเปรตนั้นนั่นแหละ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า

“ค้อนเหล็ก ๖ หมิ่น บริบูรณ์แล้วโดยประการทั้งปวง
ยอมตกไปบนศีรชะของเจ้า ต่อยกระหม่อมอยู่เสมอ.”^๒

[พระศาสดาทรงรับรองว่าเปรตมี]

พระศาสดา ทรงสดับถ้อยคำของพระเถระแล้ว จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย สัตว์นี้ แม้เรานั่งอยู่ที่โพธิมณฑปประเทศ ก็เห็นแล้วเหมือนกัน,

เราไม่บอก ก็เพื่ออนุเคราะห์แก่คนเหล่านั้นว่า

‘ก็แล คนเหล่านี้ ไม่พึงเชื่อคำของเรา; ความไม่เชื่อนั้น พึงมีเพื่อกรรมไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่คนเหล่านั้น,’

แต่ว่า บัดนี้ เราเป็นพยานของโมคคัลลานะ จึงบอกได้.”

ภิกษุทั้งหลาย พึงพระดำรัสนั้นแล้ว จึงทูลถามถึงบุรพกรรมของเปรตนั้น.

แม้พระศาสดา ก็ตรัสแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า

[บุรพกรรมของสังฆวิภวสูตร]

“ดังได้ยินมา ในอดีตกาล ในกรุงพาราณสี ได้มีบุรุษเปลี่ยนคนหนึ่ง ถึงซึ่งความสำเร็จในศิลปะของบุคคลผู้ติดกัณฐก.

บุรุษนั้น นั่ง ณ ภายใต้ต้นไทรย่อยต้นหนึ่ง ใกล้ประตูพระนคร

อันพวกเด็กชาวบ้านกล่าวอุยว่า “ท่านจงติดกัณฐกไปเจาะไปไทรนั้น แสดงรูปข้างแก่พวกเรา; แสดงรูปม้าแก่พวกเรา”

จึงแสดงรูปทั้งหลายอันพวกเด็กปรารถนาแล้วๆ ได้วัตถุมีของเคี้ยวเป็นต้น จากสำนักพวกเด็กเหล่านั้น.

๑ เปรตผู้มีศีรชะอันไม้ค้อน ๖ หมิ่น ต่อยแล้ว.

๒ ชุ. เปต. ๒๖/๒๕๘.

ภายหลังวันหนึ่ง พระราชาเสด็จไปสู่พระราชอุทยาน เสด็จถึงประเทศนั้น.

พวกเด็กช่อนบุรุษเปลี้ยไว้ในระหว่างย่านไทร^๑แล้ว ก็หนีไป.

เมื่อพระราชาเสด็จเข้าไปสู่โคนต้นไม้ ในเวลาเที่ยงตรง, เงาของช่องส่องต้องพระสรีระ.

ท้าวเธอทรงดำริว่า “นี่อะไรหนอแล?” ทรงตรวจดูในเบื้องบน ทรงเห็นรูปมีรูปข้างเป็นต้นที่ใบไม้ทั้งหลาย จึงตรัสถามว่า “นี่กรรมของใคร?” ทรงสทบบว่า “ของบุรุษเปลี้ย” จึงรับสั่งให้หาบุรุษเปลี้ยนั้นมาแล้ว ตรัสว่า “บุโรหิตของเรา ปากกล้านัก, เมื่อเราพูดแมนิดหน่อย, ก็พูดเสียมากมาย ย่อมเบียดเบียนเรา, ท่านอาจ เพื่อติดมูลแพะประมาณทะนานหนึ่ง เข้าในปากของบุโรหิตนั้นได้หรือ?”

บุรุษเปลี้ยทูลว่า “อาจ พระเจ้าข้า, ขอพระองค์จงให้คนนำมูลแพะมา แล้วทรงนั่งภายในม่านกับบุโรหิต, ข้าพระองค์ จักรู้กรรมที่ควรทำในเรื่องนี้.”

พระราชา ได้ทรงทำเหมือนอย่างนั้น.

บุรุษเปลี้ยนอกนี้ ให้ทำช่องไว้ที่ม่านด้วยปลายแห่งกรรไกร, เมื่อบุโรหิตพูดกับด้วยพระราชา, พออ้าปาก, ก็ติดมูลแพะไปที่ละก้อนๆ.

บุโรหิตกลืนมูลแพะที่เข้าปากแล้วๆ.

เมื่อมูลแพะหมด, บุรุษเปลี้ยจึงสั่งม่าน.

พระราชา ทรงทราบความที่มูลแพะหมดด้วยสัญญาณนั้นแล้ว จึงตรัสว่า

“ท่านอาจารย์, เราพูดกับท่าน จักไม่อาจจำคำไว้ได้,

ท่านแม็กลิ้นกินมูลแพะประมาณทะนานหนึ่งแล้ว ยังไม่ถึงความเป็นผู้หนึ่ง เพราะความที่ท่านมีปากกล้านัก.”

พราหมณ์ถึงความเป็นผู้ก่อ จำเดิมแต่นั้น ไม่อาจเพื่ออ้าปากเจรจากับพระราชาได้.

พระราชารับสั่งให้เรียกบุรุษเปลี้ยมาแล้ว ตรัสว่า “เราได้ความสุขเพราะอาศัยท่าน”

ทรงพอพระทัย จึงพระราชทานชื่อหมวด ๘ แห่งวัตถุทั้งสิ้น แก่เขา ได้พระราชทานบ้านส่วย ๔ ตำบล ในทิศทั้ง ๔ แห่งเมือง.

อมาตย์ผู้ร่ำสอนอรรถและธรรมของพระราชา ทราบความนั้นแล้ว จึงกล่าวคาถานี้ว่า

“ชื่อว่าศิลปะ แม้เช่นใดเช่นหนึ่ง ก็ยังประโยชน์ให้สำเร็จได้.

ท่านจงดูเถิด, ด้วยการติดตามประสาคนเปลี้ย

บุรุษเปลี้ยได้บ้านส่วย อันตั้งอยู่ในทิศทั้ง ๔.”

(ก็อมาตย์นั้น โดยสมัยนั้น ได้เป็นพระผู้มีพระภาค คือเรานี่เอง).

ครั้งนั้น บุรุษคนหนึ่ง เห็นสมบัติอันบุรุษเปลี้ยได้แล้ว จึงคิดว่า

“บุรุษชื่อนี้ เป็นคนเปลี้ย อาศัยศิลปะนี้ จึงถึงแล้วซึ่งสมบัติใหญ่, แม้เราศึกษาศิลปะนี้ไว้ก็ควร.”

เขาเข้าไปหาบุรุษเปลี้ย ไหว้แล้ว กล่าวว่า “ท่านอาจารย์ ขอท่านจงให้ศิลปะนี้แก่ข้าพเจ้าเถิด.”

๑ รากไทรที่ห้อยย้อยลงมา

บุรุษเปลี่ย กล่าวว่า “พ่อ เราไม่อาจให้ได้.”

เขาถูกบุรุษเปลี่ยนั้นห้ามแล้ว คิดว่า “ช่างเถอะ, เราจักยังบุรุษเปลี่ยนั้นให้ยินดี”

จึงทำกิจการนวดมือและเท้าเป็นต้น แก่บุรุษเปลี่ยนั้นอยู่ ให้บุรุษเปลี่ยนั้นยินดีแล้ว สิ้นกาลนาน วิกวอนบ่อยๆ แล้ว.

บุรุษเปลี่ยคิดว่า “คนนี้มีอุปการะแก่เราเหลือเกิน” จึงมีอาจเพื่อห้ามเขาได้ ให้เขาศึกษาศิลปะแล้ว กล่าวว่า

“พ่อ ศิลปะของท่านสำเร็จแล้ว, บัดนี้ ท่านจักทำอะไรเล่า?”

บุรุษ. ข้าพเจ้าจักไปทดลองศิลปะในภายนอก.

บุรุษเปลี่ย. ท่านจักทำอย่างไร?

บุรุษ. ข้าพเจ้าจักตัดแม่โคหรือมนุษย์ให้ตาย.

บุรุษเปลี่ย กล่าวว่า “พ่อ เมื่อคนฆ่าแม่โค สิ้นไหมมีอยู่ ๑๐๐, เมื่อฆ่ามนุษย์ สิ้นไหมมีอยู่ ๑ พัน, ท่านแม่ทั้งบุตรและภรรยา จักไม่อาจเพื่อจะปลดเปลื้องสิ้นไหมนั้นได้, ท่านจงอย่าฉิบหายเสียเลย; เมื่อท่านประหารบุคคลใด ไม่ต้องเสียสิ้นไหม, ท่านจงตรวจดูใครๆ ผู้ห้ามารดาบิดาได้เช่นนั้น.”

บุรุษนั้น รับว่า “ดีละ” แล้วเอากรวดใส่พก เพียวเลือกดูบุคคลเช่นนั้นอยู่

เห็นแม่โคแล้ว ไม่อาจตัดได้ ด้วยคิดว่า “แม่โคนี้มีเจ้าของ,”

เห็นมนุษย์แล้วไม่อาจตัดได้ ด้วยคิดว่า “คนนี้มีมารดาบิดา.”

ก็โดยสมัยนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้า ชื่อว่าสุเนตตะ อาศัยพระนคร อยู่ในบรรณศาลา.

บุรุษนั้น เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้านั้น ผู้เข้าไปเพื่อบิณฑบาต ยืนอยู่ที่ระหว่างประตูพระนคร จึงคิดว่า

“พระปัจเจกพุทธเจ้านี้ เป็นผู้ไม่มีมารดาบิดา,

เมื่อเราตัดผู้นี้ ไม่ต้องมีสิ้นไหม, เราจักตัดพระปัจเจกพุทธเจ้านี้ ทดลองศิลปะ” ดังนี้แล้ว

จึงดีดก้อนกรวดไป หมายช่องหูเบื้องขวาของพระปัจเจกพุทธเจ้า.

ก้อนกรวดเข้าไปโดยช่องหูเบื้องขวา ทะลุออกโดยช่องหูเบื้องซ้าย.

ทุกขเวทนาเกิดขึ้นแล้ว.

พระปัจเจกพุทธเจ้า ไม่อาจจะเที่ยวไปเพื่อภิกษาได้, จึงไปสู่อบรรณศาลาโดยอากาศ ปรินิพพานแล้ว.

พวกมนุษย์เมื่อพระปัจเจกพุทธเจ้าไม่มา คิดว่า “ความไม่ผาสุกอะไรๆ จักมี” จึงไปที่บรรณศาลานั้น

เห็นท่านปรินิพพานแล้วร้องไห้คร่ำครวญแล้ว.

แม้บุรุษนั้น เห็นมหาชนไปอยู่ ไปที่บรรณศาลานั้นแล้ว จำพระปัจเจกพุทธเจ้าได้ จึงกล่าวว่า

“พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์นี้ เมื่อเข้าไปเพื่อบิณฑบาต พบเราที่ระหว่างประตู,

เราเมื่อจะทดลองศิลปะของตน จึงประหารพระปัจเจกพุทธเจ้านี้.”

พวกมนุษย์ กล่าวว่า “ได้ยินว่า คนช้วนี่ ประหารพระปัจเจกพุทธเจ้า, พวกท่านจงจับๆ”

โอบยให้บุรุษนั้นถึงความสิ้นชีวิตในที่นั้นเอง.

บุรุษนั้น เกิดในอเวจี ใหม่แล้ว จนแผ่นดินใหญ่นี้หนาขึ้นโยชน์หนึ่ง
บังเกิดเป็นสัญญาฎีกา ที่ยอดภูเขาชิลปะ ด้วยผลกรรมที่เหลือ.

[พระศาสดาตรัสสอนพวกภิกษุ]

พระศาสดา ครั้นตรัสบุรพกรรมนี้ของเปรตนั้นแล้ว จึงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ชิลปะหรือความเป็นอิสระ เมื่อเกิดขึ้นแก่ผู้ชื่อว่าคนพาล ย่อมเกิดขึ้นเพื่อความฉิบหาย,
ด้วยว่า คนพาลได้ชิลปะหรือความเป็นอิสระแล้ว ย่อมทำความฉิบหายแก่ตนอย่างเดียว” ดังนี้แล้ว
เมื่อจะทรงสืบนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ความรู้ย่อมเกิดแก่คนพาล เพียงเพื่อความฉิบหายเท่านั้น,
ความรู้นั้น ยังหวัคจิตของเขาให้ตกไป ย่อมฆ่าส่วนสุกกรรม^๑ของคนพาลเสีย.”

[แก้รรถ]

ศัพท์ว่า **ยาวเทว** ในคานานั้นเป็นนิบาต ในอรรถคือความกำหนดซึ่งแดน.

ภาวะคือความรู้ ชื่อว่า **ญุตต์**.

บุคคลย่อมรู้ชิลปะแม้ใด, หรือบุคคลดำรงอยู่ในความเป็นใหญ่ใด หรือด้วยความถึงพร้อมด้วยยศใด

อันชนย่อมรู้จัก คือปรากฏ ได้แก่เป็นผู้โด่งดัง, คำว่า **ญุตต์** นี้ เป็นชื่อแห่งความเป็นใหญ่ และความถึงพร้อมด้วยยศนั้น.

แท้จริง ชิลปะหรือความเป็นใหญ่เป็นต้น ย่อมเกิดแก่คนพาล เพื่อความฉิบหายอย่างเดียว

คือคนพาลนั้น อาศัยชิลปะเป็นต้นนั้น ย่อมทำความฉิบหายแก่ตนอย่างเดียว.

บทว่า **หนติ** ได้แก่ ให้พินาศ.

บทว่า **สุกกัม** คือ ส่วนแห่งกุศล.

อธิบายว่า ก็ชิลปะหรือความเป็นใหญ่ เมื่อเกิดขึ้นแก่คนพาล ย่อมเกิดขึ้นฆ่าส่วนอันเป็นกุศลอย่างเดียว.

บทว่า **มฺหุธี** นี้ เป็นชื่อของปัญญา.

บทว่า **วิปาทย์** คือ กำจัดอยู่.

อธิบายว่า ก็ความรู้นั้น ฆ่าส่วนกุศลของคนพาลนั้น ยังมฺหุธา กล่าวคือปัญญา ให้ตกไป คือขจัดอยู่นั้นแหละ ชื่อว่าฆ่า.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุอรียผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องสัญญาฎีกา จบ.

๑๔. เรื่องพระสุธรรมเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระสุธรรมเถระ ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อสนฺติ ภาวมิจฺเจย” เป็นต้น.

[จิตตคฤหบดีถวายสวนเป็นสังฆาราม]

ก็เทศนาตั้งขึ้นแล้ว ในมัจฉิกาสนฺทนคร จบแล้วในกรุงสาวัตถี.

ความพิสดารว่า จิตตคฤหบดี ในมัจฉิกาสนฺทนคร เห็นพระมหานามเถระ ภายในพวกภิกษุปัญจวัคคีย์ เทียวบิณฑบาตอยู่ เลื่อมใสในอิริยาบถของพระเถระแล้ว จึงรับบาตร นิมนต์ให้เข้าไปสู่เรือน ให้ฉันแล้ว

ในกาลเสร็จภัตกิจ สดับธรรมกถา บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว

เป็นผู้มีศรัทธาไม่หวั่นไหว ใคร่เพื่อจะทำอุทยานของตน อันชื่อว่าอัมพปฏุกวันให้เป็นสังฆาราม จึงหลั่งน้ำลงไปนมือของพระเถระ มอบถวายแล้ว.

ในขณะนั้น มหาบุรุษ ทำน้ำที่สุด ก็หวั่นไหว ด้วยบอกเหตุว่า “พระพุทธานุสสาตั้งมั่นแล้ว.”

มหาเศรษฐี ให้สร้างวิหารใหญ่ในอุทยาน ได้เป็นผู้มีประตูเปิดไว้เพื่อพวกภิกษุผู้มาจากทิศทั้งปวงแล้ว.

พระสุธรรมเถระ ได้เป็นเจ้าอาวาสอยู่ในมัจฉิกาสนฺท.

[คฤหบดีบรรลุอนุคามิผล]

โดยสมัยอื่น พระอัครสาวกทั้ง ๒ สดับกถาพรรณนาคุณของจิตตคฤหบดีแล้ว

ใคร่จะทำความสงเคราะห์แก่คฤหบดีนั้น จึงได้ไปสู่มัจฉิกาสนฺทนคร.

จิตตคฤหบดี ทราบการมาของพระอัครสาวกทั้ง ๒ นั้น จึงไปต้อนรับสันทามกัณเฑาะ

พาพระอัครสาวกทั้ง ๒ นั้นมาแล้ว นิมนต์ให้เข้าไปสู่วิหารของตน ทำอาคันตุกัวัตรแล้ว

อ้อนวอนพระธรรมเสนาบดีว่า “ท่านผู้เจริญ กระผมปรารถนาฟังธรรมกถาสักหน่อย.”

ครั้งนั้น พระเถระกล่าวกะเขาว่า “อุบาสก อาตมะทั้งหลายเห็นเหนื่อยแล้วโดยทางไกล, อนึ่ง ท่านจงฟังเพียงนิดหน่อยเถิด” ดังนี้แล้ว ก็กล่าวธรรมกถาแก่เขา.

คฤหบดีนั้นฟังธรรมกถาของพระเถระอยู่แล บรรลุอนุคามิผลแล้ว.

เขาไหว้พระอัครสาวกทั้ง ๒ แล้ว นิมนต์ว่า “ท่านผู้เจริญ พุรุษนี้ของท่าน (ทั้ง ๒) กับภิกษุพันรูป รับภิกษาที่เรือนกระผม” แล้วนิมนต์พระสุธรรมเถระเจ้าอาวาสภายหลังว่า “ท่านครับ พุรุษนี้แม้ท่านก็ฟังมากับพระเถระทั้งหลาย.”

[พระสุธรรมเถระตำคฤหบดี]

พระสุธรรมเถระนั้น โกรธว่า “อุบาสกนี้ นิมนต์เรากลับแล้ว” จึงห้ามเสีย แม้อันคฤหบดีอ้อนวอนอยู่บ่อยๆ ก็ห้ามแล้วนั้นแล.

อุบาสก กล่าวว่ “ท่านจักปรากฏ ครับ” แล้วหลีกไป ในวันรุ่งขึ้นจัดแจงทานใหญ่ไว้ในที่อยู่ของตน.

ในเวลาใกล้รุ่งแล แม่พระสุธรรมเถระ คิดว่า

“คฤหบดี จัดแจงสักการะเช่นไรหนอแล? เพื่อพระอัครสาวกทั้ง ๒, พຽຽນนี้เราจักไปดู”
แล้วได้ถือบาตรและจีวรไปสู່เรือนของคฤหบดีนั้นแต่เช้าตรຽ.

พระสุธรรมเถระนั้น แม้อันคฤหบดี กล่าวว่า “นิมนต์นั่งเถิด ครับ” ก็กล่าวว่า “เราไม่นั่ง, จักเที่ยวบิณฑบาต”
แล้วตรวจดูสักการะอันคฤหบดีเตรียมไว้เพื่อ ๒ พระอัครสาวก ใครจะเสียดสีคฤหบดีโดยชาติ จึงกล่าวว่า
“คฤหบดี สักการะของท่านล้นเหลือ, ก็แต่ในสักการะนี้ ไม่มีอยู่อย่างเดียวเท่านั้น.”

คฤหบดี. อะไร ครับ?

พระเถระ ตอบว่า “ขนมแดงา คฤหบดี” ถูกคฤหบดีรุกรานด้วยวาจาอุปมาด้วยกา โกรธแล้ว กล่าวว่า
“คฤหบดี นั้น อาวาสของท่าน, เราจักหลีกไป.”

แม้อันคฤหบดีห้ามถึง ๓ ครั้ง ก็หลีกไปสู່สำนักพระศาสดา กราบทูลคำที่จิตตคฤหบดี และตนกล่าวแล้ว.

[พระสุธรรมเถระถูกสงฆ์ลงปฏิสารณิยกรรม]

พระศาสดา ตรัสว่า “อุบาสก เป็นคนมีศรัทธาเลื่อมใส อันเรอตำด้วยคำเลว” ดังนี้แล้ว
ทรงปรับโทษแก่พระสุธรรมเถระนั้นนั่นแล แล้วรับสั่งให้สงฆ์ลงปฏิสารณิยกรรม^๑
แล้วส่งไปว่า “เธอจงไป, ให้จิตตคฤหบดีอดโทษเสีย.”

พระเถระไปในที่นั่นแล้ว แม้อันกล่าวว่า “คฤหบดี นั้นโทษของอาตมะเท่านั้น, ท่านจงอดโทษแก่อาตมะเถิด”
อันคฤหบดีนั้น ห้ามว่า “ผมไม่อดโทษ” เป็นผู้เก้อ ไม่อาจให้คฤหบดีนั้นอดโทษได้, จึงกลับมาสู່สำนักพระศาสดาอีกเที่ยว.

พระศาสดา แม้อันทรงทราบว่า “อุบาสก จักไม่อดโทษแก่พระสุธรรมนั้น” ทรงดำริว่า
“ภิกษุนี้ กระด้างเพราะมานะ จงไปสู່ทาง ๓๐ โยชน์แล้วกลับมา” จึงไม่ทรงบอกอุบายให้ออดโทษเลย ทรงส่งไปแล้ว.

[สมณะไม่ควรทำมานะและริษยา]

ครั้นในกาลที่พระสุธรรมเถระนั้นกลับมา พระศาสดา ประทานภิกษุผู้นุหุตแก่เธอผู้นำมานะออกแล้ว ตรัสว่า
“เธอจงไปเถิด, ไปกับภิกษุนี้ จงให้อุบาสกอดโทษ” ดังนี้แล้ว ตรัสว่า

“ธรรมดาสมณะ ไม่ควรทำมานะหรือริษยาว่า ‘วิหารของเรา, ที่อยู่ของเรา, อุบาสกของเรา, อุบาสิกาของเรา’,
เพราะเมื่อสมณะทำอย่างนั้น, เหล่ากิเลส มีริษยาและมานะเป็นต้น ย่อมเจริญ”

เมื่อจะทรงสืบอนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถาเหล่านี้ว่า

“ภิกษุผู้พาลพึงปรารถนาความยกย่องอันไม่มีอยู่

ความแหวดล้อมในภิกษุทั้งหลาย ความเป็นใหญ่ในอาวาส

และการบูชาในตระกูลแห่งชนอื่น.

ความด่ารีย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้พาลว่า

‘คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้ง ๒ จงสำคัญกรรม อันเขาทำเสร็จแล้ว

๑ กรรมอันให้ระลึกถึงความผิด.

เพราะอาศัยเราผู้เดียว จงเป็นไปในอำนาจของเราเท่านั้น'
ในกิจน้อยใหญ่ กิจใดๆ, ริษยาและมานะย่อมเจริญ (แก่เธอ).”

[แก้อรรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อสนติ** ความว่า

ภิกษุผู้พาล พึงปรารถนาความสรรเสริญอันไม่มีอยู่ คือภิกษุผู้พาล ไม่มีศรัทธา เป็นผู้ทุศีล สดับน้อย ไม่สงัด เกียจคร้าน มีสติไม่ตั้งมั่น มีจิตไม่มั่นคง มีปัญญาทราม ไม่ใช่ชีณาสพ

ย่อมปรารถนาความยกย่องอันไม่มีอยู่นี้ว่า “โฉนหนอ ชนพึงรู้จักเราว่า ‘ภิกษุนี้ มีศรัทธา มีศีล เป็นพหูสูต เป็นผู้สงัด ปรารถนาความเพียร มีสติตั้งมั่น มีจิตมั่นคง มีปัญญา เป็นพระชีณาสพ’” โดยนัยที่ท่านกล่าวไว้ในปาปิฉฉานิทเทศ^๑ ว่า “ภิกษุ เป็นผู้ไม่มีศรัทธาเลย ย่อมปรารถนาว่า ‘ชนจงรู้จักเราว่า ‘ผู้มีศรัทธา’” เป็นต้น.

บทว่า **ปุเรภวารี** คือ ซึ่งบริวาร.

อธิบายว่า ภิกษุผู้พาล ตั้งอยู่ในความประพฤติด้อยอำนาจความอยากอย่างนี้ว่า

“โฉนหนอ ภิกษุในวิหารทั้งสิ้น พึงแวดล้อมเราตามปัญหาอยู่” ชื่อว่า ย่อมปรารถนาความแวดล้อมในภิกษุทั้งหลาย.

บทว่า **อวาเสสุ** ได้แก่ ในอवासอันเป็นของสงฆ์.

อธิบายว่า

ภิกษุผู้พาล จัดเสนาสนะประณีตในท่ามกลางวิหาร เพื่อภิกษุทั้งหลายมีภิกษุที่เป็นเพื่อนเห็นและเพื่อนคบเป็นต้นของตน ด้วยบอกว่า “พวกท่าน จงอยู่ในเสนาสนะนี้”

ส่วนตนก็ยกกันเสนาสนะที่ดี จัดเสนาสนะอันทรามและเสนาสนะอันอมนุษย์ทวงแหวนแล้ว ซึ่งตั้งอยู่สุดท้าย เพื่ออาคันตุกภิกษุที่เหลือทั้งหลาย ด้วยบอกว่า “พวกท่าน จงอยู่ในเสนาสนะนี้”

ชื่อว่า ย่อมปรารถนาความเป็นใหญ่ในอवास.

บาทพระคาถาว่า **ปุชา ปรุกเสสุ จ** ความว่า

ภิกษุผู้พาลย่อมไม่ปรารถนาการบูชาด้วยปัจจัย ๔ ในสกุลของมารดาและบิดาเลย และของพวกญาติที่ไม่ปรารถนา.

(แต่) ย่อมปรารถนาในสกุลของชนเหล่าอื่นเท่านั้น อย่างนี้ว่า

“โฉนหนอ ชนเหล่านี้ พึงถวายแก่เราคนเดียว ไม่พึงถวายแก่ภิกษุเหล่าอื่น.”

บาทพระคาถาว่า **มเมว กตมณฺญนฺตุ** ความว่า

ก็ความด่าริ ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้พาลไต่ว่า

“พวกคฤหัสถ์และบรรพชิต แม้ทั้ง ๒ จงสำคัญกิจอันตนทำแล้ว คือที่สำเร็จแล้วเพราะอาศัยเราเท่านั้น” ด้วยความประสงค์ อย่างนี้ว่า “นวักรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่เขาทำแล้วในวิหาร ด้วยสามารถการทำงานกรรมมีโรงอุโบสถ เป็นต้น, นวักรรมนั้นทั้งหมด อันพระเถระของพวกเราทำแล้ว.”

บาทพระคาถาว่า **มเมว อติวสา อสสุ** ความว่า ความด่าริย่อมเกิดขึ้น (แก่ภิกษุผู้พาลนั้น) ว่า

“คฤหัสถ์และบรรพชิตแม้ทั้งหมด จงเป็นไปในอำนาจของเราแต่ผู้เดียว

คือ พาหนะและเครื่องอุปกรณ์ทั้งหลาย เป็นต้นว่า เกวียน โค พว้า ขวาน หรือโดยที่สุตกิจทั้งหลาย เป็นต้นว่า อุ้มแม่เพียงข้าวยาคุแล้วตี๋ม อันคฤหัสถ์และบรรพชิตจะพึงได้ก็ตามเกิด, แต่บรรดาจिन้อยและจิกใหญ่ คือบรรดากรรมจิกจิงทั้งน้อยทั้งใหญ่ เห็นปานนี้ คฤหัสถ์และบรรพชิตทั้งหลาย จงเป็นไปในอำนาจของเราเท่านั้น ในจิกไรๆ คือ แม่ในจิกจิกอย่างหนึ่ง. อธิบายว่า จงถามเราเท่านั้นแล้วจิงทำ.”

สองบทว่า **อิติ พาลสส** ความว่า ความอยากนั้น และความดำริเห็นปานนี้ ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้พาลใด, วิปีสสนามรรคและผล ย่อมไม่เจริญที่เดียวแก่ภิกษุผู้พาลนั้น, แต่ตัณหาซึ่งบังเกิดขึ้นในทวาร ๖ และมานะ ๙ อย่าง^๑ ย่อมเจริญแก่ภิกษุผู้พาลนั้นอย่างเดียว เหมือนน้ำเจริญแก่ทะเล ในเวลาพระจันทรขึ้น **ฉะฉัน**^๒.

ในกาลจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุทธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้น ดังนี้แล.

[พระสุธรรมเถระบรรลุพระอรหัต]

แม้พระสุธรรมเถระ ฟังพระโอวาทนี้แล้ว ถวายบังคมพระศาสดา ลุกขึ้นจากอาสนะ ทำประทักษิณแล้ว ไปกับภิกษุผู้เป็นอนุทูตนั้น ทำคินอาบัติในคลองจักขุของอุบาสก ยังอุบาสกให้ออดโทษแล้ว.

พระสุธรรมเถระนั้น อันอุบาสกให้ออดโทษด้วยคำว่า “กระผมอดโทษครับ, ถ้าโทษของกระผมมี, ขอท่านจงอดโทษแก่กระผม” ตั้งอยู่ในพระโอวาท ที่พระศาสดาประทานแล้ว โดย ๒-๓ วันเท่านั้น ก็บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิตาแล้ว.

[จิตตคฤหบดีไปเฝ้าพระศาสดา]

ฝ่ายอุบาสก คิดว่า “เราจิงไม่ได้เฝ้าพระศาสดาเลย บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว, ไม่ได้เฝ้าพระศาสดาเหมือนกัน ดำรงอยู่ในอนาคามีผล, เราควรเฝ้าพระศาสดาโดยแท้.”

คฤหบดีนั้น ให้เทียมเกวียน ๕๐๐ เล่ม เต็มด้วยวัตถุมีงา ข้าวสาร เนยใส น้ำอ้อยและฝ้านุ่งท่มเป็นต้นแล้ว ให้บอกแก่หมู่ภิกษุว่า “พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลายใด ประสงค์จะเฝ้าพระศาสดา, พระผู้เป็นเจ้าของทั้งหลายนั้นจงไป, จักไม่ลำบากด้วยบิณฑบาตเป็นต้น” ดังนี้แล้ว ก็ให้แจ้งทั้งแก่หมู่ภิกษุณี ทั้งแก่พวกอุบาสกทั้งแก่พวกอุบาสิกา.

ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ภิกษุณีประมาณ ๕๐๐ รูป อุบาสกประมาณ ๕๐๐ อุบาสิกาประมาณ ๕๐๐ ออกไปกับคฤหบดีนั้น.

เขาเตรียมแล้วโดยประการที่จิงจะไม่มีความบกพร่องน้อยหนึ่ง ด้วยข้าวยาคุและภัตเป็นต้น ในหนทาง ๓๐ โยชน์ เพื่อชน ๓ พันคน คือ เพื่อภิกษุเป็นต้นเหล่านั้นนั้นแล และเพื่อบริษัทของตน.

ฝ่ายพวกเทวดา ทราบความที่อุบาสกนั้นออกไปแล้ว ปลูกค่ายที่พักไว้ทุกๆ โยชน์ บำรุงมหาชนนั้นด้วยอาหารวัตถุ มีข้าวยาคุ ของควรเคี้ยว ภัตและน้ำตี๋มเป็นต้น อันเป็นทิพย์.

๑ มานะ ๙ อย่าง ดูพิสดารในธรรมวิภาค ปริเฉทที่ ๒.

๒ นี้แปลตามฉบบสันสกฤตและยุโรป แต่ตามฉบบของเราที่ใช้อยู่ เวลาแปลเดิม นิสสาย เข้ามา.

แปลว่า ตัณหาอันจะอาศัยฉันทะเป็นต้น เกิดขึ้นในทวาร ๖ และมานะ ๙ อย่างย่อมเจริญแก่..., ส. ย. ฉนทาทโย เป็น จนโททเย.

ความบกพร่องด้วยวัตถุอะไรๆ มิได้มีแล้วแก่ใครๆ.

มหาชนอันเทวดาทิ้งหลาย บำรุงอยู่อย่างนั้น เดินทางได้วันละโยชน์ๆ โดยเดือนหนึ่งก็ถึงกรุงสาวัตถี.

เกวียนทั้ง ๕๐๐ เล่ม ยังเต็มบริบูรณ์เช่นเดิมนั้นแหละ.

คฤหบดี ได้สละบรรณาการ อันพวกเทวดานั้นแลและมนุษย์ทั้งหลายนำมา ไปแล้ว.

[พระศาสดาทรงแสดงปาฏิหาริย์]

พระศาสดา ตรัสกะพระอานนทเถระว่า

“อานนท์ ในเวลาบ่ายวันนี้ จิตตคฤหบดี อันอุบาสก ๕๐๐ ห้อมล้อมแล้ว จักมาไหว้เรา.”

พระอานนท์. พระเจ้าข้า ก็ในกาลที่จิตตคฤหบดีนั้น ถวายบังคมพระองค์ ปาฏิหาริย์ใดๆ จักมีหรือ?

พระศาสดา. จักมี อานนท์.

อานนท์. ปาฏิหาริย์อะไร? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ในกาลที่จิตตคฤหบดีนั้น มาไหว้เรา

ฝนลูกเห็บแห่งดอกไม้ทิพย์ มีสี ๕ สี จักตกโดยถ่องแหว่^๑ประมาณเพียงเข้า

ในประเทศประมาณ ๘ กรีส โดยวิธีนี้บ่อย่างของหลวง.

ชาวเมือง ฟังข่าวนั้นแล้ว คิดว่า “ได้ยินว่า จิตตคฤหบดีผู้มีบุญมากอย่างนั้น จักมาถวายบังคมพระศาสดาวันนี้, เขาว่าปาฏิหาริย์เห็นปานนี้ จักมี, แม้พวกเรา จักได้เห็นผู้มีบุญมากนั้น” ดังนี้แล้ว

ได้ถือเอาเครื่องบรรณาการไปยืนอยู่ ๒ ข้างทาง.

ในกาลที่จิตตคฤหบดีมาใกล้วิหาร ภิกษุ ๕๐๐ รูปมาถึงก่อน.

จิตตคฤหบดี กล่าวกะพวกอุบาสิกว่า “แม่ทั้งหลาย พวกท่านจงมาข้างหลัง” แล้ว

ส่วนตนอันอุบาสก ๕๐๐ แวดล้อมแล้ว ได้ไปสู่สำนักของพระศาสดา.

ก็ชนทั้งหลายผู้ยืนก็ดี นั่งก็ดี ในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย มิได้มีข้างนี้หรือข้างโน้น, ย่อมยืนอยู่แน่นขนัดเที่ยวใน ๒ ข้างแห่งพุทธวิถีส.

จิตตคฤหบดี ก้าวลงสู่พุทธวิถีสใหญ่แล้ว.

ที่อันพระอริยสาวกผู้บรรลุผล ๓ แลดูๆ ห้วนไหวแล้ว.

มหาชนแลดูแล้ว ด้วยคิดว่า “เขาว่า คนนั้นคือจิตตคฤหบดี.”

คฤหบดีนั้น เข้าเฝ้าพระศาสดา เข้าไปภายในพระพุทธรังษี มีวรรณะ ๖

จับพระบาทพระศาสดา ที่ข้อพระบาททั้ง ๒ ถวายบังคมแล้ว.

ในขณะนั้นเอง ฝนดอกไม้มีประการดังกล่าวมา ตกแล้ว.

สาธการพันหนึ่งเป็นไปแล้ว.

๑ แหวหรือแนวอันเป็นระเบียบงดงาม

[จิตตคฤหบดีถวายทาน]

คฤหบดีนั้น อยู่ในสำนักพระศาสดาสิ้นเดือนหนึ่งแล ได้นิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานทั้งสิ้น ให้นั่งในวิหารนั้นแหละ ถวายทานใหญ่แล้ว.

ทำภิกษุแม่ผู้มากับตนไว้ภายในวิหารนั้นแหละ บำรุงแล้ว.

ไม่ต้องหีบอะไร ในเกวียนของตน แม่สักวันหนึ่ง.

ได้ทำกิจทุกอย่าง ด้วยบรรณาการ อันเทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนำมาเท่านั้น.

จิตตคฤหบดีนั้น ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ มาด้วยตั้งใจว่า ‘จักถวายทานแต่พระองค์’ ได้พักอยู่ในระหว่างทางเดือนหนึ่ง, เดือนหนึ่งของข้าพระองค์ล่วงไปแล้ว ในที่นี้,

ข้าพระองค์ ไม่ได้เพื่อจะถือเอาของอะไร ที่ข้าพระองค์นำมาเลย, ได้ถวายทาน สิ้นกาลเท่านั้น

ด้วยบรรณาการที่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายนำมาเท่านั้น,

แม้ถ้าข้าพระองค์นั้น จักอยู่ในที่นี้สิ้นปีหนึ่ง, ก็จักไม่ได้เพื่อจะถวายไทยธรรมของข้าพระองค์แน่แท้,

ข้าพระองค์ ประารถนาจักถ่ายเกวียนแล้วไป, ขอพระองค์ จงโปรดให้บอกที่สำหรับเก็บแก่ข้าพระองค์เถิด.”

พระศาสดา ตรัสกะพระอานนทเถระว่า “อานนท์ เธอจงให้จัดที่แห่งหนึ่งให้ว่าง ให้แก่อุบาสก.”

พระเถระ ได้ทำอย่างนั้นแล้ว.

ได้ยินว่า พระศาสดา ทรงอนุญาตกับปิยภูมิ แก่จิตตคฤหบดีแล้ว.

[จิตตคฤหบดีเดินทางกลับ]

ฝ่ายอุบาสกกับชน ๓ พัน ซึ่งมาพร้อมกันตน เดินทางกลับด้วยเกวียนเปล่าแล้ว.

พวกเทวดาและมนุษย์ ลุกขึ้นแล้ว กล่าวว่า “พระผู้เป็นเจ้า ท่านทำกรรมคือการเดินไปด้วยเกวียนเปล่า” ดังนี้แล้ว ก็บรรจุเกวียนให้เต็มด้วยรัตนะ ๗ ประการ.

คฤหบดีนั้น ได้บำรุงมหาชนด้วยบรรณาการอันเขานำมาเพื่อตน ไปแล้ว.

พระอานนทเถระ ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว กราบทูลว่า

“พระเจ้าข้า จิตตคฤหบดี แม่เมื่อมาสู่สำนักของพระองค์ มาแล้วโดยเดือนหนึ่ง; อยู่ในที่นี้เดือนหนึ่งเหมือนกัน, ได้ถวายทานด้วยบรรณาการที่เทวดาและมนุษย์นำมาเท่านั้น สิ้นกาลเท่านั้น;

ได้ยินว่า บัดนี้คฤหบดีนั้น ทำเกวียน ๕๐๐ เล่ม ให้เปล่า จักไปโดยเดือนหนึ่งเหมือนกัน,

ก็เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ลุกขึ้นแล้ว กล่าวแก่คฤหบดีนั้นว่า ‘พระผู้เป็นเจ้า ท่านทำกรรมคือการเดินไปด้วยเกวียนเปล่า’ ดังนี้แล้ว ก็บรรจุเกวียนให้เต็มด้วยรัตนะ ๗ ประการ,

ได้ยินว่า คฤหบดี บำรุงมหาชน ด้วยเครื่องบรรณาการอันเทวดาและมนุษย์ นำมาเพื่อตนนั้นแหละจักกลับไป;

พระเจ้าข้า ก็สักการะนี้เกิดขึ้นแก่คฤหบดีนั้นผู้มาสู่สำนักของพระองค์เท่านั้นหรือ, หรือแม่ไปในที่อื่นก็เกิดขึ้นเหมือนกัน.”

พระศาสดา ตรัสว่า “อานนท์ จิตตคฤหบดีนั้นมาสู่สำนักของเราก็คือ ไป ณ ที่อื่นก็ดี สักการะย่อมเกิดขึ้นทั้งนั้น, เพราะอุบาสกนี้เป็นผู้มีศรัทธา เลื่อมใส มีศีลสมบูรณ์, อุบาสกผู้เห็นปานนี้ ย่อมคบ (ไป) ประเทศใดๆ; ลามสักการะ ย่อมเกิดแก่เขาในประเทศนั้นๆ ทีเดียว” ดังนี้แล้ว ตรัสพระคาถาในปกิณณกวรรคนี้ว่า

“ผู้มีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล เพียบพร้อมด้วยยศ และโภคะ
คบประเทศใดๆ ย่อมเป็นผู้อันเขาบูชาแล้ว ในประเทศนั้นๆ; ทีเดียว.”

ก็เนื้อความแห่งพระคาถานั้น จักแจ่มแจ้งในปกิณณกวรรคนั้นแล.

[บุรพกรรมของจิตตคฤหบดี]

เมื่อพระศาสดา ตรัสอย่างนั้นแล้ว, พระอานนท์เถระ จึงทูลถามบุรพกรรมของจิตตคฤหบดี.

ลำดับนั้น พระศาสดา เมื่อจะตรัสแก่พระอานนท์เถระนั้น จึงตรัสว่า

“อานนท์ จิตตคฤหบดีนี้ มีอภินิหารอันทำไว้ แทบบาทมูลของพระผู้มีพระภาคพระนามว่า ปทุมุตตระ
ท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์สิ้นแสนกัป

ในกาลแห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่า กัสสปะ เกิดในสกุลของพรานเนื้อ ถึงความเจริญแล้ว

วันหนึ่ง เมื่อฝนตกอยู่ ถือหอกไปสุ่ป่า เพื่อต้องการจะล่าเนื้อ ตรวจดูหมู่เนื้ออยู่

เห็นภิกษุรูปหนึ่ง นั่งคลุมศีรษะ ที่เงื้อมเป็นเอง^๑ แห่งหนึ่ง จึงคิดว่า

“พระผู้เป็นเจ้ารูปเดียว จักนั่งทำสมาธิธรรม, เราจักนำอาหารมา เพื่อพระผู้เป็นเจ้านั้น” ดังนี้แล้ว รีบไปสุ่เรือน

ให้คนบึ่งเนื้อที่ตนนำมาเมื่อวาน ที่เตาแห่งหนึ่ง ให้หุงข้าวที่เตาแห่งหนึ่ง

เห็นภิกษุเที่ยวบิณฑบาตพวกอื่น รับบาตรของภิกษุแม่เหล่านั้น นิมนต์ให้นั่งเหนืออาสนะที่จัดแจงไว้ ตระเตรียมภิกษาแล้ว

สั่งคนอื่นว่า “พวกท่านจงอัญจาศพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย” แล้ว ใส่ภัตนั้นลงในตระกร้าถือเดินไป

เลือกเก็บดอกไม้ต่างๆ ในระหว่างทาง ห่อด้วยใบไม้ ไปสุ่ที่พระเถระนั่งแล้ว กล่าววว่า

“ท่านผู้เจริญ ขอท่านจงทำความสงเคราะห์แก่กระผมเถิด” ดังนี้แล้ว รับบาตร ให้เต็มด้วยภัต

แล้ววางไว้ในมือของพระเถระทำการบูชาด้วยดอกไม้เหล่านั้น ตั้งความปรารถนาว่า

“บิณฑบาตอันมีรสนี้ พร้อมด้วยดอกไม้เครื่องบูชา ยังจิตของข้าพเจ้าให้ยินดี **ฉันใด;**

ขอบรรณาการพันหนึ่ง จงมายังจิตของข้าพเจ้าให้ยินดี ในที่ๆ ข้าพเจ้าเกิดแล้วๆ **ฉันนั้น,** และขอฝนมีดอกไม้มีสี ๕ สีจงตก.”

เขาบำเพ็ญกุศลจนตลอดชีพแล้ว เกิดในเทวโลก.

ฝนดอกไม้ทิพย์ ตกแล้ว โดยถ่องแฉว ประมาณเพียงเช่า ในที่ๆ เขาเกิดแล้ว.

แม้ในกาลนี้ ฝนดอกไม้ (ทิพย์) ก็ตกในวันที่เขาเกิดแล้ว และเมื่อเขามาในที่นี้

การนำบรรณาการมา และการที่เกวียนเต็มด้วยรัตนะ ๗ ประการ เป็นผลแห่งกรรมนั้นแล.”

เรื่องพระสุธรรมเถระ จบ.

๑ ออกตปพการ เงื้อมที่บุคคลไม่ได้ทำ หมายความว่า เกิดเป็นเองตามธรรมชาติ.

๑๕. เรื่องพระวนวาสิตีสถเถระ

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงปรารภพระตีสถเถระ ผู้มีปกติอยู่ในป่า ตรัสพระธรรมเทศานี้ว่า “อณฺญา หิ ลาภูปินสา” เป็นต้น.

[พระสารีบุตรอนุเคราะห์พราหมณ์ผู้ยากจน]

เทศนาตั้งขึ้นแล้วในกรุงราชคฤห์.

ได้ยินว่า สหายของวังคันทพราหมณ์ ผู้บิดาของพระสารีบุตรเถระ ชื่อ มหาเสนพราหมณ์ อยู่ในกรุงราชคฤห์.

วันหนึ่ง พระสารีบุตรเถระ เทียวบิณฑบาต ได้ไปยังประตูเรือนของพราหมณ์นั้น เพื่ออนุเคราะห์ในเขา.

แต่พราหมณ์นั้น มีสมบัติหมดเสียแล้ว กลับเป็นคนยากจน.

เขาคิดว่า “บุตรของเราจักมาเพื่อเทียวบิณฑบาตที่ประตูเรือนของเรา, แต่เราเป็นคนยากจน, บุตรของเราเห็นจะไม่ทราบความที่เราเป็นคนยากจน, ไทยธรรมอะไรๆ ของเราก็ไม่มี,” เมื่อไม่อาจจะเผชิญหน้าพระเถระนั้นได้ จึงหลบเสีย.

ถึงในวันอื่น แม้พระเถระได้ไป (อีก).

พราหมณ์ก็ได้หลบเสียอย่างนั้นเหมือนกัน.

เขาคิดอยู่ว่า “เราได้อะไรๆ แล้วยังนั่นแหละจักถวาย” ก็ไม่ได้ (อะไรๆ).

ภายหลังวันหนึ่งเขาได้ถาดเต็มด้วยข้าวปายาสพร้อมกับผ้าสาฎกเนื้อหยาบ ในที่บอกลัทธิของพราหมณ์แห่งหนึ่ง ถูไปพองถึงเรือน นึกถึงพระเถระขึ้นได้ว่า “การที่เราถวายบิณฑบาตนี้แก่พระเถระ ควร.”

ในขณะนั้นนั่นเอง แม้พระเถระ เข้ามา ออกจากสมบัติแล้ว เห็นพราหมณ์นั้น คิดว่า “พราหมณ์ได้ไทยธรรมแล้ว หวังอยู่ซึ่งการมาของเรา, การที่เราไปในที่นั่น ควร” ดังนั้นแล้ว จึงห่มผ้าสังฆาฏิ ถือบาตร แสดงตนยืนอยู่แล้วที่ประตูเรือนของพราหมณ์นั้นนั่นเอง.

เพราะเห็นพระเถระเท่านั้น จิตของพราหมณ์เลื่อมใสแล้ว.

ลำดับนั้น เขาเข้าไปหาพระเถระนั้น ไหว้แล้ว ทำปฏิสันถาร นิมนต์ให้นั่งภายในเรือน ถูถาดอันเต็มด้วยข้าวปายาส เกลี่ยลงในบาตรของพระเถระ.

พระเถระรับกึ่งหนึ่งแล้วจึงเอามือปิดบาตร.

ที่นั่น พราหมณ์กล่าวกะพระเถระนั้นว่า “ท่านผู้เจริญ ข้าวปายาสนี้สักว่า เป็นส่วนของคนๆ เดียวเท่านั้น, ขอท่านจงทำความสงเคราะห์ในโลกแก่กระผมเถิด, อย่าทำความสงเคราะห์ในโลกนี้เลย; กระผมปรารถนาถวายไม่ให้เหลือทีเดียว” ดังนั้นแล้ว จึงเกลี่ยลงทั้งหมด.

พระเถระฉนในที่นั่งนั้นแล.

ครั้งในเวลาเสร็จภารกิจ เขาถวายผ้าสาฎกแก่นั้น แก่พระเถระนั้น ไหว้แล้ว กล่าวอย่างนี้ว่า
“ท่านผู้เจริญ แม้กระผมพึงบรรลुरुธรรมที่ท่านเห็นแล้วเหมือนกัน.”

พระเถระทำอนุโมทนาแก่พราหมณ์นั้นว่า “จงสำเร็จอย่างนั้น พราหมณ์” ลูกขึ้นจากอาสนะหลีกไป
เที่ยวจาริกโดยลำดับ ได้ถึงพระเชตวันแล้ว.

[พราหมณ์ยากจน ตายไปเกิดในกรุงสาวัตถี]

ก็ทานที่บุคคลถวายแล้วในคราวที่ตนตกยาก ย่อมยังผู้ถวายให้ร่าเริงอย่างยิ่ง
เพราะฉะนั้น แม้พราหมณ์ถวายทานนั้นแล้ว มีจิตเลื่อมใส เกิดโสมนัสแล้ว ได้ทำความสืเนหามีประมาณยิ่งในพระเถระ.
ด้วยความสืเนหาในพระเถระนั้นแล พราหมณ์นั้น ทำกาลแล้ว ถือปฏิสนธิในสกุลอุปัฏฐากของพระเถระในกรุงสาวัตถี.
ก็ในขณะนั้นแล มารดาของเขา บอกแก่สามีว่า “สัตว์เกิดในครรภ์ตั้งในท้องของฉัน.”
สามีนั้นได้ให้เครื่องบริหารครรภ์แก่มารดาของทารกนั้นแล้ว.

เมื่อนางเว้นการบริโภคอาหารวัตถุมีของร้อนจัด เย็นนักและเปรี้ยวนักเป็นต้น รักษาครรภ์อยู่โดยสบาย
ความแพ้อุ้งเห็นปานนี้ เกิดขึ้นว่า “ไฉนหนอ เราพึงนิมนต์ภิกษุ ๕๐๐ รูปมีพระสารีบุตรเถระเป็นประธาน
ให้นั่งในเรือน ถวายข้าวปายาสเจือด้วยน้ำมันล้วน แม้ตนเองนุ่งห่มผ้ากาสาვე ถือชั้นทองนึ่งในที่สุดแห่งอาสนะ
แล้วบริโภคข้าวปายาสอันเป็นเดนของภิกษุประมาณเท่านี้.”

ได้ยินว่า ความแพ้อุ้งในเพราะการนุ่งห่มผ้ากาสาเวนั้นของนาง
ได้เป็นบุรพนิมิตแห่งการบรรพชาในพระพุทธศาสนาของบุตรในท้อง.

ลำดับนั้น พวกญาติของนาง คิดว่า “ความแพ้อุ้งของธิดาพวกเรา ประกอบด้วยธรรม” ดังนี้แล้ว
จึงถวายข้าวปายาสเจือด้วยน้ำมันล้วน^๑ แก่ภิกษุ ๕๐๐ รูป ทำพระสารีบุตรเถระให้เป็นพระสังฆเถระ.

แม้นางก็นุ่งผ้ากาสาเวผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง ถือชั้นทองนึ่งในที่สุดแห่งอาสนะ บริโภคข้าวปายาสอันเป็นเดน (ของภิกษุ).
ความแพ้อุ้งสงบแล้ว.

ในมงคลอันเขาทำแล้วในระหว่างๆ แก่นางนั้น ตลอดเวลาสัตว์เกิดในครรภ์คลอดก็ดี

ในมงคลอันเขาทำแล้วแก่นางผู้คลอดบุตรแล้ว โดยล่วงไป ๑๐ เดือนก็ดี

พวกญาติก็ได้ถวายข้าวปายาส มีน้ำมันน้อย แก่ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป มีพระสารีบุตรเถระเป็นประธาน เหมือนกัน.

ได้ยินว่า นี่เป็นผลแห่งข้าวปายาสที่ทารกถวายแล้ว ในเวลาที่ตนเป็นพราหมณ์ในกาลก่อน.

ก็ในวันมงคลที่พวกญาติทำในวันทารกเกิด พวกญาติให้ทารกนั้นอาบน้ำแต่เช้าตรู่ ประดับแล้ว
ให้นอนเบื้องบนผ้ากัมพลมีค่าแสนหนึ่ง บนที่นอนอันมีสิริ.

๑ ข้าวชนิดหนึ่ง ที่หุงเจือด้วยน้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำตาล เป็นต้น หรือข้าวเปียกเจือนม.

[ทวารกบรีจาคทาน]

ทวารกนั้น นอนอยู่บนผ้ากัมพลนั่นเอง แลดูพระเถระแล้ว คิดว่า

“พระเถระนี้ เป็นบุรพาจารย์ของเรา, เราได้สมบัตินี้ เพราะอาศัยพระเถระนี้, การที่เราทำการบริจาคว่างหนึ่งแก่ท่านผู้นี้ ควร” อันญาตินำไปเพื่อประโยชน์แก่การรับสักขาบท ได้เอานี้วก้อยเกี่ยวผ้ากัมพลนั้นยึดไว้.

ครั้งนั้น ญาติทั้งหลายของทวารกนั้น คิดว่า “ผ้ากัมพลคล้องที่นิ้วมือแล้ว” จึงปรารถจะนำออก.

ทวารกนั้น ร้องไห้แล้ว.

พวกญาติ กล่าวว่า “ขอพวกท่านจงหลีกเลี่ยงไปเถิด, ท่านทั้งหลายอย่างยังทวารกให้ร้องไห้เลย” ดังนี้แล้ว จึงนำไปพร้อมกับผ้ากัมพลนั้นแล.

ในเวลาไหว้พระเถระ ทวารกนั้น ชักนิ้วมือออกจากผ้ากัมพล ให้ผ้ากัมพลตกลง ณ ที่ใกล้เท้าของพระเถระ.

ลำดับนั้น พวกญาติไม่กล่าวว่า “เด็กเล็กไม่รู้ทำแล้ว” กล่าวว่า

“ท่านเจ้าข้า ผ้าอันบุตรของพวกข้าพเจ้าถวายแล้ว จงเป็นอันบริจาคว่างที่เดียว” ดังนี้แล้ว กล่าวว่า

“ท่านเจ้าข้า ขอพระผู้เป็นเจ้า จงให้สักขาบทแก่ทาสของท่าน ผู้ทำการบูชาด้วยผ้ากัมพลนั้นแหละ อันมีราคาแสนหนึ่ง.”

พระเถระ. เด็กนี้ชื่ออะไร?

พวกญาติ. ชื่อเหมือนกับพระผู้เป็นเจ้า ครับ.

พระเถระ. นี่จักชื่อ ติสสะ.

ได้ยินว่า พระเถระ ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ ได้มีชื่อว่า อุปติสสมานพ.

แม้มารดาของเด็กนั้น ก็คิดว่า “เราไม่ควรทำลายอัยยาศัยของบุตร.”

พวกญาติ ครั้นทำมงคลคือการขนานนามแห่งเด็กอย่างนั้นแล้ว

ในมงคลคือบริโภคาหารของเด็กนั้นก็ดี ในมงคลคือการเจาะหูของเด็กนั้นก็ดี

ในมงคลคือการนุ่งผ้าของเด็กนั้นก็ดี ในมงคลคือการโกนจุกของเด็กนั้นก็ดี

ได้ถวายข้าวมธุปายาสมีน้ำน้อย แก่ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป มีพระสารีบุตรเถระเป็นประธาน.

เด็กเจริญวัยแล้ว กล่าวกะมารดา ในเวลาที่มีอายุ ๗ ขวบว่า “แม่ ฉันทจักบวชในสำนักของพระเถระ.”

มารดานั้น รับว่า “ดีละ ลูก, เมื่อก่อนแม่ก็ได้หมายใจไว้ว่า ‘เราไม่ควรทำลายอัยยาศัยของลูก,’ เจ้าจงบวชเถิด ลูก” ดังนี้แล้ว

ให้คนนิมนต์พระเถระมา ถวายภิกษาแก่พระเถระนั้นผู้มาแล้ว กล่าวว่า

“ท่านเจ้าข้า ทาสของท่านกล่าวว่า ‘จักบวช,’ พวกดิฉันจักพาทาสของท่านนี้ไปสู่วิหารในเวลาเย็น”

ส่งพระเถระไปแล้ว ในเวลาเย็นพาบุตรไปสู่วิหารด้วยสักการะและสัมนานะเป็นอันมาก แล้วก็มอบถวายพระเถระ.

[การบวชทำได้ยาก]

พระเถระกล่าวกับเด็กนั้นว่า “ติสสะ ชื่อว่าการบวชเป็นของที่ทำได้ยาก, เมื่อความต้องการด้วยของร้อนมีอยู่ ย่อมได้ของเย็น, เมื่อความต้องการด้วยของเย็นมีอยู่ ย่อมได้ของร้อน, ชื่อว่า นักบวชทั้งหลาย ย่อมเป็นอยู่โดยลำบาก, ก็เธอเสวยความสุขมาแล้ว.”

ติสสะ. ท่านครับ กระผมจักสามารถทำได้ทุกอย่าง ตามทำนองที่ท่านบอกแล้ว.

[กัมมัญฐานที่พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ไม่เคยทรงละ]

พระเถระ กล่าวว่า “ติสสะ” แล้วบอกตจปัญจกัมมัญฐาน ด้วยสามารถแห่งการทำไว้ในใจโดยความเป็นของปฏิกุศล แก่เด็กนั้น ให้เด็กบวชแล้ว.

จริงอยู่ การที่ภิกษุบอกอาการ ๓๒ แม้ทั้งสิ้น ควรแท้, เมื่อไม่อาจบอกได้ทั้งหมด พึงบอกตจปัญจกัมมัญฐานก็ได้, ด้วยว่า กัมมัญฐานนี้ พระพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ไม่ทรงละแล้วโดยแท้.

การกำหนดภิกษุกีติ ภิกษุณีกีติ อุบาสกกีติ อุบาสิกากีติ ผู้บรรลुพระอรหัต ในเพราะบรรดาอาการทั้งหลายมีผมเป็นต้น ส่วนหนึ่งๆ ย่อมไม่มี.

ก็ภิกษุทั้งหลายผู้ไม่ฉลาด เมื่อยังกุลบุตรให้บวช ย่อมยังอุปนิสัยแห่งพระอรหัตให้ฉิบหายเสีย เพราะเหตุนี้ พระเถระ พอบอกกัมมัญฐานแล้ว จึงให้บวช ให้ตั้งอยู่ในศีล ๑๐.

มารดาบิดา เมื่อทำสักการะแก่บุตรผู้บวชแล้ว

ได้ถวายข้าวมธุปายาสมีน้ำน้อยเท่านั้น แก่ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ในวิหารนั้นเองสิ้น ๗ วัน.

ฝ่ายภิกษุทั้งหลาย โพนทนาว่า “เราทั้งหลายไม่สามารถจะฉันข้าวมธุปายาสมีน้ำน้อยเป็นนิตย์ได้.”

มารดาบิดา แม้ของสามเณรนั้น ได้ไปสู่เรือนในเวลาเย็นในวันที่ ๗.

ในวันที่ ๘ สามเณรเข้าไปบิณฑบาตกับภิกษุทั้งหลาย.

[สามเณรมีลาภมากเพราะผลทานในกาลก่อน]

ชาวเมืองสาวัตถี กล่าวว่า “ได้ยินว่า สามเณรจักเข้าไปบิณฑบาตในวันนี้, พวกเราจักทำสักการะแก่สามเณรนั้น” ดังนี้แล้ว จึงทำเทริดด้วยผ้าสาฎกประมาณ ๕๐๐ ผืน จัดแจงบิณฑบาต ประมาณ ๕๐๐ ที่ได้ถือไปยื่นตักทางถวายแล้ว.

ในวันรุ่งขึ้น ได้มาสู่ป่าโกสิวิหาร ถวายแล้ว.

สามเณรได้บิณฑบาตพันหนึ่ง กับผ้าสาฎกพันหนึ่ง โดย ๒ วันเท่านั้น ด้วยอาการอย่างนี้ ให้คนถวายแก่ภิกษุสงฆ์แล้ว.

ได้ยินว่า นั่นเป็นผลแห่งผ้าสาฎกเนื้อหยาบที่สามเณรถวายแล้วในคราวเป็นพราหมณ์.

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลาย ขนานนามสามเณรนั้นว่า “บิณฑบาตทายกติสสะ”.

รุ่งขึ้นวันหนึ่ง ในฤดูหนาว สามเณรเที่ยวจาริกไปในวิหาร เห็นภิกษุทั้งหลาย ผิงไฟอยู่ในเรือนไฟเป็นต้นในที่นั้นๆ จึงเรียนว่า “ท่านครับ เหตุไร ท่านทั้งหลายจึงนั่งผิงไฟ?”

พวกภิกษุ. ความหนาวเบียดเบียนพวกเรา สามเณร.

สามเณร. ท่านครับ ธรรมดาในฤดูหนาว ท่านทั้งหลาย ควรห่มผ้ากัมพล,
เพราะผ้ากัมพลนั้น สามารถกันหนาวได้.

พวกภิกษุ. สามเณร เธอมีบุญมาก พึงได้ผ้ากัมพล, พวกเราจักได้ผ้ากัมพลแต่ที่ไหน?

สามเณร กล่าวว่่า “ท่านครับ ถ้ากระนั้น พระผู้เป็นเจ้าของท่านทั้งหลาย ผู้มีความต้องการผ้ากัมพล จงมากับกระผมเถิด”
แล้วให้บอกภิกษุในวิหารทั้งสิ้น.

ภิกษุทั้งหลาย คิดว่่า “พวกเราจักไปกับสามเณรแล้ว นำผ้ากัมพลมา” อาศัยสามเณรผู้มีอายุ ๗ ปี ออกไปแล้วประมาณพันรูป.

สามเณรนั้น มิให้แม้จิตเกิดขึ้นว่่า “เราจักได้ผ้ากัมพล แต่ที่ไหน เพื่อภิกษุประมาณเท่านี้”

พาภิกษุเหล่านั้นบ่่ายหน้าสู่พระนครไปแล้ว.

จริงอยู่ ทานที่บุคคลถวายดีแล้ว ย่อมมีอานุภาพเช่นนี้.

สามเณรนั้น เทียวไปตามลำดับเรือนภายนอกพระนครเท่านั้น ได้ผ้ากัมพลประมาณ ๕๐๐ ผืนแล้ว จึงเข้าไปภายในพระนคร.

พวกมนุษย์นำผ้ากัมพลมาจากที่โน้นที่นี้.

ส่วนบุรุษคนหนึ่งเดินไปโดยทางประตูร้านตลาด เห็นชาวร้านตลาดคนหนึ่ง ผู้นั่งคลี่ผ้ากัมพล ๕๐๐ ผืน จึงพูดว่่า
“ผู้เจริญ สามเณรรูปหนึ่งรวบรวมผ้ากัมพลมาอยู่, ท่านจงช่อนผ้ากัมพลของท่านเสียเถิด.

ชาวร้านตลาด. ก็สามเณรนั้น ถือเอาสิ่งที่เขาให้แล้วหรือที่เขายังไม่ให้.

บุรุษ. ถือเอาสิ่งที่เขาให้แล้ว.

ชาวร้านตลาดพูดว่่า “เมื่อเป็นเช่นนั้น, ถ้าเราปรารธนา, เราจักให้; หากเราไม่ปรารธนา, จักไม่ให้; ท่านจงไปเสียเถิด” ดังนี้
แล้ว ก็ส่งเขาไป.

[ลักษณะคนตระหนี่]

จริงอยู่ พวกคนตระหนี่ผู้เป็นบอดเขลา, เมื่อชนเหล่าอื่นให้ทานอย่างนี้, ก็ตระหนี่แล้ว จึงเกิดในนรก
เหมือนกาพอมัตย์เห็นอสทิสทานแล้ว ตระหนี่อยู่ฉะนั้น.

ชาวร้านตลาด คิดว่่า “บุรุษนี้มาโดยธรรมดาของตน กล่าวกะเราว่่า ‘ท่านจงช่อนผ้ากัมพลของท่านเสีย,’
แม้เราก็ได้กล่าวว่่า ‘ถ้าสามเณรนั้น ถือเอาสิ่งที่เขาให้, ถ้าเราปรารธนา เราจักให้ของๆ เรา; หากไม่ปรารธนา, เราก็จักไม่ให้’;
ก็เมื่อเราไม่ให้ของที่สามเณรเห็นแล้ว ความละอายย่อมเกิดขึ้น, เมื่อเราช่อนของๆ ตนไว้ ย่อมไม่มีโทษ;
บรรดาผ้ากัมพล ๕๐๐ นี้ ผ้ากัมพล ๒ ผืนมีราคาตั้งแสน; การช่อนผ้า (๒ ผืน) เหล่านี้ไว้ ควร” ดังนี้แล้ว
จึงผูกผ้ากัมพลทั้ง ๒ ผืน ทำให้เป็นชายด้วยชาย^๑ วางช่อนไว้ในระหว่างแห่งผ้าเหล่านั้น.

๑ เอาชายผ้า ๒ ผืนผูกติดกัน.

ฝ่ายสามเณรถึงประเทศนั้น พร้อมด้วยภิกษุพันหนึ่ง.

เพราะเห็นสามเณรเท่านั้น ความรักเพียงดังบุตรก็เกิดขึ้นแก่ชาวร้านตลาด.

สรีระทั้งสิ้นได้เต็มเปี่ยมแล้วด้วยความรัก.

เขาคิดว่า “ผ้ากัมพลทั้งหลายจยกไว้, เราเห็นสามเณรนี้แล้วจะให้แม่เนื้อคือหทัย ก็ควร.”

ชาวร้านตลาดนั้นนำผ้ากัมพลทั้ง ๒ ผืนนั้นออกมาวางไว้แทบเท้าของสามเณร ไขว้แล้วได้กล่าวว่า

“ท่านเจ้าข้า ผมมีส่วนแห่งธรรมที่ท่านเห็นแล้ว.”

สามเณรเมื่อนั้น ได้ทำอนุโมทนาแก่เขาว่า “จงสำเร็จอย่างนั้นเถิด”

สามเณรได้ผ้ากัมพล ๕๐๐ ผืนแม่ในภายในพระนคร.

ในวันเดียวเท่านั้น ได้ผ้ากัมพลพันหนึ่ง ได้ถวายแก่ภิกษุพันหนึ่ง ด้วยประการฉะนี้.

ครั้งนั้น ภิกษุทั้งหลายขนานนามของสามเณรนั้นว่า “กัมพลทายกตีสสะ.”

ผ้ากัมพลที่สามเณรให้ในวันตั้งชื่อ ถึงความเป็นผ้ากัมพลพันหนึ่ง ในเวลาตนมีอายุ ๗ ปี ด้วยประการฉะนี้.

[ให้ของน้อยแต่ได้ผลมาก]

ของน้อยอันบุคคลให้แล้วในฐานะใด ย่อมมีผลมาก, ของมาก ที่บุคคลให้แล้วในฐานะใด ย่อมมีผลมากกว่า, ในฐานะอื่นนั้น ยกพระพุทธานุศาสนาสีมีได้มี.

เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย ของน้อยที่บุคคลให้แล้วในหมู่ภิกษุเช่นใด มีผลมาก; ของมากที่บุคคลให้แล้วในหมู่ภิกษุเช่นใด มีผลมากกว่า, หมู่ภิกษุนี้ ก็เป็นเช่นนั้น.”

แม้สามเณรมีอายุ ๗ ปี ได้ผ้ากัมพลพันหนึ่ง ด้วยผลแห่งผ้ากัมพลหนึ่ง ด้วยประการฉะนี้.

เมื่อสามเณรนั้นอยู่ในเขตวัน พวกเด็กที่เป็นญาติมาสู่สำนักพูดจาปราศรัยเนื่องๆ.

สามเณรนั้น คิดว่า “อันเราเมื่ออยู่ในที่นี้ เมื่อเด็กที่เป็นญาติมาพูดอยู่, ไม่อาจที่จะไม่พูดได้,

ด้วยการเนินเข้าคือการสนทนากับเด็กเหล่านี้ เราไม่อาจทำที่ฟังแก่ตนได้,

ไฉนหนอ เราเรียนกัมมัฏฐานในสำนักของพระศาสดาแล้ว ฟังเข้าไปสู่ป่า.”

[ติสสสามเณรออกป่าทำสมณธรรม]

ติสสสามเณรนั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว ทูลให้พระศาสดาตรัสบอกกัมมัฏฐานจนถึงพระอรหันต์

ไขว้พระอุปัชฌายะแล้ว ถือบาตรและจีวรออกไปจากวิหารแล้ว คิดว่า

“ถ้าเรายังอยู่ในที่ใกล้ไซ้, พวกญาติจะร้องเรียกเราไป” จึงได้ไปเส้นทางประมาณ ๑๒๐ โยชน์.

ครั้งนั้น สามเณรเดินไปทางประตูบ้านแห่งหนึ่ง เห็นชายแก่คนหนึ่งจึงถามว่า

“อุบาสก วิหารในป่าของภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในประเทศนี้มีไหม?”

๑ คำว่าประเทศในที่นี้ หมายความว่าบ้านหนึ่งหรือตำบลหนึ่งเท่านั้น.

อุบาสก. มีครับ.

สามเณร. ถ้าอย่างนั้น ขอท่านช่วยบอกทางแก่ฉัน.

ก็ความรักเพียงดังบุตรเกิดขึ้นแล้วแก่อุบาสกแก่ เพราะเห็นสามเณรนั้น.

ลำดับนั้น อุบาสกยืนอยู่ในที่นั้นนั้นแล ไม่บอกแก่สามเณรนั้น กล่าวว่า “มาเถิด ครับ, ผมจักบอกแก่ท่าน”
ได้พาสามเณรนั้นไปแล้ว.

สามเณร เมื่อไปกับอุบาสกแก่นั้น เห็นประเทศ ๕ แห่ง ๖ แห่ง อันประดับแล้วด้วยดอกไม้และผลไม้ต่างๆ ในระหว่างทาง
จึงถามว่า “ประเทศนี้ชื่ออะไร? อุบาสก”.

ฝ่ายอุบาสกนั้น บอกชื่อประเทศเหล่านั้น แก่สามเณรนั้น ถึงวิหารอันตั้งอยู่ในป่าแล้ว กล่าวว่า
“ท่านครับ ที่นี่เป็นที่สบาย, ขอท่านจงอยู่ในที่นี่เถิด” แล้วถามชื่อว่า “ท่านชื่ออะไร? ครับ”,
เมื่อสามเณรบอกว่า “ฉันชื่อวนวาสิตตสเถระ อุบาสก”, จึงกล่าวว่า “พຽงนี้ ท่านควรไปเที่ยวบิณฑบาตในบ้านของพวกกระผม”
แล้วกลับไปสู่บ้านของตนนั้นแหละ บอกแก่พวกภิกษุว่า

“สามเณรชื่อวนวาสิตตสเถระมาสู่วิหารแล้ว, ขอท่านจงจัดแจงอาหารวัตถุมียาและภัตเป็นต้น เพื่อสามเณรนั้น.”

ครั้งแรกทีเดียว สามเณรเป็นผู้ชื่อว่า “ติสสเถระ” แต่นั้นได้ชื่อ ๓ ชื่อเหล่านี้ คือ

“ปิณฑปาตทายกติสสเถระ กัมพลทายกติสสเถระ วนวาสิตตสเถระ” ได้ชื่อ ๔ ชื่อภายในอายุ ๗ ปี.

รุ่งขึ้น สามเณรนั้นเข้าไปบิณฑบาตยังบ้านนั้นแต่เช้าตรู่.

พวกภิกษุถวายการศึกษาไว้แล้ว.

สามเณร กล่าวว่า “ขอท่านทั้งหลายจงถึงซึ่งความสุข, จงพ้นจากทุกข์เถิด.”

แม้ภิกษุคนหนึ่ง ถวายการศึกษาแก่สามเณรนั้นแล้วก็ไม่สามารถจะ (กลับ) ไปยังเรือนได้อีก.

ทุกคนได้ยืนแลดูอยู่ทั้งนั้น.

แม้สามเณรนั้นก็รับภัตพอยังอัตตภาพให้เป็นไปเพื่อตน.

ชาวบ้านทั้งสิ้น หมอบลงด้วยยกแทบเท้าของสามเณรนั้นแล้ว กล่าวว่า

“ท่านเจ้าข้า เมื่อท่านอยู่ในที่นี้ตลอดไตรมาสนี้ พวกกระผมจักรับสรวง ๓ ตั้งอยู่ในศีล ๕ จักทำอุโบสถกรรม ๘ ครั้งต่อเดือน,
ขอท่านจงให้ปฏิญญาแก่กระผมทั้งหลาย เพื่อประโยชน์แห่งการอยู่ในที่นี้.”

สามเณรนั้นกำหนดอุปการะ จึงให้ปฏิญญาแก่ภิกษุเหล่านั้น เที่ยวบิณฑบาตในบ้านนั้นนั้นแลเป็นประจำ.

ก็ในขณะที่เขาไหว้แล้วๆ กล่าวเฉพาะ ๒ บทว่า “ขอท่านทั้งหลายจงถึงซึ่งความสุข, จงพ้นจากทุกข์” ดังนี้แล้ว หลีกไป.

สามเณรนั้นให้เดือนที่ ๑ และเดือนที่ ๒ ล่วงไปแล้ว ณ ที่นั้น เมื่อเดือนที่ ๓ ล่วงไป, ก็บรรลุประอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา.

[อุปัชฌายะไปเยี่ยมสามเณร]

ครั้นเวลาปวารณาออกพรรษาแล้ว พระอุปัชฌายะของสามเณรนั้น เข้าไปเฝ้าพระศาสดา ถวายบังคมแล้ว กราบพูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จะไปยังสำนักตีสสสามเณร.”

พระศาสดา. ไปเถิด สารีบุตร.

พระสารีบุตรเถระนั้น เมื่อพาภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป ซึ่งเป็นบริวารของตน หลีกไป กล่าวว่า “โมคคัลลานะผู้มีอายุ กระผมจะไปยังสำนักตีสสสามเณร.”

พระโมคคัลลานเถระ กล่าวว่า “ท่านผู้มีอายุ แม้กระผมก็จักไปด้วย” ดังนี้แล้ว ก็ออกไปพร้อมกับภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป.

พระมหาสาวกทั้งปวง คือ พระมหากัสสปเถระ พระอนูรุทธเถระ พระอุบาลีเถระ พระปุลณเถระ เป็นต้น ออกไปพร้อมกับภิกษุประมาณองค์ละ ๕๐๐ รูป โดยอุบายนั้นแล.

บริวารของพระมหาสาวกแม่ทั้งหมด ได้เป็นภิกษุประมาณ ๔ หมื่น.

อุบาสกผู้บำรุงสามเณรเป็นประจำ เห็นภิกษุเหล่านั้น ผู้เดินทางประมาณ ๑๒๐ โยชน์ ถึงโจครคามแล้ว ณ ประตูป้านนั้นเอง ต้อนรับไหว้แล้ว.

ลำดับนั้น พระสารีบุตรเถระ ถามอุบาสกนั้นว่า “อุบาสก วิหารอันตั้งอยู่ในป่าในประเทศนี้มีอยู่หรือ?”

อุบาสก. มีครับ.

พระเถระ. มีภิกษุไหม?

อุบาสก. มีครับ.

พระเถระ. ใคร อยู่ในที่นั้น?

อุบาสก. วนวาสิตตสสามเณร ครับ.

พระเถระ. ถ้ากระนั้น ท่านจงบอกทางแก่พวกฉัน.

อุบาสก. ท่านเป็นภิกษุพวกไหน? ครับ.

พระเถระ. พวกเรามาสู่สำนักของสามเณร.

อุบาสกแลดูภิกษุเหล่านั้น จ้าพระมหาสาวกแม่ทั้งหมดได้ นับตั้งแต่พระธรรมเสนาบดี เป็นต้น.

เขามีสีระอันปีติถูกต้องแล้วหาระหว่างมิได้ กล่าวว่า “ท่านครับ ขอท่านจงหยุดก่อนเถิด” แล้วเข้าไปสู่บ้านโดยเร็ว

ปาวรื่องว่า “พระอสีติมหาสาวกผู้เป็นเจ้าของทั้งหลายเหล่านี้ นับแต่พระสารีบุตรเถระ เป็นต้น มาสู่สำนักของสามเณร กับด้วยบริวารของตนๆ,

ท่านทั้งหลายจงถือเอาเครื่องใช้ มี เตียง ตั่ง เครื่องปูลาด ประทีปและน้ำมัน เป็นต้น ออกไปโดยเร็วเถิด.”

ทันใดนั้นเอง พวกภิกษุทั้งหลายเป็นต้นเดินติดตามรอยพระเถระไป เข้าไปสู่วิหารพร้อมกับพระเถระนั้นแหละ.

สามเณรจำหมู่ภิกษุได้ รับบาตรและจีวรพระมหาเถระ ๒-๓ องค์แล้ว ได้ทำวัตร.

เมื่อสามเณรนั้นจัดแจงที่อยู่เพื่อพระเถระทั้งหลาย เก็บบาตรและจีวรอยู่นั้นแล, ก็มีตพอตี.

พระสารีบุตรเถระ กล่าวกะพวกอุบาสกว่า “อุบาสกทั้งหลาย พวกท่านไปเถิด, ความมืดเกิดแก่พวกท่าน.”

พวกอุบาสก. ท่านผู้เจริญ วันนี้เป็นวันฟังธรรม, พวกกระผมจักยังไม่ไป, จักฟังธรรม,
ในกาลก่อนแต่นี้ แม้การฟังธรรมมิได้มีแก่กระผมทั้งหลาย

พระเถระ. สามเณร ถ้ากระนั้น เธอจงตามประทีป ประกาศเวลาฟังธรรมเถิด.

สามเณรนั้น ได้ทำแล้วอย่างนั้น.

ลำดับนั้น พระเถระกล่าวกะสามเณรนั้นว่า

“ติสสะ พวกอุปัชฌายะของเธอ กล่าวอยู่ว่า ‘พวกเราใครจะฟังธรรม, เธอจงกล่าวธรรมแก่อุปัชฌายะเหล่านั้น.’”

พวกอุบาสก ลุกขึ้นพร้อมกันทันที กล่าวว่า

“ท่านผู้เจริญ พระผู้เป็นเจ้าของพวกกระผม ยกแต่บท ๒ บทเหล่านี้คือ
‘ขอท่านทั้งหลายจงมีความสุข, จงพ้นจากทุกข์’, หาฐัธรรมกถาอย่างอื่นไม่,
ขอท่านทั้งหลาย จงให้พระธรรมกถากรู้อื่นแก่พวกกระผมเถิด.”

ก็สามเณรถึงบรรลุประอรหัตแล้ว ก็มีได้กล่าวธรรมกถาแก่อุปัชฌายะเหล่านั้นเลย.

[เหตุให้ถึงสุขและพ้นจากทุกข์]

ก็ในกาลนั้น พระอุปัชฌายะ กล่าวกะสามเณรนั้นว่า “สามเณร

คนทั้งหลายจะมีความสุขได้อย่างไร? และจะพ้นจากทุกข์ได้อย่างไร? เธอจงกล่าวเนื้อความแห่งบททั้ง ๒ นี้แก่เราทั้งหลาย.”

สามเณรนั้นรับว่า “ดีละ ครับ” แล้วถือพัดอันวิจิตร ขึ้นสู่ธรรมมาสน์

ชักผลและเหตุจากนิยายทั้ง ๕ จำแนกชั้น ธาตุ อายตนะ และโพธิปักขิยธรรม

ดุจมหาเมฆตั้งขึ้นใน ๔ ทวีป ยังฝนลูกเห็บให้ตกอยู่ กล่าวธรรมกถาด้วยยอดคือพระอรหัต แล้วกล่าวว่า

“ท่านผู้เจริญ ความสุขย่อมมีแก่บุคคลผู้บรรลุประอรหัตอย่างนี้,

ผู้บรรลุประอรหัตแล้วนั้นแล ย่อมพ้นจากทุกข์, คนที่เหลือไม่พ้นจากชาติทุกข์เป็นต้น และจากทุกข์ในนรกเป็นต้นใด.”

พระเถระกล่าวว่า “ดีละ สามเณร การกล่าวโดยบท อันเธอกล่าวดีแล้ว, บัดนี้ จงกล่าวสรภัญญะเถิด.”

สามเณรนั้น กล่าวแม่สรภัญญะแล้ว.

เมื่ออรุณขึ้น, พวกภิกษุที่บำรุงสามเณร ได้เป็น ๒ พวก.

บางพวกโกรธว่า “ในกาลก่อนแต่นี้ พวกเราไม่เคยเห็นคนหยาบช้าเช่นนี้,

ทำไม สามเณรรู้ธรรมกถาเห็นปานนี้ จึงไม่กล่าวบทแห่งธรรมแม้สักบทหนึ่ง แก่พวกภิกษุผู้ตั้งอยู่ในฐานะเพียงดั่งมารดาบิดา
อุปัชฌายะอยู่สืบกาลประมาณเท่านี้.”

บางพวกยินดีว่า “เป็นลาภของพวกเราหนอ ผู้แม้ไม่รู้คุณหรือโทษ บำรุงท่านผู้เจริญเห็นปานนี้,
แต่บัดนี้ พวกเราได้เพื่อฟังธรรมในสำนักของท่านผู้เจริญนั้น”

ในเวลาใกล้รุ่งวันนั้น แม่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงตรวจดูสัตวโลก ทรงเห็นพวกอุปัฏฐากของวนวาสิตตีสถาณะ ผู้เข้าไปภายในชายคือพระญาณของพระองค์ ทรงใคร่ครวญอยู่ว่า “เหตุอะไรหนอแล จักมี” ทรงใคร่ครวญเนื้อความนี้ว่า “พวกอุปัฏฐากของวนวาสิตตีสถาณะ บางพวกโกรธ, บางพวกยินดี, ก็พวกที่โกรธสามเณรผู้เป็นบุตรของเราจักไปสู่รอก, เราควรไปที่นั่นเถิด, เมื่อเราไป, คนเหล่านั้นแม่ทั้งหมด จักทำเมตตาคิดในสามเณรแล้วพ้นจากทุกข์.”

มนุษย์แม่เหล่านั้น นิมนต์ภิกษุสงฆ์แล้วก็ไปบ้าน ให้คนทำนตบ จัดอาหารวัตถุมียาและภัตเป็นต้น ปูอาสนะไว้ แล้วนั่งดูการมาของพระสงฆ์.

แม้ภิกษุทั้งหลายทำการชำระสระแล้ว เมื่อจะเข้าไปสู่บ้านในเวลาเที่ยวภิกษา จึงถามสามเณรว่า “ติสสะ เธอจักไปพร้อมกับพวกเรา หรือจักไปภายหลัง?”

สามเณร. กระผมจักไปในเวลาเป็นที่ไปของกระผมตามเคย, นิมนต์ท่านทั้งหลายไปเถิด ครับ.

[พวกมนุษย์เลื่อมใสติสสะสามเณร]

ภิกษุทั้งหลาย ถือบาตรและจีวรเข้าไปแล้ว.

พระศาสดา ทรงห่มจีวรในพระเชตวันนั้นแล แล้วทรงถือบาตร เสด็จไปโดยขณะจิตเดียวเท่านั้น ทรงแสดงพระองค์ทรงยืนข้างหน้าภิกษุทั้งหลายทีเดียว.

ชาวบ้านทั้งสิ้นได้ตื่นตื่นเอิกเกริกเป็นอย่างเดียวกันว่า “พระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จมา.”

พวกมนุษย์มีจิตราเริง นิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ให้นั่งแล้ว ถวายยาแล้ว ได้ถวายของควรเคี้ยว.

เมื่อภัตยังไม่ทันเสร็จนั้นแล สามเณรเข้าไปสู่ภายในบ้านแล้ว.

ชาวบ้าน ได้นำออกไป ถวายภิกษาแก่สามเณรโดยเคารพ.

สามเณรนั้น รับประทานอาหารเพียงยังอัตตภาพให้เป็นไปแล้วไปสู่สำนักพระศาสดา น้อมบาตรเข้าไปแล้ว.

พระศาสดาตรัสว่า “นำมาเถิด ติสสะ” แล้วทรงเหยียดพระหัตถ์รับบาตร ทรงแสดงแก่พระเถระว่า “สารีบุตร จงดูบาตรของสามเณรของเธอ.”

พระเถระรับบาตรจากพระหัตถ์ของพระศาสดา ให้แก่สามเณรแล้ว กล่าวว่า “เธอจงไป, นั่งทำภักติกในที่ๆ ถึงแก่ตน.”

ชาวบ้านอังคาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานแล้ว พูลขออนุโมทนาแก่พระศาสดา.

พระศาสดาเมื่อจะทรงทำอนุโมทนา จึงตรัสอย่างนี้ว่า “อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลาย ลากของท่านทั้งหลาย ซึ่งได้เห็นอสีติมหาสาวก คือ สารีบุตร โมคคัลลานะ กัสสปะ เป็นต้น เพราะอาศัยสามเณรผู้เข้าถึงสกุลของตนๆ, แม่เราก็คงมาแล้ว เพราะอาศัยสามเณรผู้เข้าถึงสกุลท่านทั้งหลายเหมือนกัน, แม้การเห็นพระพุทธเจ้า อันท่านทั้งหลายได้แล้ว เพราะอาศัยสามเณรนี้มันเอง, เป็นลากของท่านทั้งหลาย, ท่านทั้งหลายได้ดีแล้ว.”

มนุษย์ทั้งหลายคิดว่า “น่ายินดี! เป็นลาภของพวกเรา, พวกเราได้เห็นผู้เป็นเจ้าของ^๑ของพวกเรา ผู้สามารถในอันยังพระพุทธเจ้าและภิกษุสงฆ์ให้โปรดปราน, และยอมได้ถวายไทยธรรมแก่พระผู้เป็นเจ้านั้น.”

พวกมนุษย์ที่ไกรธสามเณรกลับยินดีแล้ว.

พวกที่ยินดีแล้วเลื่อมใสโดยประมาณยิ่ง.

ก็ในเวลาจบอนุโมทนา ชนเป็นอันมากบรรลुरुยผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผลเป็นต้นแล้ว.

พระศาสดาเสด็จลุกจากอาสนะหลีกไปแล้ว.

มนุษย์ทั้งหลายตามเสด็จพระศาสดา ถวายบังคมแล้วกลับ.

พระศาสดา เสด็จไปด้วยพระธรรมาสน์พร้อมกับสามเณร ตรัสถามประเทศที่อุบาสกแสดงแล้วแก่สามเณรนั้นในกาลก่อนว่า “สามเณร ประเทศนี้ชื่ออะไร? ประเทศนี้ชื่ออะไร?” ดังนี้แล้ว ได้เสด็จไป.

แม้สามเณรก็กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ประเทศนี้ชื่อนี้, ประเทศนี้ชื่อนี้” ได้ไปแล้ว.

[น้ำตาของมนุษย์มากกว่าน้ำในมหาสมุทร]

พระศาสดา เสด็จถึงที่อยู่ของสามเณรนั้นแล้ว เสด็จขึ้นสู่อยอดภูเขา.

ก็มหาสมุทรม่อมปรากฏแก่ผู้ที่ยืนอยู่บนยอดภูเขานั้น.

พระศาสดาตรัสถามสามเณรว่า “ตีสสะ เธอยืนอยู่บนยอดภูเขา แลดูข้างโน้นและข้างนี้ เห็นอะไร?”

สามเณร. เห็นมหาสมุทร พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. เห็นมหาสมุทรแล้วคิดอย่างไร?

สามเณร. ข้าพระองค์คิดอย่างนี้ว่า ‘เมื่อเราร้องให้ในคราวที่ถึงทุกข์ น้ำตาเพียงมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔’ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา ตรัสว่า “ตีสสะ, ข้อนี้เป็นอย่างนั้น,

เพราะน้ำตาอันไหลออก ในเวลาที่สัตว์ผู้หนึ่งๆ ถึงซึ่งทุกข์ เพียงเป็นของมากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ โดยแท้.”

ก็แล ครั้นตรัสคำนี้แล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ ว่า

“น้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ นิดหน่อย,
น้ำคือน้ำตาของนระผู้ทุกข์ถูกต้องแล้ว เศร้าโศกอยู่ มีประมาณไม่น้อย
มากกว่าน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ นั้น,
สหาย เพราะเหตุไร ท่านจึงยังประมาทอยู่?”

[สถานที่สัตว์เคยตายและไม่เคยตาย]

ลำดับนั้น พระศาสดา ตรัสถามสามเณรนั้นอีกว่า “ตีสสะ เธออยู่ที่ไหน?

สามเณร. อยู่ที่เงื่อมนี้ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ก็เมื่ออยู่ในที่นั้น คิดอย่างไร?

สามเณร. ข้าพระองค์คิดว่า ‘การกำหนดที่ทิ้งสรีระ อันเราผู้ตายอยู่ ทำแล้วในที่นี้ ไม่มี’ พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. ตรัสว่า “ดีละๆ ดีสละ, ข้อนี้ อย่างนั้น, เพราะชื่อว่าสถานที่แห่งสัตว์เหล่านี้ ผู้ที่ไม่อนตายบนแผ่นดิน ไม่มี”
ดังนี้แล้ว จึงตรัสอุปสาพหกชาติก^๑ ในทุกนิบาตนี้ว่า

“พราหมณ์นามว่าอุปสาพหกะ หมิ่นสีพัน ถูกไฟไหม้แล้วในประเทศนี้,
สถานที่อันสัตว์ไม่เคยตายไม่มีในโลก.

ความสัตย์ ๑ ธรรม ๑ ความไม่เบียดเบียน ๑ ความสำรวม ๑
ความฝึกฝน (ทรมาน) ๑ มีอยู่ที่ใด,
พระอริยเจ้าทั้งหลายย่อมเสพที่เช่นนั้น,
สถานที่นั้น ชื่อว่าอันสัตว์ไม่เคยตายในโลก.”

เมื่อสัตว์ทั้งหลาย ทำการทอดทิ้งสรีระไว้เหนือแผ่นดิน ตายอยู่,
สัตว์ทั้งหลาย ชื่อว่าตายในประเทศที่ไม่เคยตาย ย่อมไม่มี ด้วยประการฉะนี้.

ส่วนพระเถระทั้งหลาย เช่นพระอานนทเถระ ย่อมปรินิพพานในประเทศที่สัตว์ไม่เคยตาย.

[การปรินิพพานของพระอานนท]

ดังได้สดับมา พระอานนทเถระ พิจารณาอายุสังขารในกาลที่มีอายุได้ ๑๒๐ ปี ทราบความที่อายุนั้นสิ้นไปรอบ จึงบอกว่า
“เราจักปรินิพพานในวันที่ ๗ แต่วันนี้.”

บรรดามนุษย์ผู้อยู่ที่ฝั่งทั้ง ๒ แห่งแม่น้ำโรหิณี ทราบข่าวนั้นแล้ว

ผู้ที่อยู่ฝั่งนี้ กล่าวว่า “พวกเรา มีอุปการะมากแก่พระเถระ, พระเถระจักปรินิพพานในสำนักของพวกเรา.”

ผู้ที่อยู่ฝั่งโน้นก็กล่าวว่า “พวกเรา มีอุปการะมากแก่พระเถระ, พระเถระจักปรินิพพานในสำนักของพวกเรา.”

พระเถระฟังคำของชนเหล่านั้นแล้ว คิดว่า

“แม้พวกชนผู้ที่อยู่ฝั่งทั้ง ๒ ก็มีอุปการะแก่เราทั้งนั้น, เราไม่อาจกล่าวว่า ‘ชนเหล่านี้ไม่มีอุปการะ’ ได้,

ถ้าเราจักปรินิพพานที่ฝั่งนี้, ผู้ที่อยู่ฝั่งโน้นจากการทะเลาะกับพวกฝั่งนี้ เพื่อจะถือเอา (อัญญิ) ชาติ;

ถ้าเราจักปรินิพพานที่ฝั่งโน้น, พวกที่อยู่ฝั่งนี้ก็จักทำเหมือนอย่างนั้น;

ความทะเลาะแม้เมื่อจะเกิด ก็จักเกิดขึ้นอาศัยเราแน่แท้, แม้เมื่อจะสงบ ก็จงสงบอาศัยเราเหมือนกัน” ดังนี้แล้ว กล่าวว่า

“ทั้งพวกที่อยู่ฝั่งนี้ย่อมมีอุปการะแก่เรา, ทั้งพวกที่อยู่ฝั่งโน้นก็มีอุปการะแก่เรา, ใครๆ ชื่อว่าไม่มีอุปการะไม่มี;

พวกที่อยู่ฝั่งนี้จึงประชุมกันที่ฝั่งนี้แหละ, พวกที่อยู่ฝั่งโน้นก็จะประชุมกันที่ฝั่งโน้นแหละ.”

ในวันที่ ๗ แต่วันนั้น พระเถระนั่งโดยบัลลังก์ในอากาศ ประมาณ ๗ ชั่วโมงกลาง ในท่ามกลางแห่งแม่น้ำ กล่าวธรรมแก่มหาชน

แล้วอธิษฐานว่า “ขอสรีระของเราแตกในท่ามกลาง, ส่วนหนึ่งจงตกฝั่งนี้, ส่วนหนึ่งจงตกฝั่งโน้น”

นั่งอยู่ตามปกติที่นั่นแหละ เข้าสมาบัติมีเตโชธาตุเป็นอารมณ์.

๑ พุ. ชา. ๒๗/๕๗. ตทฎกถา. ๓/๗๐.

เปลวไฟตั้งขึ้นแล้ว.

สรีระแตกแล้วในท่ามกลาง, ส่วนหนึ่งตกฝั่งนี้; ส่วนหนึ่งตกที่ฝั่งโน้น.

มหาชนคร้าครวญแล้ว.

เสียงร้องไห้ ได้เป็นราวกะว่าเสียงแผ่นดินทรุด น่าสงสาร^๑ แม้กว่าเสียงร้องไห้ในวันปรินิพพานแห่งพระศาสดา.

พวกมนุษย์ร้องไห้รำไรอยู่ตลอด ๔ เดือน เทียบบ่นเพ้ออยู่ว่า

“เมื่อพระเถระผู้รับบาตรจีวรของพระศาสดายังดำรงอยู่, ได้ปรากฏแก่พวกเรา เหมือนกาลที่พระศาสดายังทรงพระชนม์อยู่, บัดนี้ พระศาสดาของพวกเราปรินิพพานแล้ว.”

[พระศาสดาสันทนากับตีสสสามเณร]

พระศาสดา ตรัสถามสามเณรอีกว่า “ตีสสะ เธอไม่กลัวในเพราะเสียงแห่งสัตว์ทั้งหลายมีเสียงเหืองเป็นต้น ในชฎุป่านี้หรือ?”

สามเณรกราบทูลว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ข้าพระองค์ข่มไม่กลัว,

ก็แลอีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าความยินดีในป่า ข่มเกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์ เพราะฟังเสียงแห่งสัตว์เหล่านั้น”

แล้วกล่าวพรรณนาป่าด้วยคาถาประมาณ ๖๐.

ครั้งนั้น พระศาสดาตรัสเรียกสามเณรนั้นว่า “ตีสสะ.”

สามเณร. อะไร? พระเจ้าข้า.

พระศาสดา. พวกเราจะไป, เธอจักไปหรือจักกลับ?

สามเณร. เมื่ออุปัชฌายะของข้าพระองค์ พาข้าพระองค์ไป, ข้าพระองค์จักไป,
 เมื่อให้ข้าพระองค์กลับ, ข้าพระองค์ก็จักกลับพระเจ้าข้า.

พระศาสดา เสด็จหลีกไปกับภิกษุสงฆ์.

แต่อัชฌาศัยของสามเณรใครจะกลับอย่างเดียว.

พระเถระทราบอัชฌาศัยนั้น จึงกล่าวว่า “ตีสสะ ถ้าเธอใครจะกลับ, ก็จงกลับเถิด.”

สามเณรถวายบังคมพระศาสดาและไหว้ภิกษุสงฆ์แล้วกลับ.

พระศาสดา ได้เสด็จไปยังเขตวันแล้วเทียว.

[พวกภิกษุสรรเสริญสามเณร]

การสนทนาของภิกษุทั้งหลาย เกิดขึ้นในโรงธรรมว่า

“นำอัศจรรย์หนอ ตีสสสามเณร ทำกรรมที่บุคคลทำได้ยาก;

จำเดิมแต่ถือปฏิสนธิ พวกญาติของเธอ ได้ถวายข้าวปายาสมีน้ำน้อยแก่ภิกษุประมาณ ๕๐๐ ในมงคล ๗ ครั้ง,

ในเวลาบวชแล้ว ก็ได้ถวายข้าวปายาสมีน้ำน้อยเหมือนกัน แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ภายในวิหารสิ้น ๗ วัน,

ครั้งบวชแล้ว ในวันที่ ๘ เข้าไปสูบ้าน ได้บิณฑบาตพันหนึ่งกับผ้าสาฎกพันหนึ่ง โดย ๒ วันเท่านั้น, วันรุ่งขึ้น ได้ผ้ากัมพลพันหนึ่ง, ในเวลาเธออยู่ในที่นี้ ลากและสักการะมากก็เกิดขึ้นแล้ว ด้วยประการฉะนี้, บัดนี้ เธอทิ้งลากและสักการะเห็นปานนี้เสีย แล้วเข้าไปสู่ป่า ยังอัตตภาพให้เป็นไปด้วยอาหารที่เจือกัน; สามเณรทำกรรมที่ทำได้โดยยากหนอ.”

[ข้อปฏิบัติ ๒ อย่าง]

พระศาสดา เสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอันใดหนอ?” เมื่อภิกษุเหล่านั้น กราบทูลว่า “ด้วยเรื่องชื่อนี้” จึงตรัสว่า “อย่างนั้น ภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าข้อปฏิบัติอันเข้าไปอาศัยลาภนั้นเป็นอย่างอื่น, ข้อปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน เป็นอย่างอื่น; ก้อบาย ๔^๑ มีประตูอันเปิดแล้วนั้นแล ตั้งอยู่ เพื่อภิกษุผู้รักษาข้อปฏิบัติอันเข้าไปอาศัยลาภ ด้วยสามารถแห่งการสมาทานสูงสุด มีการอยู่ป่าเป็นต้น ด้วยหวังว่า ‘เราจักได้ลาภด้วยการปฏิบัติอย่างนี้’ ส่วนภิกษุผู้ละลาภและสักการะอันเกิดขึ้น ด้วยข้อปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพานแล้วเข้าไปสู่ป่า เพียรพยายามอยู่ ย่อมยึดเอาพระอรหัตไว้ได้” ดังนี้แล้ว เมื่อจะทรงสืบนุสนธิแสดงธรรม จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

“ก็ข้อปฏิบัติอันเข้าไปอาศัยลาภเป็นอย่างอื่น,
ข้อปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน เป็นอย่างอื่น (คนละอย่าง),
ภิกษุผู้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ทราบเนื้อความนั้นอย่างนี้แล้ว
ไม่พึงเพิลิตเพลินสักการะ พึงตามเจริญวิเวก.”

[แก้รรถ]

บรรดาบทเหล่านั้น บทพระคาถาว่า **อณฺญา ทิ ลาภุณิสฺสา** ความว่า ชื่อว่าข้อปฏิบัติอันเข้าไปอาศัยลาภนี้เป็นอย่างอื่นแล; ข้อปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน เป็นอย่างอื่น (เป็นคนละอย่าง).

จริงอยู่ อันภิกษุผู้จะให้ลาภเกิดขึ้น ควรทำกุศลกรรมหน้อยหนึ่ง.

การคตกายเป็นต้น นำที่เธอจะพึงทำ.

ด้วยว่า ในกาลใดภิกษุทำการคตกบางอย่างบรรดาคตกายเป็นต้น, ในกาลนั้นลาภย่อมเกิดขึ้น.

ก็เมื่อภิกษุ หย่อนมือลงตรงๆ ในถาดเข้าปายาสไม่ทำให้งอแล้วยกขึ้น, มือเป็นแต่เพียงเปื้อนเท่านั้น, แต่เมื่อหย่อนลง ทำให้งอแล้วยกขึ้น, มือย่อมซ้อนก้อนข้าวปายาสออกมาได้แท้; ลากและสักการะย่อมเกิดขึ้นในคราวทำการคตกายเป็นต้นอย่างนี้.

นี้จัดเป็นข้อปฏิบัติอันเข้าไปอาศัยลาภที่ไม่ชอบธรรม.

๑ นรก ตริจฉน เปรด อสุรกาย.

แต่ลาภที่เกิดขึ้นด้วยเหตุเห็นปานนี้ คือ “การถึงพร้อมด้วยอุปธิ^๑ การทรงไว้ซึ่งจีวร (การครองจีวร) ความเป็นพหุสุต ความมีบริวาร การอยู่ป่า” ซ้ำว่าประกอบด้วยธรรม.

ก็ภิกษุผู้บำเพ็ญข้อปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน พึงละการคตกายเป็นต้นเสีย, อันภิกษุผู้บำเพ็ญข้อปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพาน ไม่ใช่คนบอดเป็นเหมือนคนบอด ไม่ใช่คนใบ้เป็นเหมือนคนใบ้ ไม่ใช่คนหนวกเป็นเหมือนคนหนวก จึงควร, การเป็นคนไม่โง่โง่ ไม่มีมายุา จึงควร.

บทว่า **เอวเมตํ** เป็นต้น ความว่า

ภิกษุชื่อว่าเป็นสาวก เพราะอรรถว่าเกิดในที่สุดแห่งการฟัง หรือเพราะอรรถว่าฟังโอวาทและอนุสาสนี ของท่านผู้ชื่อว่า พุทธะ เพราะอรรถว่าตรัสรู้สังฆธรรมแลสังฆธรรมทั้งหมด ทราบข้อปฏิบัติเป็นเครื่องยังลาภให้เกิดขึ้น และข้อปฏิบัติยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพานนั้น อย่างนี้แล้ว ไม่พึงเพลิดเพลนสักการะคือปัจจัย^๒ ๔ อันไม่ชอบธรรม คือไม่พึงห้ามสักการะอันชอบธรรมนั้นนั่นแล พึงเจริญวิเวก มีกายวิเวก เป็นต้น.

บรรดาวิเวกเหล่านั้น ความเป็นผู้มีกายโดดเดี่ยว ชื่อว่า กายวิเวก, สมาบัติ^๓ ๘ ชื่อว่าจิตตวิเวก. พระนิพพาน ชื่อว่าอุปธิวิเวก^๔.

บรรดาวิเวกเหล่านั้น กายวิเวก ย่อมบรรเทาความคลุกคลีด้วยหมู่, จิตตวิเวก ย่อมบรรเทาความหมักหมมด้วยกิเลส, อุปธิวิเวกย่อมบรรเทาซึ่งความเกี่ยวข้องด้วยสังขาร; กายวิเวก ย่อมเป็นปัจจัยแห่งจิตตวิเวก, จิตตวิเวก ย่อมเป็นปัจจัยแห่งอุปธิวิเวก, สมจริงดังคำที่พระสารีบุตรเถระแม้กล่าวไว้ว่า

“กายวิเวกของผู้มีกายสงบแล้ว ยินดียิ่งแล้วในการออกบวช, จิตตวิเวกของผู้มีจิตบริสุทธิ์แล้ว ถึงความผ่องแผ้วอย่างยิ่ง, และอุปธิวิเวกของบุคคลผู้ไม่มีอุปธิ ถึงพระนิพพาน^๕”

พึงเจริญ คือ พึงพอกพูน อธิบายว่า พึงเข้าไปสำเร็จวิเวก ๓ นี้อยู่.

ในเวลาจบเทศนา ชนเป็นอันมาก บรรลุลุทธิผลทั้งหลาย มีโสดาปัตติผล เป็นต้น ดังนี้แล.

เรื่องพระวนวาสิตีสสเถระ จบ.

พาลวรรค วรรณนา จบ.

วรรคที่ ๕ จบ.

๑ อุปธิสมปทา ฉบับยุโรปเป็น อุปสมปทา. คำว่าอุปธิ เป็นชื่อของกิเลสก็มี ของร่างกายก็มี

ในที่นี้เป็นชื่อของร่างกาย อุปธิสมปทา จึงหมายถึง รูปสมปติ

๒ จีวร ปินชบาท เสนาสนะ คิลานเภสัช.

๓ รูปมาน ๔ อรูปมาน ๔ ความพิสดาร ดูในธรรมวิภาคปริเฉทที่ ๒.

๔ อุปธิมี ๔ คือ ชันรูปธิ, กิเลสธิ, อภิสังขารธิ, กามคุณธิ.

๕ ชุ. มหา. ๒๙/๑๗๒.